

**АКТЮБИНСКИЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН имени М.БУКЕНБАЕВА**

**КАЗАХСКО-РУССКИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

**ЮВЕНАЛДЫ ПОЛИЦИЯ МЕН МЕКТЕП ПСИХОЛОГТАРЫ
ҚЫЗМЕТІНДЕ ЖАСӨСПІРІМДЕР ҚЫЛМЫСЫНЫҢ
АЛДЫН АЛУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ**
*Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің
30-жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция*

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ПРОФИЛАКТИКИ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ
В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮВЕНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ
И ШКОЛЬНЫХ ПСИХОЛОГОВ**
*международная научно-практическая конференция,
посвященная 30-летию Независимости
Республики Казахстан*

Актобе, 2021

**ЮВЕНАЛДЫ ПОЛИЦИЯ МЕН МЕКТЕП ПСИХОЛОГТАРЫ
ҚЫЗМЕТІНДЕ ЖАСӨСПІРІМДЕР ҚЫЛМЫСЫНЫҢ
АЛДЫН АЛУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ**

*Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 30 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ*

2021 жылғы 10 желтоқсан

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ
ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЮВЕНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ И ШКОЛЬНЫХ ПСИХОЛОГОВ**

МАТЕРИАЛЫ

*международной научно-практической конференции, посвященной
30-летию Независимости Республики Казахстан*

10 декабря 2021 года

**WAYS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF PREVENTION
OF ADOLESCENT CRIME IN THE ACTIVITIES
OF JUVENAL POLICE AND SCHOOL PSYCHOLOGISTS**

MATERIALS

*international scientific and practical conference dedicated
to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan*

December 10, 2021

АҚТӨБЕ, 2021

ӘОЖ 343
КБЖ 67.411
Ю 14

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты және Қазақ-Орыс халықаралық университеті Ғылыми кеңес терінің шешімімен ұсынылды
Рекомендовано Ученными советами Актюбинского юридического института МВД РК имени М. Букенбаева и Казахско-Русского международного университета
Recommended by the Academic Councils of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev and the Kazakh-Russian International University

Редакциялық алқа: к.ю.н. Байсултанов А.Б., к.ю.н. Сулейманова Г.Ж., м.ю.н. Саханова Н.Т., PhD Балмагамбетова В.М., к.ю.н. Галым Ф.Г., м.ю.н. Байкунакова Г.А. (ответ. секретарь).

Редакционная коллегия: к.ю.н. Байсултанов А.Б., к.ю.н. Сулейманова Г.Ж., м.ю.н. Саханова Н.Т., PhD Балмагамбетова В.М., к.ю.н. Галым Ф.Г., м.ю.н. Байкунакова Г.А. (ответ. секретарь).

Editorial board: Ph.D. Baysultanov A.B., Ph.D. Suleimanova G.Zh., Master of law Sakhanova N.T., PhD Balmagambetova V.M., Ph.D. Galym F.G., Master of law Baykunakova G.A. (answer is the secretary).

Ю 14 Ювеналды полиция мен мектеп психологтары қызметінде жасөспірімдер қылмысының алдын алу тиімділігін арттыру жолдары: Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 30 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары (2021 жылғы 10 желтоқсан) / **Пути повышения эффективности профилактики подростковой преступности в деятельности ювеноальной полиции и школьных психологов:** материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан (10 декабря 2021 года) / **Ways to increase the effectiveness of prevention of adolescent crime in the activities of juvenal police and school psychologists:** materials international scientific and practical conference dedicated to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan (December 10, 2021). — **Ақтөбе, 2021. — 332 с.**

ISBN 978-601-7944-81-0

Жинаққа отандық және шетелдік көрнекті ғалымдардың, жергілікті атқарушы органдардың, үкіметтік емес ұйымдардың, тәжірибелік құқық қорғау органдарының, жоғары оқу орындарының өкілдерінің, практик психологтармен мектеп психологтарының ғылыми мақалалары енгізілген. Материалдарда жергілікті полиция қызметімен мектеп психологтарының қызметінде жас өспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелері қамтылып, мәселелермен оларды шешу жолдары ашылып, ұсыныстар мен ұсыныстар берілген. Оқырмандардың кең ауқымына арналған.

В сборник вошли научные статьи видных отечественных и зарубежных ученых, представителей местных исполнительных органов, неправительственных организаций, практических органов правоохранительной системы, высших учебных заведений, психологов-практиков и школьных психологов. В материалах освещаются вопросы профилактики подростковой преступности в деятельности местной полицейской службы и школьных психологов, раскрываются проблемы и пути их решения, даются рекомендации и предложения. Предназначено для широкого круга читателей.

The collection includes scientific articles by prominent domestic and foreign scientists, representatives of local executive bodies, non-governmental organizations, practical law enforcement agencies, higher educational institutions, practicing psychologists and school psychologists. The materials cover the issues of prevention of juvenile delinquency in the activities of the local police service and school psychologists, reveal the problems and ways to solve them, give recommendations and suggestions. Intended for a wide range of readers.

ӘОЖ 343
КБЖ 67.411

ISBN 978-601-7944-81-0

© Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букенбаева
© Казахско-Русский международный университет
© ЧУ «Центр научных и специальных исследований»

*Ж. Р. Аймағамбетова — Қазақ-Орыс Халықаралық университеті
«Құқық» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты*

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ПСИХОӘЛЕУМЕТТІК ӘДІС-ТӘСІЛДЕРМЕН АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Қазіргі таңда қоғам құрылымы мен сипаты түбегейлі өзгеруде: кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстар саны апатты түрде тез өсуде. Бұл құбылыстың мәнін түсіну, неге бұлай болып жатқанын анықтау маңызды болып келеді.

КСРО-ның құлдырауымен, қоғам мен мемлекеттіліктің дағдарысқа ұшырауымен бұрын болған жасөспірімдердің қылмыстылығын алдын-алу (профилактика) жүйесі құлдырады деуге болады, ал жасөспірімдер қылмыстылығызаманның өзгеруіне қарай өзгергендіктен, оны әлі дұрыс зерттей қоймағаны барлығымызға мәлім. Бұл мәселе тек айқын көрінетін белгілер негізінде үстіртін бағаланып жатыр. Ал жасөспірімдерге білім беретін тұлғалар да, тәжірибесі мол психологтар да, құқық қорғау органдарының қызметкерлері де оның тез өзгеруіне психологиялық тұрғыдан дайын емес. Осыдан шығатын қорытынды — алдын алу жұмысындағы елеулі олқылықтар¹.

Кәмелетке толмағандардың қылмысы пропорционалды түрде тез өсуде. Әдетте қылмыстылықтың деңгейі жасөспірім халықтың динамикасымен салыстырылады. Қазіргі таңда жасөспірімдер арасындағы қылмыстың өсуі жасөспірімдер санының өсуінен едәуір асып түсуде: 10 жыл ішінде кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс шамамен екі есе өсті, ал жасөспірімдер саны 15-20%².

Бүгінгі таңда орта есеппен ел бойынша әрбір оныншы қылмысты жасөспірім жасайды. Кейбір аймақтар бойынша - әрбір төртінші. Соңғы жылдары 14 жасқа дейінгі балалар арасында қылмыстың айтарлықтай өсуі байқалды. 11-12 жастағы балалардың қалта ұрлығы, көліктерден ұрлау, велосипедтерді ұрлау тәжірибесі көп. Әдетте, мұндай балалар дисфункционалды отбасыларда өседі, онда ата-аналардың бірі, кейде екеуі де ата-ана құқығынан айырылған болады. Отбасындағы мәселелер, өгей әкесімен нашар қарым-қатынас, кедейлік және т.б. әлеуметтік факторлар балаларды сыртқа, далаға шығарады. Біреу бөтелкелерді жинап, газет сатады, біреу ұрлықпен айналысады. Көптеген жасөспірім ұрылар бірнеше рет ұсталып жатады. Үйге оралғаннан кейін олар қайтадан теріс қылықтарын жалғастырады. 13 жастағы балалар ешқашан мектепте оқымаған, оқи да, жаза да ал-

майтын жағдайлар жиі кездеседі. Ал мұндай балаларға материалдық, құқықтық, психоәлеуметтік көмек аса қажет³.

Жасөспірімдердің қылмыстылығын алдын-алу — бұл ұзақ және ауыр процесс. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы 3 нысаннан тұратын алдын-алу классификациясын қабылдаған болатын.

Бірінші алдын-алу (профилактика) — бұл жағымсыз, қалыптасып қалған, бұзылған мінез-құлық формаларын бір уақытта өзгерте отырып, стресске төзімді мінез-құлықтың жағымды формаларын қалыптастыруға бағытталған әрекеттер жүйесі. Яғни бастапқы алдын-алу-жасөспірімдермен жұмыс.

Екінші алдын-алу (профилактика) қауіпті мінез-құлық бұрыннан қалыптасқан жасөспірімдерге арналған. Бұл бұрыннан қалыптасқан бұзылған мінез-құлық формаларын өзгертуге және жеке стратегияларды оңтайлы дамытуға бағытталған әрекеттер жүйесі.

Үшінші алдын-алу (профилактика) — бұл әлеуметтік сипатқа жатпайтын әрекеттерді жасау немесе ішімдік пен есірткіні тұтынуды қалпына келтіру қаупін азайтуға, сондай-ақ қоршаған орта жағдайларына бейімделуге және мінез-құлықтың әлеуметтік тиімді стратегияларын қалыптастыруға ықпал ететін жеке қасиеттерді жандандыруға бағытталған әрекеттер жүйесі арқылы рецидивтердің алдын алу⁴.

Сондай-ақ, жасөспірімдер арасындағы қылмыстылықтың алдын алудың арнайы психологиялық-педагогикалық шараларынатөмендегі әдіс-тәсілдерді жатқызуға болады:

- *психодиагностикалық шаралар*: оқуға түсетін контингентті зерттеу және қылмыстық қаупі жоғары адамдарды анықтау (қиын және педагогикалық тұрғыдан іске қосылған оқушылар, есепте тұрған, сондай-ақ соттылығы бар, арнайы мектептерден немесе колониялардан келген), олардың мектеп, колледж, университет ішінде және одан тыс жерлерде достық байланыстарын анықтау.

- *психокоррекциялық шаралар*: жеке және ұжымдық жұмыс түрлеріне қатыстыру әдісін қолдана отырып, оқушылармен, студенттермен жүйелі құқықтық тәрбие жұмысын жүргізу, олардың тұлғааралық қатынастарын бақылау;

- *психопрофилактикалық шаралар*: дисфункционалды отбасылардан, сондай-ақ оқу топтарынан «шығарылған» жасөспірімдер тарапынан топтық құқық бұзушылықтардың ерте алдыналу шараларының кең спектрін қолдану, мектеп, колледж ішінде және одан тыс жерлерде олардың мінез-құлқына жүйелі бақылауды қамтамасыз ету⁵.

Жасөспірімдермен жұмыс жасауда олардың басым көпшілігі жас ерекшеліктеріне байланысты кез-келген бір сарында болатын жұмысты орындай алмайтындығын немесе ұзақ уақыт бір ортада бола алмайтындығын есте сақтаған жөн. Жасына байланысты оларға әсердің үнемі өзгеруі қажет.

Қызықты, тартымды, шығармашылық қатынасты талап ететін, кәметке толмағандардың психикалық және физикалық мүмкіндіктеріне сәйкес келетін, жеке маңызды және ұжымдық (топтық) перспективаларға қол жеткізумен дұрыс ынталандырылатын қызмет - профилактиканың маңызды құралы. Жұмыстан бас тарту-кәметке толмағандардың бейресми әлеуметтік құрылымдағы жоғары мәртебеге деген шағымдарының негізгі көрсеткіші.

Жасөспірімдермен жұмыс жасауда олардың топтасуға деген ұмтылысын қолдану керек⁶.

Кәметке толмаған құқық бұзушыларға психологиялық көмек көрсетуді ұйымдастыру кезінде психологтың әдеп кодексін және балалар мен жасөспірімдердің құқықтары мен мүдделерін қорғауға қатысты халықаралық, мемлекеттік құжаттарды, сонымен қатар қылмыстық, қылмыстық-атқару заңнамасы мен жергілікті нормативтік-құқықтық базаны да басшылыққа алуы маңызды.

Апатия, астения, реактивті психоз және осыған байланысты қақтығыстардың, келіспеушіліктердің алдын алу үшін жасөспірімдерге психокоррекциялық фактор ретінде дене шынықтыруға (атап айтқанда, бодибилдинг) көп көңіл бөлу керек. Сонымен қатар, жасөспірімдерде негізгі санитарлық-гигиеналық дағдыларды қалыптастыру керек.

Осылайша, өмірге, әлеуметтік қоғаммен байланысқа түсуге бейімделмеген балалардың әлеуметтік алдын алуды ұйымдастырудың заманауи тәсілдерін талдау барысында, әлеуметтік тәжірибеде халықтың осы санатына әлеуметтік қолдау мен көмек көрсетудің әртүрлі модельдері қалыптасқандығын көреміз. Өмірге әлі де дұрыс бейімделмеген жасөспірімдердің әлеуметтік-психологиялық алдыналуының әртүрлі модельдерін дамыту, біздің ойымызша, кәметке толмағандар арасындағы қадағалаусыздық пен панасыздықты едәуір азайтуға көмектеседі⁷.

Бұл зерттеу қазіргі қоғамдағы жасөспірімдер қылмысының проблемаларын, құқық бұзушы жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктерін және олармен жұмыс істеудің негізгі бағыттарын зерттеу мақсатында жүргізілді. Жасөспірімдер қылмысы туралы естуге, көруге және тіпті бастан кешіруге болатынына қарамастан, адамдардың көпшілігі бұл мәселеге әлі де мән бермеген.

Жүргізілген зерттеулерден келесі қорытынды жасауға болады:

- жасөспірімдер мәселелерін зерттеу қоғам дамуының тұрақсыздығы жағдайында отбасы кедейлігінің, маскүнемдіктің және нашақорлықтың өсуімен, кәмелетке толмағандардың панасыздығы мен қадағалаусыз қалуының ұлғаюымен байланысты балалар мен жасөспірімдердің бейімсіздену процестері күрт артатынын көрсетті, бұл балалар қылмысының ұлғаюына әкеп соғады.

- жасөспірім кезінде балалар өздерінің зияткерлік мүмкіндіктерін сезіне бастайды. Олар ересектердегі қателіктерді іздей, сирек кездесетін қызықты ақпаратты іздей бастайды.

- құқық бұзушы жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктеріне мыналар жатады: ұстамдылық пен мінез-құлықтың агрессивтілігі, тұлғааралық қақтығыстарға бейімділік, қыңырлық, бағынбау, әлеуметтік қоғамға бейімделу қиындықтары, өз проблемаларын, сезімдерін проектілеу, қоғамға қарсы мінез-құлыққа бейімділік және моральдық-этикалық нормаларды елемей.

Дегенмен, жасөспірімдердің ойлауы тек интеллектуалды ғана емес, мінез-құлық саласына да елеулі із қалдыратын белгілі бір ерекшеліктермен сипатталады.

- психолог құқық бұзушы жасөспірімдермен, балалар үйлерімен, дағдарыс орталықтарымен, мектеп-интернаттармен, әлеуметтік қонақ үйлермен жұмыс кезінде сабақтардың әртүрлі нысандары мен оларды өткізу әдістемесін ойластыру қажет. Арт-терапия, музыкалық терапия, библиотерапия, логотерапия, драмотерапия, моритотерапия, гестальт терапиясы, мінез-құлық психотерапиясы және т.б. әр алуан ойындарды, әдіс-тәсілдерді қолдануы қажет.

- өмірге әлі де бейімделмеген балалардың әлеуметтік профилактикасын ұйымдастырудың қазіргі заманғы тәсілдерін талдау әлеуметтік тәжірибеде халықтың осы санатына әлеуметтік қолдау мен көмек көрсетудің алуан түрлі модельдері қалыптасатынын көрсетеді. Өмірге әлі де дұрыс бейімделмеген жасөспірімдердің әлеуметтік алдын-алудың әртүрлі модельдерін дамыту, біздің ойымызша, кәмелетке толмағандар арасындағы қадағалаусыздық пен панасыздықты едәуір азайтуға көмектеседі.

Сонымен қорыта айтатын болсақ, жасөспірімдердің әлеуметтік қоғамға бейімделуін қамтамасыз ету арқылы кәмелетке толмағандардың қайталанатын қылмысымен күресуге болады және ата-аналар мен білім беретін оқытушылар, жақсы маман-психолог жасөспірімдердің өмірінде үлкен рөл атқарады. Олар тәрбиелеудің рухани және моральдық жақтары туралы ұмытпау керек екенін ұмытпаулары керек. Өйткені, жасөспірімдер ата-анасы және т.б. оларды түсінгенін қалайды, өздерінің ата-анаға, басқалары-

на қажет екендігін сезініп, олардың құқықтары тапталмайтынын көздерін жеткізу қажет. Балалар ата-аналарының көмегімен және олардың көзінше ересек өмірге қадам жасау керек.

-
- ¹ **Васильков Ю.В.** Социальная педагогика: Курс лекций. — М.: Издательский центр «Академия», 2008. — 448 с.
 - ² **Александрова О.Н., Боголюбова О.Н., Васильева Н.Л. и др.** Психология социальной работы / Под ред. М.А. Гулиной. — СПб: Питер, 2002. — 352 с.
 - ³ **Еникеев М.И.** Общая и социальная психология. — М.: ТК Велби, Издательство Проспект, 2008. — 440 с.
 - ⁴ **Журавлев А.Л., Соснин В.А., Красников М.А.** Социальная психология: Учебное пособие. — М.: ФОРУМ: ИНФРА, 2006. — 416 с.
 - ⁵ **Пивоваров П.Г., Соловьев В.Н.** Психологическая характеристика преступлений несовершеннолетних, их профилактика: Учебное пособие. — М.: Домодедово, 2002.
 - ⁶ **Змановская Е.Е.** Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2006. — 183 с.
 - ⁷ **Ишиаков С.М.** Зарубежная криминология. — М., 2007. — 250 с.

Акаева К. А. — преподаватель кафедры криминологии и уголовно-исполнительного права Уральского юридического института МВД России, лейтенант полиции

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ СКЛОНЕНИЯ К СОВЕРШЕНИЮ САМОУБИЙСТВА ИЛИ СОДЕЙСТВИЯ СОВЕРШЕНИЮ САМОУБИЙСТВА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В СЕТИ «ИНТЕРНЕТ»

За последнее десятилетие Интернет-пространство является неотъемлемой частью жизни многих подростков, поскольку стремительное развитие информационных и коммуникационных ресурсов, возрастающая доступность медиасредств (в первую очередь смартфонов и планшетных компьютеров) открывают перед детьми практически безграничные возможности для доступа к информации самого разного свойства.

И, к сожалению, молодое поколение легко подвергается негативному влиянию в силу возрастных особенностей, внушаемости, неустойчивой психики, несформированности ценностей, побуждений и установок. Этим зачастую пользуются злоумышленники для осуществления своих преступных намерений.

Если говорить о склонении к совершению самоубийства или содействию совершению самоубийства в сети Интернет, то в первую очередь следует сказать, что несколько лет назад современное общество столкнулось с массовым распространением суицидальной и агрессивной активности среди несовершеннолетних в социальных сетях, связанные с так называемыми «группами смерти».

«Группы смерти» – это закрытые сообщества в социальных сетях, деятельность которых прямо или косвенно направлена на склонение или содействие несовершеннолетнего к суицидальным действиям¹. Так, с 2013 года в Интернет-пространстве было создано множество «групп смерти», однако наибольшую популярность среди несовершеннолетних приобрел «Синий кит», который осуществляет свою противоправную деятельность в социальных сетях, мессенджерах («ВКонтакте», «Facebook», «Twitter», «Одноклассники», «Instagram», «TikTok», «WhatsApp», «Viber» «Telegram» и т.д.).

Основной целью данных групп является привлечение в состав групп как можно большего количества несовершеннолетних для приведения их к совершению самоубийства².

Для того чтобы начать играть, подросток должен был опубликовать в сети определенную запись с «хэштэгом» «#хочувигру». После по данному «хэштэгу» с подростком связывался куратор, который в дальнейшем будет давать задания. Сначала вступающему в «смертельную игру» необходимо заполнить анкету о себе: возраст, место рождения, информацию о семье, какие существуют у подростка проблемы, страхи. Еще кураторы «групп смерти» для того, чтобы узнать точный адрес несовершеннолетнего, отправляют ему ссылку на сервис, который определяет геоданные или IP-адрес. Такая личная информация о несовершеннолетнем необходима кураторам «групп смерти» для осуществления манипулирования, а также шантажа или угрозы физической расправой, в случае невыполнения подростком заданий или желания покинуть игру.

Длительность игры составляет 50 дней, в ходе которой, ребенок ежедневно просыпается в 4:20 утра для выполнения заданий, назначенных куратором. Как правило, игра начинается с выполнения менее опасных заданий, например, нарисовать на руке кита, сфотографироваться на мосту, крыше, заброшенном здании. Затем задания становятся все сложнее и более опасны для несовершеннолетнего, поскольку носят исключительно негативный характер, который связан с просмотром фильмов ужаса, психоделических материалов, а также задания, связанные с угрозами насилия, самоистязания, страданием, которые приводили к совершению самоубийства.

Соответственно, одним из распространенных деяний, подпадающих под признаки преступления, предусмотренного ст. 110.1 УК РФ является противоправная деятельность «групп смерти», подталкивающих несовершеннолетних к совершению суицидальных действий.

Важным направлением борьбы с противоправной деятельностью «групп смерти» является анализ основных показателей данного деяния, которые позволяют выработать приоритеты предупредительного воздействия на преступления, предусмотренные ст. 110.1 УК РФ.

Так, согласно аналитическим данным МВД России в период 2017-2020 гг. было зарегистрировано 85 преступлений, предусмотренные ст. 110.1 УК РФ. Так, в 2020 году всего выявлено 18 (+20,0%) случаев склонения к совершению самоубийства или содействия совершению самоубийства; в 2019 году – 15 (- 50%); в 2018 году – 30 (+26,7%); в 2017 году – 22³.

Исходя из приведенной статистики, следует сказать, что состояние преступлений, предусмотренных УК РФ в период с 2017-2019 гг. имеет тенденцию снижения. Однако в 2020 году количество зарегистрированных преступлений по ст. 110.1 УК РФ увеличилось. Это может быть обуслов-

лено тем, что в 2020 году пандемия новой коронавирусной инфекции COVID-19 значительно изменила жизнедеятельность общества, а также имеется высокий уровень латентности осуществления противоправной деятельности кураторов-администраторов «групп смерти», что позволяет им оставаться безнаказанными и дистанционно реализовывать свою деятельность, не осознавая в должной мере общественно-опасного характера своих действий.

Несомненно, правоохрнительными органами выявляются «группы смерти», но кураторы-администраторы для осуществления своей противоправной деятельности используют зашифрованные названия сообществ, новых «хэштэгов», иностранные технические площадки («Instagram», «TikTok», «WhatsApp», «Viber»), что создает существенные проблемы по выявлению кураторов-администраторов данных групп.

В связи с этим, необходимо проанализировать и рассмотреть меры предупреждения склонения к совершению самоубийства или содействия совершению самоубийства несовершеннолетних в сети «Интернет».

Основными субъектами предупреждения склонения к совершению самоубийства или содействия совершению самоубийства несовершеннолетних в сети «Интернет» выступают: органы внутренних дел; Федеральная служба по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (далее – Роскомнадзор); Федеральная служба по надзору в сфере защиты прав потребителей и благополучия человека (далее – Роспотребнадзор).

Особую значимость в предупреждении противоправной деятельности «групп смерти» является Интернет-мониторинг, а также блокировка их сайтов и сообществ в социальных сетях.

Постоянный Интернет-мониторинг на предмет выявления противоправной деятельности «групп смерти», необходимо осуществлять ежедневно силами сотрудников правоохрнительных органов, в том числе сотрудников органов внутренних дел, что позволит минимизировать возможность вовлечения детей в «смертельные игры». Интернет-мониторинг заключается в следующем:

1. Анализ с помощью поисковых систем («Google», «Yandex», «Mail.ru», «Yahoo», «Bing» и другие) соответствующих ключевых слов, которые могут быть связаны с противоправной деятельностью «групп смерти».

2. Мониторинг социальных сетей («ВКонтакте», «Одноклассники», «Facebook», «Instagram», «TikTok», «Twitter» и другие), а также мессенджеров («Telegram», «Viber», «WhatsApp» и другие) в целях установления

групп, которые подталкивают несовершеннолетних к совершению суицидальных действий.

3. Просмотр молодежных форумов, подростковых сайтов, где вероятно происходит обсуждение информации, носящей суицидальный характер.

В случае установления наличия в группах информации, характеризующие суицидальные призывы, органы внутренних дел готовят обращение в Роскомнадзор, для того чтобы данное сообщество было заблокировано.

Процедура блокировки запрещенной информации регламентирована законодательством Российской Федерации.

Так, согласно ст. 15.1 Федерального закона «Об информации, информационных технологиях и защите информации»⁴ существует Единый реестр доменных имен, указателей страниц сайтов в сети «Интернет» и сетевых адресов, позволяющих идентифицировать сайты в сети «Интернет», содержащие информацию, распространение которой в Российской Федерации запрещено (далее – Реестр), которая ведется в целях ограничения доступа к сайтам сети «Интернет», содержащим запрещенную информацию.

К запрещенной информации в соответствии с Реестром относится пропаганда самоубийств (информация о способах совершения самоубийства, а также призывах к их совершению). Сайты и сообщества социальных сетей, содержащие в себе указанную запрещенную информацию вносятся в Реестр.

Основанием для включения в Реестр информации, которая содержит запрещенные сведения о способах совершения самоубийства, а также призывов к совершению самоубийства, является решение Роспотребнадзора.

Решение о внесении в Реестр сайтов и сообществ содержащих запрещенную информацию принимается Роскомнадзором.

На официальном сайте Роскомнадзора имеется вкладка «Общественная электронная приемная», которая осуществляет прием обращений органов власти, физических и юридических лиц, общественных объединений и иных организаций о наличии в социальных сетях, сайтах сети «Интернет» запрещенной информации. Для подачи электронного обращения необходимо выбрать тематику обращения «выявлена противоправная информация», вид данной информации «признаки призыва к самоубийству», а также заполнить личную информацию о заявителе.

После поступления обращения в Роскомнадзор и (или) оператору Реестра в течение суток запрос с указанием указателя страницы сайта в сети «Интернет» о возможном наличии на указанной странице сайта запрещен-

ной информации в виде призывов к суицидальным действиям направляется в электронном виде (в рамках системы взаимодействия) Роспотребнадзору.

Роспотребнадзор осуществляет экспертную оценку материалов сайтов в отношении распространяемой посредством сети «Интернет» информации о способах совершения самоубийства, а также призывов к совершению самоубийства, по которым должностными лицами Роспотребнадзора выносятся решения о наличии/отсутствии на странице сайта информации, запрещенной к распространению в Российской Федерации.

После обработки и проверки сведений Роспотребнадзор предоставляет информацию о принятом решении в Роскомнадзор и (или) оператору Реестра в электронном виде (в рамках системы взаимодействия) в течение суток после получения такого запроса, а при необходимости проведения экспертизы – в течение 7 суток после получения такого запроса.

Особенности процедуры блокировки сайтов и сообществ содержащих запрещенную информацию определяются в ст. 15.1 Федерального закона «Об информации, информационных технологиях и защите информации». Решение о внесении в Реестр сайтов и сообществ содержащих запрещенную информацию принимается Роскомнадзором. Процедура блокировки сайтов следующая⁵:

1. Оператор реестра (организация, привлекаемая Роскомнадзором к ведению Реестра) уведомляет провайдер хостинга о намерении включить доменное имя и (или) указателя страницы сайта в Реестр.

2. Провайдер хостинга обязан проинформировать об этом обслуживаемого им владельца сайта и уведомить о необходимости незамедлительно удалить интернет-страницу с запрещенной информацией.

3. Владелец сайта в течение суток обязан удалить интернет-страницу, в противном случае провайдер хостинга обязан ограничить доступ к такому сайту.

Таким образом, одной из направлений предупредительной деятельности МВД России, Роспотребнадзора и Роскомнадзора является Интернет-мониторинг, блокировка сайтов и сообществ в сети «Интернет», содержащих запрещенную информацию в виде пропаганды самоубийства. Кроме того, в рамках межведомственного взаимодействия Роспотребнадзор и Роскомнадзор активно сотрудничают с органами внутренних дел по оперативному обмену информацией о сообществах и группах, пропагандирующих самоубийство среди несовершеннолетних в информационно-коммуникационной сети «Интернет», что позволяет минимизировать факты вовлечения подростков в «смертельные игры».

На основе вышесказанного, следует сказать о том, что предупреждение склонения к совершению самоубийства или содействия совершению самоубийства несовершеннолетних в сети Интернет является сложным и трудоемким процессом, которое требует определенных знаний, умений и навыков, а также консолидации деятельности всех субъектов профилактики.

Соответственно, для эффективного предупреждения данного вида преступления субъектам профилактики необходимо должным образом организовать свою деятельность.

-
- ¹ *Акаева К.А., Западнова Ю.А.* К вопросу о противоправной деятельности «групп смерти» // Научный журнал «Эпомен». — 2020. — № 41. — С. 213-223.
 - ² *Романюк К.А.* Склонение к самоубийству: криминалистический портрет личности преступника и потерпевшего // Современность в творчестве начинающего исследователя: Мат-лы науч.-практ. конф. Вып. 19. — Иркутск: ФГКОУ ВО ВСИ МВД РФ, 2018. — С. 65-69.
 - ³ Комплексный анализ состояния преступности в Российской Федерации по итогам 2020 г. и ожидаемые тенденции ее развития: аналитический обзор / М. В. Гончарова, О. Р. Афанасьева, М. М. Бабаев, С. А. Невский, Г. Ф. Коимшиди, В. Г. Смирнов, Г. Э. Бицадзе. – Москва: ФГКУ «ВНИИ МВД России», 2021. – 94 с.
 - ⁴ Об информации, информационных технологиях и защите информации: федеральный закон от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ // [Электронный ресурс]: доступ из справочной правовой системы «КонсультантПлюс». – режим доступа: <https://www.consultant.ru>.
 - ⁵ Об информации, информационных технологиях и защите информации: федеральный закон от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ // [Электронный ресурс]: доступ из справочной правовой системы «КонсультантПлюс». – режим доступа: <https://www.consultant.ru>.

Ә. М. Алысбай — Қазақ Орыс Халықаралық университетінің «Кү-қық» білім беру бағытының 4 курс студенті

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ОНЫҢ ЕЛІМІЗДЕГІ МАҢЫЗЫ

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу – қоғамдағы қылмыстың алдын алудың аса маңызды шарттарының бірі. Заңды, әлеуметтік пайдасы бар қызметке және қоғамға шынайы көзқарасын қалыптастырып, жас ұрпақты қылмыстық әрекетке жол бермейтін қағидаларға тәрбиелеу заман талабы.

Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында қоғамда балалардың қадағалаусыз және қараусыз жүруінің алдын алу жөніндегі құқықтық актілерді қалыптастыру және жандандыру жұмысы үнемі жаңартылып тұрады. Яғни «Неке және отбасы туралы», «Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек туралы», «Еңбек туралы», «Қазақстан Республикасындағы арнайы мемлекеттік жәрдемақы туралы», «Дене тәрбиесі және спорт туралы» заңдар, кәмелетке толмағандар жөніндегі комиссиялардың, кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі ішкі істер органдарының қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілерде жан-жақты негізделіп ашып көрсетілген.

Кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алуды тікелей, не жанама көздейтін құқықтық актілердің көп болуы қоғамдық қатынастардың кез келген саласында кәмелетке толмағандар тұлғасының дамуын қамтамасыз ететін қолдау жүйесінің даму бағытын айқындайды. Әсіресе бұл қауіпті жағдайда тұрған және ерекше қорғау мен қолдауға мұқтаж жасөспірімдерге қажет¹.

Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен оқытуда отбасының маңызы зор. Осыған орай Үкімет отбасының, соның ішінде кеңейтілген отбасының тұтастығын сақтауға баса назар аударып отыр.

Отбасындағы тұрақтылық пен береке болмаса, осыған байланысты қоғам тарапынан көмек көрсету әрекеттері сәтсіз болған жағдайда тіршілік етудің балама орындарын пайдалану мүмкіндігін қарастыру қажет екендігі белгілі. Яғни, балаларды тұрақты әрі берекелі отбасы жағдайына мейлінше жақындатылған мекемелерде тәрбиелеу болып табылады. Баланың келешегіне кері әсер ететін жағдайларды айтпағанда, олардың ата-анасынан айыруға жол бермейтін ұлттық бағдарлама жасаудың және оны іске асыру қажеттілігі тууы мүмкін.

Кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алудың ең маңызды алғышарты болып табылатын, отбасындағы берекені сақтаудың негізінде, субъективтік себептерден басқа, өтпелі кезеңнің әлеуметтік-экономикалық жағымсыз құбылыстары әсер етеді. Ата-анасының материалдық жағдайының нашар болуына байланысты балабақша мен мектептерге бара алмай қараусыз қалған, тастанды, үй-жайы жоқ, сөйтіп, құқық бұзушылық жасауға баратын балалар санының өсуі осы жағдайдың бір себепсалдары ғана. Демек, балалар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстылық деңгейінің артуына ықпал ететін факторлардың бірі ата-аналардың төлем қабілеттілігінің төмендеуі және бос уақытты өткізудің барлық түрлерінің коммерциялануы болып табылады.

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты – ең алдымен, жұмыс орындарын көбейтуге, баланы оқытуға, жағдайы келмеген кезде кәметке толмағандарға мемлекеттің есебінен жоғары және арнайы орта білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етуге, мұғалімдер мен дәрігерлердің жалақысын өсіруге бағытталып отыр. Кәметке толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың және балалардың қадағалаусыз, ата-анасының қарауынсыз қалуының алдын алу жөніндегі мемлекеттік саясаттың келесі бір бағыты – білім беру саласындағы заңнаманы жетілдіру, оның дәл және біркелкі қолданылуына тиісті бақылау және қадағалау жасауды қамтамасыз ету болып табылады².

Кәметке толмағандарды тәрбиелеуде бұқаралық ақпарат құралдарының маңызы зор екендігін жоғарыда келтірілген. Демек, бұл шараларда айтарлықтай бір қатар кемшіліктер бар екендігі баршаға белгілі. Мысалы, теледидар арқылы адам өлтіру, қатыгездік, қанқұйлы оқиғалар, алдап-арбау, эротикалық мағынадағы журналдар, фотосуреттер, жарнамалар шектеусіз көрсетіледі. Мұның өзі келешек ұрпақтың мінезқұлқының қалыптасуы мен даму процестеріне зиян келтіруі мүмкін. Себебі жасөспірім ақпараттан отырып құқық бұзу әрекеттерінің жазаға тартылмау жолдарын қарастыруы немесе ішкі істер органдарының қызметіне қарсы әрекеттер жасау пікірі қалыптасады. Қоғам мүлкін немесе жеке тұлғалардың меншігін қылмыстық жолмен иелену арқылы материалдық қажеттілігін арттыру мақсатында табыс табу жолдарын үйренуге талпынады. Осы жағдайға байланысты бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңда жастарға арналған тиісті қызметтер мен мүмкіндіктерді ашып көрсету қажеттігі туындайды.

Осыған байланысты жасөспірімдер арасындағы заңға қайшы мінез-құлқтың алдын алудың неғұрлым тиімді шарасы девиантты мінез-құлқымен ерекшеленетін кәметке толмағандарды, әсіресе қоғамға қарсы бағдарланған жасөспірімдер топтарының басшыларын дер кезінде анықтауға және олардың айналадағы адамдарға теріс ықпал жасауына жол бермеу амалдарын қолдану болып табылады. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, осындай жасөспірімдерді арнайы оқу-тәрбие мекемелеріне орналастыру мүмкіндігі болғанда бұл жұмыстың пәрменділігі артады. Осының өзі құқық бұзушылықтың қайталануын болдырмауға, сондай-ақ оларды ересек адамдардың тарапынан болатын теріс әсерден оқшаулауға мүмкіндік береді.

Кәметке толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың және балалардың қадағалаусыз, қараусыз қалуының алдын алу жөніндегі мемлекеттік саясаттың тағы бір бағыты әртүрлі қоғамдық ұйымдардың, бірлестіктердің, клубтардың және т.б. қызметін реттейтін заңнаманы жетілдіру болып табылады. Себебі кәметке толмағандар құқық бұзушылығының

алдын алу көбіне жасөспірімдердің бос уақытында ұйымдастырылатын әртүрлі қызметтердің жұмыс сапасына байланысты. мәдениет, ойынсауық, спорт және туризм мекемелерінің, әлеуметтік қауіпті жағдайда тұрған көмелетке толмағандарды көркемөнер, техникалық, спорт және т.б. үйірме, секцияларында үйренуге тарту, оларды отандық және дүниежүзілік мәдениет құндылықтарына баулу басты назарда болуы тиіс.

Бүгінде Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы шеңберінде тұжырымдалған құқық қорғау жүйесін одан әрі жаңғырту мақсатында іс-шараларды жүзеге асыру негізінде ана мен балаға бағытталған қылмыс үшін жазаны күшейту туралы міндеттемелерді жүктеуі заңды құбылыс.

Елбасы Үкіметке құқық бұзушылық пен қылмыстың алдын алу және көмелетке толмағандарға қатысты қылмыстар санының өсуін тежеу, қылмыстық істерді тергеу кезіндегі кемшіліктерді жою, заңды тұлғалар мен азаматтардың арыздарын құқық қорғау органдарының кешіктірмей және сапалы қарауын жолға қою мәселелеріне баса назар аударуды тапсыра отырып: «Балалар – қоғамымыздың ең әлсіз және қорғансыз бөлігі және олар құқықсыз болуға тиіс емес. Елбасы ретінде мен әрбір сәбидің құқығы қорғалуын талап ететін боламын», – деп атап өткен .

Бүгінгі күні орта білім беру жүйесінде тәрбие жұмысының бірыңғай бағдарламасын жетілдіру және сабақтан тыс іс-шаралар оқу процесінде қарастырылуы шарт және алған білімді бекітуге арналған бірқатар ісшараларды жүзеге асыру бағытында жасалған бағдарламалар болуы керек.

Яғни балалардың өмір сүру сапасын әлеуметтік және құқықтық кепілдемелермен қамтамасыз ету мәселелері жаңа Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы мен оны іске асыру жөніндегі ісшаралар жоспарын негізге ала отырып орындалуы маңызды. Жасөспірімдер қылмысының қолда бар үрдісі деңгейінің төмендегеніне қарамастан, көмелетке толмағандар жасаған анықталған қылмыстардың жалпы санынан жалпы білім беретін мектептерде оқитындардың жоғары үлес салмағы соңғы жылдары ғана 12-18 пайызға ғана азайып отыр.

Көмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы

19-6-бап. Медициналық-әлеуметтік есепке алу

1. Медициналық-әлеуметтік есепке алуды жүргізу өздеріне қатысты жеке профилактика шаралары жүргізілетін адамдарға медициналық, психологиялық, әлеуметтік көмек көрсету, оларды бейімдеу және оңалту мақсатында жүзеге асырылады.

2. Медициналық-әлеуметтік есепке алуды жергілікті атқарушы органдар жүргізеді.

Ішкі істер органдарының есепке алу туралы хабарламасы медициналық-әлеуметтік есепке қоюға негіз болып табылады.

3. Медициналық-әлеуметтік есепке алу адам өмірлік қиын жағдайдан шыққанға дейін, бірақ кемінде жеке профилактика шараларын жүргізу кезеңіне жүзеге асырылады. 20-бап. Жеке профилактикасы шараларын жүргізудің негіздері

Егер осы Заңның 19-бабында көзделген мән-жайлар мынадай құжаттарда:

1) соттың үкімінде, ұйғарымында немесе қаулысында;

2) кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның, прокурордың, тергеушінің, анықтау органының қаулысында;

3) шағымдарды, өтініштерді немесе басқа да хабарларды тексерудің нәтижелері бойынша кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы жүйесі органының немесе мекемесінің басшысы бекіткен қорытындыда;

4) кәмелетке толмағанның не оның ата-анасының немесе заңды өкілдерінің кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасын жүзеге асыратын органдардың, мекемелер мен өзге де ұйымдардың құзыретіне қатысты мәселелер бойынша оларға көмек көрсету туралы өтініштерінде ресми көрсетілген болса, олар кәмелетке толмағандарға, олардың ата-аналарына немесе заңды өкілдеріне, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тартып жүрген өзге де адамдарға қатысты жеке профилактикасы шараларын жүргізудің негіздері болып табылады.

Қамқоршылық жағдайы – ол балаларды желге, күнге тигізбей, мәпелеп өсіру. Бұлай өскен бала түрлі қиыншылықтармен кездескенде дұрыс шешім таба алмай, өмірдің шынжыр торына түстім деп үрейленіп, қайғыра бастайды.

Қақтығысушылық отбасы мүшелерінің арасындағы қайшылықтан туады. Отбасында бір-біріне наразылық білдіру, бірін-бірі табалаушылық отбасы мүшелерін шиеленістіруге ықпал жасайды, олардың ауыз бірлігі

бұзылады. Араласпаушылық жағдайда үлкендер мен балалар әрқайсысы өз беттерінше бір-бірімен ақылдаспай томаға тұйық өмір сүреді. Бұндай отбасында қатыгездік, селқостық сезімдер байқалады.

Ынтымақтастық үлкендер мен балалар арасындағы сыйласушылық принципін сүйенеді. Мұндай отбасында балалардың пікірлері де тыңдалып, барлық мәселе бірігіп шешіледі. Ынтымақтастық отбасының айырмашылық белгілері - әдептілік, сыпайылық, төзімділік, дау-жанжалдан ебін тауып, абыроймен құтылу.

Бұл категориялардағы балалардың жалпы адамдық және өзге ешкімде қайталанбайтын қасиеттерін анықтауда «отбасында тәрбие жетіспеушілігінен» деп тұжырым жасалып, даулы пікірлер туындамас үшін «қиын» баланың мінез-құлық ерекшелігінің себеп-салдарын анықтап, оның басындағы қиыншылықтардың түп-төркінін тауып барып, оны қалыпқа келтіру шараларын жүргізген жөн³.

Бүгінгі күні кәметке толмағандар қылмысының анағұрлым негізгілерінің бірі – қылмысты ескертудің виктимологиялық немесе қылмыс құрбанына айналу бағыты болып табылады⁴.

Ол үлкен материалдық шығынды қажет етпейді және барлық адамдарға тән өзін-өзі қорғауға деген талпынысты іске асырады.

Демек, жалпы білім беретін мектептерде оқитындардың арасында әкімшілік және қылмыстық заңнамалардың нормаларын түсіндіру бойынша ғылыми-құқықтанушыларды, әділет, прокуратура өкілдерін тарта отырып, тақырыптық әңгімелер мен дәрістер, тренингтер, үгіт насихат жұмысын жүргізу мен ұйымдастыру кәметке толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың деңгейін төмендету кепілі болып табылатындығы даусыз.

Шетелдік тәжірибелерге келетін болсақ, мысалы, Жапон елінде қазіргі уақытта профилактикалық бағыттағы әртүрлі қоғамдық қозғалыстардың тармақталған желілері жұмыс істейді. Олардың ішінде ең белгілісі – Қылмысты ескерту ассоциациясы. Барлық жерлерде полицияның мектептермен және өнеркәсіп корпорацияларымен байланысы жөніндегі комитеттер жұмыс істейді. Осындай алдын алу шараларының нәтижесінде Жапонияда «түрмеде отырғандар» көрсеткіші 100 тұрғынға 50 тұтқыннан, бұл әлемдегі ең төмен көрсеткіш екендігі белгілі.

Тағы бір атап өтетін жай, жастар мен кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу шеңберінде мектеп және жоғары оқу орындарына арналған бағдарламалардың маңызы қызығушылық тудыруда.

Мысалы, Батыс Еуропаның барлық оқу орындарында, бастауыш мектептерден бастап жоғары оқу орындарына дейін, полицейлердің қатысуымен қолданбалы виктимология бойынша дәрістер өткізіледі, оның нәтиже-

лері бойынша ниет білдірушілер өзін-өзі қорғау тәсілдерін игеру және экстремалдық жағдайларда оңтайлы мінез-құлық дағдыларын үйрену мақсатында арнайы тренингтерден өтуге мүмкіншілік алады. Осындай бағдарламалар әртүрлі санаттағы оқушылардың әлеуметке қарсы мінез-құлқының тәуекел факторлары санын төмендетуге бағытталған. Бұл бағдарламаларда, ең бастысы, оқушылар, ата-аналар мен жергілікті органдар арасында өзара тығыз байланысты орнату. Сонымен қатар онда оқу орны қабырғасында оқушылардың теріс мінез-құлқын (оның ішінде алкогольді, марихуананы тұтыну, темекі шегу) барынша төмендету және оқу қызметіне назар аудару көзделеді.

Жоғарыда айтылғандай, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауының себептеріне кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссияның, прокурорлық қадағалау, полиция, сот-тергеу органдарының қызметін жетілдіру шаралары көзделіп, кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алудың тиімділігін арттыру үшін барлық құқық қорғау, мемлекеттік басқару органдарының, балалар мен жасөспірімдер мәселелерімен айналысатын жастар және қоғамдық ұйымдардың өзара ықпалдасуын, қызметтерін үйлестіру жөнінде кешенді шараларды әзірлеу қажеттілігі туындап отыр. Балалар мен жасөспірімдердің заң сыйлаушылық мінез-құлқын қалыптастыру және құқықтық сауаттылығын арттыру мақсатында ПМ-нің бастамасымен жедел-профилактикалық іс-шаралар және акциялар өткізуді ұлғайту және әртүрлі ұлт жастарының арасында болып жатқан және әлеуметтік қақтығыстардың катализаторы болуы мүмкін криминалдық оқиғаларды алдын алуды және қатаң қадағалауды жұмылдыруы қажет.

- ¹ **Жетписбаев Б.А., Айтпаева А.К.** Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан: Учебное пособие. — Алматы: Заң әдебиеті, 2002. — 266 с.
- ² Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» // http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2014-zhylgy-17-kantar.
- ³ Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдыналу туралы ҚР-ның 2004 жылғы 9 шілдедегі N 591 Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000591>.
- ⁴ <http://karasay.kz/index.php/module>.

Алмагамбетов Б. Т. — заместитель прокурора Буландынского района Акмолинской области, юрист 1 класса;

Секенова Б. Б. — магистрант 2-го курса, Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

ВОПРОСЫ О КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ИНТЕРНЕТ-МОШЕННИЧЕСТВА

Под общими положениями криминалистической характеристикой интернет-мошенничества понимается научно-практическое понятие о модели криминалистически значимых признаков рода и вида (групп) правонарушений (интернет-мошенничества), проявляющихся в организационно-упорядоченной совокупности существенных обстоятельств их совершения, а также закономерных связей между ними, и служащих для решения задач расследования правонарушений.

Таким образом, при рассмотрении криминалистической характеристики интернет-мошенничества, совершаемых с использованием сети интернет, необходимо определить и описать как существенные обстоятельства (элементы) совершения данного вида правонарушений, так и взаимосвязи между этими обстоятельствами, чтобы полученная теоретическая модель способствовала досудебному расследованию. Данную модель, по мнению авторов исследования, образуют следующие обстоятельства (элементы):

- объект, предопределяемый предметом правонарушений;
- средства правонарушений;
- субъект правонарушения (личность интернет-мошенника).

Видовым объектом интернет-мошенничества, совершаемых с использованием сети интернета, являются общественные отношения, складывающиеся в отношении собственности на имущество, находящиеся во владениях, т.е. предмет правонарушения. Важное значение для расследования имеет форма данного предмета правонарушения — цифровые деньги, которая, с одной стороны, детерминирует субъекта и средства правонарушения, а с другой — тактику и методикку расследования.

Рассмотрение и анализ субъекта интернет-мошенничества, совершаемых с использованием сети интернет (личности интернет-мошенника), занимают особое место в соответствующей криминалистической характеристике, так как являются исключительно полезными с точки зрения выявления, раскрытия и расследования правонарушения.

Анализ практики расследования интернет-мошенничества, совершаемых с использованием сети интернет, показал, что субъектами таких правонарушений могут быть:

- 1) системные администраторы, бухгалтера, работники организаций, в том числе руководители;
- 2) уволенные работники организации;
- 3) иные лица.

Существуют несколько подходов к классификации личности интернет-мошенника по мотивам совершения правонарушений. Приведем классификацию, предложенную В. Б. Веховым¹, дифференцирующую личность «интернет-мошенника» на три группы:

1. Лица, отличительной особенностью которых является устойчивое сочетание профессионализма в области информационных технологий и программирования с элементами своеобразного фанатизма, и изобретательности. Характерной особенностью правонарушителей этой группы является отсутствие у них четко выраженных противоправных намерений. Практически все действия совершаются ими с целью проявления своих интеллектуальных и профессиональных способностей.

2. Интернет-мошенничества могут совершаться лицами, страдающими «компьютерными фобиями».

3. Профессиональные интернет-мошенники с ярко выраженными корыстными целями, так называемые «хакер». В отличие от первой переходной группы «любителей» и второй специфической группы «зависимых», преступники третьей группы характеризуются многократностью совершения интернет - мошенничества с обязательным использованием действий, направленных на их сокрытие, и обладают в связи с этим устойчивыми навыками убеждения.

В профессиональном плане интернет-мошенник, особенно те, которые создают (разрабатывают) вирусные программы и другие способы мошенничества, являются специалистами в области программирования, автоматизированных систем, системного администрирования, функционирующих в онлайн платформах (банковские сайты, онлайн биржи т.п.), а также владеют специальными навыками и умениями в сфере создания и управления сайтов.

Характеризуя таких лиц, ученые-криминалисты обращают внимание на следующие их особенности поведения:

1) в подавляющем большинстве случаев интернет-мошенники имеют склонности к точным наукам и представляют профессии технического или математического характера. Особое отношение у них к фантастике. Они, как правило, знают английский язык или, как минимум, хорошо читают на нем;

2) интернет-мошеннику характерен свободолобий и эгоцентричный характер;

3) интернет-мошенники ведут «ночной» образ жизни, когда никто не мешает;

4) длительный период времени интернет-мошенника сопровождает холостяцкий образ жизни, обусловленные проведением основного своего времени в социальных сетях интернета;

5) внимание обустройству жилья и поддержанию в нем порядка интернет-мошенники не уделяют.

Логическим центром жилища является персональный компьютер, куда постоянно подключаются какие-то устройства, устанавливаются, а затем уничтожаются программы (вредоносные и лицензионные);

б) длительное времяпровождение в социальных сетях интернета, приводит к тому, что эти лица, являясь профессионалами, часто почти автоматически начинают общаться с людьми в такой же строгой манере.

Специалисты отмечают следующую закономерность: чем завуалированно и технически сложнее интернет-мошенничество, тем меньшее количество людей способны его совершить. Зачастую складываются ситуации, когда лишь один способ совершения такого правонарушения или используемый способ интернет-мошенничества может практически однозначно указать на правонарушителя.

Помимо профессиональных правонарушителей выделяют также лиц:

- не обладающих серьезными познаниями в области информационных технологий, имеющих лишь некоторые пользовательские навыки работы в социальных сетях интернета. Как правило, их действия направлены на уничтожение, блокирование, модификацию, копирование ничем не защищенной информации, после дополнительного обучения конкретным приемам;

- имеющих психологические отклонения, к числу которых относят лиц, страдающих различными компьютерными зависимостями.

Долгое времяпровождение в онлайн среде, в социальной среде, приводит к существенному изменению психологии людей, их образа жизни. В частности, психология, логика поступков и мышления, даже поведение профессиональных программистов во многих случаях отличаются от психологии, мышления и поведения «обычных» пользователей социальных сетей.

Согласно статистическим данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан о зарегистрированных преступлениях, предусмотренных п. 4 ч. 2 ст. 190 УК

РК в период времени с 2016 по 2020 года наибольшим количеством интернет-мошенников, являются лица мужского пола. Согласно статистике, среди пользователей Интернета соотношение женщин и мужчин примерно одинаково. Мужчины проявляют более высокую криминальную активность. Преобладание лиц мужского пола среди интернет-мошенников объясняется более высоким уровнем социальной активности мужчин².

За последний пять лет мужчин совершающие интернет – мошенничество неуклонно растет: в 2016 г. – 17; 2017 г. – 61; 2018 г. – 208; 2019 г. – 393; 2020 г. – 499 правонарушении. Женщины: в 2016 г. – 4; 2017 г. – 20; 2018 г. – 111; 2019 г. – 292; 2020 г. – 370 правонарушении.

Возраст интернет-мошенников						
годы	10-20 лет	21-30 лет	31-40 лет	41-50 лет	51-60 лет	61-70 лет
2016	4	8	7	2	0	0
2017	5	37	21	16	2	0
2018	57	195	47	20	3	0
2019	103	399	120	49	13	1
2020	144	459	220	35	17	2

Анализируя данные по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по половой принадлежности интернет-мошенников, следует отметить, что в последние годы, помимо интенсивного роста интернет-мошенничества, увеличилась и доля женщин. Это можно объяснить профессиональной ориентацией отдельных должностей и специальностей на автоматизированные компьютерные системы (кассир, секретарь, менеджер, экономист, контролер, бухгалтер и т. д.), которые чаще занимают женщины³.

Также интернет-мошенники (одиночки) постепенно переходят на новый уровень, связанные с хорошо организованными и разветвленными группами, объединяющими людей из разных областей Казахстана или зарубежных стран. Данная тенденция предопределена тем, что большая часть интернет-мошенничества, совершаемых в сетях интернета, представляет собой достаточно сложное явление, куда вовлекаются достаточно большое количество лиц с различными навыками, умениями и т.п. При этом каждый из этих лиц может играть различную роль в совершении интернет-мошенничества и, следовательно, в разной мере может претендовать на место в организованной группе.

Некоторые разновидности интернет-мошенничества, совершаемых с использованием информационных технологий (гаджетов), требуют более высокого уровня организованности, что предопределяет создание преступных сообществ, в которых отдельные группы выполняют строго определенные правонарушения, направленные на получение единого результата. Так, например, преступное сообщество, совершающее интернет-мошенничество, включает следующие подгруппы:

- отдельные лица, взаимодействующие с организатором и непосредственно вовлечённые в процесс интернет - мошенничества: заливщик, прозвонщик, руководитель обналечивания;

- отдельные лица, взаимодействующие с руководителем обналечивания: поставщик юридических лиц, поставщик банковских карт, поставщик SIM-карт;

- отдельные лица, взаимодействующие с организатором, но не вовлеченные непосредственно в процесс интернет-мошенничество: программист, трафер, владелец/автор связки эксплойтов, криптор, поставщик доменов и серверов⁴.

Кроме того, среди отдельных лиц, причастных к совершению интернет-мошенничества, следует выделить так называемых «денежных мулов» или «финансовых агентов», которые предоставляют обналечивателям копии паспортов и иных документов, удостоверяющих личность, и (или) оформляют на себя документы (например, для регистрации или покупки фиктивных юридических лиц), в том числе банковские карты, с использованием которых осуществляются операции по обналечиванию похищенных имуществ.

Необходимо еще раз отметить, что отдельные лица, участвующие в интернет-мошенничестве, зачастую могут находиться не только в различных областях Казахстана, но и за рубежом. Правонарушители получают необходимые данные и контактируют с целью совершения интернет - мошенничества и иных компьютерных правонарушений в сети интернет.

Существует значительное количество темных сайтов, форумов, блогов и т.п., где концентрируются отдельные лица, склонные к совершению рассматриваемых и иных интернет правонарушений, происходит обмен мнениями и опытом, в том числе в данных сайтах находят единомышленников и объединяются в отдельные группы для создания новейших изощренных способов и методов интернет-мошенничеств с использованием сети интернет. Находясь в дали, друг от друга, обращаясь по никнейму (по кличке, прозвище), интернет-мошенники могут на протяжении длительного времени совершать данные правонарушения.

Также необходимо отметить, третье лицо (не принимавший участие в подготовке, совершении и сокрытии интернет-мошенничество) могут пользоваться имуществом без осведомления их криминального происхождения.

В качестве средств интернет-мошенничества, совершаемых с использованием информационных технологий (гаджетов), необходимо рассматривать следующие структурные элементы:

- обстановку правонарушения;
- орудия совершения правонарушения;
- способы интернет-мошенничества.

Под обстановкой правонарушения следует понимать систему различного рода взаимодействующих между собой объектов, явлений и процессов, характеризующих место и время преступного деяния, особенности поведения не прямых к такому деянию отдельных лиц, психологические связи между ними и другие факторы объективной реальности, определяющие условия подготовки, совершения и сокрытия интернет-мошенничества⁵.

Обстановку интернет-мошенничества, совершаемых с использованием сети интернета, составляют организационные, технические, программные, пространственные, временные, социально-психологические факторы их подготовки, совершения и сокрытия. Особенностью данного рода правонарушений является то, что на их совершение практически не оказывают влияние природно-климатические факторы.

Выявление особенностей обстановки интернет-мошенничества позволяет оперативно определить, на что необходимо обратить особое внимание при осмотре места происшествия, изучении персонального компьютера (гаджетов) и документов, вызове и допросе свидетелей, и решении вопросов о необходимости изъятия определенных документов и т.п.

Подготовка, совершение и сокрытие интернет-мошенничества, совершаемые в сети интернета, разнесены в пространстве режима онлайн. Этим определяется особенность интернет-мошенничества, совершаемые в сети интернет, в том числе связанных с созданием, использованием и распространением вирусных программ: место непосредственного совершения правонарушения (место, где выполнялись действия объективной стороны состава преступления) и место наступления преступных последствий (место, где наступил результат противоправного деяния) не совпадают. Данная закономерность проявляется независимо от разновидности интернет-мошенничества.

Необходимо отметить, что местом подготовки интернет-мошенничества, совершаемых в сети интернет, могут являться жилые и служебные по-

мещения, которые оборудуются персональными компьютерами и гаджетами, оборудованными для разработки, модификации и распространения вирусных программ, сбора информации, а также других подготовительных действий. При этом указанные подготовительные действия даже по одному факту интернет-мошенничества, как правило, расположены по разным местам (помещениям), в том числе значительно удаленным друг от друга в разных областях страны, так и за рубежом.

Также местами подготовительных действий могут быть точки размещения на сайтах объявлений, о предоставлении тех или иных услуг, за определенные денежные средства.

Также, к местам подготовки интернет-мошенничества, совершаемых в сети интернет, можно отнести здания, в которых находятся сервера, в том числе за рубежом. Данное обстоятельство подтверждается выявлением фактов совершения интернет-мошенничества с использованием прокси-серверов с IP-адресами других стран.

Согласно ст. 5 УК Республики Казахстан временем совершения уголовного правонарушения признается время осуществления общественно опасного действия (бездействия) независимо от времени наступления последствий⁶.

Перечень условий совершения интернет-мошенничества достаточно многообразен и включает отдельные элементы и в целом автоматизированную информационную систему организации и ее возможности, в том числе способ подтверждения онлайн платежа, антивирусной программы, правовые основы реализации цифровых технологий.

Условия совершения интернет-мошенничества в сети интернет, неразрывно связаны с потерпевшими таких правонарушений.

Характеристика потерпевших до совершения, вовремя и после совершения интернет-мошенничества помогает точнее определиться во многих обстоятельствах правонарушения.

Поведение потерпевшего всегда зависит от сложной совокупности внешних и внутренних факторов. Поведение предпринимающий потерпевший, может существенно облегчить интернет-мошеннику совершение правонарушения. Между интернет-мошенниками потерпевшим в большинстве случаев можно выявить связь и определить причины, по которым имущество именно данного лица стали целью посягательства.

Отметим, что привести исчерпывающий перечень способов интернет-мошенничества, совершаемых в сети интернет невозможно, так как их содержание может составлять самые разнообразные действия, в зависимости от изобретательности, преступной квалификации и интеллектуальности

интернет-мошенников. Однако, несмотря на многообразие способов правонарушения рассматриваемого вида, можно выделить следующие:

- рассылка SMS-сообщений о выигрыше автомобиля или блокировке банковской карты;
- создание Интернет-сайтов по продаже авиабилетов или Интернет-магазинов, предлагающих товары по заниженным ценам и требующих перечисления предоплаты;
- размещение объявлений о продаже товаров в социальных сетях и на специализированных торговых площадках с требованием перечисления денег за покупку авансом;
- изготовление, распространение и использование вредоносных программ, позволяющих дистанционно подменять платежные распоряжения с компьютерных устройств потерпевшего или управлять операциями выдачи денежных средств из банкоматов.

Орудиями интернет-мошенничества, совершаемых в сети интернет, являются компоненты (элементы) информационных технологий, в том числе сеть интернет, электронные носители информации, специальные технические средства, компьютерные программы, бот-сети и т.п.

Кроме того, технология обналчивания может включать каналы отправки денежных средств через системы расчетов, электронные кошельки и платежные системы, типа WebMoney, Яндекс деньги, QIWI кошелек.

Способы вывода денежных средств из платежной системы WebMoney:

- банковская карта;
- карта, заказанная через сервис WebMoney;
- виртуальная карта;
- Интернет-банкинг;
- почтовый перевод;
- денежный перевод;
- банковский перевод;
- обменные пункты и дилеры WebMoney;
- электронные деньги;
- офис банка или партнера;
- биржа exchanger.ru.

Для целей обналчивания похищенных денежных средств, интернет-мошенники применяют методы «распыления», включающий операции перечисления данных средств с одного банковского счета на несколько банковских счетов, счетов иных платежных систем, счетов операторов сотовой связи и т.п.

В заключении, рассматриваемого раздела, необходимо отметить, что знание общих положений криминалистической характеристики интернет-мошенничества, совершаемые в сети интернет, позволяет предметно разрабатывать следственно-оперативные версии и осуществлять целенаправленные отдельные следственные действия по их проверке, так как обстоятельства, образующие данную характеристику, находятся в закономерных связях между собой (системно-структурных, функциональных и т.д.). Основными (базовыми) элементами интернет-мошенничества, совершаемые в сети интернет:

- объект, предопределяемый предметом правонарушений;
- средства правонарушений;
- субъект правонарушения (личность интернет-мошенника).

Наличие закономерных связей между обстоятельствами (элементами) криминалистической характеристики интернет-мошенничества, совершаемых в сети интернет, не исключает особенностей каждого конкретного факта правонарушения. Данные особенности, вместе с выявленными закономерностями, образуют систему, влияющие на производства досудебного расследования.

-
- ¹ **Вехов В. Б.** Особенности расследования преступлений, совершенных с использованием пластиковых карт и их реквизитов: Монография. — Волгоград: ВА МВД России, 2005.
 - ² Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан о зарегистрированных преступлениях, предусмотренных п.4 ч.2 ст. 190 УК РК // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPPageGroup/MainMenu>.
 - ³ **Мусин А. Б.** Особенности расследования преступлений, совершаемых путем обмана и злоупотребления доверием пользователя информационных систем торговых объявлений и социальных сетей: Дисс... магистр. юрид. наук. — Костанай, 2021. — 106 с.
 - ⁴ Организация расследования хищений денежных средств, совершаемых с использованием компьютерных технологий // https://incashwetrust.biz/organizacija_rassledovanija_hishhenij_denezhnyh_sredstv.html.
 - ⁵ **Яблоков Н. П.** Криминалистика: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2008. С. 17.
 - ⁶ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.

ПРЕВЕНТИВНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ПРЕДОХРАНЕНИЯ ОТ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Одним из важнейших направлений воспитательной работы с несовершеннолетними является превентивное воспитание, а также профилактическая работа по преодолению подростковой преступности. Анализирую состояние преступности среди несовершеннолетних, можно считать, что преодоление криминальной ситуации в подростковой среде является острой и актуальной проблемой для общества.

Необходимость организации правового воспитания обучающейся молодежи обусловлена развитием государства, существование которого немислимо без должного уровня правовой культуры ее граждан, интенсивной трансформации правовой системы, необходимостью преодоления правового нигилизма и правовой безграмотности.

К причинам, приводящим к увеличению числа детей и подростков, поведение которых выходит за рамки моральных и правовых норм относятся: социально-экономическая ситуация, неблагоприятное окружение, тяжелое финансовое положение семей и ухудшений на этой почве семейных отношений, сокращение внешкольных учреждений, а также недостатки в организации школьного воспитания и образования. Также к факторам к совершению правонарушений и преступлений несовершеннолетними следует отнести: не контролируемость со стороны взрослых, педагогическая неподготовленность родителей к воспитанию, аморальный образ жизни родителей, равнодушие к детям не только со стороны родителей, но и воспитателей и педагогов. Число молодых людей, которые не учатся и не работают, быстро увеличивается. Повышается уровень детской и подростковой преступности. Дети вынуждены идти на улицу, вступать в неформальные объединения, преимущественно негативного толка, преступные группы, в частности группы вымогателей, которые получают все большее распространение в учебных заведениях.

Преступность среди несовершеннолетних является социальной проблемой, которая продолжает оставаться в центре внимания не только государственных органов, но и общественных институтов и даже ряда ученых. Объясняется это особенностями подростковой преступности, постоянным изменением социальных условий и законодательства, в отношении предотвращения и профилактики преступлений среди несовершеннолетних¹.

Распространенными преступлениями, которые совершаются детьми и молодежью, являются кражи личного, коллективного, государственного имущества, а также транспортных средств.

В Республике Казахстан данный вопрос регламентируется Законом «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» № 591 от 9 июля 2004 года².

Ключевыми направлениями предупреждения преступности среди подростков и молодежи являются:

- профилактические мероприятия по предупреждающим мерам наказания;

- подготовка особых кадров социальных работников, работающая с детьми, поведение которых отклоняется от социальных норм, требующая особой профессиональной подготовленности;

- семья как институт социализации несовершеннолетних, которыми осуществляются социально-правовые меры, где предоставляется правовая, педагогическая и медико-психологическая помощь. Прежде всего, это семьи, которые находятся в группе социального риска;

- меры, в области взаимодействия социальных служб и правоохранительных органов;

- меры, проводимые государством в области молодежной политики, по улучшению условий спортивно – оздоровительных и внешкольных учебных учреждений и в заинтересованности несовершеннолетних детей своего досуга, в свободное от учебы время³.

Государственная политика в области профилактики правонарушений, среди несовершеннолетних является частью правовой политики, включающая в себя создание правовых и социальных гарантий для несовершеннолетних, материально-техническое, финансовое, научно-методическое и кадровое обеспечение органов и учреждений, которые составляют систему профилактики правонарушений, осуществляющихся на принципах:

- 1) законности;

- 2) гуманности в отношении несовершеннолетних;

- 3) поддержки со стороны семьи;

- 4) комплексности применения мер профилактики правонарушений, а также безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних;

- 5) индивидуального подхода к каждому несовершеннолетнему, оказавшемуся в трудной жизненной ситуации;

- 6) системности;

- 7) научной обоснованности;

8) конфиденциальности⁴.

К системе профилактики правонарушений среди несовершеннолетних относятся органы внутренних дел, система образования и здравоохранения, государственный орган, координирующий реализацию государственной политики в сфере занятости населения, местные представительные и исполнительные органы, комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав и иные государственные органы в пределах своей компетенции.

В органах внутренних дел, образования, здравоохранения и местных исполнительных органах в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, могут создаваться учреждения, которые в свою очередь будут осуществлять отдельные функции по профилактике правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних.

Ключевыми действиями специалистов подразделений полиции превентивной деятельности при проведении профилактических лекций с несовершеннолетними, должна быть проработана нормативно-правовая база, позволяющая, наглядно, привести примеры и санкции статей, за наиболее совершаемые несовершеннолетними преступления. Органами внутренних дел ведется работа по следующим направлениям:

1) выявление и ограничение влияния отрицательных факторов, связанных с причинами и условиями преступности несовершеннолетних;

2) влияние на причины и условия, способствующие определенному виду преступности;

3) непосредственная работа с несовершеннолетними детьми, от которых можно ожидать совершения преступления;

4) предупредительному воздействию подвергаются несовершеннолетние дети с антиобщественной направленностью⁵.

В отношении лиц, которые уже состоят на учете в подразделениях работы с несовершеннолетними, и лиц, отбывающих наказание, превентивное воспитание должно быть расширено. Здесь уместным является общение не только с сотрудниками полиции, но и с органами пенитенциарной службы, усилить количество бесед, на правовую тематику, привлекать несовершеннолетних, в состав патрульной полиции, для практического понимания о том, как и какими методами, происходит работа таких подразделений.

В заключение хотелось бы отметить, что преступность несовершеннолетних имеет значительных масштабах распространения, требующие решительных, энергичных и целенаправленных мер по ее предупреждению. В первую очередь задача, состоит, прежде всего, в снижении уровня преступности среди несовершеннолетних. По моему мнению, уменьшение

преступности среди несовершеннолетних возможно. Начиная с раннего детства, особенно в воспитательных заведениях, необходимо проводить больше тематических занятий, возможно с привлечением психологов, сотрудников полиции. В раннем детстве формируется личность человека, поэтому у детей, дошкольного возраста, формирование мировоззрения гораздо легче, чем у несовершеннолетних. Осуществлять эффективные меры предупреждения в данной области, работая с детьми из неблагополучных семей. Поэтому превентивное воспитание должно быть, как составным элементом не только учебных заведений, но и воспитательных.

- ¹ Осужденные несовершеннолетние в России: оценка ФСИН России // [URL: http://prisonlife.ru/analitika/1274-osuzhdennye-nesovershennletnie-v-rossii-ocenka.html](http://prisonlife.ru/analitika/1274-osuzhdennye-nesovershennletnie-v-rossii-ocenka.html) свободный доступ (дата обращения 29.11.2021).
- ² <https://www.legislationline.org/ru/documents/id/14269>, свободный доступ (дата обращения 29.11.2021).
- ³ <https://cyberleninka.ru/article/n/prestupnost-nesovershennoletnih-i-mery-ee-preduprezhdeniya>(дата обращения 29.11.2021).
- ⁴ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1049318, свободный доступ (дата обращения 29.11.2021).
- ⁵ https://77.xnb1aew.xnp1ai/PAMJATKI/Profilaktika_prestupnosti_v_podrostkovoј, свободный доступ (дата обращения 29.11.2021).

Ахмет Н. — курсант 4 курса Актыбинского юридического института МВД РК имени М.Букенбаева

ЗАЩИТА ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Участники Конвенции о правах ребенка, принятой резолюцией 44/25 генеральной Ассамблеи от 20.11.1989 года считают, что ребенку для полного и гармоничного развития его личности необходимо расти в семейном окружении, в атмосфере счастья, любви и понимания. Ребенок должен быть полностью подготовлен к самостоятельной жизни в обществе и воспитан в духе идеалов, провозглашенных в Уставе Организации Объединенных Наций, и особенно в духе мира, достоинства, терпимости, свободы, равенства и солидарности¹.

Законом Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» регулируются отношения, возникающие в связи с реализацией основных прав и законных интересов ребенка, гарантированных Конституцией Республики Казахстан, исходя из принципов приоритетности подго-

товки детей к полноценной жизни в обществе, развития у них общественно значимой и творческой активности, воспитания в них высоких нравственных качеств, патриотизма и гражданственности, формирования национального самосознания на основе общечеловеческих ценностей мировой цивилизации².

Защита прав и свобод – проблема общества во всем мире.

Вместе с тем, не все государства могут сказать, что они соблюдают права несовершеннолетних.

Даже в развитых странах можно наблюдать неблагополучные семьи, где страдают дети, несовершеннолетних с ассоциативным поведением, суициды с их стороны, безнадзорность и беспризорность.

Ярким примером может служить такое развитое, в технологическом плане, с высоким уровнем жизни государство, как Япония, где больше всего среди развитых стран совершаются преступления со стороны несовершеннолетних, следственно допускаются факты нарушения защиты прав несовершеннолетних.

В нашем государстве, по сравнению с другими странами соблюдаются защита прав несовершеннолетних, за нарушение которых предусмотрена уголовная и административная ответственность.

Интересно будет провести анализ соблюдения прав несовершеннолетних, в сравнении с международными стандартами, имеющие отличительные особенности в других государствах.

Так, в Узбекистане 16 января 2008 года принят Закон «О гарантиях прав ребенка», который определяет гарантию и защиту прав несовершеннолетних, а также социальную защиту.

Гарантии защиты прав несовершеннолетних в Республике Узбекистан закреплены с учетом международной Конвенцией о правах человека, Конституцией и другими законами Республики Узбекистан.

Также в указанном документе установлены полномочия исполнительных государственных органов по защите прав несовершеннолетних.

Аналогичный закон был принят и в Молдове, где правовой статус несовершеннолетнего определен, как самостоятельный субъект. Государство в свою очередь в обязательном порядке обеспечивает физическое и духовное формирование, с учетом национальных ценностей. В законе так же указана обязанность родителей - рожать здоровых детей.

В Армении первостепенными задачами ставится подготовка ребенка к полноценной жизни в обществе, развитие нравственности, высокой гражданской позиции, патриотическое воспитание подрастающего поколения.

В указанных государствах несовершеннолетние равны, независимо от социальной принадлежности, национальности, пола, языка, вероисповедания и т.д.

В Белоруссии защиту прав несовершеннолетних обеспечивают комиссии по делам несовершеннолетних, они поддерживают тесную связь с общественными объединениями, некоммерческими организациями, которые оказывают содействие в реализации интересов несовершеннолетних.

Аналогичная защита прав несовершеннолетних создана в Италии, Франции, Российской Федерации и др. государствах.

Казахстаном, в свою очередь сделано немало, где за последнее десятилетие приняты такие нормативно-правовые акты, как:

- «О детских деревнях семейного типа и Домах юношества»;
- «О ратификации Основного соглашения о сотрудничестве между Правительством Республики Казахстан и Детским фондом ООН»;
- «О государственной программе «Здоровье народа»;
- «О государственной программе «Образование»;
- «О концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан»;
- «О браке и семье»;
- «Об образовании»;
- КРКоАП, УК РК т.д.;

Не стали исключением гражданский, семейный кодексы, где также отражается защита прав несовершеннолетних.

Наряду с этим, в Казахстане приняты нормативные правовые акты, регулирующие права и гарантии детей и подростков. Основными являются указы Президента Республики.

Во всех регионах страны функционируют различные государственные и негосударственные учреждения, общественные формирования, структуры по обеспечению и защите прав детей.

Система учреждений и органов, на которые возложены функции по защите прав несовершеннолетних действуют со дня независимости Республики Казахстан.

Вместе с тем, складывающееся положение дел по защите прав несовершеннолетних свидетельствует о недостаточной эффективной работе в данном направлении. Так как, наблюдается существование узковедомственного контроля со стороны местных исполнительных органов за подотчётными им учреждениями и организациями образования, организация работы которых не всегда отвечает необходимым требованиям.

Детство — особый этап в жизни человека, и задача любого государства - обеспечить выполнение требований конвенции как первого официально утвержденного международного инструмента, регулирующего взаимоотношения мира взрослых и детей, который определяет новую этику отношения к детству³.

Система образования декларирует: главная задача – учить и воспитывать. На самом деле вся система образования в Республики Казахстан занимается «дрессировкой» и «натаскиванием» знаний. В то время как воспитание остается «под ковром», так как вышестоящие органы в большинстве случаев проверяю ЕНТ. Воспитание не является целевым показателем. Система воспитания сведена к нулю, не работают клубы патриотического воспитания, не выстроена единая линия работы с трудными подростками школьных психологов, школьные инспектора работают формально, так как чаще всего непосредственное руководство использует их не по назначению на различные усиления.

Напомним, что особенностям привлечения к уголовной ответственности несовершеннолетних посвящен раздел 6 УК РК. Несовершеннолетними, на которых распространяется действие настоящего раздела, признаются лица, которым ко времени совершения уголовного правонарушения исполнилось четырнадцать, но не исполнилось восемнадцати лет. К несовершеннолетним, совершившим уголовное правонарушение, может быть назначено наказание либо к ним могут быть применены принудительные меры воспитательного воздействия (ст.80 УК РК и 69 КРКоАП).

Наряду с этим, необходимо дать определение методам и формам организации взаимодействия правоохранительных органов с общественными объединениями и гражданами по защите прав несовершеннолетних.

Вынесение защитного предписания в соответствии с Законом Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года №214 «О профилактике бытового насилия» в отношении несовершеннолетних противоречит законодательству Республики Казахстан по защите прав детей.

В этой связи целесообразно разработать отдельное защитное предписание в отношении несовершеннолетних, где учесть вынесение запрета несовершеннолетним на употребление алкогольных, наркотических, психотропных и других веществ, пагубно влияющих на здоровье и нравственность подрастающего поколения.

В каждом микрорайоне областных центров и сельских округах - создать общественные советы, в состав которых включить представителей государственных органов, общественных формирований и граждан, по оказанию социальной, психологической и материальной помощи несовершенно-

нолетним, оказавшимся в трудной жизненной ситуации, обеспечивая при этом защиту их прав.

- ¹ Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, сорок четвертая сессия, Дополнение №49 (А/44/49), стр. 230–239. [Электронный ресурс]: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/conventions/childcon>.
- ² Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-ІІ «О правах ребенка в Республике Казахстан» // https://online.zakon.kz/Document///?doc_id=1032460.
- ³ Конвенция «О правах ребенка», принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 22.11.1983г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.

Г. С. Әмірханова — Ақтөбе қ. № 61 жалпы білім беретін орта мектебінің психологы, психология ғылымдарының магистрі

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Бүгінгі күнгі қоғамның, білім беру ұйымдарының алдында тұрған басты міндеттердің бірі- балалар мен жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу.

Бұл мәселе қазіргі таңда көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр, себебі өмірлік қиын жағдайға душар болған жасөспірімдердің саны азаяр емес. Бұл санатқа, көбінесе отбасылық жағдайы нашар, демалыс мезгілі ойластырылмаған, өздеріне өздері бас болып жүрген балалар жатады. Қылмыстың алдын алудың бірден-бір жолы – оқушылардың мектептен тыс уақытта қосымша біліммен қамтылуын дұрыс ұйымдастыру. Жалпы, құқық тәртібін бұзуға бейім балалар қайдан шығады? Жасыратыны жоқ, қоғамдық тәртіпті бұзған, қылмыс жасаған, сөйтіп ішкі істер бөлімдерінде есепте тұрған балалардың басым бөлігі жайсыз отбасылардан шығады. Ал енді бір тобы кейбір ата-аналардың бала тағдырына аландамауынан, оларды өз беттерінше қалдырып, мектептен тыс уақыттарында немен айналысып жүргендерін қадағаламауынан пайда болады. Сондықтан тәртібі нашар, ішкі істер органдарында есепте тұрған оқушылармен жүйелі жұмыс жүргізуден жалықпау керек. Жастар туған мемлекетімізді баянды етуге, қуатын арттыруға, оның игілігіне қызмет етуге парыздар. Ол үшін әрбір жас еліміздің тұтастығын, жеріміздің бүтіндігін, халқымыздың жарастығын аман сақтай білу қаншалықты үлкен тарихи жауапкершілік екенін жан

жақты сезіну керек». Азаматтың міндеті - заң талаптарын бұзбау, екінші жағынан өзіне жүктелген міндетін орындау. Заңды білмеу, оны бұзу жауапкершіліктен құтқармайды. Осыған байланысты ҚР 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Баланың құқықтары туралы заңына тоқталып өтсек.

Бұл заң 10 тарау 53 баптан тұрады. Осы Заң балаларды қоғамдағы толымды өмірге даярлау, олардың қоғамдық мәні бар және шығармашылық белсенділігін дамыту, әлемдік өркениеттің жалпы адамзатқа тән құндылықтары негізінде оларды жоғары имандылық қасиеттерге, елжандылық пен азаматтыққа тәрбиелеу, олардың бойында ұлттық сана-сезімді қалыптастыру принциптерінің басымдығына сүйеніп, баланың Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік берілген негізгі құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға байланысты туындайтын қатынастарды реттейді.

Бұл заңның 3-тарауының маңызды бірнеше баптарына қысқаша тоқталып өтсем, Яғни БАЛАНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ. Соның ішінде 24-бап. Ата-анасының баланы тәрбиелеу, күтіп-бағу және асырау жөніндегі міндеті:

1. Ата-анасы немесе басқа да заңды өкілдері өздерінің қабілеті мен қаржы мүмкіндіктері шегінде баланың жан-жақты дамуы үшін қажетті жағдай жасауға міндетті;

2. Ата-анасы баланы тәрбиелеуге, оны күтіп-бағуды жүзеге асыруға, материалдық жағынан қолдап, оның әл-ауқатына қамқорлық жасауға, тұрғын үймен қамтамасыз етуге міндетті.

- 37-бап. Баланы алкогольді өнімдер мен темекі бұйымдарының зиянды әсерінен қорғау:

1. Баланың ата-анасы, басқа да заңды өкілдері, мемлекеттік органдар, сондай-ақ баланы тәрбиелеу мен оған білім беру функциясын жүзеге асыратын ұйымдар салауатты өмір салтын және алкогольді өнімдер мен темекі бұйымдарының зиянды екенін насихаттауға міндетті;

2. Балаға алкоголь өнімін, темекіні және темекі бұйымдарын сатуға тыйым салынады;

3. Алкогольді өнімдер мен темекі бұйымдарын өндіруде немесе сатуда бала еңбегін пайдалануға тыйым салынады¹.

Жоғарыда аталған заңды нормативтік құжаттардың мақсаттары мен міндеттерін толық баяндап жеткізуде жастар арасында тәртіп орнату, тұлғалардың дербес жауапкершілігін арттыру, қылмысты болдырмау жолдап дамытып, жандандыру ол сіздермен біздің бірлесе отырып, яғни мектеп пен ата-ана болып жұмыс жасағанда ғана жүзеге аспақ. Сонда жасөс-

пірімдер арасындағы құқық бұзушылықтар азайып балаларымыз құқылы, дербес орта өмір сүреді.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қадағалаусыздықтың және өзге де құқық бұзушылықтардың алдын алу өскелең ұрпақты тәрбиелеудің маңызды алғышарты болып табылады. Кәмелетке толмаған қылмыскер қылмыс жасалған кезде кенеттен пайда болмайды, әдетте, оның жеке басының қоғамға қарсы қасиеттері біртіндеп және қылмыстық іс жасалғанға дейін қалыптасады, бұл оны жеке тұлға ретінде сапалы жаңа әлеуметтік-құқықтық бағалауға негіз береді.

Білім алушы тәрбиеленушілермен профилактикалық жұмыс-уақыт бойынша күрделі және ұзақ процесс. Мектепте қадағалаусыз қалудың алдын алу саласындағы міндеті ерте профилактиканы жүргізу болып табылады.

Проблемалық балалардың белгілері:

1. Оқудан жалтару:

- көптеген пәндер бойынша үлгермеушілік;
- интеллектуалды дамудың артта қалуы;
- қызметтің басқа түрлеріне бағдарлану;
- танымдық қызығушылықтың болмауы.

2. Әлеуметтік-еңбек белсенділігінің төмендігі:

- қоғамдық тапсырмалардан бас тарту;
- сынып, топ істеріне немқұрайлы қарау;
- еңбек істеріне қатысудан демонстрациялық бас тарту;
- қоғамдық меншікке немқұрайлы қарау, оны бүлдіру.

3. Теріс көріністер:

- спирттік ішімдіктерді қолдану;
- психотроптық және улы заттарды қолдану;
- құмар ойындарға деген құштарлық;
- темекі шегу;
- зиянды жыныстық көріністер.

4. Шындықты бағалаудағы Негативизм.

5. Мұғалімдер мен ересектерге қатысты сыншылдықты арттыру:

- дөрекілік;
- төбелес;
- сабақтардағы тәртіпсіздік;
- әлсіздерді, кішілерді ұру;
- бопсалау;
- катал қарым-қатынас жануарлар;
- ұрлық;

- қоғамдық тәртіпті бұзу;
- немотивированные іс-әрекет².

Балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқындағы уақытында байқалған ауытқулар және дұрыс ұйымдастырылған психологиялық-педагогикалық, медициналық-әлеуметтік көмек бақылаусыздық пен құқық бұзушылыққа әкелуі мүмкін жағдайлардың алдын алуда маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Білім беру мекемесі әкімшілігінің, әлеуметтік-психологиялық қызметтің, педагог қызметкерлердің кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі қызметі заңдылық, балаларға ізгілікті көзқарас, демократия, отбасын қолдау және онымен өзара іс-қимыл, алынған ақпараттың құпиялылығын сақтай отырып, кәметке толмағандарға жеке көзқарас, кәметке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзғаны үшін лауазымды адамдардың жауапкершілігін қамтамасыз ету қағидаттарына негізделеді, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен қоғамдық бірлестіктердің кәметке толмағандардың қадағалаусыздығы мен құқық бұзушылықтарының профилактикасы жөніндегі қызметін мемлекеттік қолдауды қамтамасыз етеді.

Кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында білім беру мекемелерінде әртүрлі жұмыс түрлері қолданылады:

- әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасыларды анықтау;
- қолайсыз отбасылар бойынша рейдтер;
- мектептің алдын алу Кеңесінің қызметі;
- ата-аналар дәрісін ұйымдастыру;
- оқушылармен, ата-аналармен жеке әңгімелесу;
- құжаттармен жұмыс;
- диагностика;
- жеке және топтық кеңестер;
- мектептен тыс қызмет жүйесіне қатысуға жәрдемдесу;
- кәсіптік бағдар бойынша жұмыс;
- әлеуметтік жетімдіктің және отбасының қолайсыздығының алдын алу мәселелері бойынша семинар-кеңестер;
- ата-аналар жиналыстары, жалпы мектептік жиналыстар, ПББ ОДН қызметкерлерінің, алдын алу жүйесінің басқа органдары мен мекемелері қызметкерлерінің қатысуымен;
- аз қамтылған отбасылардан және әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасылардан шыққан балалардың демалысын және сауықтырылуын ұйымдастыру;

- кәмелетке толмағандарға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету;

- әлеуметтік қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмағандар мен отбасылардан шыққан балалардың жұмыспен қамтылуын және уақытша еңбек қызметін ұйымдастыру.

Құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша білім беру мекемелерінде қолданылатын негізгі әдістер: тестілеу, сұрау, жеке консультациялар, сауалнама жүргізу, құжаттарды жинау және талдау, тренингтер, әңгімелесулер, жеке педагогикалық қолдау, пікірталастар және т. б.

Ересектерге арналған жеті ереже.

1. Жаза денсаулыққа зиян тигізбеуі керек – физикалық та, физикалық та емес психикалық. Оның үстіне, теория бойынша жаза пайдалы болуы керек.

2. Егер күмән туындаса, жазалаңыз немесе жазаламаңыз - жазаламаңыз. Тіпті қазірдің өзінде екенін түсіндім тым мяжки кож, аңқау және нерешительны. «Алдын-алу», «мүмкін болған жағдайда» жазалар жоқ.

3. Бір уақытта-бір. Тіпті заңсыздық дереу жасалса да шексіз көп, жаза қатал болуы мүмкін, бірақ біреуі ғана, бірден емес, әрқайсысы үшін. Жаза — бұл махаббат үшін емес, не болса да, баланы лайықты мадақтау мен марапаттан айырмаңыз.

4. Кеш жазадан гөрі жазаламау жақсы. Басқа, тым көп тұрақты ересектер балаларды теріс қылықтары үшін айыптайды және жазалайды, анықталған соң ай, тіпті жылға (бір нәрсені бүлдірді, тіпті қатал ересектер зандарында да құқық бұзушылықтың ескіру мерзімі ескерілетінін ұмытып кетті. Балаға жазасыздық туралы ойды ояту қаупі психикалық дамудың кешігу қаупі сияқты қорқынышты емес.

5. Жазаланды-кешірілді. Оқиға таусылды. Ескі күнәлар туралы сөз жоқ. Өмірді бастауға кедергі жасамаңыз!

6. Қорлаусыз. Қандай болмасын, қандай кінә болмасын, жаза болмайды бала оны біздің күшіміздің салтанаты ретінде қабылдауы керек әлсіздік, қорлау сияқты. Егер бала бізді әділетсіз деп санаса, жаза тек керісінше әрекет етеді!

7. Бала жазадан қорықпауы керек. Жаза емес, ол керек қорқыныш, біздің ашу-ыза емес, қайғы-қасірет.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының профилактикасы жөніндегі қызметтің негізгі міндеттері:

- кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету;

- отбасылық қолайсыздықты анықтау және мамандандырылған атаулы көмек көрсету;
- кәмелетке толмағандарды қылмыс және қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға тарту жағдайларын анықтау және жолын кесу;
- әлеуметтік қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмағандарды психологиялық-педагогикалық және құқықтық қолдау үшін жағдай жасау;
- білім алушыларға жеке көзқарасты жүзеге асыру;
- білім алушылар, педагог қызметкерлер, ата-аналар арасында кеңес беру-алдын алу жұмыстарын жүзеге асыру;
- кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз, панасыз қалуының, құқық бұзушылықтары мен қоғамға жат іс-әрекеттерінің алдын алу, бұған ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою.

¹ «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_.

² *Танирбергенова Р. К.* Құқық негіздері: Дәрістер жинағы. — Алматы: АЭЖБУ, 2014. — 55 б.

С. Б. Байдуашова — Ақтөбе облыстық ғылыми-тәжірибелік орталығы, психологиялық-әлеуметтік қолдау бөлімінің әдіскер-психологы

БҮГІНГІ БАЛА — ПАРАСАТТЫ ТҰЛҒА

*Ересектердің балаға беретін ең үлкен сыйлығы –
үлгілі, өнегелі тәрбиесі.
Халық даналығы*

Бүгінгі бала — ол жай ғана психологиялық, физиологиялық, әлеуметтік өзіндік даму жүйесі бара жеке адам ғана емес, сонымен қатар, конструктивті тұлғалық қасиеттерін дамытуды және түзетуді қажет ететін білім алушы. Қандайда бір қарым-қатынас барысында әке-ана мен бала арасындағы жай байланыс емес, біріккен іс-әрекет процесінде бір-бірін қабылдап, өз ара ақпарат алмасады. Сондықтан қарым-қатынас процесінде үш түрлі өзара байланыс анықталды:

- перцептивті (қарым-қатынаста өзара қабылдау, өзара бағалау),
- интерактивті (әңгімелесуінің өзара әсерлесуін реттеу),
- коммуникативті (ақпарат алмасу).

Қарым-қатынас құралы – ақпарат алмасу кезіндегі операция. Жеке адамдар арасындағы қатынас екі негізгі қарым-қатынас арқылы жүзеге асырылады:

- вербалды қарым-қатынас,
- вербалды емес қарым-қатынас¹.

Вербалды қарым-қатынас тіл, сөйлеу арқылы жүзеге асыратын белгілі. Тіл – сөз жүйесі, сөздерді дұрыс құрастыру, ойды төзбен толық жеткізу, дыбыстың, интонацияның, сөздің нақтылығы. Тілдік дыбыстық құбылыс – сөз темпі, дауыс ырғағы, ритм, тембор, дикция.

Вербалды емес қарым-қатынас — «дене тілі», «ым-ишара тілі» деген ұғымдармен байланысты. Бұл қарым-қатынас құралына – поза, ым-ишара, мимика, визуалды қатынас, тұлға аралық дистанция. Альберт Мейербайн зерттеуі бойынша қарым-қатынаста 7% ақпарат Вербалды(сөз арқылы), 38% дыбыс құралдары (дауыс темпы, интонация, дыбыс күші), ал 55% ақпарат алмасудың Вербалды емес құралы арқылы берілетіні дәлелдеді. Осыдан Публиций: «Біз дауыс арқылы сөйлейміз, ал денемен әңгімелесеміз» деген.

Ақпаратты жеткізу негізгі сөз арқылы жүргізіледі. Әлеуметтік өмірдегі адамдардың іс-әрекеттерінің негізгі бір түрі – сөйлеу.

Қандай да бір қарым-қатынас жасау барысында маңызды рөл атқаратын факторлардың бірі –қарым қатынас стилінің таңдалуы маңызды шешім қабылдауға және қарым-қатынас жасауға ықпалын тигізеді.

1955 жылы американдық психотерапевт Эрик Берн транзакциялық талдау әдістерін ұсынды. Осы талдаудың негізінде **ата-ана**, **ересек** және **бала** арасындағы қарым-қатынасқа негіз болатынын көреміз. Мәліметтерді талдау әдістері адамдарға өздерін түсінуге және олардың мінез-құлқын түсінуге мүмкіндік береді. Транзакциялық талдау жанжалдардың себептерін түсінуге және оларды жою жолдарын табуға көмектеседі.Транзакциялық талдаудың негізгі ережелері мен ұғымдары транзакциялық талдау кейде коммуникациялық талдау деп аталады, себебі ол басқа адамдармен өзара әрекеттесу арқылы адамды бағалайды. Транзакциялық талдау әдістерінің негіздері келесі мәлімдемелер болып табылады:

1. Барлық адамдар қалыпты, әрбір адам өзін және өз пікірін құрметтеуге тең құқықты. Әр адамның маңыздылығы мен салмағы бар.

2. Барлық адамдар ойлау қабілетіне ие, туа біткен немесе алған жарақаттар немесе бейсаналық жағдайлардан басқа.

3. Адамдар өздерінің тағдырын құрып жатыр және бұрынғы шешімдерден тыс өмірін өзгерте алады².

Негізгі ұсыныс — бұл әртүрлі жағдайларда бір адам эго күйлерінің бірінің негізінде әрекет ете алады деген пікір. Транзакциялық талдау 3 эго күйін ажыратады: бала, ересек және ата-аналар.

Транзакциялық талдаудың мәні. Жоғарыда айтылғандай, психологияда транзакциялық талдау үшін үш эго күйге бөлінеді: бала, ата-ана және ересек.

1. Баланың эго-күйі балада туындайтын табиғи мотивациялармен сипатталады. Онда ерте жастағы балалардың тәжірибесі, көзқарасы, өзіне және басқа адамдарға деген реакциясы бар. Мұндай мемлекет бала кезіндегі адамға тән ескі мінез-құлық ретінде көрінеді. Баланың жағдайы адамның шығармашылық көріністеріне жауап береді.

2. Ересек адамның эго-күйі адамның жасына байланысты емес. Ол объективті ақпаратты алуға және ағымдағы шындықты қабылдау қабілетіне ие болғысы келеді. Бұл мемлекет ұйымдасқан, жақсы бейімделген және білікті адаммен сипатталады. Ол шындықты зерделеп, оның қабілеттерін ақылмен бағалап, оларға есеп береді.

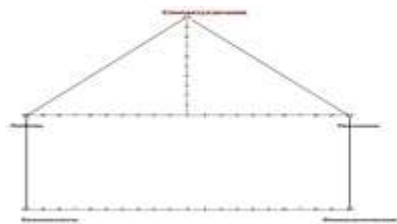
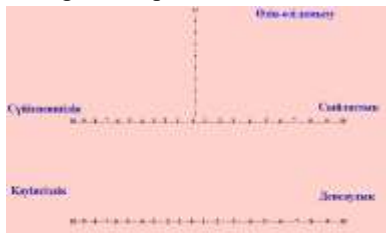
3. Ата-ананың эго-күйі адамның сыртқы жағынан, көбіне өз ата-анасынан алған көзқарастарына жатады. Сыртқы жағынан, бұл жағдай басқа адамдарға және әр түрлі алдын-ала ескертулерге қамқорлық және сыни көзқараста көрінеді. Ата-ананың ішкі күйі ата-ана моральдық тәжірибесі ретінде тәжірибеге ие, ол әрқайсымызда тұратын кішкентай балаға әсер етеді.

Әрбір баланы «Идеалды үй» деп қарастыратын болсақ, ең алдымен түпкі негіз «фундаментке» мән беруіміз қажет.

Ол дегеніміз – *психо-физиологиялық қауіпсіздік пен психологиялық денсаулық* болып табылады.

Осы негіз тұрақты және конструктивті болған жағдайда, екінші деңгей, яғни тұлғалық дамуға түрткі болатын ресурстар: Сүйіспеншілік және өзіне деген сыйластық. Осы ресурстар қалыпты болған жағдайда әрбір бала өзін-өзі дамытуға ұмтылатындығы белгілі. Бұл толық тұлғалық келбетті, яғни қалыпты тұлғалық даму деңгейінің көрсеткішін береді³.

Тұлға өміріндегі негізгі мотивация: ҚОРҒАНЫШ. ТІРЕК. КЕҢІСТІК.

Негізгі бастапқы мотивация – дүниеге келгеннен бастап 7 жасқа дейін «Маған нені жасау керек? Нені жасай аламын?» деген сұраққа жауап іздейді. Бұл баланың өмірлік күш-қуатына негіз болады. Яғни, айналасына, өзіне деген сенімділік – басты фактор болып табылады. Егер, бұлай болмаған жағдайда баланың бойында өзіне, айналасына, әлемге деген сенімсіздік, үрей қалыптасатын болады.

Құндылық мотивация негізі - 8 жастан -14 жас аралығында қалыптасады. Яғни, оқуды, жазуды, қарым-қатынас жасауды үйреніп, белгілі-бір дағдыны бойына сіңірген бала үшін маңызды сұрақ «Мен жасай аламын, салмақтымын, байсалдымын, бірақ бұл маған ұнайды ма?» деген сұраққа жауап іздейді. Осы кезеңде ескеретін жай: 11 жас – балалық шақтың пигі болып табылатындығы. 12 жастағы жасөспірім ересек адамша ойлайды, сезеді, тек бір айырмашылығы ересек адамдар сияқты келіп түскен мәліметтерге талдау жасау дағдысы әлі де толық қалыптаспағандықтан, конструктивті талдау жасай алмайды. Бұл кезеңдегі маңызды құндылық – өмір сүру сапасы.

15 жас пен 21 жас аралығындағы жасөспірімдер үшін маңызды сұрақ – өз-өзіне деген сұрақ: «Менің нені жасауға құқығым бар? Нені қалаймын?».

21 жастан бастап маңызды мотивация – мәнін түсіну. Яғни, білім алудың, отбасын құрудың, қызмет етудің, мансаптық жоспар құрудың, табыс табудың мәнін түйсінген жағдайда ғана әрі қарай өмір сүруге ұмтылыс болатындығын көрсетеді.

Баланың тұлғалық дамуындағы мотивациялар отбасында және әлеуметтік ортадағы ықпалдардың негізінде жүзеге асатыны белгілі.

Негізгі ықпал – тәлім –тәрбие мен үлгі-өнеге арқылы жүзеге асады.

Заманауи тәрбиенің басты бағыттары: құбылыстық тәрбие, бейімдеуге бағытталған тәрбие, дамытушылық тәрбие, жасампаздық тәрбие арқылы көрініс беруде.

Құбылыстық тәрбие – белгілі – бір жағдай немесе оқиға орын алған жағдайда тәрбиелеу шарасы. Тәрбиелеудің нақты мақсаты көзделмеген. Нәтижесінде: кінәлі адамды іздеп-табу, жаза қолдану — негізгі тәрбие құралы болып табылады. Бұл жағдайда орын алған оқиғаның мәнін түсінбеушілік пайда болады. Оқиғаның қайталанбайтындығына ешкім кепілдік бере алмайды.

Бейімдеуге бағытталған тәрбие — баланы әлеуметтік ортаға бейімдеу үшін атқарылатын отбасылық тәрбие бағыттары. Яғни, бала тәрбиешіге, мұғалімге, достарына, туысқандарына ұнауы тиіс. Басқа адамдар тарапынан баласының мінез-құлығына қатысты шағым болмауы тиіс. Бұл жағдайда баланың өзіндік тұлғалық ресурстары жоғалады. Жетекке еру дағдысы дамиды. Өзіндік «Мені» қалыптаспай қалу қаупі туындайды.

Дамытушылық тәрбие бағыты – гуманистік бағыт. Баланың бойындағы барлық көрінген мінез-құлық қасиеттерін дамытуға себепші болу. Яғни, баланың бойындағы конструктивті тұлғалық мінез-құлығымен бірге, аддиктивті және деструктивті мінез-құлықтарын дамытуға жағдай жасалады.

Жасампаздық тәрбие бағыты – баланы ТҰЛҒА ретінде қалыптастыру. Бұл тәсілдің негізі-баламен диалогтық қарым-қатынас орнату мүмкіндігі. Егер сіз өзіңізбен диалог үйренсеңіз, баламен де диалогты құруға үйренуге болады. Міндет оңай емес. Егер сіз өзіңізді шынымен құрметтейтін болсаңыз, онда сіз басқаларға да, балаларға да құрметпен қарайсыз. «Бұл өзіне және басқаларға сенім мен құрмет болуы мүмкін бе ? Бұл үшін не нәрсе негіз болып табылады?» деген сұраққа жауап бере алатын бағыт болып табылады.

Қазақ халқының данышпаны Абай Құнанбайұлының сөзімен айтқанада «Адамшылықтың алды — махаббат, әділетті сезім. Бұлардың керек емес жері жоқ, кіріспейтұғын да жері жоқ. Әділетті махаббат сезімі кімде көбірек болса, ол кісі — ғалым, сол — ақылды. Біз жанымыздан ғылым шығара алмаймыз, жаралып, жасалып қойған нәрселерді сезбекпіз, көзбен көріп, ақылмен білмекпіз»⁴.

¹ *Коган И. М.* Современные подходы к воспитанию: Лекция по психологии воспитания // <https://portal-slovo.ru/pedagogy/44895.php>.

² *Берн Э.* Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. — М.: Литур, 2001. — 247 с.

³ Методика «ДОМ». Степень удовлетворения базовых потребностей ребенка в семье // https://detstvo-life.kaluga.socinfo.ru/media/2018/06/21/1238137450/Metodika_DOM.pdf.

⁴ Абайдың 45 қара сөздері // <https://stud.baribar.kz/6085/abaydynh-45-qara-soezderi/>.

А. Б. Байсұлтанов — Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ МЕКЕМЕЛЕРІНЕН ҚАШҚАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Өркениетті елдің болашағын сомдайтын бүгінгі жасөспірімдер екені бәрімізге белгілі. Келешек өмірдің тізгінін ұстайтын олардың алдағы атқарар іс-әрекеттерінің бастауы қазірден басталады.

Кәмелетке толмағандардың еліміздегі тұрғындардың он бесінші бөлігін құраса да, бүкіл қылмыстық әрекеттердің бестен бірін жасайды екен.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс және оның алдын алу проблемалары барлық уақытта үлкен назар аударады. Бұл толығымен негізделген, өйткені бүкіл әлемде жас ұрпақ қоғамның әлеуметтік дамуының резерві болып табылады.

Жасөспірімдердің қылмыстық және әкімшілік заңнаманы бұзуы кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу жүйесіндегі, сондай-ақ оларды біздің қоғамның тыныс-тіршілігіне қосатын жағдайлардағы кемшіліктер туралы айтады.

Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар, олардың сапалық сипаттамалары, мұндай қылмыстарды жасау тәсілдері тұтастай алғанда бүкіл қылмыс үшін болжам ретінде қарастырылуы мүмкін. Бүкіл әлемде жасөспірімдер қылмысының алдын-алу тәрбие колонияларында ұсталатын сот үкімімен сотталған жасөспірімдердегі барлық қылмыстың алдын алудың өте маңызды аспектісі ретінде қарастырылатыны кездейсоқ емес. Мұндай жасөспірімдердің жазасын өтеу процесі, сондай-ақ оларды түзету біздің мемлекетіміздің қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарға деген адамгершілік көзқарасына негізделеді, сондай-ақ жасөспірімдердің қалыптасып келе жатқан жеке басының ерекшеліктері ескеріледі¹.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстары туралы және оларды қылмыстық және өзге де қоғамға жат қызметке тарту туралы істер бойынша сот практикасы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2002 жылғы 11 сәуірдегі N-6 нормативтік қаулысында сот үкімде қабылданған шешімнің уәждерін көрсете отырып, оны түзету және қайта тәрбиелеу қоғамнан оқшаулаусыз мүмкін болмаған кезде ғана кәмелетке толмаған адамға бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындау туралы шешім қабылдауға құқылы екендігі көрсетіледі². Егер кәмелетке толмаған адамға ҚР ҚК 81-бабының 7-бөлігінде көзделген ережелер ескеріле отырып, яғни

10 жылдан аспайтын, ал ауырлататын мән-жайлар кезінде немесе терроризм актісі, қылмыстардың жиынтығы бойынша 12 жылдан аспайтын бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалуы мүмкін³.

ҚР ҚК 46-бабының 2-бөлігіне сәйкес, бас бостандығынан айыруға сотталған, үкім шығару кезінде он сегіз жасқа толмаған адамдар кәмелетке толмағандарды ұстауға арналған қылмыстық-атқару жүйесінің орташа қауіпсіз мекемелеріне орналатырылады.

2001 жылғы 19 қазандағы "бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы" нормативтік қаулының 13-тармағына сәйкес ҚР Жоғарғы соты кәмелетке толмаған жаста қылмыс жасаған және үкім шығару кезінде кәмелетке толған адамға бас бостандығынан айыруды өтеу үшін бас бостандығынан айыру орнының түрі ҚК-нің 46-бабына сәйкес тағайындалатыны жөнінде түсіндірме береді⁴.

Кәмелетке толмағандарға жаза тағайындау кезінде тәрбиелік мақсаттарға қол жеткізудің ерекше маңыздылығын ескере отырып, сот ҚР ҚК 81-бабыбойынша жазаны орындайтын органға кәмелетке толмаған сотталған адаммен қарым-қатынас кезінде оның жеке басының белгілі бір ерекшеліктерін есепке алу туралы нұсқау бере алады. Бұл кәмелетке толмаған баланың психикасының ерекшеліктері, физикалық әлсіздігі және денсаулығының нашарлығы, белгілі бір қызмет түріне қабілеттілігі мен бейімділігі болуы мүмкін. Кәмелетке толмаған жас басқа да жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлармен жиынтықта жеңілдететін мән-жай ретінде ескеріледі.

Қолданыстағы заңнамада кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің ерекшеліктеріне арналған арнайы бөлім қарастырылған. Кәмелетке толмаған сотталғандар бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу кезінде өз ерекшеліктері бар, олар ҚР ҚАК 22-тарауында баяндалған. Бұл тарауда мынадай баптар қамтылған: 135-136 баптар⁵. Арнайы бөлімді енгізу кәмелетке толмағандарға ҚК-нің ересектердің қылмыстық жауаптылығы мен жазасы мәселелерін регламенттейтін кейбір баптарын қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды. Мысалы, қылмыстар мен үкімдердің жиынтығы бойынша жазалау ережелері, бас бостандығынан айырудың ең аз мерзімдері және т.б. кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің ерекшеліктерін дербес тарауға бөлу осы адамдарға қатысты қылмыстық жауаптылық туралы нормалар осы тарауда көзделген ерекше ережелерді ескере отырып қолданылатынын білдіреді.

Қылмыстық Кодекске осындай ерекше ережелерді енгізу осы жас санатындағы адамдардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты. Бұл жас үшін шамадан тыс категориялық пікірлер, темперамент,

теңгерімсіздік, жағдайды барлық жағдайларды ескере отырып бағалау мүмкін еместігі және т.б. тән. Қылмыстық – атқару жүйесі орташа қауіпсіз мекемелерде бірыңғай оқу-тәрбие процесінің құрамдас бөлігі болып табылатын және сотталғандарды түзеу мақсатында оларға жоспарлы және мақсатты ықпал етуден тұратын тәрбие жұмысы да жүргізіледі.

Кәмелетке толмаған сотталғандармен осы жұмыс жасөспірімдер жасына тән психофизикалық ерекшеліктер мен жасөспірімдердің жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, кәмелетке толмаған сотталғандарға психологиялық-педагогикалық ықпал етудің озық нысандары мен әдістерін қолдана отырып жүргізіледі⁶.

Сотталған кәмелетке толмағандарды түзеу мен тәрбиелеудің ерекшеліктері екі түрлі сипатқа ие. Бір жағынан, ересек қылмыскерлерге қатысты сияқты, олар жасалған қылмыстардың ерекшелігінен туындайды. Екінші жағынан, кәмелетке толмағандарды түзету мен тәрбиелеудің мазмұнына және, мүмкін, сипатына жас және психологиялық ерекшеліктер әсер етеді, олар қылмыскерлердің осы санатын енді тар криминогендік емес, кеңірек, жеке жоспарда сипаттайды. Кәмелетке толмағандарды жалпы сипаттайтын, олардың қылмыстық жауапкершілігі мен жазасының ерекшеліктерін анықтайтын әлеуметтік, психологиялық және моральдық-этикалық қатынастардағы жетілмегендік түзету мен тәрбие сипатында өз ізін қалдырады.

Кәмелетке толмаған адам қылмыстық-құқықтық және одан да көп түзеу ықпал ету саласына түсіп, жай ғана " түзетіліп " қоймай, кең тұрғыда тәрбиеленеді. Әлбетте, кәмелетке толмаған қылмыскерлерді «түзету және қайта тәрбиелеудің» орнына «тәрбиелеу» туралы айтатын авторлар бұл мүмкіндікті білдіреді⁷.

Кәмелетке толмағандардың бас бостандығынан айыру орнынан, қамақтан немесе күзеттен қашу бүгінгі күні Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 426-бабында көзделген шынымен қоғамдық қауіпті қылмыс болып танылады. Бірақ оның әлеуметтік қауіптілігін көрсетпестен бұрын, алдымен «қашу» терминінің мазмұнын түсіндіру, осы қылмыстың құрамын ашу орынды болып көрінеді. Айта кету керек, «қашу» анықтамасы бойынша адам бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан немесе қамауға алынған немесе қамауға алынған, сондай-ақ күзеттен мекемені өз бетінше тастап кету түсініледі.

ҚР Қылмыстық кодексінің жалпы бөлімінен біз қылмыстық жауаптылықтың негізі қылмыс құрамының барлық белгілері бар әрекетті жасау екенін білеміз.

Қылмыс құрамының элементтеріне талдау жүргізу, оларға қылмыстың объектісі мен субъектісі, қылмыстың объективті және субъективті жақтары

жатады. Мәселен, қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі жазаны қолдану немесе іс жүргізу мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы сот шешімдерінің орындалуын қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады. Қылмыстың объективті жағы үшін бас бостандығынан айыру, қамауға алу немесе қамауда ұстау орнын өз бетінше заңсыз тастап кетуден көрінетін белсенді әрекеттер тән⁸. Бас бостандығынан айыру орындарына қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелері жататынын көрсету маңызды. Қамауда ұстау орындары — бұл тергеу изоляторлары, уақытша ұстау изоляторлары, қамауға алу үйлері, гауптвахталар. Ақырында, қылмыстық-атқару жүйесінің тергеу изоляторлары, ішкі істер органдарының күдіктілер мен айыпталушыларды уақытша ұстау изоляторлары күзетпен ұстау орындары болып танылады. Қылмыс субъектісі ҚР Қылмыстық кодексінің 426-бабында тек жазасын өтеп жатқан немесе алдын-ала қамауда отырған адам бола алады. Бұл атаудан келіп шығатыны субъекті арнайы болып табылады⁹. Субъективті жағы тікелей ниетпен ұсынылатынына күмән жоқ, өйткені адамның жазасын өтеуден немесе қамауда болудан жалтаруға деген ұмтылысы бар. Қолданыстағы заңнама қашу үшін қылмыстық жауапкершіліктен босатудың арнайы шарттарын қарастырмағанын атап өткім келеді.

Біріншіден, жазасын өтеп жатқан немесе алдын-ала қамауда отырған адам қандай мақсатпен қашады? Мұндай қылмыс субъектісі жәбірленушіге, куәгерлерге, мамандарға, сарапшыларға және қылмыстық іс жүргізуге өзге де қатысушыларға әсер етуге, дәлелдемелерді жоюға немесе қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге өзге де жолмен кедергі жасауға мүмкіндігі бар екені даусыз.

Екіншіден, бас бостандығынан айыру орындарынан, қамаудан немесе қамаудан қашудың қандай тәсілдері бар? Бұл қазу, бұзу, торларды кесу, күзетшілерге шабуыл жасау, оның қырағылығын алдау немесе күшті препараттарды қолдану, пара алу болуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандардан кәметке толмағандардың қылмысына қарсы күресте оң өзгерістер болуы үшін әлеуметтік-экономикалық іс-шаралардың кең бағдарламасымен, жалпы және арнайы алдын-алудың тиімді шараларымен және т.б. нығайтылатын құқықтық құралдар қажет.

Кәметке толмағандарға байланысты бас бостандығынан айыру орындары мемлекеттің бүкіл түзету жүйесінде бөлек орын алады.

Біз жасөспірімдерге арналған мекемелердің ересек адамдарға арналған мекемелермен салыстырғанда неғұрлым жұмсақ болу керек екенін түсінеміз. Шынында да, кәметке толмағандарға арналған орташа қауіпсіздіктегі мекемелерде жасөспірімдерді қайта тәрбиелеуге ерекше күш салынады.

Қорыта келгенде бала тәрбиесіндегі басты нәрсе – оның бойында жоғары өнегелік қасиеттерді қалыптастыру, оларды нақты нанымға, өзін саналы түрде ұстаудың үлгісіне айналдыру болып табылады. Олай болса, кәмелетке толмағандар қылмыстылығының алдыналу жолдарының біріне жас ұрпақтың бойында құқықтық мәдениет, құқықтық сана қалыптастыру саналады.

Қазіргі уақытта жасөспірімдерге, жастарға деген көзқарас ерекше болу керек. Себебі, қылмыс жасағаннан кейін оларды жазалап, тәрбиелегеннен бұрын, олардың құқықбұзушылықтарының алдын алу, оны туғызатын себептер мен шарттарды жою тұрғысында өте күшейтілуі тиіс. Өйткені, қылмыс дегеніміз – әлеуметтік дерт, ал жасөспірімдердің қылмыстылығы – өте үлкен дерт, жасөспірімдер қылмыс жасап отырған кезде мұндай құбылысқа төзуге болмайды.

- 1 Криминология: Учебник / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. — М.: Юристъ, 1997. — 512 б.
- 2 Кәмелетке толмағандардың қылмыстары туралы және оларды қылмыстық және өзге де қоғамға қарсы қызметке тарту туралы істер бойынша сот практикасы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2002 жылғы 11 сәуірдегі N-6 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P02000006S>.
- 3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-VҚРЗ // <URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (қаралған күні: 05.12.2021).
- 4 Бас бостандығынан айыру жазасын тағайындаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 19 қазандағы № 15 нормативтік қаулысы (2011.21.04. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) (күші жойылды) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=50013200&pos=5:-106#pos=5:-106.
- 5 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V Қылмыстық-атқару кодексі (2021.29.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31576558.
- 6 **Ветров Н.И.** Профилактика правонарушений среди молодежи. — М., 1980. — 182 б.
- 7 **Наумов А.В.** Қылмыстық құқығы: жалпы бөлім: Лекциялар курсы. - 2-ші бас., өңд., толықт. — Астана: Фолиант, 2001. — 664 с.
- 8 **Джекебаев У.С.** Основные принципы уголовного права Республики Казахстан (сравнительный комментарий к книге Дж. Флетчера и А.В. Наумова «Основные концепции современного уголовного права»). — Алматы: Жеты жаргы, 2001. — 256 с.
- 9 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). — Алматы: Жеті Жаргы, 2010. — 807 б.

Балмагамбетова В. М. — старший преподаватель кафедры «Право» Казахско-Русского Международного университета (г.Актобе), доктор философии (PhD) по специальности Юриспруденция;

Айтупова К. С. — студентка 3 курса образовательной программы «Право» Казахско-Русского Международного университета (г.Актобе)

ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ПРОФИЛАКТИКИ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Интеграция профилактики подростковой преступности и уголовного судопроизводства на всех уровнях образования (в частности среднее, полусреднее, высшее) играет ключевую роль в разработке и развитии долгосрочных направлений в борьбе с преступностью. Кроме того, влияние образования на борьбу с подростковой преступностью как одной из ключевых проблем современного общества выражено в понимании и соблюдении законов страны, обеспечивающих активную гражданскую позицию общества.

Особо необходимо отметить Дохинскую декларацию (далее — Декларация) (Доха, 12-19 апреля 2015 г.), в которой отмечено, что образование для всех детей и молодежи, включая искоренение неграмотности, совершенно необходимо для предупреждения преступности и коррупции и содействия созданию культуры законопослушания, которая поддерживает верховенство права. Кроме того, в Декларации выделена роль участия молодежи в усилиях по предупреждению преступности и предприняты попытки в осуществлении следующих действий:

1) создание безопасных, позитивных и надежных условий для обучения в школах при поддержке со стороны общин, в том числе путем обеспечения защиты детей от всех форм насилия, преследования, травли, сексуального надругательства и злоупотребления наркотиками в соответствии с внутренним законодательством;

2) включение вопросов предупреждения преступности, уголовного правосудия и других аспектов верховенства права во внутренние системы образования;

3) включение стратегий в области предупреждения преступности и уголовного правосудия во все соответствующие социально-экономические стратегии и программы, в частности в те из них, которые воздействуют на молодежь, с уделением особого внимания программам, направленным на расширение возможностей в области образования и занятости для подростков и молодежи;

4) обеспечение доступа к образованию для всех, включая развитие технических и профессиональных навыков, а также поощрение развития навыков обучения на протяжении всей жизни для всех¹.

Согласно Декларации, меры направлены на обеспечение безопасных условий в организациях образования, что особо актуально на сегодняшний день. В связи с событиями, произошедшими 11 мая 2021 г. в школе №175 Казани (Татарстан, Российская Федерация), где в результате стрельбы погибло 9 человек, 32 пострадали² (среди них есть обучающиеся и педагоги). Особая жестокость действий преступника, которому на момент совершения жестокого убийства было всего 19 лет, заставляет задуматься о том, что с подвигло его на совершение столь тяжкого преступления. Ведь преступник пришел в свою школу и начал стрельбу по учителям и школьникам, целясь в голову, без какого-либо сострадания. Школа «должна» привить к ученикам любовь, доброту и множество других хороших манер и качеств, обеспечив правильное отношение учащихся к праву, развить правовое сознание, ответственность за свои поступки и многие другие черты, способствующие формированию законопослушного человека и гражданина.

После данного неприятного инцидента, министр образования и науки Республики Казахстан призвал руководителей всех образовательных учреждений усилить безопасность, установить видео камеры наблюдения, тревожную кнопку и другие меры направленные на усиление охраны.

Кроме того, вышеизложенный вопиющий случай, повлекший за собой жизни 9 людей, подчеркивает важность проведения воспитательных мероприятий (круглые столы, конференции, семинары), бесед и работы психолога со школьниками и студентами. Также систематическое привлечение сотрудников органов внутренних дел (инспекторов по делам несовершеннолетних, участковых, дознавателей, следователей), с целью информирования обучающихся о состоянии преступности в стране и области, и мерах наказания, применяемых для преступников.

В связи с этим считаем необходимым активизировать взаимную работу обучающихся вузов с правоохранительными органами. Так, например, студенты, магистранты, докторанты Казахско-Русского Международного университета образовательной программы «Право» имеют возможность вступить в отряд содействия полиции, где после подачи заявки обучающиеся получают корочку общественного помощника полиции. В рамках реализации взаимодействия органов внутренних дел и обучающихся перенимается не только практический опыт, навыки и знания, но и формируется гражданская активная позиция, правосознание и нормы поведения. Таким

образом, привлечение молодого поколения к такого рода мероприятиям позволят не только повысить уровень правовой грамотности населения, но и понизить процент подростковой преступности, путем осознания и их занятости.

Следующее действие, отраженное в Дохинской декларации (2015 г.) связано с обеспечением доступа к образованию и развитию обучения на протяжении всей жизни. Реализация данного действия нашла свое отражение в подписании Республикой Казахстан Болонской декларации (Болонья, 2010 г.)³. Обучение на протяжении всей жизни (на англ. *lifelong learning*) является одним из параметров Болонской декларации (2010 г.), которое подразумевает рост общих и профессиональных навыков, умений и знаний, не смотря на возраст. Вместе с тем новые знания могут носить формальный, так и не формальный характер, то есть они могут быть получены не только стенах учебных заведений, но и при просмотре фильма, картины, и т.д. Анализируя же вопрос доступности образования, то центральное место в его обеспечении занимает деятельность Организации Объединенных Наций (далее - ООН), а именно его специализированное учреждение ЮНЕСКО.

При этом одной из целей (четвертой) устойчивого развития ЮНЕСКО выступает образование. ЮНЕСКО пропагандирует развитие его доступности на всех уровнях и во всех регионах земного шара. Международные акты, программы ООН (ЮНЕСКО), рассматривающие вопросы доступности в образовании делают уклон на получение общесреднего образования всеми слоями мирового населения. Кроме того, доступность в образовании может быть выражена и в развитии инклюзивного образования, а именно для инвалидов-колясочников. В связи с чем все образовательные учреждения должны быть оборудованы пандусами, лифтами, кнопкой вызова и другими приспособлениями, обеспечивающих свободное и легкое вхождение в здание школы, колледжа или вуза.

Для реализации Дохинской декларации (2015 г.) была разработана и внедрена программа «Образование за справедливость», охватывающая области экспертизы от образования (обучение и разработка учебных программ) до областей в мандате УНП ООН (коррупция, терроризм, уголовное правосудие и организованная преступность, в том числе киберпреступность), с акцентом на трех уровнях образования - начальное, среднее и высшее. «Инициатива «Образование за справедливость» фокусируется на определенных аспектах образования, которые призваны развивать среди молодежи навыки критического мышления и повышать информированность, что преступление является плохим и вредным для общества. Это, в

свою очередь, должно вдохновить индивидуумов воздерживаться от преступной деятельности, а также внушать поддержку общественных усилий по предотвращению и пресечению любых видов преступлений»⁴.

В соответствии с изложенным напрашивается вывод, что образование направлено не только на повышение уровня безграмотности и повышения интеллектуальных способностей человека и гражданина, но и на профилактику преступности, развитию правовой культуры общества. Помимо этого, из вышеизложенного видно, что ООН активно стремится повысить образованность населения планеты, которая будет способствовать не только уменьшению преступности, но и развитию социально-экономических показателей любой страны, улучшению позиций в индексе человеческого развития и многих других положительных аспектов. Республика Казахстан, как активный участник многих международных организаций, интегрируясь в мировое образовательное пространство стремится повысить уровень образованности населения, его качество, положительно влияющий на профилактику подростковой преступности и развития правовой культуры.

-
- ¹ Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня Организации Объединенных Наций в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием общественности, Доха, 12–19 апреля 2015 г. // URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504153_Russian.pdf.
 - ² Стрельба в школе в Казани: погибли семеро детей и двое взрослых // URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57068258>.
 - ³ Болонская декларация Зона европейского высшего образования Совместное заявление европейских министров образования, г. Болонья, 19 июня 1999 г. // URL: https://www.ablaikhan.kz/images/content/static/our-university/bologna_declaration-ru.pdf.
 - ⁴ Образование как средство предупреждения преступности и продвижения культуры правомерности // URL: <https://www.unodc.org/dohadecaration/ru/news/2017/02/education-as-a-tool-to-preventing-crime-and-promoting-a-culture-of-lawfulness.html>.

Бачурин С. Н. — профессор кафедры «Право» Казахско-Русского Международного Университета (г. Актобе), кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ
И ПРОФИЛАКТИКЕ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ:
ТЕОРИЯ И СУРОВАЯ РЕАЛЬНОСТЬ
(НА ПРИМЕРЕ КОНКРЕТНОГО УГОЛОВНОГО ДЕЛА)**

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» от 01 сентября 2021 года Президентом до сведения населения сообщено об утверждении Комплексного плана по защите прав человека, закладывающий долгосрочную институциональную основу дальнейшего совершенствования системы защиты прав человека в Казахстане¹.

В связи с чем, все актуальнее становятся вопросы оптимизации деятельности правоохранительных органов по предупреждению и профилактике уголовных правонарушений.

Автор вкратце напомним, что предупреждение преступности – это система мер, предпринимаемых государственными органами, общественными организациями, представителями власти и другими лицами, направленных на противодействие процессам детерминации преступности, имеющие целью ресоциализацию потенциальных преступников, предотвращение совершения новых преступлений. Не имеет смысла об этом говорить подробно, поскольку учеными давно эта система мер разработана, работает в отдельной взятой стране где – то лучше, где – то хуже.

Во многих документах нашей страны закреплена обязанность государственных органов по предупреждению, профилактике уголовных и административных правонарушений. В том числе и на законодательном уровне.

Например, в Законе «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 09 июля 2004 года за № 591, в пункте третьем статьи первой, дается как само определение профилактики правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждение детской безнадзорности и беспризорности – это система правовых, педагогических и иных мер, направленных на предупреждение правонарушений, безнадзорности, беспризорности и антиобщественных действий среди несовершеннолетних, выявление и устранение причин и условий, им способствующих, осуществляемых в совокупности с мерами индивидуальной профилактики с несовершенно-

летними, родителями или другими законными представителями несовершеннолетних, не исполняющими обязанности по их воспитанию, обучению или содержанию либо отрицательно влияющими на их поведение, а также иными лицами, вовлекающими несовершеннолетних в совершение правонарушений или антиобщественных действий, так и в статье шестой указанного Закона во всех ее трех пунктах перечислены все госорганы, кто входит в эту систему профилактики правонарушений, делая основной акцент на органы внутренних дел².

Или, например, в пункте четвертом статьи первой Закона Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений» также дается понятие профилактики правонарушений – это комплекс правовых, экономических, социальных и организационных мер, осуществляемых субъектами профилактики правонарушений, направленных на сохранение и укрепление правопорядка путем выявления, изучения, устранения причин и условий, способствующих совершению правонарушений, а также в пункте пятом этой же статьи дается и понятие субъектов, кто наделяется обязанностями по осуществлению профилактики правонарушений³.

И все было бы замечательно, если бы сами государственные органы могли бы организовать свою работу в правильном направлении, внося свой вклад в общее дело – предупреждение преступности.

Какова же сама реальность осуществляемой работы правоохранительных органов по предупреждению и профилактике уголовных и административных правонарушений? Немного придется огорчить читателя, поскольку на самом деле она действительно суровая. И с этого момента начну приводить свои авторские аргументы по вопросу ее ограниченности, малоэффективности, а где – то и совсем ее отсутствие, по причинам не прикрытого непрофессионализма и апатичности сотрудников правоохранительных органов, включая сотрудников отдельно взятых ОВД и прокуратуры.

В настоящей статье автором предупреждение уголовных правонарушений будет рассмотрено в несколько ином ракурсе, чем принято рассматривать эти вопросы. Но обо всем по порядку.

Начну с того, что в производстве в ОВД г. Караганды в июле текущего года расследовалось уголовное дело по факту вымогательства лицом страдающим алкоголизмом в отношении малолетнего потерпевшего⁴. Проведя некачественное досудебное расследование, следователь заволокитил, а в последствии и прекратил в итоге через два месяца данное уголовное дело за отсутствием в деянии состава уголовного правонарушения, по пункту

второму части первой статьи 35 УПК Республики Казахстан. Законный представитель, первоначально обратившись с заявлением к начальнику ОВД, получил отказ в предоставлении отдельных процессуальных документов по уголовному делу, чем лишь затянул процесс обращения законного представителя для обжалования действий органов расследования в районной прокуратуре. Последовавшее далее обращение законного представителя для отмены постановления о прекращении досудебного расследования в прокуратуру, положительных результатов не дало. Прокурор лишь указал, что в отношении гр. Г составлен протокол об административном правонарушении и его ожидает суд по вопросу совершения им мелкого хулиганства.

Постановлением специализированного межрайонного суда по административным правонарушениям города Караганды от 04 ноября 2021 года № 3580-21-00-3/10579 производство по делу об административном правонарушении в отношении гр. Г, возбужденному по части первой статьи 434 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях прекращено в связи с истечением срока давности привлечения его к административной ответственности. *(Постановление специализированного межрайонного суда по административным правонарушениям города Караганды от 04 ноября 2021 года № 3580-21-00-3/10579)*

04 ноября 2021 года специализированным межрайонным судом по административным правонарушениям города Караганды вынесено частное постановление № 3580-21-00-3/10579 в адрес начальника Центрального ОП УП города Караганды, в котором указаны существенные нарушения в работе должностных лиц Центрального ОП УП города Караганды, в результате чего гр. Г избежал установленной ответственности, для принятия мер в отношении виновных лиц. *(Частное постановление специализированного межрайонного суда по административным правонарушениям города Караганды от 04 ноября 2021 года № 3580-21-00-3/10579)*

Указанные явные нарушения и полное игнорирование требований норм уголовно – процессуального законодательства Республики Казахстан, а также отсутствие профессионализма со стороны сотрудников Центрального ОП УП г. Караганды стали поводом для обращения законного представителя 04 ноября 2021 года в специализированный следственный суд города Караганды Карагандинской области, поскольку из официального ответа прокурора района имени Казыбек би г. Караганды следовало, что с принятым процессуальным решением Центрального ОП УП г. Караганды о прекращении в отношении гр. Г уголовного дела согласилась, а изучение им лично материалов уголовного дела показало, что процессуальное решение

принято обосновано, оснований для его отмены не имеется. *(Жалоба в порядке статьи 106 УПК Республики Казахстан от 04 ноября 2021 года; ходатайство в порядке части седьмой статьи 106 УПК Республики Казахстан; ответ районной прокуратуры исх. № 2-08-21-09135 от 22.10.2021 года)*

11 ноября 2021 года, по факту обжалования постановления о прекращении досудебного расследования от 14 сентября 2021 года, непосредственно в специализированный следственный суд города Караганды Карагандинской области, до принятия судебного решения по факту наличия жалобы судом, прокурор района имени Казыбек би г. Караганды отменяет утвержденное своим заместителем постановление о прекращении уголовного дела, признав его незаконность и необоснованность, и одновременно признав ошибочность своих ранее сделанных выводов в официальном ответе *(Постановление прокурора района имени Казыбек би города Караганды А.Т. Аханова от 11 ноября 2021 года об отмене постановления о прекращении уголовного дела, вынесенное следователем Центрального ОП УП города Караганды Е.Р. Каиргельды; ответ районной прокуратуры исх. № 2-08-21-09135 от 22.10.2021 года)*

12 ноября 2021 года специализированный следственный суд города Караганды Карагандинской области оставляет поданную жалобу без рассмотрения, поскольку прокурор района имени Казыбек би А.Т. Аханов отменил днем ранее постановление о прекращении уголовного дела. *(Постановление от 12 ноября 2021 года № 3595-21-00-2-5м/378)*

30 ноября 2021 года по информационной системе 1414 на телефон законного представителя приходит СМС-уведомление, что по уголовному делу № 213511031001298 принято решение о прерывании срока досудебного расследования по пункту первому части седьмой статьи 45 УПК Республики Казахстан (не установления лица, совершившего уголовное правонарушение), согласованное с прокурором отдела уголовного преследования прокуратуры района имени Казыбек би города Караганды г. А.

Таким образом, не произведя ни одного следственного действия после отмены прокурором района имени Казыбек би города Караганды А.Т. Ахановым, игнорируя в полном объеме данные им указания, а также грубо нарушая нормы уголовно – процессуального законодательства Республики Казахстан по своему незнанию, продолжая извращать первоначальный смысл содержания уголовно – процессуальных норм, совершая умышленные действия, влекущие избегание любого вида юридической ответственности гр. Г, дискредитирующие звание полицейских и прокурорских сотрудников, в очередной раз вынесено незаконное постановление, теперь

уже о прерывании сроков досудебного расследования, которое согласовано прокуратурой района имени Казыбек би города Караганды.

Существенно, что в данном уголовном деле на всем протяжении времени после вынесения постановления о прекращении уголовного дела, его отмены, последовавшего прерывания сроков досудебного расследования не имелось представления по устранению обстоятельств, способствовавших совершению уголовного правонарушения и других нарушений закона в порядке статьи 200 УПК РК. Хотя официальные ответы, даваемые руководством ОВД законному представителю, указывали на его наличие.

Таким образом, мало того, что следственный аппарат ОВД сработал на неудовлетворительно, так и прокурорские работники, неудосуживая себя качественным изучением уголовного дела допустили нарушение прав и свобод не просто гражданина, а малолетнего гражданина Республики Казахстан.

О каком предупреждении уголовных правонарушений можно вести речь в действиях указанных правоохранительных органов? Можно было бы сказать о наличии примитивного уровня, но анализ рассмотренного уголовного дела показывает, что даже и такого уровня ни ОВД, ни прокуратура не имеют.

Все их действия, сообщая, в целом, привели:

- к отмене постановления о прекращении уголовного дела;
- вынесению судом частного постановления в адрес руководства ОВД;
- нарушению прав и свобод малолетнего гражданина Республики Казахстан.

Маскируя свои непрофессиональные действия, в первую очередь ОВД, подрывает у подрастающего поколения процесс правильного восприятия реальности. Вот это самое страшное, поскольку несовершеннолетние начинают искаженно воспринимать конкретные действия взрослых, видя их безнаказанность за совершенные уголовные правонарушения и флегматичность сотрудников ОВД, проявляющих неспособность расследовать даже очевидные уголовные правонарушения, с «лицом».

Сказанное позволяет мне заключить, что недостаточно заниматься предупреждением уголовных правонарушений только среди несовершеннолетних, нужно еще и законная работа самих государственных органов, чтобы их действия не вели к росту преступности среди несовершеннолетних. Вот в чем собственно выражается не привычный подход автора статьи на вопрос о предупреждении уголовных правонарушений правоохранительными органами.

Я не говорю уже о том, что профилактики собственно вообще нет. Каким образом профилактировать то же самое вымогательство в школах, колледжах, ВУЗах если сотрудники указанных ОВД и прокуратуры пилит сук, на котором же сами и сидят. Не могут доказать виновность хронического алкоголика, не могут составить в предусмотренные Законом сроки протокол об административном правонарушении, не знают сроки составления протокола после прекращения уголовного дела.

Может быть поэтому, чтобы себя минимально защитить от преступных действий, несовершеннолетние, например, такого красивого города как Актобе очень часто привлекаются к ответственности за хранение холодного оружия? Я не верю, что молодежь плохая. Я верю в то, что несовершеннолетних некому защитить, себя они защищают, как могут в силу своего возраста, и не всегда законно.

Пусть об этом задумается молодое поколение сотрудников ОВД, которым предстоит защищать права всех граждан Республики Казахстан, и будет мотивировать их качественно изучать действующее законодательство Республики Казахстан, чтобы своими действиями лишь подтверждать свой высокий профессионализм и чистоту помыслов.

К сожалению, по последним подтвержденным фактам, как раз-таки отсутствие качественных знаний моральных качеств активно замещается нечистоплотностью сотрудников ОВД, прокуратуры, других государственных органов и приводят к совершению как раз ими самими таких опасных уголовных правонарушений, как дача и получение взятки.

Так, говоря о статистических данных, в 2015 году факты по статье «Дача взятки» составляли всего 10% от всех зарегистрированных преступлений, а в 2021 году показатель составляет уже треть⁵. Печально, но видимо пришло время, когда нужно «профилактировать» самих сотрудников государственных органов в таком объеме.

В заключении отмечу, в связи с продолжающимися фактами манипуляций нормами законодательства со стороны указанных ОВД и прокуратуры г. Караганды, выражающиеся в том, что уголовное дело 30 ноября 2021 года из разряда «раскрытых» перешло в разряд «не раскрытых», и опять же с согласия прокуратуры, законный представитель вынужден добиваться во – первых, справедливости по уголовному делу, во – вторых, справедливого наказания для должностных лиц ОВД и прокуратуры, действия которых уже были признаны незаконными и необоснованными, обратившись непосредственно в Администрацию Президента Республики Казахстан, Генеральную прокуратуру, Министерство внутренних дел.

Своими действиями сотрудники ОВД и прокуратуры дискредитируют политику Президента нашей страны, мешают эффективной реализации процесса построения трехзвенной модели судебной и правоохранительной систем. Этого нельзя допустить. Уверен, квалифицированные действия вышестоящих правоохранительных органов не допустят такого беспредела, а виновные понесут соразмерное наказание.

- ¹ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» от 01 сентября 2021 года // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.
- ² См. подробнее. Закон «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 09 июля 2004 года за № 591// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591>.
- ³ См. подробнее. Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений»// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30657323&doc_id2=30657323#pos=3;-98&pos2=51;-80.
- ⁴ Уголовное дело № 213511031001298 (часть первая статья 194 УК РК) // Текущее делопроизводство Центрального ОП УП г. Караганды.
- ⁵ Преступные схемы стали более изощренными – глава Антикора // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/prestupnyie-shemyi-stali-bolee-izoschrennyimi-glava-antikora-456148/.

А. Н. Бердіғалиева — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты КСБ инспектор-психологі, полиция лейтенанты

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс өте маңызды және өткір мәселе болып табылады. Тәртібі қиын бала есейген сайын қылмыстың ауыр түрлерін жасауға бейімі арта беретінін ескерсек, бұл аса өткір мәселе екенін мойындауға мәжбүрміз. Тәртіп сақшылары қанша жерден жұмыс істеп жатырмыз десе де, жасөспірімдер арасындағы қылмысты азайту күн тәртібінде тұр. Жас жеткіншектердің қылмысқа бой ұру мәселесі тек құқық қорғау органдарының ғана емес, атананың, мектептің, басқа да мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдардың қадағалауын талап етеді. Себебі психолог мамандардың зерттеуіне сенсек,

жас баланың саналы азамат болып қалыптасуында оның жанұяда, мектеп қабырғасында, көшеде көрген өнегелері ерекше орын алады.

Бұл мәселені түсіну үшін психология, криминалистика және ювенология ғылымдары шекарасындағы кешенді зерттеулер керек.

Мектеп оқушыларының көп бөлігі қылмыскерлер мен қылмыскерлердің деструктивті дүниетанымына мықтап берілуі мүмкін. Түрмеде отырған адамдардың өмір салты тұтас субмәдениетке айналды және бұл өте кең етек алған үрдіс. Бұл қозғалыстың өкілдері қандай көрінеді және олар не туралы айтады? Олардың сыртқы түрі ерекшеленбеуі мүмкін, бірақ көптеген қызу қанды жігіттер қолдарындағы түрмедегі татуировканы бейнелеу үшін қаламдар мен фломастерлерді пайдаланады. Олардың сөзінде қылмыстық дүниенің сөздері мен жаргондары естіледі. Қалталарында жезден жасалған түйіндерді, шынжырларды, ал кейбіреулері пышақтарды алып жүруге мүмкіндік береді. Олардың мектеп сыртындағы боқ ауыз сөздері төсеніштер естіледі, алкоголь мен темекі тұқылдары көрінеді, олар кім деп есептеледі, әлі 18-ге толмаған. Іс-әрекеттері сыртқы түрінен әлдеқайда көп нәрсені айтады: көпшілігі полицияның «балалар бөлімінде» тіркелген, көпшілігінің ұсақ ұрлық, бұзақылық және тонау түріндегі «тәжірибесі» бар, ал кейбіреулері тіпті тонау үшін сылдырмаққа ие. Ағаларының өздерін жауып тастайтынын сезген олар тәртіп сақшыларын қорлайтын ұрандар айтып, ұрылар әлемін мақтауға дайын. Оқуға көңіл бөлмеу, қоғамдық тәртіпті менсінбеу, дос еместердің барлығына агрессивтілік пен азғындық таныту – осындай жастардың сыртқы келбеті, Қазақстандағы жасөспірімдер арасындағы қылмыстың негіз болады.

Неліктен бұл орын алып жатыр және аурудың негізгі көзі неде? Бірнеше маңызды факторлар бар: ата-ананың салғырттығы мен немқұрайлылығынан болатын қолайсыз өмір сүру ортасы, былайша айтқанда, «көшедегі тәрбие»; теріс әлеуметтік ағымдар, соның ішінде ұрылардың өмір салтын романтизациялау. Бірінші фактор – тұрмысы нашар отбасынан шыққан балалардың немесе ата-анасы тарапынан өз тұлғасына көңіл бөлмейтін балалардың өздері оны қаратудың жолдарын іздейді, белгілі бір топқа қосылуға тырысады. Бұл оларды шахмат үйірмесіне немесе театр ұжымына емес, қалыптасқан және жақсы құрылымдалған бандаларға жетелейді. Барлығы «крутой» болғысы келеді, ал «ұғымдар бойынша өмір сүру» (*жизнь по понятиям*) олардың ойынша тек қана ұрумен, алдаумен, күш көрсетумен және заңды бұзуға ұмтылуымен шектеледі. Қарапайым мектептердегі қылмыстық қозғалыстың діңгегінің пайда болуын осылай сипаттауға болады, бірақ сонымен қатар, олардың қатарына қылмысы үшін сотталмаған қарапайым балалар да еруі әбден мүмкін.

Мұндай жағдайдың ауырлығы жүздеген және мыңдаған жасөспірімдерді өз еркіне қарсы қылмыстық топтардың құрамына кіруіне себеп болады.

Жастардың маргиналдандуына ықпал ететін екінші фактор – мәдениеттің, әсіресе кино мен музыканың кері әсері. 90-шы жылдардағы қылмыскерлердің өмірін суреттейтін «Бригада» сияқты фильмдер мен телешоулар туралы бәріміз көп естідік. Ең сорақысы, бұл бірсарынды шығармаларда аталған кәсіпке заңсыз әрекеттерге біржақты жаман баға берілмейді – олар қылмыскерлерден ресми биліктен де әділ болып шығатын, әдеттен тыс адал адамдарды дәріптейді. Яғни, бұл фильмдерде қылмыстың ауқымды романтизациясы орын алады және жастардың санасы бұл бейнелерді қабылдап, қарғыс атқан заң мен Олимпке көтерілген қылмыстық әлем арасында таңдау жасайды, екіншісі «жақсы» және «жаман» дегенді түсінуді тоқтатады. Бұл қоғамдағы құндылықтардың өзгеруіне алып келді – ғалымдардың, полицейлердің немесе суперқаһармандардың орнына балалар «блатной» болғысы келді, ал қылмыстық музыка бұл тілекті күшейтті. 2000-шы жылдар қоғам үшін қолайсыз нәрселерді - әйелдерге деген тұтынушылық көзқарасын, есірткіні тұтынуды, басқаларға қатысты қорлауды дәріптейтін декадентті стрит рэпінің өсуімен сипатталады. Маңызды ерекшелік – кез келген композицияда полицейдің мазақ пен қорлау объектісіне айналуы. Көпшілік бұл шығармаларды тыңдады және бұл механизм мұқият жұмыс істеді — жасөспірімдер қоғамнан одан бетер ажырасып, заң әлеміне –өзінің қылмыстық әлемін қарсы қойды. Интернет пен әлеуметтік желілердің пайда болуы, әсіресе, миллениал-жасөспірімдердің кез келген ақпаратты алуға және онымен алмасуға мүмкіндік алды. «Криминал» тақырыбы бойынша топтардың пайда болуы уақыт мәселесі болды, ал қазір - жүздеген топтар Интернетте «қылмыстық құндылықтарды» насихаттап, жас ұрпақтың санасын жаулап алуда.

Ұлттық статистика бюросының мәліметінше, соңғы жылдары қылмыстық құқық бұзушылық жасаған балалар мен жасөспірімдер санының азаюының оң динамикасы байқалады. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметінше, 2020 жылы кәмелетке толмағандар немесе оларға қатысу арқылы жасалған 1873 құқық бұзушылық тіркелген, бұл 2016 жылмен салыстырғанда (3343 бірлік) 44 пайызға аз. Құқық бұзушылықтардың үштен бірін (33,5%) топтағы кәмелетке толмағандар, 13,1%-ын бірнеше рет және 2,7%-ын алкогольдік масаң күйде жасағандар құрайды¹.

Сонымен бірге, Ұлттық бюро құқық бұзушылықтар санының жалпы қысқаруына қарамастан, жасалған әрекеттердің ауырлығы төмендемегенін атап өтті. Ауыр және аса ауыр қылмыстар саны 2016 жылғы 653 жағдай-

мен (19,5%) салыстырғанда 2020 жылы 750 жағдайды (жалпы қылмыстың 40%) құрады. Ең көп үлесті (53,6%) меншікке қарсы құқық бұзушылықтар (ұрлық және тонау), алаяқтық – 8,2% және автокөліктерді ұрлау – 4,3% құрайды. Құқық бұзушылықтар құрамындағы ұрлық пен тонау үлесінің көптігіне қарамастан, 2016 жылмен салыстырғанда олардың саны тиісінше 52,4%-ға және 68,2%-ға азайған. Ал, соңғы 5 жылда сотталған кәмелетке толмағандар саны аздап өскен. 2020 жылы олардың саны 396 адамды (2016 ж. – 378), оның ішінде бас бостандығынан айыруға – 63 адам (15,9%), кәмелетке толмағандар – 52 – шартты түрде, 6 адам – қоғамдық жұмыстарға тарту, 275-і (69,4%) – басқа жаза түрлеріне сотталған².

2017-2018 жылдарға дейін кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс деңгейі өзгерген жоқ, өскенін көрсетті. Оларға айып тағылған негізгі баптар - ұрлық, тонау, ұрып-соғу, бұзақылық - көп жағдайда мас күйінде жасалған.

Мемлекет мұнымен қалай күреседі? 2013 жылдан бастап елде кәмелетке толмағандарға арналған бейімдеу орталықтары жұмыс істейді, онда қараусыз қалған балалар мен проблемалық балалардың әлеуметтенуіне және көмек көрсетіледі. Бұл орталықтардан мыңдаған бала өтті және бұл өз жемісін берді – 2018 жылдың қыркүйегіндегі жағдай бойынша Қазақстанда кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың айтарлықтай төмендеуі (27%-ға) тіркелді деп хабарлады Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі.

Әлеуметтік желілерде 2011-2017 жылдар аралығында ұрылар әлеміне арналған топтар мен қауымдастықтарға және зиянды ақпарат ағынына ауқымды шектеу қойылды. Білім беру ұйымдарында балалар қылмысының алдын алу тұрақты түрде жүргізіледі – олар балаларға заңның оларды кез келген «бақылаушыдан» қорғай алатынын және заң бұзушылық фактілері туралы әрқашан ашық айту керектігін ұғындырады. Жасөспірімдермен мемлекеттің ауқымды жұмысы біршама жақсы нәтижелер берді, дегенмен, криминал қозғалысын жоюға жаппай қатысусыз ештеңеге қол жеткізу мүмкін емес: ата-аналар, осы мәселенің маңызды субъектілері, оқудың барлық кезеңінде балаларына көбірек көңіл бөлулері керек және баланың мінез-құлқындағы өзгерістерді тез арада байқау керек, өйткені ол бүгін немесе ертең криминалдың «құрбаны» болып, кейіннен оның болашақта өмірін құртуы мүмкін нақты қылмысқа тартылуы мүмкін.

Балалар мен жасөспірімдер арасындағы қылмысты азайту мен төмендетудің басты жолдарының бірі – ювеналды полиция қызметкерлерінің мәртебесін және біліктілігі мен жауапкершілігін көтеру деп білеміз. Мемлекет тарапынан қаржыландырылатын арнайы ішкі құрылымдар толық

қайтарыммен қызмет жасауы керектігі ешқандай талас туғызбайды. Әйтсе де, бүгінгі күні өңірдегі ювеналды полиция инспекторлары арасында алдын алу шараларын үстірт жүргізуге бейім тұратындар кездесіп қалып жүргенін жоққа шығару қиын-ақ. Күрмеуі мол іс-шаралар кешені шеңберінде бірқатар жағдайларда нақтылық пен сындарлылық жетісе бермейтіні байқалып қалып жүр³.

Қазақстан - Орталық Азиядағы кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі сот төрелігіне елеулі көңіл бөліп, жан-жақты жұмыс жүргізіліп жатқан мемлекет. Өйткені бұл тек соттар мен адвокаттар ғана емес, бұл шын мәнінде баламалы жазалар қолданылатын тұтас жүйе. Негізінде, басты міндет кәмелетке толмағандарға қатысты немесе кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстың алдын алу болып табылады. Демек, қылмыстың алдын алу, баланың бұрыс жолға түспеуі, ата-ананың, мектеп пен құқық қорғау органдарының бірлескен іс-қимылына байланысты екенін есте ұстау керек.

¹ <https://www.zakon.kz/5085530-detskaya-prestupnost-snizilas-v.html>.

² <https://www.zakon.kz/5085530-detskaya-prestupnost-snizilas-v.html>.

³ *Құсайын Т.* Жастар қылмыс жасауға неге үйір / Егемен Қазақстан. 2019. 14 тамыз.

Т. Е. Бисенова — Кәсіби психологиялық даярлық және ПО басқару кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі;

Ф. Н. Юнусов — алғашқы кәсіби даярлық курсының 16 взвод тыңдаушысы

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ЖАНЖАЛДЫ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Ішкі істер органдарындағы қызмет — бұл қызметкердің психо-эмоционалдық санасына жүктеменің жоғарылауымен сипатталатын кәсіби қызметтің белгілі бір түрі. Адамдар арасындағы қарым-қатынас — бұл қоғамдық өмірдің табиғи әлеуметтік-психологиялық процесі. ПО қызметкерлерінің өзара қарым-қатынасы жарғылармен және нормативтік құжаттармен реттеледі және өзара сыйластық негізінде құрылады. Басшылардың әрқашанда қол астындағы бағынышты қызметкерлері болады. Қызметтік басқарманың құрылымы командирдің өкілеттіктері берілген адамдарды және оның бұйрықтарын орындайтын, бағыныштылар санатына жататын адамдарды нақты бөлуді көздейді. Басшының бағынысты және құрылым-

дық бөлімшелерге басшылық ету жөніндегі қызметі, ең алдымен, бұйрықтар беру және олардың орындалуына қол жеткізу мүмкіндігі мен қажеттілігі болып табылады. Екінші жағынан, қызметтік басқару құрылымына кіретін әрбір қызметкер бағынышты адам ретінде бастықтың барлық бұйрықтарын дәл және уақтылы орындауға міндетті¹.

Кейбір қызметкерлер басқалардың еркіне бағынуы әрқашан психологиялық қиындықтарға толы болады. Тәжірибелі қызметкерлер бөлімшедегі қақтығыс жағдайы ұзақ уақыт бойы болуы мүмкін екенін біледі, нәтижесінде кішігірім оқиғаның салдарынан елеулі жанжал туындауы мүмкін².

Жанжал-бұл көшбасшылық үшін, маңызды мақсатқа жету үшін күрес. Жанжалдың даму динамикасында бірнеше фазаларды бөлуге болады:

- жанжалға дейінгі жағдайдың пайда болуы;
- өзара шиеленісті одан әрі күшейту немесе жанжалды жағдайдың пайда болуы;
- жанжалға себеп болу (ішкі ынталандыру және сыртқы ынталандыру);
- апогей-жанжал дамуының ең биік нүктесі;
- жанжалды шешу.

Жанжалдарға деген көзқарас, әдетте, теріс, олар жиі сындарлы бастамаларға ие емес, бірақ оларды қызмет тәжірибесінен толығымен алып тастауға болмайды. Айта кету керек, қызметтегі қақтығыстың ынталандырушы функциясы әрдайым ұтымды бола бермейді. Сондықтан көшбасшы қақтығыстарды басқару тетіктерін және олардың алдын-алуды білуі керек. Жанжалды жоюдан гөрі алдын-алу оңай. Басшы мен қызметкерлер арасындағы психологиялық шиеленісті жағдайлардың алдын-алу қақтығыстардың психологиялық негіздерін және оларды шешу мен жоюдың мүмкін жолдарын міндетті түрде білуді қамтиды. Ұжымда ерекше орын алуға үміткер, жеке микро топтардың пайда болуы, тұлғааралық және топтар арасындағы қақтығыстардың пайда болуына себеп болады³.

Қақтығыстардың ең маңызды алғышарттары:

- қол астындағылармен дөрекілік, қарым-қатынас дағдыларының болмауы;
- күш көрсету, менмендік;
- өзімшілдік, қарсылыққа төзбеушілік;
- «арзан» билікті жеңу;
- адалдық, жалқаулық;
- сипатсыздық.

Жанжалдың пайда болуының бастапқы кезеңінде көшбасшы, ең алдымен, қазіргі жағдайға дұрыс талдау жасауы керек. Бұл жағдайда келесі логикалық тізбекті ұстанған жөн:

- жеке тұлғаға қойылатын талаптардың мәнін және оларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін түсіну үшін әлеуметтік-қызметтік психологияның негіздерін білу;

- жанжалға қатысушыларды түсіну, болып жатқан оқиғаларға объективті баға беру;

- жанжалдың салдарын алдын-ала біліңіз;

- ұжымды құрметтеуге құқық беретін қасиеттерге ие болу.

Мұндай схеманы пайдалану үшін қызметкер, ең алдымен, жанжалды шешуді қазіргі жағдайда өз әрекеттерін бағалаудан бастауы керек. Жанжалдың пайда болуының бастапқы кезеңінде келесі әдістерді қолдану жақсы нәтиже береді:

- жеке әңгімелесу;

- алдын алу;

- даудың стандартты емес шешімі;

- әзіл.

Сіз ұжымдардағы қатынастарды басқарудың бірқатар принциптерін ұсына аласыз. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

- біріншіден, әр басшының бөлімшенің өмірін реттейтін бұйрықтар мен нормативтік құжаттардың талаптарын орындау міндеттілігі;

- екіншіден, ұжым мүшелерінің қойылған міндеттерді орындауға жеке және топтық дайындығын жан-жақты есепке алу;

- үшіншіден, жарғылық өзара қарым-қатынастарды қалыптастыру мен реттеуде мақсатқа ұмтылған қызметтік, қоғамдық, мәдени-бұқаралық және басқа да қызмет түрлеріне белсенді тірек;

- төртіншіден, өз орынбасарларымен іс-қимылдардың бірлігі мен келісімділігі, бөлімше активіне сенім арту⁴.

С. И. Денисенконың анықтамасы бойынша ұжымдағы қақтығыстардың алдын алуды анықтайтын міндетті шарттардың қатарына мыналар жатады:

- қызметкерлердің өмір сүруі, қызмет көрсетуі, оқу жағдайларының, физиологиялық және психологиялық мүмкіндіктерінің сәйкестігін қамтамасыз ету;

- қызмет көрсету режиміндегі қайшылықтарды, күн тәртібіндегі қатпарларды жою;

- басшының ішкі тәртіпті тұрақтандыруға ұмтылуы, негізсіз бұйрықтар мен өкімдерді барынша азайту;

- жеке құрамның қызмет атқаруға жоғары деңгейде дайындығына қол жеткізу⁵.

Тұлғааралық және топтық қақтығыс қатынастары әрдайым айқын бола бермейді. Сондықтан олардың әрі қарай дамуына жол бермеу үшін оларды

талдау және болжау қажет. Бұл жағдайда іскерлік қақтығыстарды тек жеке және ұжымдық қақтығыстармен нақты ажырату ұсынылады. Егер қақтығыс орын алса және оның алдын алу мүмкін болмаса, оны тоқтатуға бағытталған жедел шараларды қолдану қажет. Осы мақсатта басшы оқу аясында мүмкін болатын психологиялық шиеленісті және жанжал жағдайларында мінез-құлық дағдыларын үнемі игеруі керек.

Жалпы жанжалды болдырмау мүмкін емес, себебі олар әрқашан болған және адамдар арасындағы қарым-қатынас сияқты өмір сүретін болады.

Қылмысқа қарсы күрестің қиын жағдайларында, қызметкерлердің денсаулығы мен өміріне нақты қауіп төнген жағдайда, оларда психика мен денсаулыққа теріс әсер ететін шиеленіс, мазасыздық, қорқыныш, шатасу және т.б. сияқты стресстік жағдайлар жиі кездеседі.

Жанжалдардың алдын алудың маңызды жолы — қазіргі жағдайда ПО қызметкерлерін конфликтологиялық даярлау. ПО-дағы жанжалдарды білікті шешу-бұл құқық қорғау жүйесінің қазіргі жай-күйіне түбегейлі әсер ете алатын жауапты ғана емес, сондай-ақ өте тиімді бағыт⁶.

¹ *Дмитриев А.В.* Конфликтология: Учебн. пособие. — М.: Гардарики, 2003.

² *Липницкий А.В.* Конфликтология: Курс лекций. — М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2004.

³ *Кибанов А.Я., Ворожейкин И.Е.* Конфликтология: Учебник для ВУЗов. — М.: Инфра-М, 2006.

⁴ *Липницкий А.В.* Конфликтология: Учебн. наглядное пособие / Под общ. Ред. В. П. Сальникова. — М.: ЦОКР МВД России, 2005.

⁵ *Анцупов А.Я., Баклановский С.В.* Конфликтология в схемах и комментариях: Учебн. Пособие. — СПб.: Питер, 2005.

⁶ *Брагин А.А., Максимов И.С.* Конфликтология: Учебн. Пособие. — Белгород: БелЮИ МВД России, 2006.

Вороневич О. А. — магистрант кафедры «Педагогических наук» Казахско-Русского Международного Университета, религиовед

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ РЕЛИГИИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

В настоящее время в Республике Казахстан насчитывается 3 824 зарегистрированных религиозных организаций, представляющих 18 конфессий, традиционных и нетрадиционных. В Актыбинской области зарегистри-

стрировано 93 Религиозных объединений, представляющих 10 конфессий. По информации Комитета по делам религии только за 3 квартал 2021 года было выявлено 39 фактов административных правонарушений в сфере религиозной деятельности, в том числе 25 дел правоохранительных органов по статьям 453 и 489 Кодекса об административных правонарушениях¹.

Следует отметить, что больший процент правонарушений 453 статьи приходится на незарегистрированные экстремистские течения, которые делают попытки распространить свои идеологии среди населения. Неграмотность населения, использование психологических методик по внушаемости искаженной информации о религии, отлаженная информационная работа экстремистских организаций, зачастую замаскированная под общественные фонды и объединения, вовлекают в свои ряды все больше интернет аудитория из числа простого населения, в основном молодежи, которые и становятся субъектами правонарушений в распространении запрещенных материалов и их хранения.

Но и касательно 490 статьи Кодекса об административных правонарушениях, также не мало фактов правонарушений. Статья как правило касается нарушений законодательства о религиозной деятельности и религиозных объединениях. В частности, в Актыбинской области имелись факты проведения незаконной миссионерской деятельности, незаконное распространения религиозных информационных материалов, вовлечения несовершеннолетних в религиозную деятельность без согласия родителей или законных представителей со стороны зарегистрированных религиозных организаций нетрадиционных конфессий.

Целью этих правонарушений со стороны религиозных течений как мы изучили из постановлений судов, были донесение до населения основ религиозной идеологии, увеличения числа последователей, изменение мировоззрения в пользу религиозного с конкретным вероучением. Нередко, для вовлечения в организацию молодежи, используется сама молодежь, включенная как адепты организации (последователи, вовлеченные в культ). Например, в одной из школ города Актобе, учащиеся пытались вовлечь в религиозную организацию других учащихся путем приглашений на богослужения, вручения подарков.

Из числа распространения религиозных течений на территории Республики достаточно много новых нетрадиционных течений, среди них имеются и экстремистские, террористические, так и деструктивные религиозные культы (общее понятие с отрицательной окраской) – это часто используемое понятие среди американских ученых, например, Майкла Д. Лангоуни, Джоан К. Росс, российским психологом Е. Волковым, характеризующиеся

как течения, которые способны нанести психологический, материальный и физический вред человеку. «Проявление особенностей этих течений – их склонность к квазирелигиозному и квазимистическому опыту, где практикуются активные эксперименты с психикой людей»².

Основные деструктивные проявления, относятся к таким признакам как распад семьи; четкое разделение на группу как положительный вариант и все остальное общество, в том числе и государство как отрицательный вариант; фанатичное отношение к вере; запреты на привычные для общества вещи (празднования праздников, общение с людьми других вероисповеданий, исправление обрядов и традиций не религиозного характера); отказ от службы в армии; отказ от медицинских методов лечения; использование психотехник, психотропных веществ; намеренное нарушение законодательства в своих меркантильных целях; обогащение за счет последователей с использованием выдуманных религиозных основ либо фанатичное и неверное истолкование религиозных вероучительных текстов и так далее). Хотя, «Многие популярные терапии и даже некоторые традиционные религии предлагают обещания свершения, сходные с деструктивными культурами, деструктивные культы можно отличить по их тоталитарной структуре, бессовестной манипуляции и по вытекающему из них вреду, наносимому последователям»³.

Однако, деструктивность религиозных течений в правоприменительной практике доказывается лишь судебным путем. В Законодательстве, используются лишь понятия экстремизма и терроризма, отсутствует общее понятие «деструктивные культы». При этом, на сегодняшний день остается проблемным доказательная база в отношении психологического влияния культов на сознание адептов, сложность проявляется как в отсутствии узких специалистов в данной сфере, так и попытке новых нетрадиционных течений, подменить выявление нарушений как посягательство на свободу вероисповедания. Однако, все же, в Республике имелись попытки со стороны бывших адептов доказать психологическое влияние на личность со стороны культа, в том числе на несовершеннолетних граждан, которое повлекло за собой психические нарушения, но такие случаи единичны (например, факты бывшего адепта организации «Свидетели Иеговы» Ергали Абишева, апелляциянная инстанция от 23 июня 2020 года г. Нур-Султан).

В связи с тем, что правонарушения могут быть как связанные с зарегистрированными организациями, так и запрещенными на территории Республики Казахстан, а также совершенно новые течения, которые не получили официальной регистрации, мы будем рассматривать в общем порядке

каузальность правонарушений со стороны молодежи и профилактику таких правонарушений.

Сегодня государство уделяет особое внимание профилактике правонарушений в сфере религии, в частности проявления в обществе экстремизма и терроризма. Как отмечали исследователи Г. Д. Мейркулова, А. А. Медетова «знание психологии терроризма позволяет понять, от кого можно ожидать соответствующих действий, что представляет собой террорист как личность, как предупредить и расследовать преступления, связанные с террором...»⁴. Мы можем добавить, что, не только психология, но и общий психолого-педагогический комплексный подход, а также религиозно-ведческие знания способны создать платформу для недопущения проявления любых деструктивных элементов в обществе, особенно среди молодежи. Примером служит метод информационно-разъяснительных групп по вопросам религии в Казахстане, сегодня Министерство информации и общественного развития уделяет этому большое внимание. Информационно-разъяснительные группы включают в себя специалистов почти во всех отраслях социума – педагоги, религиоведы, теологи, психологи, медики, журналисты, ведущие разъяснительные работы в индивидуальных и общих порядках, с использованием последних интерактивных методов, при этом, проводя очень тонкую работу в индивидуальном порядке не только по профилактике, но и выводу граждан из деструктивных культов, а также их дальнейшей социализации. Такие работы проводятся и в образовательных учреждениях Казахстана, с акцентом на молодежь. Издаются ролики, буклеты, проводятся лектории, семинары, тренинги, индивидуальные беседы. Итак, некоторые особенности профилактической работы:

Для начала, необходимо уточнить некоторые возрастные особенности вовлечения несовершеннолетних и разделить их на группы. Обычно до 13 - 14 лет (до так называемого переходного периода) подростки руководствуются родительским контролем, кумирами служат окружающие родственники и знакомые. Поэтому зачастую в этом периоде, по нашим наблюдениям учащиеся копируют поведения взрослых, и выполняют задания, установки родителей и знакомых, мотивируя при этом тем, что действия верные с точки зрения культовой группы. Например, дети получают установки «раздайте подарки и приведите других детей на праздник, именно так делают правверные, так бы сделали сподвижники и так далее». Чуть старше подростки, которые попадают в культы, как правило либо по причине непривычного, неустойчивого, неприятного социального или психологического положения, уже руководствуются не только установками лидеров культов, но и пытаются проводить логические цепочки, оправдывая

поведения, поступки лидеров и всей организации в целом. Такие подростки от 15 лет и старше в культе четко различают, например, за что будет вознаграждение. К примеру, «чем больше я приведу последователей, тем я стану на ступень выше, тем я стану ближе к первым христианам, мусульманам, обрету сверхъестественные способности (например, в саентологии, неопятидесятнические культы, Свидетели Иеговы и др.). Таким образом, не зря, информационно-разъяснительная работа проводится с самими несовершеннолетними начиная с 13-14 лет, а до этого специалисты в основном работают с родителями. Кстати, общеизвестно, что представителями экстремистских групп являются молодежь от 14 до 20 лет.

Итак, определим теперь самую важную часть работы, непосредственно с несовершеннолетними 13-14 лет, которые уже сами в основном выбирают пути действия и имеют ряд психологических особенностей. Во первых, «опасность подросткового периода связана с возрастной неопытностью, недостаточной ответственностью, тяготением к простым ответам на сложные вопросы»⁵, вот именно здесь культы и хорошо работают, используя психологические методики для вовлечения в свои ряды. С точки зрения Энроса (1977), «главным предрасполагающим фактором для людей, присоединившихся к культам, был недостаток общения между родителями и детьми, с одной стороны, и сильное у молодых людей стремление обрести духовную истину, которое культы с их готовыми ответами сразу удовлетворяют». Конечно, здесь можно выделить и общие причины почему личность молодая идет в культ, «потенциальной жертвой деструктивных культов является каждый в состоянии разочарования, наивности, безнадежности, хотя бы кратковременной дезадаптированности и фрустрированности и даже в состоянии авитаминоза. Люди, испытывающие чувство зависимости и страха, находят в культах прозрачность перспективы, однозначность отношений (спасение определяется подчинением «старшим»), избавление от личного чувства ответственности и вины, что, в свою очередь, воспринимается в качестве благодати, духовной гармонии. Большинство будущих и бывших культистов страдают от сильного чувства одиночества. Частью культовой привлекательности является возможность уйти от этого чувства. Оно обостряет необходимость быть собой»⁶. Это только некоторые причины вовлечения молодежи в деструктивные ряды. В любом случае, вариант с отдельной личностью может быть особенным.

Итак, целью профилактики правонарушений в сфере религии и попадания в деструктивные культы молодежи, должно быть создание оптимальных условий педагогическо-психологического характера для развития личности учащегося и реализация его возможностей и навыков в социуме.

При этом, многие специалисты считают, что если у личности еще не сформировано религиозное мировоззрение, значит, необходимо заполнить этот пробел знаниями и даже выбором веры в пользу традиционных конфессий. Однако, такой метод будет приводить также к внушению определенных стереотипов, манипуляциями и не даст личности сделать осознанный выбор. В связи с этим, предлагается светский подход к профилактике. В первую очередь, это развитие критического и реалистического мышления личности, чтобы избежать контроля сознания со стороны культистов. Необходимо четко дать понять, что у личности должен быть выбор, и этот выбор необходимо сделать, используя свое мышление. В этом ряду предлагаются тренинги, ситуативные задания с интерактивными методами, в которых каждый учащийся индивидуально для себя находит ответы. Включаются также эмпатийные упражнения, где подросток переживает ситуации на месте героя, и весь класс помогает в преодолении сложностей и поиска выхода их ситуации. Во-вторых, информационная-разъяснительная работа в отношении экстремистских и террористических групп, запрещенных на территории страны, необходимо не просто демонстрация роликов, раздача буклетов, необходимо четко и просто разъяснять чем эти организации опасны, используя их понятийный аппарат и литературу с целью полной критики их методов и идеологий; здесь, же разъяснение законодательной базы по правонарушениям в сфере религии. В-третьих, для молодежи необходима альтернатива выхода из трудной ситуации, это телефоны доверия специалистов в сфере религии, психологов. Целесообразно из числа самих же молодых людей создавать клубы доверия, из числа обученных специалистами волонтеров, которые смогут на своем языке разъяснить и прийти на помощь несовершеннолетнему. В-четвертых, это включение подростков в активную светскую творческую и спортивную деятельность, с моментами культивации здорового образа жизни, чтения литературы, участия в конкурсах, технических проектах и так далее. В-пятых, необходима постоянная диагностика учащихся на предмет деформации личности, любых изменений в период обучения, выявление проблем в коллективе, семье, личностные проблемы. И в последнюю очередь, это работа коррекционная, по выходу с уже выявленными адептами или детьми, находящимися в группе риска. Эта работа будет проводится уже с участием близких и родных подростков, с использованием технологий освобождения от психического контроля, реабилитационных методов.

¹ Религиозную ситуацию в Актюбинской области обсудили в ходе стратегической сессии МИОР в Актюбинской области //

<https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-din/press/news/details/163197?lang=ru>.

- 2 **Асанбаев М., Умирзакова Л.** Новая форма религиозного экстремизма в Казахстане: Деструктивные секты и культы // Центральная Азия и Кавказ. — 2009. — № 1(61). — С. 47-54.
- 3 **Волков Е. Н.** Методы вербовки и контроля сознания в деструктивных культах // Журнал практического психолога. — 1996. — № 3. — С. 76-82.
- 4 **Мейркулова Г. Д., Медетова Л. А.** Исследование причин и условий распространения экстремизма в Казахстане // Вестник Омского университета. — 2015, — №2 (43). С. 263-265.
- 5 **Романов А. В.** Психологические причины вовлечения в деструктивные религиозные культы // Журнал практического психолога. — 2000. — № 1-2. — С. 35-39.
- 6 Там же.

А. Ж. Габдулов — Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің «Тарих және құқық» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

ЖЕРГІЛІКТІ ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті, Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауының қай қайсысын алып қарасақта, олардың барлығы дерлік халықтың әл-қуатын жақсартуға, экономикалық, әлеуметтік салалар мен болашақ ұрпақтың келешек өмірінің жарқын дамуына арналғанын көреміз. 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында даму бағытында саясатымыздың 30 басты бағыттары анықталып, сараланғаны белгілі. Елбасы «өз назарымызды кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуі проблемасына аударып, мұны кеміту шараларын қолдану міндет» екенін баса көрсеткен болатын¹. Елбасының одан кейінгі «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ»² және «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол», «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму»³ атты Қазақстан халқына Жолдаулары да Қазақ елінің болашағын өрге жетелейтін жас ұрпақтың болашағына байланысты істелер істерді саралаған Жолдаулар. Бұдан қалса, Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қа-

зақстан: іс-қимыл кезеңі»⁴ атты Қазақстан халқына Жолдауында Кәмелеттік жасқа толмағандарға қатысты жасалатын құқық бұзушылықтарға да баса көңіл аударып өткен болатын.

Қазіргі таңда «Болашақ» программасының негізінде білімін басқа елде жетілдіріп, үлкен жаһандық тәжірибеге ие боп жатқан жастарымыз көп. Бұл-әрине, көңілге қуаныш ұялататын жайт. Бірақ, көңілге қаяу түсіретін мәселелердендеалыс емеспіз. Жастарымыздың ағат басып, қоғамға жат әрекеттерге барып, өзіне ғана емес, өзгеге де келтіру фактілері орын алып жатыр. Қалай десек те, олар да қоғамның белді бір мүшесі болғандықтан, шеттете алмайтынымыз анық. Сол себепті, осы тақырыпты зерделеуде өз пікірімдіқосуға ниеттімін. Жалпы жасөспірімдердің құқық тәртібі мен қылмыстық құқық бұзушылығын әлеуметтік, психологиялық тұрғыдан талдау маңызды орын алатыны белгілі. Жас «қылмыскерлердің» құқық бұзушылығына себеп болған жағдайларды саралай отырып, ғылыми тұрғыда баға беру, шешілмеген шешуін шешу - ғалымдардың басты міндеті екені анық.

Кәмелеттік жасқа толмаған балалар қылмыстық құқық бұзушылығының жағдайын, салалығын түсіну үшін ең алдымен олардың жас шамасын анықтау басты орын алады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 15-бабына сай кәмелетке толмаған адамның қылмыстық жауапкершілікте болу жасын 14-18 жас аралығында екенін анықтап көрсеткен⁵. Ал қоғамның даму үрдісі мен өмір сүру жағдайларын алып қарасақ, кәмелетке жасы толмағандар арасында қылмыстық құқық бұзушылығының өсуіне 10-13 жас аралығындағы жасөспірімдер де құқық бұзушылығымен өз үлесін қосып отырғанын айта кетсек артық емес. Жасөспірімдердің құқық бұзушылығы мен қылмыстық құқық бұзушылығы бүгінгі күні күн тәртібінен түспейтін өзекті проблемаға айналған өмір шындығы десек, қателеспеген болар едік.

Бүгінгі күнгі қоғамның алдында тұрған басты міндеттердің бірі- кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстық құқықбұзушылықтардың өсуіне жол бермеу. Бұл мәселе, қазіргі таңда көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр, себебі өмірлік қиын жағдайға душар болған жасөспірімдердің саны азаяр емес. Бұл санатқа, көбінесе отбасылық жағдайы нашар, демалыс мезгілі ойластырылмаған, өздеріне өздері бас болып жүрген балалар мен жасөспірімдер жатады.

Осы тұрғыдан алатын болсақ, Қазақстан Республикасының аумағында кәмелеттік жасқа толмағандардың құқықбұзушылықтарының алдын алуда Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің Жергілікті полициясы,

соның ішінде кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметінің бұл алдында үлкен міндеттер тұрғаны бәрімізге мәлім.

Жергілікті полицияның қызметінде кәмелеттік жасқа толмаған адамдар арасында қылмыстық құқық бұзушылықпен күрес барысында, кәмелетке толмағандардың қылмыстық теріс қылық пен қылмысты жасауға себеп болған проблемалық аспектілерінің бірі ретінде баланың толық және тәрбиелі отбасында тәрбие алмауын қарастыруға болады. Баланың қалыптасу кезеңінде оған әртүрлі жағдайлар мен факторлар әсер ететіні, алдымен оның көзқарасына, қызығушылығына, икемділігіне өз нәтижесін беріп, қатынас, сезім, көңіл күйді қалыптастыратыны анық. Осылардың деңгейінде бала бойында белгілі бір сипаттық белгілер мен жеке басының жақсы, жаман жақтарын дамытады. Баланың адам болып қалыптасуы ең алдымен жанұяға байланысты. Жанұя бала өмірінің жағдайын тудыратын, реттейтін орта. Көптеген өмірде болып жататын жағдайлар құқық бұзушы балалар мен ата-анасынан бақылағанда, жанұя жағдайының жалпы келеңсіз жақтары, жанұя тәрбиесінің бұзылуы, ата-ананың ажырасуы, ата-ананың ішімдікке салынуы, оларға қатысты зорлық-зомбылық көрсетуі баланың жанына қатты әсер еткенін, оның тәртіп жағынан құлдырап, құқық бұзуға дейін әкелгенін дәлелдеп берді. Қазағымның кең мағыналы дархан тілінде мақал бар: «Бала ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі»-деген, яғни отбасында алған тәрбие жасөспірімнің кешекте атқаратын іс-әрекеттерінің себеп-салдары екенін көрсетеді. Көптеген толық емес жанұяда тәрбиелеу тек қалған ананың немесе әкенің үлесіне тиетіндіктен, тәрбиелеудегі барлық ауыртпалық соған ғана түседі. Соның нәтижесінде жанұяда педагогикалық талаптар мен тәрбиелік шаралардың құлдырауы пайда болып, жасөспірімге деген әлеуметтік бақылау төмендейді. Бұл әсіресе көп уақыттың жұмыста өткізетін, жалғыз анасы бар жанұя жағдайынан айқын сезіледі. Анасы жұмыста болғандықтан, бала үнемі өзімен-өзі қалады. Олай болса, оған анасының көңіл бөлмеуі, уақытының аз болуы, болса да, шаршауы қатты әсер етіп, қандай жұмыс болса да, ол бала өзіне уақытында көмек беретін адамды таба алмайтын дәрежеге жетеді. Осылайша, бірте-бірте анасының ықпалы жоғала бастаған жасөспірім бала тығыз байланыстан айырылып, оның жанұядан бөлінуі басталады. Осындай жайттарға байланысты педагогика ғылымдарының қайраткері А. С. Макаренко «Қараусыз балалардың жағдайы жетім балаларға қарағанда, көп жағдайда күрделі де қауіпті» деген болатын. Жасөспірімдердің құқық бұзуына қатты әсер ететін тағы бір жағдай ата-ананың айырылуы. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек республикамыз бойынша балалары бар ерлі-зайыпты жұптардан сотқа

ажырасу жөнінде түскен арыздардың саны 2016 жылғы 9 ай бойынша 48083-ден 2017 жылғы ұқсас мерзімде – 52 152, яғни 9%-ға өскенін көрсетіп отыр. Әрбір екінші арыз қанағаттандырылады, қанағаттандырылған талаптардың үлесі 2016-2019 жылдың аралығында орта есеппен 51% деңгейінде екенін көрсетіп отыр. Ал, ата-ана құқығынан айыру фактісі 2017 жылғы 9 айдағы ата-аналық құқықтан айыру, шеттету және қалпына келтіру 1724 бірлікті құрап отыр. Ата-ананың айырылысуы оның іштей қатты күйзелісіне, сабаққа деген ықыласын жоғалтуына алып келеді. Жанұя құрамының өзгеруі, жанұяның ішіндегі ауыр қарым-қатынас, ара-тұра болып қалатын айқай-шу – оның бүкіл өмірін өзгертіп, нәтижесінде тез ашуланғыш болуын, тәртібінің нашарлауын жүйке жүйесінің өзгеруін, мінезінің ашуланғыш болуын қалыптастырады. Зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, аяғында бұндай балалардың сабағын тастап, жаман жолға түскен топ балалармен достасып, сол топқа кіруге мәжбүр болады, олардың 60% осылайша құқық бұзу жолын таңдайтынын көрсетіп отыр. Белгілі орыс ғалымы В. К. Андреев өз зерттеулерінде баласының тағдырына жауапсыздықпен қараған 70% ата-ананың үнемі ішкенін, 20%-нің қалай болса солай тәртіпсіз өмір сүргенін дәлелдеп, 65% жанұяның ата-анасы үнемі өзара төбелескен, ұрсысқан, жанжалдасқанын ашқан. Бұндай жанұяда балағаттау, қорқыту, төмендету орын алып, баланы қатты жазалау қоса жүрген. 82% бала ата-анасының бақылауынсыз, мейірімін көрмей өзімен-өзі күн кешкен⁷. Ал К. Е. Игошевтің зерттеулері туған ата-анасының біреуі жоқ (әкесі не шешесі) балалардың 91,2% - ұрлық , 76,2% - бұзақылық әрекет, 74,5% - тонау, 69,7% - денсаулыққа қасақана зиян келтіру сияқты қоғамға қауіпті әрекет жасағандары үшін жауапкершілікке тартылғанын көрсеткен⁸. Белгілі ғалым В.С. Орлов әртүрлі құқық бұзған балалардың жанұя жағдайын зерттегенде, 50% жанұяда үнемі ұрыс-керіс болғанын, 25-30% жағдай ата-ананың үнемі ішімдікке салынған, 7-10% ата-ананың жаман кері жолға түсіп, тәртібінің нашарлығын анықтаған⁹.

Екінші аспект ретінде, кәмелеттік жасқа толмағандардың қылмыстық топтарға еріп, топ ретінде қылмыстық құқықбұзушылықтарға баруы. Профессор Ө. С. Жекебаевтың пікірінше, қылмыстық топты криминологиялық тұрғыдан қарасақ, «ол қылмыс істеу мен басқа да қылмыстық құқық бұзушылыққа бағытталып, өз құрамындағы мүшелеріне кері әсерін тигізуімен сипатталатын кішкене ғана тұйық топ», яғни қылмысқа қатысушылар қылмыстық мақсат жағынан бірімен-бірі байланысты болса да, олардың әрқайсысы қылмысқа қатысушылардың көмегінсіз-ақ, қылмыстық нәтижеге жете алды¹⁰. Топтық сипат алатын жасы толмағандардың қылмыстық тобының алған бағыты-пайдакүнемдік, бас пайдасын ойлаушылық екені

айтпаса да түсінікті. Содан болар, бас пайдасын көздегендіктен, олар қоғамға қарсы жат әрекетті көздеп, өздеріне ғана пайдалы, талап-тілектерін қанағаттандыра алатын ұрлық, тонау, қарақшылық сияқты қылмыстың ауыр түрлеріне барады. Жалпы, қылмыстық топтың құрылуы жайқұрылудан басталып, күрделі құрылыммен аяқталады. Жай құрылым-кездейсоқ кездескендерден құрылып, кездейсоқтық сипат алса, күрделі құрылым – алдын ала келісілген, ұйымдасқан топ болуы мүмкін. Сондықтан да, олардың қылмыстық қызметі нәтижелі болып, қылмыстық топтың істеген әрбір қылмысынан кейін қоғамдық қауіп күшейе түсері айдан анық. Кәмілетке толмағандардың топ болып жасаған қылмыстық құқық бұзушылығына қоса, ересектердің жас жеткіншектерді «қылмыс құралы» ретінде пайдалануымен де ерекшеленгенін айтпасқа болмайды. Жалпы екі немесе оданда да көп жасы толмағандардың қатысуымен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар үнемі қоғамға жоғары қауіп төндіретіні белгілі. Топ құрамындағылардың біріне-бірі қолдау көрсетуі-қылмыс жасауға тез шешім қабылдауын нығайтып, күш пен мүмкіндіктерін күшейте түседі. Бұл – заңмен қорғалатын кез келген нәрсеге үлкен зиян келтіру қауіпін туғызады. Баршамызға белгілі заң ғылымдарының докторы, профессор Е. І. Қайыржановтың пікірінше, «қылмыстық топтың құрамын анықтау барысында, 34% топтың екі адамнан, 32% топ құрамы үш адамды құрағаны анықталған. Ал, топ құрамына кірген 34% - 3 адам, 9% - 5 адам санын құрап, өз әсерлерін маңайындағыларға тигізуімен қатар, қылмыстық топқа жаңа балаларды тартумен ерекшеленген»¹¹. Заң ғылымдарының докторы, профессор Ө. С. Жекебаев топ құрамына кірген кәмілетке жасы толмағандардың жас мөлшері әр жас өкілдерінен тұратынын айқындап берген. Белгілі ғалым К. Бегалиев қараусыз, қадағалаусыз қалған балалар қылмысына тоқтала келіп, жеке жүріп істеген жасы толмағанның әрекетінің зардабынан, топ болып істеген жасы толмағандар қылмысының зардабы басымырақ болатынын дәлелдеген¹². Діни радикалдық топтардың әсеріне бой алдыратын осал топтардың бірі – кәмілеттік жасқа толмағандар екені статистикамыздағы айқын көрсеткіштердің дәлелі. Себебі, Кәмілетке толмағандар діни секталарға еліктеуден қорғалмаған. Қазіргі заманғы қылмыстық топ ретінде қылмыстық құқық бұзушылыққа барып жүрген кәмілетке толмағандардың арасында діни радикалды топтардың құрамына еніп жатқан мәселелерде көп көңіл бөлдіретін мәселелердің бірі ретінде қарастырылуда. Сондықтан балалардың дінді үйренудің тарихы мен ерекшеліктері туралы ғылыми білімін қалыптастыру, жастарды әлемнің рухани ерекшеліктеріне, мәдени және діни әртүрлілікке тәрбиелеу жұмыстарын күшейту қажет. Бұл ретте, жергілікті полиция қызметімен білім беру

ұйымдары бірлесе отырып,білім беру жүйесінің зайырлы сипатын қамтамасыз ету, білім беру мен тәрбие процесінде оқушыларға дін туралы тек ғылыми тұрғыдан білім беру, оқыту кезінде қандай да бір діни бірлестікке кіруге немесе онда болуға мәжбүрлеуге жол бермеу, оқушылардың діни себептерге байланысты оқу сабақтарына қатысудан бас тартуына жол бермеу, білім беру ұйымдарында діни іс-шаралар мен миссионерлік қызметті өткізуге жол бермеу, білім беру ұйымдарында белгіленген киім үлгісіне қойылатын талаптарды сақтау қажеттігін түсіндіру жұмыстарын жүргізуі қажет. Сол кезде, Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 20 маусымдағы № 500 Жарлығына сай, білім беру ұйымдарында «Зайырлылық және дінтану негіздері» курсы оқыту оқушылардың діни ілімнің ерекшелігі мен тарихы туралы ғылыми білімін қалыптастыруға, жастарды келісімге, мәдени және діни саналуандылыққа тәрбиелеуге бағыттарының негізінде экстремизм мен терроризмнің алдын алу шарттарының негізі қалануы сөзсіз кепіл болары анық¹³.

Үшінші аспектісі ретінде, сотталған кәмелетке толмағандармен жұмыс жасау процесін жатқызуға болады. Қоғамнан оқшалауға байланысты емес жазаға тартылғандар тарапынан қайта қылмыс жасауын болдырмау, әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу, жазасын өтеуден бас тартқандарды іздеу Пробациялық алдын алу шарасының мақсаты болып табылады. Республикамыздың Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының¹⁴ мәліметтеріне сүйенсек, 2017 жылғы 9 айдағы жағдай бойынша пробация қызметтерініңесебінен қоғамнан оқшауланумен байланысты емес жазаға кесілген 308 (2016ж.-307) кәмелетке толмаған өткен.2017 жылғы 30 қыркүйектегі жағдай бойынша пробация қызметінің есебінде 108 (2016ж.-119) жазаға тартылған кәмелетке толмаған тіркелген, олардың ішінде бас бостандығынан айрылғандар – 62 (2016ж.-92), шартты мерзімге дейін бас бостандығынан айрылғандар – 46 (2016ж. – 27). Бұл жағдайдан көретіміз, пробациялық бақылаудың елімізде жергілікті полиция қызметінің пробация қызметімен бірлесе отырып атқарған қызметінің жемісі екені көрініп отыр. Дегенмен, кәмелеттік жасқа толмағандардың арасында, қылмыстың қайталануына көбіне жол беретін, осы санаттағы қылмыскерлердің дені екені қынжылтатын мәселелердің бірі болып қала бермек.

Ендігі кезекте, қылмыстардың жекеленген түрлері бойынша қарастыратын болсақ, Полицияның атқарған қызметіне байланысты Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқықтық статистика және

арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2015-2020 жылдарға жасалған статистикасына сүйенсек, 2015 жылы жалпы қылмыс саны 2 944 фактісі тіркелсе, 2020 жылы 1 873 фактісі тіркелеген. Бұл айтарлықтай жергілікті полиция қызметінің алдын алу шараларының нәтижесі болғанымен, бұл қылмыстардың санаты бойынша жіктеп қарасақ, ауыр қылмыстар 461 фактіден 704 фактіге дейін, ал аса ауыр қылмыстар 35 фактіден 46 фактіге дейін өсіп отыр. Дегенмен, алдын алу шаралары және қылмысты ашу нәтижесінде есірткі құралдары, психотроптық заттар немесе сол тектестердің заңсыз айналымы, сондай-ақ есірткі құралдары немесе психотроптық заттардың айналым ережесін бұзу-32 фактіден 9 фактіге, қаруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш заттарды және жару құрылғыларын заңсыз сатып алу, беру, өткізу, сақтау, тасымалдау немесе алып жүру-16 фактіден 15 фактіге, автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау мақсатынсыз заңсыз иелену (қолға түсіру)-195 фактіден 80 фактіге, мүлікті қасақана жою немесе бүлдіру - 6 фактіден 4 фактіге, қорқытып алу- 98 фактіден 16 фактіге, ұрлық- 1493 фактіден 849 фактіге, тонау - 374 фактіден 154 фактіге, қарақшылық - 30 фактіден 6 фактіге, зорлау және зорлауға оқталу- 14 фактіден 7 фактіге төмендегенін көрсетіп, жасалған құқықбұзушылықтың алдын алу шаралары өзінің тиімді жемісін бергенін көрсетіп отыр. Сонымен қатар, кәмелеттік жасқа толмағандардың алкогольді, есірткіден немесе уытқұмарлықтан масаюкүйінде жасалған қылмыстардың саны 2015-2020 жылдар аралығында 145 фактіден 65 фактіге түскен.

Өз кезегінде, қылмыстық іс-әрекеттердің алаяқтық-101 фактіден 154 фактіге, денсаулыққа қасақана зиян келтіру- 49 фактіден 80 фактіге, адам өлтіру немесе адам өлтіруге оқталған-17 фактіден 27 фактіге жоғарлағаны көрсетіліп отыр, бұл қылмыстар бойынша әлі де болса, алдын алу шаралары мен үгіт-насихат жұмыстарының толық жүргізуге себептер бар екенін және аталған қылмыстардың өзіндік ерекше белгілері бойынша жанұяда және жақын адамдардың, достардың әрі кеткенде таныстардың арасында болатын қылмыстық іс-әрекет екенін ескере отырып, қылмыстың алдын алу шараларын қабылдауда тиімділікті арттыру және отбасылық құндылықтарды түсіндіру жұмыстарының жүргізу қажеттілігі бар екенін айқын көрсетіп отыр. Өз кезегінде, бұл қылмыстардың орындалуына және жүзеге асуына жаһанда болып жатқан пандемиялық ахуалдың себепкер болуында сөзсіз жайттардың бірі ретінде қарастырған жөн деп есептеймін. Өйткені, елімізде пандемияға байланысты көп отбасылардың тұрмыстық ахуалдарының төмендеуі, кәсіптік пайда табу көздеріне шек қойылуы, тұрмыстық жағдайдың нашарлауы, жанұяда ақша тапшылығы кәмелетке толмағандардың өміріне әсер етпей қоймауы сөзсіз жәйт.

Болашақ-кешек ұрпақтың қолында. Сондықтан кәметке толмағандардың қолымен істелген қоғамға жат іс-әрекетке тойтарыс беру – баршаның ісі болмақ. Осы орайда, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «болашақ тізгіні бүгінгі жасөспірімдермен тікелей байланысты» деген сөзін айтпасақ болмайды. Бүгінгі күн тұрғысынан қарасақ, кәметке жасы толмағандар қылмыстық құқық бұзушылығы жергілікті полиция қызметінде күн тәртібінен түспейтін өзекті мәселеге айналып, істеліп жатқан ауқымды істерге істелер істер шеруін қосады десек, қателеспейміз. Кәметке жасы толмағандар қылмысы болашақта ересектер қылмысының орнын толықтырмас үшін олармен үздіксіз жұмыс жүргізу – өмір талабы. Сондықтан, менің пікірімше, мектептерде аптасына бір рет қана өтетін «Құқық негіздері» пәнінің ауқымын кеңейту керек, құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті жетілдіру саласы бойынша қосымша сабақтар жүргізу үрдісін қалыптастырсақ, құқық бұзушылықты жойып жібермесек те, азайтуға үлес қосатыны сөзсіз. Сондай-ақ, кәметке толмағандардың ісі жөнінде учаскелік инспекторлары мен тәрбие ісі жөніндегі мектеп директорының орынбасарларымен бірлесе отырып, айына бір рет болса да, құқық тақырыбына байланысты бастауыш және жоғары сынып оқушылары арасында дәрістер, дебаттар, сұрақ-жауап түріндегі әртүрлі деңгейдегі ойындар, викторина, қылмыстық жауаптылыққа қатысты конкурстар өткізіп отырса, азда болса, нәтижесін берер еді. Ол нәтиже – бала қандай да болмасын құқық бұзушылыққа барар кезде көмегін тигізіп, баланың ол қылмыстық құқық бұзушылықтан бас тартуына себеп болуы мүмкін. Ол нәтиже-баланың құқықтық білімінің жетіліп, құқықтық санасының толысуына да бірден-бір себепкер болуы мүмкін. Қалай болғанда да, менің ойымша, құқық бұзушылық ары қарай қылмыстық құқық бұзушылықтың жалғасы болмас үшін жалпы қылмыстық көрсеткішті толықтырмас үшін ересектер тарапынан да қырағылықтың болуы міндетті. Қырағылық – әрбір ата-анаға тән қасиет болса, сол қырағылық үнемі жүзеге асса, өз нәтижесін беретініне күмән жоқ. Сонда ғана қылмыстық құқық бұзушылық жайлы сөз қозғамай, керісінше, жасөспірімдердің жарқын болашағы, салихалы ой толғайтын талғампаз, жасампаз жасөспірімдер жайлы ғана ой толғайтын боламыз. Көп болып жұмылсақ, ол істердің жүзеге асуыда алыс емес. Себебі, таяуда кәметтік жасқа толмағандардың құқық бұзушылығына және оларға қарсы жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алуда Қазақстан Республикасының Ішкі Істер Министрі Е.Тұрғымбаев, кәметтік жасқа толмағандардың ісі жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының штатын екі есеге ұлғайтуға шешім қабылдады. Бұл жағдай, кәметтік жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушы-

лықтың түпкілікті жойылуына түрткі болмасада, қазіргі таңдағы статистикалық көрсеткіштер екі есе азаяды деген сенімдемін.

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана: «Новый Казахстан в новом мире» от 28 февраля 2007 г. // Казахстанская правда. 2007. 1 марта.
- 2 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>.
- 3 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә Назарбаевтың «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы. - 2014 жыл 11 қараша // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K14002014_2.
- 4 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Ис-қимыл кезеңі Мемлекет Басшысы Қ.Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000413>.
- 5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.
- 6 Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1098 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012953>.
- 7 **Андриенко В. К.** Неблагоприятные условия семейного воспитания, способствующие возникновению педагогической запущенности и правонарушений школьников. — М., 1989. С. 42.
- 8 **Игошев К. Е.** Опыт социально-педагогического анализа личности несовершеннолетнего правонарушителя. — М., 1977. С. 75.
- 9 **Орлов В. С.** Борьба с преступностью несовершеннолетних – Меры уголовно-правового характера. — М., 1978. С. 41.
- 10 **Жекебаев У. С.** О социально-психологических аспектах преступного поведения. — Алма-Ата, 1971. С. 27.
- 11 **Кайржанов Е.И.** Назначения по делам несовершеннолетних // В сб. «Вопросы борьбы с преступностью». — Алма-Ата, 1988. С. 20.
- 12 **Бегалиев К.** Предупреждение безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. — Алма-Ата, 1980. С. 35.
- 13 Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017 - 2020 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 20 маусымдағы № 500 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1700000500>.
- 14 <https://bala.stat.gov.kz/kz/>

Галым Ф. Г. — профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, кандидат юридических наук (РК, г. Актюбе);

Сейтова А. К. — студент 2 курса образовательной программы «Право» Казахско-Русского Международного Университета (РК, г. Актюбе)

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

С 1 октября 2020 года на базе Казахско-Русского Международного университета проводится научно-исследовательская работа по теме «Пути повышения эффективности профилактики подростковой преступности в деятельности ювенальной полиции и школьных психологов». В рамках научного проекта, наравне с выявлением причин и условий преступности несовершеннолетних и молодежи, студенты образовательных программ «Право» и «Психология» разрабатывают пути решения существующих проблемных вопросов в сфере профилактики подростковой преступности в деятельности как подразделений местной полицейской службы, так и службы школьных психологов.

В ходе проектной работы мы пришли к выводу, что из причин и предпосылок подростковой преступности, среди множества различных факторов необходимо особо выделить случаи насилия в семье; асоциальное поведение братьев, сестер, родителей; морально-психологический климат в семье, в организациях образования; всевозможные конфликты, возникающие в процессе учебы; влияние окружения, в т. ч. и виртуального в сети Интернет и социальных сетях. Кроме того, следует отметить и имеющуюся тенденцию популяризации насилия, жестокости и «криминальной романтики» в средствах массовой информации, кино, «бульварной» литературе, в социальных сетях.

Проведенный анализ публикаций в средствах массовой информации о резонансных преступлениях, совершенных несовершеннолетними вызвал большую тревогу, указав на то, что современная подростковая преступность приобретает массовость и становится некой нормой поведения в среде несовершеннолетних. Преступления, совершаемые учащимися школ и колледжей, становятся всё более жестокими и циничными. Последние несколько лет казахстанские средства массовой информации ежемесячно публикуют материалы о криминальных происшествиях, главными отрицательными героями которых являются подростки в возрасте 14-17 лет. Еже-

месячно по республике регистрируются факты применения несовершеннолетними оружия, в т. ч. и огнестрельного.

Так, в ноябре 2014 года в поселке Жибек жолы Сарыагашского района ЮКО конфликт между школьниками закончился перестрелкой, где один десятиклассник застрелил другого из обрез охотничьего ружья. В феврале 2015 года в одной из школ Актау конфликт учеников завершился перестрелкой. В апреле 2015 года перестрелка между учащимися случилась в городе Алматы. В сентябре 2015 года в больницу города Арысы в тяжелом состоянии с огнестрельными ранениями доставлено трое подростков 16-17 лет, участников групповой драки. В январе 2019 года в Шалкарском районе Актюбинской области между школьниками произошла потасовка, в результате которой один из подростков получил ножевое ранение. В феврале 2019 года в одной из школ города Каркаралы Карагандинской области, на перемене девятиклассник нанес ножевое ранение своему сверстнику. В сентябре 2019 года в городе Шымкенте патрульными нарядами пресечена массовая драка, в ходе которой телесные повреждения получил 16-летний подросток. У задержанных изъяты нож, обрез охотничьего ружья и травматический пистолет. В сентябре 2019 года в городе Алматы в результате конфликта, возникшего между представителями двух групп, 15-летний подросток нанес ножевое ранение гр. С., 1995 года рождения, который спустя несколько часов скончался. В ноябре 2019 года в городе Актобе в драке между подростками был убит 15-летний парень, еще двое получили ножевые ранения. В ноябре 2019 года в городе Кандыагаш Актюбинской области два ученика 10 класса выясняли отношения на ножах, причинив ножевые ранения. В ноябре 2019 года в городе Павлодар школьный конфликт перерос в драку, где один подросток получил ножевое ранение. В декабре 2019 года в поселке Жетысай Туркестанской области между учащимися десятого класса двух различных школ произошел конфликт, в ходе которого один из школьников ударил ножом в голову своего оппонента-ровесника. Колотая проникающая рана составила порядка 7 сантиметров в область головы. В январе 2020 года в городе Шалкаре Актюбинской области старшеклассники одной из школ учинили массовую драку, в ходе которой один несовершеннолетний получил ножевое ранение. В январе 2020 года в городе Арысе на одной из улиц между подростками произошла ссора, которая переросла в потасовку. В результате один из них нанес пять проникающих ножевых ранений своему сверстнику. В январе 2020 года в городе Нур-Султан между двумя одноклассниками одной из столичных школ произошла драка, в ходе которой один из подростков достал складной нож и нанес ранение однокласснику, а также по неосторож-

ности порезал себе руку. В феврале 2020 года в городе Актобе за общежитием АРГУ имени К. Жубанова произошла драка между студентами. В результате ножевое ранение получил 19-летний студент вуза, который был госпитализирован в больницу. 01 июня 2020 года в г. Шымкенте скончался 17-летний подросток, впавший в кому после массовой драки, имевшей место 23 мая 2020 года¹.

Наибольшую тревогу и озабоченность вызывает и увеличение регистрации фактов совершения относительно нового вида массовых убийств – «schoolshooting», что в переводе с английского буквально означает стрельбу в школах. Так, 11 мая 2021 года в столице Республики Татарстан Российской Федерации девятнадцатилетний юноша, вооруженный гладкоствольным ружьём Hatsan Escort PS, ворвался в казанскую гимназию № 175 и совершил массовое убийство учащихся и сотрудников гимназии, где погибли 9 человек и 32 – пострадали. В ходе расследования стало известно, что подозреваемый Г. весной 2021 года прошёл шестичасовые курсы по безопасному обращению с оружием, имея требуемые медицинские справки, а также билет охотника, без труда смог приобрести полуавтоматический гладкоствольный ружьё Hatsan Escort PS и патроны к нему, впоследствии ставшем орудием преступления².

17 октября 2018 года в Керченском политехническом колледже произошло аналогичное массовое убийство учащихся и сотрудников колледжа, где в результате взрыва и стрельбы погиб 21 человек и 67 – пострадали. Подозреваемый восемнадцатилетний студент колледжа Р. погиб на месте преступления, покончив с жизнью самоубийством. В ходе расследования стало известно, что подозреваемый Р. 13 октября 2018 года законно приобрёл помповое ружьё Hatsan Escort и 150 патронов с картечью, предварительно получив необходимое разрешение³.

Изучение в ходе проектной работы судебно-следственной практики показало, что многие преступления совершаются несовершеннолетними с целью самоутверждения и демонстрации значимости в своем окружении. Кроме того, в последнее время через телевидение, интернет и социальные сети активно идет популяризация идей криминального мира, а также пропаганда жестокости и насилия. Полагаем, что именно в этих условиях особую роль в профилактике подростковой преступности должна играть политика нулевой терпимости к правонарушениям.

Анализируя возможные предпосылки перечисленных трагических событий, нами было высказано предположение о том, что причины кроются не только в психологических особенностях подростков, а в большей части, в пассивном отношении и отсутствии реакции общества на такое социаль-

ное явление, как проявление негативных форм девиантного поведения несовершеннолетних. В этой связи, большинство насильственных преступлений можно было предотвратить, если бы общество отреагировало на развитие подростковых конфликтов элементарным своевременным сообщением в правоохранительные органы о намечающихся драках, «разборках» и т.д.

Не следует сбрасывать со счетов и фактическое отсутствие либо неправильную организацию досуга несовершеннолетних. Ни для кого не секрет, что в большинстве своем, родители по причине своей загруженности зачастую не имеют физической возможности в полной мере контролировать своих детей. В свою очередь, работники организаций образования также не в состоянии обеспечить всесторонний контроль деятельности учащихся, тем более, вне учебного времени. В результате, подростки, наиболее подверженные влиянию асоциальной среды, проводят все свое свободное время в дворовых компаниях, бесцельно слоняются по улицам либо сидят в компьютерных клубах, постепенно приобщаясь к употреблению спиртных напитков, сигарет и наркотиков. Для них характерна беспричинная конфликтность, вспыльчивость и несдержанность в поступках.

В качестве еще одной острой проблемы профилактики подростковой преступности следует отметить и имеющуюся практику замалчивания администрацией организаций образования фактов агрессивного и про криминального поведения несовершеннолетних. Можно предположить, что причина сокрытия подобных фактов кроется, как бы это банально не звучало, в погоне за рейтингами, нежелании нести ответственность и становиться центром негативного внимания. Соответственно, школьник, ощущая относительную безнаказанность, продолжает свою асоциальную деятельность, что в итоге приводит к совершению преступлений, в т. ч. насильственного характера. Хотя, если с подобными «трудными» подростками своевременно и качественно проводить воспитательную, психологическую и профилактическую работу, то многих преступлений можно было избежать.

Здесь хотелось бы особо выделить роль сотрудников ювенальной полиции и службы школьных психологов, которые в интересах всей системы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних ни в коем случае не должны идти «на поводу» у администрации организаций образования и закрывать глаза на факты правонарушений, совершаемые учащимися. Наоборот, к воспитанию несовершеннолетних необходимо подходить совместными усилиями и комплексно, где целями такой работы должны стать поиск правильных подходов к каждому подростку индивидуально, в

зависимости от конкретной ситуации, а также обучение родителей правильной методике воспитания своих детей.

Также считаем, что положительное влияние на снижение уровня подростковой преступности могут оказать следующие мероприятия:

Во-первых, в целях исключения фактов совершения правонарушений, совершаемых как подростками, так и в отношении последних, конечно же, необходимо полное оснащение объектов организаций образования, прилегающей к ним территории и максимально приближенных путей подхода освещением и качественной системой видеонаблюдения, исключая наличие «слепых» зон. Подобное техническое оснащение безусловно окажет благоприятное действие на предупреждение, своевременное пресечение и раскрытие возможных преступлений. А также следует проработать вопросы усиления контрольно-пропускной системы организаций образования, с отказом от привычных всем вахтерш и привлечением (аутсорсинг) для данных целей сотрудников специализированных охранных служб.

Во-вторых, для направления подростков в «правильное русло» необходимо организовать качественный досуг несовершеннолетних, вывести на новый уровень патриотическое, нравственное и, в некотором роде, идеологическое воспитание молодежи. Для этого следует наладить деятельность и увеличить количество бесплатных дворовых клубов, специализированных спортивных и творческих школ, пришкольных спортивных секций и творческих кружков, бесплатных центров языковой подготовки, летних лагерей отдыха, в т. ч. спортивных и трудовых. Кроме того, есть смысл возродить детские и юношеские организации по подобию пионерии, комсомола, скаутских движений и т. п.

В-третьих, целесообразно уделять пристальное внимание к результатам реализации администрацией, кураторским звеном, службой школьных психологов, а также сотрудниками ювенальной полиции принципа «нулевой терпимости» к мелким правонарушениям в организациях образования и внешкольных учреждениях, что положительно скажется на профилактике буллинга, хулиганства и прочих противоправных проявлений.

Таким образом, перед государством и казахстанским обществом стоят важные и серьезные задачи по незамедлительному пересмотру существующей системы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних. И в этой связи, органам государственной власти следует взять за правило требование Главы государства: «Недостаточно просто слышать и видеть проблемы граждан, главное – правильно и объективно реагировать на них»⁴.

- ¹ **Галым Ф. Г.** О некоторых проблемах профилактики преступности в подростковой среде // Роль общественности и взаимодействие с правоохранительными органами в предупреждении и профилактике правонарушений (к 25-летию Конституции и Ассамблеи народа Казахстана): Мат-лы междунауч.-практ. конф. (15 мая 2020 г.) / Под ред. М. Ж. Кайбжанова. — Актобе, 2020. С. 158.
- ² **Серков Д.** Эксперты назвали казанского стрелка террористом-одиночкой // РБК. URL: <https://www.rbc.ru/society/11/05/2021/609a54249a794720634de06a> (дата обращения 10 ноября 2021 года).
- ³ **Жилин И.** Керченский колумбайн? // Новая газета. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2018/10/17/78234-kerchenskiy-kolumbayn> (дата обращения 10 ноября 2021 года).
- ⁴ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. Казахстан в новой реальности: время действий. URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 10 ноября 2021 года).

Гольцварт И.А. — и. о. директора АФ «Казахстанское международное бюро по правам человека по соблюдению законности» г. Актобе;

Ациева Э.А. — директор Департамента стратегического планирования и системы менеджмента качества Казахско-Русского Международного университета г. Актобе

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Уровень демократичности государства в целом и ее правоохранительных органов в частности зависит от направленности их деятельности по соблюдению прав и свобод человека. Под обеспечением реализации прав человека следует понимать, с одной стороны, систему их гарантирования, то есть общие условия и специальные (юридические) средства, которые обеспечивают их правомерную реализацию, а при необходимости и охрану; с другой – направление деятельности государственных органов по созданию условий для реализации прав граждан.

На уровне международных соглашений одним из первых правовых актов, закрепил специальные права несовершеннолетних, является Женевская Декларация прав ребенка 1924 года¹. Именно в ней Лигой Наций был сформулирован и получил закрепление специальный принцип международной защиты прав ребенка, «ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надле-

жащую правовую защиту, как до, так и после рождения». Таким образом, международное сообщество сделало первый шаг для признания особого статуса ребенка в связи с его психофизиологическими особенностями развития и закрепление в виде правовых норм перечня прав и свобод ребенка, подлежащих всеобщему соблюдению.

В дальнейшем статус несовершеннолетних как специального субъекта правовой защиты был подтвержден и развит рядом документов, среди которых можно назвать минимальные стандартные правила ООН по осуществлению правосудия в отношении несовершеннолетних (так называемые пекинские правила 1985 года); Конвенцию ООН о правах ребенка и 2 факультативные протоколы по защите детей от участия в вооруженных конфликтах и недопущения детской проституции (1989 г.); руководящие правила ООН по предупреждению преступности среди несовершеннолетних (Эль-Риядские правила 1990 года) и другие.

Наиболее весомым из приведенных документов является Конвенция ООН о правах ребенка. На сегодняшний день Конвенция является универсальным сборником правовых положений, закрепляет права и свободы ребенка и на котором основывается национальная политика многих стран по делам несовершеннолетних. Прежде всего это касается части 2 ст. 2 Конвенции ООН, где прямо сказано на то, что именно государство принимает все меры, необходимые для обеспечения защиты ребенка от любых форм дискриминации. Важным является также принцип, сформулированный в ст. 3 Конвенции о правах ребенка: «во всех действиях в отношении детей, независимо от того, осуществляются они государственными или частными учреждениями, занимающимися вопросами социального обеспечения, судами, административными или законодательными органами, первоочередное внимание уделяется наилучшему обеспечению интересов ребенка».

Однако следует отметить, что толкование этого положения в значительной степени зависит от национального менталитета и особенностей правоприменительной практики. Так, Сингапур сохранил право на применение телесных наказаний в отношении несовершеннолетних, когда это является обоснованным и необходимым для обеспечения национальной безопасности. Нидерланды установили, что уголовная ответственность наступает не с четырнадцатилетнего возраста, как это практикуется в большинстве европейских стран, а по достижению несовершеннолетним шестнадцати лет. Саудовская Аравия, ратифицировав Конвенцию, заметила, что некоторые ее положения противоречат мусульманскому праву и оставила за собой право применять законы шариата в случаях, когда это будет необходимо.

Анализ международных стандартов прав ребенка показывает, что уже сегодня Конвенцию нужно дополнить отдельными нормами о запрете изъятия у ребенка органов, особые меры защиты детей, которые остались без присмотра, о запрете сексуальной эксплуатации и сексуального насилия в отношении детей, о недопустимости детских браков и искоренению дискриминации в отношении несовершеннолетних беременных женщин и матерей.

Ратифицировав Конвенцию о правах ребенка в 1994 году, Республика Казахстан приняла без каких-либо оговорок на себя международно-правовые обязательства по осуществлению международных стандартов прав ребенка, в соответствии с которыми она должна обеспечить благополучие, здравоохранение, жилье, образование для каждого ребенка без какой-либо дискриминации, обеспечить наилучшее осуществление интересов и прав ребенка во всех сферах общественной жизни.

Положения Конвенции о правах ребенка являются частью национального законодательства Казахстана, из-за чего следует, что все нормы казахстанского права, имеющие отношение к этой отрасли, должны приводиться в соответствие с нормами Конвенции. Следует отметить, что в Казахстане также действуют все средства национальной имплементации международных стандартов прав ребенка, закрепленных в Конвенции, а именно:

- 1) приведение национального законодательства в соответствие с международно-правовыми обязательствами по Конвенции;
- 2) проведение политики в соответствии с международно-правовыми обязательствами;
- 3) приведение в соответствие с международно-правовыми обязательствами судебной и административной практики;
- 4) создание государственных органов для контроля за осуществлением международно-правовых обязательств и внесудебной защиты прав ребенка.

Однако, в Конституции Республики Казахстан, четко не определен правовой статус несовершеннолетнего, поэтому мы его выводим из закрепленного правового статуса личности в целом. Закрепление правовых норм нашли свое отражение в семейном законодательстве Республики Казахстан, в Законе «О правах ребенка» определены цели государственной политики в интересах детей, между тем, механизм ее реализации отсутствует. В целях предупреждения противоправной деятельности несовершеннолетних Закон «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» предполагает

реализацию государственной политики в области профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних, которая является элементом государственной политики в отношении соблюдения законных прав и интересов детей и включает в себя создание правовых и социальных гарантий для несовершеннолетних, материально-техническое, финансовое, научно-методическое и кадровое обеспечение органов и учреждений, составляющих систему профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних. Однако подобная отраслевая, направленная на решение отдельных проблем программа не может подменить собой Национальный план действий по улучшению положения детей и наглядно иллюстрирует отсутствие согласованности в работе государственных органов, занимающихся теми или иными аспектами обеспечения прав детей².

Был принят целый комплекс законов, основной сферой применения которых стали права и интересы детей (Законы «О правах ребенка в Республике Казахстан», «О браке и семье», «О Детских деревнях семейного типа и Домах юношества», «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями», «О профилактике право-нарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» и прочие).

Однако, именно Конституция Республики, закрепляя правовое положение несовершеннолетних, должна придать этому статусу гарантированность. В отраслевом же законодательстве, должна содержаться конкретизация и детализация конституционно-правовых норм.

В соответствии с ратифицированными международными документами Казахстаном также был осуществлен ряд мер по усилению социально-правовой защиты несовершеннолетних, Уполномоченным по правам ребенка в Республике Казахстан проводится огромная работа: Работа с обращениями граждан по фактам нарушения прав детей; Защита прав детей в специализированных детских учреждениях; Внедрение МКФ и межведомственного взаимодействия по детям с ограниченными возможностями и детям из группы риска; Внедрение скрининга на наследственные болезни обмена веществ (НБО); Обеспечение катетерами детей с диагнозом расщепление позвоночника (Spina Bifida); Решение системных вопросов лечения детей с орфанными (редкими) заболеваниями; Реабилитация детей с детским церебральным параличом (ДЦП); Работа по предоставлению ВИЧ-инфицированным детям ежемесячного пособия; Работа по преодолению последствий пандемии коронавирусной инфекции COVID-19; Воспитание детей через занятия в творческих кружках и спортивных секциях; Воспи-

тание гуманного отношения к животным как часть общего воспитания детей³.

Также следует отметить, что 2021 год объявлен Международным годом борьбы с детским трудом. По данным Международной организации труда за 2021 год более 150 млн. несовершеннолетних вовлечены в детский труд⁴.

Республика Казахстан ратифицировала основные конвенции МОТ «О минимальном возрасте для приема на работу» и «О запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда».

В связи с этим В Республике Казахстан реализуется План мероприятий по искоренению наихудших форм детского труда на 2020-2022 годы и План мероприятий Правительства РК по профилактике, предотвращению и борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми, на 2021 – 2023 годы, которые направлены на:

- борьбу с наихудшими формами детского труда;
- предотвращение принудительного труда, в том числе эксплуатации детского труда на хлопковых полях, табачных плантациях, строительных и иных объектах, проведение государственного контроля над недопущением использования детского труда;
- мониторинг и обмен данными между компетентными органами в отношении рекламных объявлений и информационных материалов в СМИ и Интернете, связанных с торговлей людьми и детской порнографией и порождающих спрос на такие услуги⁵.

Защиту трудовых прав несовершеннолетних, осуществляется уполномоченными государственными органами (инспекция труда, прокуратура, управления образования).

Однако, следует отметить, что данные программы носят формальный характер. К примеру, анализ мониторинга нарушений трудовых прав несовершеннолетних в Актюбинской области констатирует о ряде фактов незаконного привлечения подростков к трудовой деятельности, использования труда несовершеннолетних без заключения трудового договора. Между тем, информация не передается в местные инспекции труда, для принятия соответствующих мер к работодателям. Данные факты свидетельствуют об однократных рейдовых выявлениях и о некомпетентности государственных инспекторов труда по вопросу выявления наихудших форм детского труда, а не о системном подходе актуальных проблем использования детского труда, а также возможности повышения квалификации сотрудников.

Все программы и планы носят информативный характер, а не превенцию эксплуатации детского труда. Между тем, по данным Бюро нацио-

нальной статистики количестве детей в Казахстане, на начало 2021 года составила 33,3%, это треть населения страны⁶.

В г.Актобе население составило 902 142, из них детей в возрасте до 18 лет 214 927⁷, однако, учреждений организующие досуг (по интересам) на бесплатной основе (государственные учреждения) для несовершеннолетних 9. Анализ свидетельствует о недостаточно эффективной социальной политики государства в сфере благосостояния и счастливого детства.

- ¹ Женевская Декларация прав ребенка 1924 года // <https://www.humanium.org/en/>
- ² Доклад Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан «О соблюдении прав детей в Республике Казахстан»
- ³ <https://bala-ombudsman.kz/wp-content/uploads/2021/12/otchyotnoe-vystuplenie-upr-3-dekabrya-2021.pdf>
- ⁴ <https://2021/06/voprosy-borby-s-detskim-trudom-obsudili-v-mintruda/>
- ⁵ <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/41079?lang=ru>
- ⁶ <https://stat.gov.kz>
- ⁷ <https://gov.kz/chislennost-detbala.stat.gej-na-nachalo-2021/>

*А. М. Даулетова — педагог-психолог № 55 орта мектеп-гимназиясы
Ақтөбе қ.*

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫ ПРОФИЛАКТИКАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Адамға ең бірінші білім емес рухани тәрбие берілуі керек тәрбиесіз
берілген білім адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне
апат әкеледі!
Әл Фараби*

Қазіргі таңда ең өзекті мәселенің бірі білім алу ұйымдарындағы кәме-
летке толмағандардың құқық бұзушылықтары көбеймесе азаяр емес. Оның
үлкен себебі де бар, кәмеелетке толмаған жасөспірім тәрбиесімен айна-
лысуы қажет ата-ана жұмыстан қолдары тимесе, білім беру ұйымдарында
оқушыларға тәрбие беретін ұстаздарымыздың статусы ата-ана алдында
түскен. Оқушылар алдымыздағы жылдардағы карантин жағдайына байла-
нысты үйде көп уақыттарын еркін өткізіп, енді мектептің тәрбиесіне ба-
ғынғылары жоқ. Осы мәселе ең үлкен шешілуі тиіс мәселе деп ойлаймын.
Құқық бұзушылыққа бейім жасөспірімдер кімдер деген сұраққа тоқталып
өтсек, ең бірінші бұл санатқа көбінесе отбасылық тұрмыстық жағдайы на-

шар, оқушының бос уақыты ойластырылмаған, қараусыз яғни өздеріне өздері бас болып жүрген балалар жатады.

Жасөспірімдік кезең – балалық шақтан ересектікке өтетін, үнемі қиын, критикалық қақтығыстық деп сипатталатын адам онтогенезінің күрделі кезеңі. Жасөспірімдік шақ (11-13, 14-15 жас) өтпелі кезең, бұл биологиялық өзгерістер кезеңі және жыныстық даму кезеңі. Әлеуметтік тұрғыдан жасөспірімдік кезең алғашқы әлеуметтенудің жалғасы. Бұл кезде балалар мектеп жасында болады және ата-ана қамқорлығында, олардың басты әрекеті – оқу болуы тиіс. Бұл кезең балалықтың соңы мен одан өсу кезеңі. Жасөспірім кезеңінің дағдарысы оның өзі мен қатарластары арасындағы қатынасын қайта құруына әкеледі. Жасөспірім қатарластарымен байланысты қажет етеді, олардың ортасында өзінің тұлға ретінде бекуінің, олардың пікірімен санасуды қажет етеді. Бұл өз кезегінде ересектердің ашуын келтіруі мүмкін. Мұндай құбылыстар бұл жаста өзінен- өзі пайда болмайды. Олар жасөспірімдік шақтағы өзіндік санаға, өзін-өзі бағалауға, жеке адам негізінің қалануына байланысты туындап, жеке адамның өзін-өзі тануы мен өзін-өзі реттеуінде үлкен роль атқарады. Өзін-өзі бағалаудың, өзіндік сананың қалыптасуы өзі секілділерімен қатынастар процесінде туады.

Жасөспірімнің өзін-өзі тануы қолайлы жағдайда өтуі керек және ол әлеуметтік мәні бар пайдалы әрекетке негізделуі керек. Балалардың әлеуметтік икемделуіне әр түрлі жүйке аурулары, ауытқулар да кедергі келтіруі мүмкін. Жасөспірімдер психикасының жас балалар мен ересектердің психикасымен салыстырғанда өзгешеліктері бар. Бұлар импульсивтік, жоғары әсерленгіштік, қызбалыққа тез түсіп, көңіл күйінің тұрақсыздығы, өз-өзіне сенімсіздік білдіру, өз әрекетінің дұрыстығына жиі күмәндану болып табылады. Олардың бойындағы психикалық қасиеттер мәселен, мақсаттылық пен табандылық, тұрақсыздыққа, өзін-өзі сыйламаушылық, сенімсіздік пен жабырқаушылыққа жиі алмасып отырады. Бала бойындағы осы қасиеттер құбылмалылығын көрсетеді. Бұл сияқты құбылмалы психикалық қасиеттер – жасөспірімдердің қылмыстық жолға оңай түсіп кетуіне өз әсерін тигізбей қоймайды. Бұл оның айқын дәлелі.

Кез келген жасөспірім өз бетінше әрекет етуге, өзін-өзі тәрбиелеуге қабілетті. Ол өзін-өзі ұйымдастырушы жүйе ретінде таныла отырып, тәрбиеленудің тек объектісі ғана емес, сонымен бірге субъектісі болып танылады, сондықтан жасөспірімді жай оқытып және тәрбиелеп қана қою аз. Сондай-ақ оны өзін-өзі тәрбиелеу мен саналы түрде өзін-өзі жетілдіруге үйрету қажет. Көптеген жағдайларда сыныптас балалардың өзіне деген нашар қарым-қатынасын жақын қабылдап, қатты күйзеліске түсетін оқушылар да табылады. Сыныптастарымен қарым-қатынаста қанағаттанбаған-

дықтан, олар қоғамға жат әрекеттерді танытып кейде кері әрекеттерге ұрындыруы, көбінесе сабаққа үлгермеушілікте құқық бұзуға себепші бола алады. Осыған байланысты педагогикалық проблемалардың маңызды жақтары туындайды. Өзін оқшау ұстайтын баланы сыныпта ешкім жақсы көрмейді, ешкім достасқысы келмейді, бұл – психологиялық құбылыстың бір ерекшелігі. Достарымен қатынасының болмауы баланың жеке басына әсер етеді, тәртібінің өзгере бастауы көрінеді. Оқшауланып қалған, жалғыздық шеккен балалар құқық бұзушы балалар санын толықтырады¹.

Жанұядағы тәрбие жұмыстарынан кеткен қателіктер, кемшіліктер, жинақталып келіп қоғамдық тәрбиедегі қателіктерімен байланысып, балалардың тәртібін одан әрі шиеленістіре береді.

Қазіргі психологияда девиантты мінез-құлық пен соған лайық заң бұзушылықтардың бастауын әлеуметтік мәдени және педагогикалық қараусыз қалушылықтан іздеу қалыптасқан. Бұл әлеуметтік топқа әртүрлі ұғымдар қолданылады: «тәрбиелеуге қиын», «дағдарысты», «педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған», «дезадаптивті», «қалыпты жағдай бұзылған», «асоциалды», «делинквентті» және т.б. Ауытқыған мінез-құлық табиғаты әртүрлі. Мінез-құлықтағы бұзылулар тұлғаның ерекшеліктерімен тығыз байланысты қарастырылады. А. Г. Абрумова, Л. Б. Жезлова девиантты мінез-құлық түрлерінің әлеуметтік психологиялық тәсілге негізделген тұжырымын ұсынды. Олар балалар мен жасөспірімдердегі девиантты мінез-құлықтың негізгі төрт түрін бөліп көрсетеді:

1. Тәртіпке қарсы мінез-құлық;
2. Антиәлеуметтік (қоғамға қарсы);
3. Делинквентті (құқыққа қайшы келетін);
4. Аутоагрессивті мінез-құлық.

Девиантты мінез-құлықтың тәртіпке қарсы түріне оқу-тәрбиелеу мекемелерінде қалыптасқан режим мен тәртіпті бұзу жатады, мысалы сабақтан күнделікті қалу, оқу тапсырмаларын орындаудан бас тарту және т.б.

Антиәлеуметтік мінез-құлыққа көпшілік мақұлданған өнегелі нормаларды мойындамау мен орындамауға байланысты қылықтарды, оқу мен еңбек әрекеттерінен бас тартуды, кезбелікті, ерте жыныстық қатынасқа түсуді, сексуалды ұстамсыздықты, ішімдік ішу, нашақорлық, улы заттарды қолдануды жатқызуға болады.

«Делинквентті мінез-құлық» ұғымы кәмелетке толмағандар құқықты бұзу әрекеттерін жасаған кезде ғана қолданылады. Бұған – біреудің мүлкін қорқытып тартып алу, көліктерді ұрлау сынды заң бұзушы әрекеттер жатады. Бұндай жағдайда емдеу мен оңалту мақсатында дер кезінде диагностика жасау, сонымен қатар мінез-құлықтың бұзылуының ең ауыр фор-

малары мен баланың жеке тұлғалық дезадаптациясының алдын алу қажет. Оларға әртүрлі этиологияның көптеген психикалық күйлері, есалаңдықтың және мінез акцентуациясының кейбір формалары, тұлғаның психогенді шартты патомінездікке жатады.

Мінез-құлықтың патологиялық емес формаларына микроэлеуметтік қараусыз қалу және бас тартудың, қарсы шығудың, имитацияның ситуативтік мінездік реакциялары, құрдастарымен топтасу, эмансипация, үйден қашу, құмарлық, компенсация және гиперкомпенсация, сексуалды құштарлық, жас кезінен жезөкшелікке салыну және т.б. жатады. Тәрбиелеудің қолайлы жағдайларында жасөспірімдердің жоғарыда көрсетілген ерекшеліктерін лайық элеуметтік жағымды әрекеттер көмегімен жоюға болады. Элеуметтік қолайсыз жағдайларда бұл ерекшеліктер зиянды ықпалды өршітіп, негативті бағыт алады.

Психологиялық шиленісушілік атмосферасы, отбасында кикілжіндердің жиі болуы балаға қатты әсер етеді және көбінесе бірден теріс әсер етеді. Бұндай күйде балалар ықпалға тез көнеді, өйткені олар ішкі күйзелісінен арылуға тырысады. Отбасындағы сәтсіз жағдайлар әртүрлі болады – ұрыстар мен өзара түсініспеушіліктер, жасөспірімге деген ата-ана мейірімінің жетіспеушілігі. Өмірдің әртүрлі кезеңінде осы факторлардың әрқайсысы келеңсіздік тудыруы мүмкін, бірақ олардың ықпалы әртүрлі болады.

Құқық бұзушылыққа басты себеп – баланың пайдалы іспен айналыспауы десек, жоғарғыда айтып кеткендей, оның бос сандалыстан көп өкініштерге ұрынып жататыны айтпаса да түсінікті. Мектептен тыс уақытта кітап оқу, үйірмеге қатысу, көркем өнерпаздар үйірмесіне қатысу, не болмаса спорттың көптеген түрлерімен айналысу – қазіргі кезде жасөспірімнің әрекетінен қалып бара жатқан құбылыс, әрине бұл жерде бұл бала өзіне пайдалы іспен айналыспай, бос сандалыспен күй кешеді деген жаңсақ пікір тумаса керек.

Құқық бұзуға бейім жасөспірімдердің мінез-құлық типологиясын А. Ф. Лазурский (1921), С. В. Познышев (1926), Г. М. Миньковский (1971), Г. Г. Бочкаров (1968), А. Г. Деев (1981), К. Е. Игошев (1974), Ю. М. Антонян (1989), Е. Г. Самовичев (1991), М. И. Еникеев (1996) және т.б. жасады.

В. Ф. Пирожков құқық бұзуға бейім жасөспірімдердің мінез-құлқын төмендегіше бөледі:

1). Біреудің табысы арқылы күн көруге, қоғамдық пайдалы іспен айналысудан бас тартатындар;

2). Басқаларға әлімжеттік, қиянатшылық жасайтын дүниеқор адамдар;

3). Мекеме қызметіне іріткі салушылар;

4). Дауқұмарлыққа бейім адамдар².

Өтпелі кезеңде жасөспірімнің еліктегіш келетіні, жақсыға ұмтылу, ұқсағысы келетіні, қайталағысы келетіні белгілі. Өтпелі кезеңнің «құйын» сияқты өткініші елестерге толы болуы бала өміріне қауіп төндіреті де сондықтан. Жасөспірімдердің еліктеуінің салдары құқық бұзуы, қызғушылығының әсерінен «қылмыс» істеуі, көбінесе осы шақта жүзеге асады.

Еліміздің құқықтық мәдениеті әдептілік ережелер мен заңдар, кодекстер, жарғылар, қосымша баптар арқылы қалыптасуымен қатар, халқымыздың қасиетті болмысына сәйкес салт-саналық өнегелі үрдістермен ерекшеленіп тұр. Мектептегі әрбір оқу пәні құқықтық ұғымдар мен ережелерді анықтау үшін үлкен мүмкіндіктер береді. Жасөспірімдерге теріс көзқарастардың және одан туындайтын нәтижелердің тек қана қоршаған адамдарға ғана емес, сонымен бірге ең алдымен олардың өздеріне зиян келтіретіндігін түсіндіру және соған көздерін жеткізу қажет. Сонымен бірге, жасөспірімдердің қылмысының алдын алу үшін олардың оқу міндетін орындауға деген теріс қатынасын жою керек.

Жастар мен жасөспірімдердің бос уақытын дұрыс ұйымдастыру, осы арқылы олардың арасындағы қылмыстың алдын алу олардың білім және мәдени деңгейін көтерумен ұштасатын мәселе. Олай болса бұл мәселені жүзеге асыруда халыққа білім беру бөлімдері, мәдениет және қоғамдық ұйымдар белсенді қызмет көрсетуі, әрі бұл мәселені мемлекеттік деңгейде шешуі тиіс. Осыған орай жастарды кітап оқып, театрға баруға, жалпы рухани өсуге ынталандыру, олардың өмірге деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру мақсатында үкімет арнайы бағдарлама қабылдап, онда жастар тәрбиесіне қатысты барлық мәселелер қарастырылуы қажет.

Оның үстіне педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған жасөспірімдер қылмыскерлердің негізгі тобын құрайтындығы баршаға белгілі.

Педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған жасөспірімдерді мынадай 4 топқа бөлуге болады:

- 1) Тентек немесе ерке;
- 2) Отбасы тарапынан шеттету, көзтүрткі көрген жасөспірімдер;
- 3) Қараусыз қалған балалар;
- 4) Жат әрекеттердің тұрақты ықпалындағы және ересектердің құқыққа қарсы талаптары әсеріндегі жасөспірімдер.

Бала бойында еңбекке деген сүйіспеншілікті қалыптастыру аса маңызды мәнге ие. Өйткені кез-келген жасөспірімді ең әуелі отбасы, одан кейін мектеп және барлық жағдайда еңбек тәрбиелейді. Еңбек ету қажеттілігі болған жерде тәртіптің бұзылуы және жасөспірімдердің қылмыстық әрекеті өте сирек кездеседі. Адамның қоғамдық белсенділігі оқуға, спортқа, көркем өнерге деген қызығушылықты арттырады, сонымен бір мезгілде жат

әрекеттерге тежеуіш болады. Әсіресе, соңғы кезде жасөспірімдердің топқа біріге отырып әрекет етуі жиі байқалады. Жасөспірімдер тобында қызығушылық пен еліктеушіліктің жоғары деңгейі, топ мүшелерін өз дегеніне көндіру, көңіл күйдің жұқпалылығы, және де мұндай көңіл күйдің қылмыстық акт барысында өзге топ мүшелеріне берілуі байқалады.

Жасөспірімдер өздерінің психофизиологиялық қасиеттерінің толық деңгейде дамып-жетілмеуі және тұрақсыздығы негізінде, ересектердің және де тиісті мемлекеттік органдар мен ұйымдардың белсенді, мақсатты және қатаң түрде жүргізілетін қайта тәрбиелеу жұмыстарынсыз өз сана-сезіміндегі және жүріс-тұрыс әрекетіндегі кемшіліктерді өз бетінше шеше алмайды.

Жасөспірімдерді жамандықтан үнемі қорғаштап отыру, өмірде кездесіп отыратын қиындықтар жөнінде сөз қозғамау, олардан жекелеген адамдар тарапынан жасалатын бейморальдық және қоғамқа қарсы әрекеттерді, әділетсіздік пен жалғандықты жасыру, мұндай құбылыстар кездескен жағдайда оған төтеп беріп, қажет болған жерлерде шыдамдылық білдіруге, қастандық әрекеттермен күрес жүргізуге тәрбиелемеу олардың тұлғасының әлсіздігіне, қиындыққа шыдай алмай теріс жолға оңай түрде түсуіне, қиындықпен бетпе-бет кездескен кезде, олардың бойында өмірден түнілу сезімі қалыптасып, армандары мен сенімдерінің күйреуіне әкеп соғады³.

Кез-келген адам өз бетінше әрекет етуге, өзін-өзі реттеуге, тәрбиелеуге қабілетті, өзін-өзі ұйымдастырушы жүйе ретінде таныла отырып, тәрбиелеудің тек объектісі ғана емес, сонымен бірге субъектісі болып танылады. Сондықтан, баланы жай оқытып және тәрбиелеп қана қою аз. Сондай-ақ оны өзін-өзі тәрбиелеумен саналы түрде айналысуға үйрету қажет. Стихиялы түрде өзін-өзі тәрбиелеу, сана-сезімнің төмендеуін тудырады, сөйтіп белгілі бір деңгейде қылмыскер тұлғасының қалыптасуына себепші болады және оны түзеуге бөгет жасайды. Ал, саналы позитивті түрде өзін-өзі тәрбиелеу дегеніміз – өмірде алға қойған мақсатына қол жеткізу, әрі жоғары деңгейде әрекет етуге дайын болу қабілеттігі мен қасиеттерін, моральдық және физикалық күштерін, ақыл-ойын дамыту үшін ерікті, белсенді және ғылыми түрде әрекет ету процесі болып табылады.

¹ *Ордагулова Д.И., Баймолдина Л.О.* // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. — № 1, — 28 б.

² *Садыкова Ж.* // Девиантология журнал. — 2009. — № 1. — 35 б.

³ *Ли А.Н.* Проблемы предупреждения преступности учащихся общеобразовательных школ РК: Автореф. дисс. ... канд.юрид.наук. — Алматы, 2000. — 21 с.

РАБОТА ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Одной из самых актуальных и социально значимых задач, стоящим перед нашим обществом сегодня, безусловно, является поиск путей снижения роста преступлений среди молодежи и повышения эффективности их профилактики¹.

Поэтому важнейшее направление деятельности общеобразовательной школы — это профилактика преступлений и правонарушений среди учащихся.

Специфическая задача образовательного учреждения в сфере предупреждения правонарушений заключается в проведении ранней профилактики, так как ни одна другая структура не в состоянии решить данную проблему. Опыт работы в общеобразовательном учреждении показывает, что каждый педагог в своей профессиональной деятельности сталкивается с проблемой «трудных» учащихся.

Поведение таких детей вызывает беспокойство и у педагогов, и у родителей, так как любить и уважать «трудных» сложнее, чем хороших детей, но любовь и забота, нужны им больше².

Большая роль отводится в данном виде работы службе психолого-педагогического сопровождения ребенка. В настоящее время тема психолого-педагогического сопровождения учащихся «группы риска» является одной из основных в работе педагога-психолога.

В системе психоло-педагогического сопровождения учащихся в образовательном учреждении центральное место занимает проблема своевременного выявления и профилактики возможных проблем «трудных» подростков. Вопросы оказания специальной помощи таким детям весьма актуальны³.

Психопрофилактическая работа школьного психолога заключается в том, что психолог начинает психопрофилактическую деятельность тогда, когда еще нет сложностей в работе с ребенком, но он предупреждает эти сложности, как возможные.

Одним из эффективных средств помощи детям — это индивидуальный подход к «трудным» учащимся. Индивидуальный подход должен пронизывать всю систему воздействия на ребенка, в первую очередь, на укрепление положительных качеств и устранение недостатков. Поэтому в кабинете педагога-психолога на каждого воспитанника, состоящего на внут-

ришкольном профилактическом учете, открыта карта психолого-педагогического сопровождения учащегося, где отражается вся проводимая работа с ребенком⁴.

В психологической профилактике инициатива целиком и полностью лежит на психологе. Поэтому педагогом-психологом ежегодно разрабатываются планы по профилактике правонарушений, беспризорности, пропаганде здорового образа жизни учащихся.

Предлагаем вам один из вариантов действующего плана работы педагога-психолога по профилактике правонарушений и коррекции поведения «трудных» учащихся.

Цель данного плана работы: снижение роста преступлений и правонарушений среди учащихся, пропаганда здорового образа жизни.

Задачи:

- профилактика и предупреждение правонарушений и преступлений среди учащихся;
- изучение учащихся «группы риска»;
- ранняя диагностика отклонений в поведении учащихся;
- реабилитация правонарушителей;
- работа с неблагополучными семьями.

Сентябрь.

- Создание базы данных учащихся «группы риска».
- Привлечение учащихся «группы риска» в кружки, секции по интересам.
- Составление индивидуального плана работы с каждым «трудным» учащимся.
- Организация сотрудничества с правоохранительными органами.
- Проведение индивидуальных бесед с «трудными» подростками и учащимися, требующими особого педагогического внимания.

Октябрь.

- Комплексная диагностика познавательных процессов и эмоционально-волевой сферы учащихся. Выявление причин трудновоспитуемости подростков.
- Выработка рекомендаций педагогам по проблеме индивидуального подхода к «трудным» учащимся.
- Открытие на каждого вновь взятого на учет воспитанника социально-психологической карточки. Усиление индивидуальной работы с учащимися с отклоняющимся поведением.
- Индивидуальные беседы с учащимися, состоящими на внутришкольном учете и учете в инспекции по делам несовершеннолетних.

Ноябрь.

- Проблемы агрессивных детей. Профилактика нарушений дисциплины, драк, выражений нецензурной бранью.

- Диагностика семьи и семейного воспитания подростков.

- Изучение жилищных и материально-бытовых условий, психологического климата семей учащихся «группы риска».

Декабрь.

- Диагностика суицидального риска у детей. Выработка рекомендаций педагогам по профилактике суицидальных намерений у учащихся.

- Родительское собрание по теме: «Роль семьи в профилактике подростковых проблем. Типы нарушений семейного воспитания. Воспитательный потенциал семьи».

Январь.

- Проведение педагогического совета в школе-интернате по теме: «Воспитанность и социальное становление личности учащегося».

- Анкетирование учащихся «группы риска» с целью выяснения их занятости во внеурочное время.

- Мониторинг психоэмоционального состояния учащихся.

- Проведение методических объединений классных руководителей и воспитателей по темам: «Формы работы с «трудными» детьми, «Методика работы по преодолению у учащихся вредных привычек».

Февраль.

- «Здоровье ребенка в ваших руках». Профилактика курения, алкоголизма, употребления токсических и наркотических веществ. Приглашение родителей учащихся, задержанных в состоянии алкогольного или токсического опьянения, нарушителей дисциплины и порядка в школе и в общественных местах на Совет профилактики в школу- интернат.

- Вовлечение учащихся «группы риска» в спортивно-массовые мероприятия с целью формирования у учащихся здорового образа жизни.

Март.

- Диагностика профессиональных интересов и намерений учащихся. Формирование у школьников готовности к профессиональному самообразованию, жизнеутверждающих установок. Роль семьи в формировании интересов детей и в выборе будущей профессии.

- Выполнение Правил для учащихся и Единых требований к воспитанникам школы-интерната. Результаты мониторинга уровня воспитанности учащихся «группы риска».

- Задачи семьи в формировании нравственных качеств личности. Усиление контроля со стороны родителей за успеваемостью, развитием и воспитанием ребенка.

- Приглашение на Совет профилактики в школу родителей учащихся, нарушителей дисциплины и порядка.

- Тренинг с педагогами: «Навыки конструктивного взаимодействия с подростками». Выработка путей коррекции асоциального поведения подростков.

Апрель.

- Значимость выбора в жизни человека. О мероприятиях по организации дальнейшего обучения и трудоустройству выпускников.

- Приглашение родителей слабоуспевающих учащихся, часто пропускающих уроки, нарушителей дисциплины и порядка в школе и в общественных местах на Совет профилактики в школу-интернат.

- Проведение педагогического совета по теме: «Роль трудового обучения в воспитании и подготовке учащихся к самостоятельной жизни».

Май.

- Организация отдыха и оздоровления учащихся «группы риска» в летний период.

- Приглашение родителей из неблагополучных семей, родителей трудновоспитуемых подростков на собеседование с целью профилактики совершения правонарушений детьми «группы риска» в каникулярный период на Совет профилактики в школу-интернат.

- Состояние и реализация планов помощи детям, находящимся в социально опасном положении.

В течение учебного года:

- Индивидуальное консультирование педагогических работников, родителей по вопросам общения с детьми, о проблемах личностного и социального развития обучающихся.

- Помощь в разрешении семейных конфликтов трудных подростков.

- Проведение игровой коррекции поведения и общения, консультирование подростков.

- Организация встреч и выступлений работников правоохранительных органов, суда, прокуратуры перед учащимися по вопросам права и морали.

- Работа в тесном сотрудничестве с участковыми, инспекцией ПДН по проведению совместных мероприятий профилактической работы с несовершеннолетними⁵.

Основные направления работы по профилактике правонарушений и работе с «трудными» учащимися выстраиваются по принципу определения

проблем, возникающих в процессе обучения и воспитания детей «группы риска», и могут меняться в течение года.

Таким образом, при умелом и своевременном вмешательстве можно избежать нежелательного, мучительного процесса перевоспитания учащихся. От педагогов требуется большого терпения, умения разобраться в сложных проявлениях поведения «трудных» подростков, что является на данный момент неотъемлемой частью педагогического сопровождения данной категории учащихся.

Каким бы ни был ребенок, возможно, мы понимаем, что до «нормы» он не дойдет никогда, но нет ребенка, который не хотел бы стать лучше.

-
- ¹ *Алексеева Л. С.* Психологическая служба семьи в системе социальной работы // *Семья в России.* — 2011. — № 3. — С. 45-50.
 - ² *Абдуллаев Э. А.* Борьба с преступностью несовершеннолетних: ее значение, задачи и некоторые аспекты проведения этой борьбы в современных целях Азейбарджана // *История государства и права.* — 2010. — № 1. — С. 14-17.
 - ³ *Баикатов И. П.* Психология неформальных подростково-молодежных групп. — М.: Академия, 2008. — 158 с.
 - ⁴ *Детская и подростковая психотерапия /* Под ред. Д. Лейна, Э. Миллера. — СПб.: Питер, 2011. — 402 с.
 - ⁵ *Алтунина И. Р.* Мотивы и мотивации социального поведения детей. — М.: Московский психолого-социальный институт, 2010. — 300 с

Ескендилов А. А. — профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени генерал-майора милиции М. Есбулатова, кандидат юридических наук, полковник полиции

ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПРАВОНАРУШИТЕЛЯ

Проблема личности преступника является одной из актуальных и спорных в современной криминологии. Для плодотворного развития исследований в этой области крайне важно определить понятие и содержание проблемы личности преступника, определить перечень и структуру признаков, образующих такую личность, разработать эффективные меры и средства профилактики, устранить существенные разногласия в трактовке основных положений, от которых зависит правильное решение всей проблемы.

Как пишет Е.О. Алауханов, понятие «личность преступника» означает, что речь идет о социальных качествах человека, совершившего преступление, «социальном лице» этого человека¹.

В криминологии выделяется три основных значения понятия «личность преступника»:

1) «личность преступника» — это личность человека, совершившего уголовное деяние. Имеется в виду, что каждый человек, поскольку он формируется и живет в обществе, является личностью, в т.ч. и каждый преступник. Поэтому указанное определение в равной мере относится ко всем лицам, виновно нарушающим уголовный запрет и являющимся субъектами преступления. Такая трактовка рассматриваемого понятия представляется наиболее правильной. В целях обеспечения большей строгости понятия «личность преступника» следует употреблять его именно в этом значении²;

2) «личность преступника» — это совокупность социальных свойств, связей, отношений и т.п., которые во взаимодействии с социальными условиями определили совершение преступления. По мнению В. Н. Кудрявцева, «личность преступника» - наиболее широкое и емкое понятие, выражающее социальную сущность лица, сложный комплекс характеризующих его черт, проявлений, связей, его внутренний нравственный и духовный мир, взятых в развитии, во взаимодействии с социальными и индивидуальными жизненными условиями и в той или иной мере определивших совершение преступления³. Иначе говоря, речь идет о специфическом социальном «лице» преступника. Стремление к подобной конкретизации понятно. Личность - явление многогранное, и важно понять, что именно подлечит в ней изучению при криминологическом исследовании. Однако, вряд ли комплекс только криминологически значимых признаков правильно называть «личностью преступника»;

3) «личность преступника» — это определенный специфический тип личности, имеющий качественные отличия от законопослушной личности. Выделение такого специфического типа личности, который отличается от иных социальных типов и обладает характеристиками, обуславливающими большую вероятность преступного поведения в определенных условиях, и возможно, и правомерно. У значительной части лиц, нарушающих уголовный закон, фиксируются заметные особенности потребностей, интересов, нравственных и правовых взглядов, ценностных ориентаций, отличающие их от тех, кто ведет себя устойчиво правомерно. В то же время вряд ли правильно этот социальный тип личности называть личностью преступника. Выявление указанных особенностей наиболее эффективно, когда оно

осуществляется заблаговременно, до совершения преступления и позволяет своевременно оказывать положительное влияние на личность и на ее социальную среду. Констатация у конкретных лиц соответствующих личностных особенностей может давать основания относить этих лиц к специфическому социальному типу, но называть этих лиц представителями типа «личность преступника» до совершения преступления было бы неправильно. К тому же сами по себе отрицательные личностные качества, как бы они ни были выражены, еще однозначно не определяют совершение преступления. Надо, чтобы такое лицо находилось в подходящих для совершения преступления условиях.

Взгляд на «личность преступника» в криминологии исходит из общего тезиса о том, что делинквентную личность следует рассматривать, как единство организма и окружающей его среды⁴. Неотъемлемой составной частью такого целостного общественного существования человека являются его специфические отношения к социуму. Чаще всего, у делинквента социальные связи деформированы, отсутствуют нормальные взаимоотношения в коллективе, не привиты здоровые взгляды на труд, человеческие ценности и т.д. Преступник представляется, как индивид с дефектом структуры личности, взглядов, оценок и действий, ведущим к деформациям социальных отношений, в которых выражается конкретная антиобщественная и преступная деятельность. Компоненты и структура личности преступника, его специфические психологические или биологические факторы, врожденные или приобретенные в процессе формирования, нормальные или патологические, а также конкретные делинквентные действия изучаются рядом научных дисциплин.

Криминологические особенности ювенальных правонарушителей связаны главным образом с возрастными особенностями и обусловленным этими особенностями местом несовершеннолетних в системе социальных связей и ролей. Известно, что социальное воздействие среды на поведение различно в зависимости от возраста и что наиболее зависимы в этом отношении именно подростки. Поэтому изменения в социально-демографической и уголовно-правовой характеристике исследуемого контингента всегда сигнализируют о вероятных изменениях в тенденции преступности несовершеннолетних и позволяют намечать наиболее эффективные меры общей и специальной профилактики.

В обобщенном виде характеристика ювенальных правонарушителей по половому составу сводится к следующему:

- доля лиц мужского пола среди правонарушителей (90-93 %) существенно выше их удельного веса среди подросткового населения страны;

- доля лиц женского пола среди правонарушителей (7-10 %), наоборот, значительно меньше их удельного веса в населении;

- доля лиц женского пола среди ювенальных правонарушителей в 3-4 раза меньше по сравнению с аналогичными показателями взрослой преступности. Правда, следует иметь в виду, что противоправная активность в совершении уголовных деяний у девочек и девушек, как правило, тоже достаточно высока, но главным образом до достижения ими возраста уголовной ответственности;

- удельный вес лиц женского пола, состоящих на профилактическом учете в ювенальной полиции, за последние годы в 2-2,5 раза стал выше удельного веса их среди несовершеннолетних, совершивших уголовные правонарушения⁵.

В целом, уголовные правонарушения несовершеннолетних женского пола, в большинстве случаев, менее дерзки и опасны, нежели деяния лиц мужского пола. В частности, по данным В. В. Орехова, применительно к преступлениям против личности, совершаемым несовершеннолетними женского пола, речь идет главным образом о телесных повреждениях, причиненных в бытовых драках, и о заражении венерической болезнью⁶.

Как верно пишет А.Б. Сахаров, преобладание среди несовершеннолетних правонарушителей лиц мужского пола связано, по-видимому, с некоторыми психическими и психологическими особенностями пола, с исторически сложившимся различием интересов, поведения, воспитания мальчиков и девочек, с большей активностью, предприимчивостью и другими общепсихологическими свойствами лиц мужского пола; среди мальчиков значительно выше процент безнадзорных; они легче поддаются дурному влиянию, более склонны к употреблению алкоголя⁷.

Среди ювенальных правонарушителей наибольший удельный вес (79-80 %) всей совокупности совершаемых уголовных деяний составляют лица в возрасте 16-17 лет⁸.

Отмечается рост удельного веса 14-15-летних преступников по таким видам преступлений, как кражи и грабежи⁹.

Как и распределение контингента ювенальных правонарушителей по половому признаку, распределение его по возрасту также объясняется социально-психологическими причинами. Конечно, поскольку с определенным возрастом, как отмечал М. Н. Гернет, связан определенный уровень развития сил, интеллекта, влечений, постольку, так сказать, «физически» становится возможным совершение определенных преступлений¹⁰. Однако, речь идет не о «чисто» биологическом, а о социально-психологическом процессе формирования личности подростка и появления личностных де-

фактов в сфере интересов и потребностей, реализации которых в поведении облегчается в силу возрастных особенностей подростка.

Распределение исследуемого контингента правонарушителей по месту жительства характеризуется следующими особенностями:

а) доля в их составе жителей города выше, нежели доля горожан в возрасте 14-17 лет в составе соответствующей возрастной группы всего населения;

б) доля подростков из крупных городов в составе «городской части» контингента несовершеннолетних преступников выше, нежели доля подросткового населения крупных городов в составе соответствующей возрастной группы всего городского населения;

в) констатируется неравенство доли подростков, проживающих в различных административно-территориальных единицах (районах, областях), в составе контингента ювенальных преступников.

Иными словами, рассматриваемый признак социально-демографической характеристики ювенальных правонарушителей имеет два аспекта:

- 1) распределение на жителей города и сельской местности;
- 2) территориальное распределение.

Существуют различия преступной активности контингентов несовершеннолетних, выделяемых в зависимости от их рода занятий. По степени этой активности все они из года в год ранжируются в строго определенном порядке: неработающие и неучащиеся - работающие - учащиеся общеобразовательных школ - учащиеся колледжей, лицеев и студенты высших учебных заведений. Судя по расчетам, такая констатация верна и на сегодняшний день. Однако, есть ряд обстоятельств, позволяющий отметить некоторые новые тенденции.

Заметен процесс сближения почти всех категорий несовершеннолетних (за исключением неработающих и неучащихся) по уровню проявляемой ими активности в совершении уголовных деяний. Причем, с криминологической точки зрения, особенно важен тот факт, что сближение различных контингентов правонарушителей происходит в основном из-за возрастания числа преступных проявлений, зафиксированных статистикой применительно к таким ранее благополучным группам, как студенты высших учебных заведений, учащиеся колледжей и школьники.

Для большинства несовершеннолетних, вставших на путь антиобщественной и преступной деятельности, выбор такого варианта поведения непосредственно или, в конечном итоге, связан с личностными деформациями.

Особенности взглядов и интересов, потребностей и отношений в сфере ведущей деятельности, характерные для ювенальных правонарушителей, включают стойкую утрату связей со школой и педагогами, полное игнорирование правовых и нравственных оценок. Несмотря на то, что по уровню образования, определяемому по формальным показателям прохождения школьного обучения, отстают от сверстников лишь 8-10 % несовершеннолетних преступников, среди них в 5-6 раз больше доля лиц, не успевающих из-за отсутствия прилежания. Будучи следствием соответствующих ценностных ориентаций, негативного отношения, складывающегося в этом виде деятельности, такое отношение существенно затрудняет, как социализацию, так и ресоциализацию подростков в процессе их исправления.

В производственной сфере этих подростков характеризуют отсутствие интереса к выполняемой трудовой деятельности, утилитарное отношение к профессии (как к возможности извлечь из нее только материальную и иную потребительскую выгоды), отсутствие связанных с ней планов, отчужденность от задач производственного коллектива, его нужд. Такие подростки не испытывают боязни увольнения, т.к. полагают, и не без основания, что всегда смогут без труда устроиться в другое учебное заведение, на другое предприятие и даже, более того, обеспечить себе высокий денежный и другой потребительский доход.

Стремление к достижению успехов в учебной и производственной деятельности, общественной работе у правонарушителей замещено, как правило, досуговыми потребностями и интересами. Сама система оценок и предпочтений у таких людей все больше ориентируется на эту сферу. Именно здесь фиксируется и гипертрофированные потребности, интересы, связанные с погоней за модной одеждой, информацией, значимой для данной микросреды, и т.д.

В отличие от личности с позитивными, одобряемыми обществом, интересами и потребностями, развитие их у правонарушителей часто идет как бы в диаметрально противоположном направлении. Бесцельное и праздное времяпрепровождение формирует соответствующие деструктивные взгляды и потребительский интерес. Они укореняются во вредных привычках, которые, в свою очередь, ведут к формированию социально-негативных потребностей. Соответственно искаженному развитию желаний на поведенческом уровне вырабатываются привычки к противоправным формам и способам их удовлетворения.

Наличие явно выраженных негативных по своей социальной сущности потребностей и интересов к употреблению алкоголя, бесцельному времяпровождению и т.п. зафиксировано не менее чем у 2/3 лиц, совершивших

преступления и иные правонарушения. В соответствующей микросреде особым интересом пользуются пьянки и тусовки, хамство и вандализм, культивируемая вражда к определенным группам населения и т.п. Интересы в сфере этнографии и национального фольклора, художественной классики, занятий музыкой и спортом проявляются в 3-4 раза реже, чем у подростков с позитивным поведением. И дело здесь не просто в ограниченности их интересов, а именно в весьма раннем, по возрасту, замещении интересами и потребностями явно асоциальными.

К числу характерных личностных особенностей ювенальных правонарушителей относятся и существенные деформации их нравственных и правовых ценностных ориентаций. Понятие товарищества, долга, совести, смелости и т.п. переосмысливаются такими подростками, исходя из групповых интересов. Жизненные цели смещаются у них в сторону психологического комфорта компанейско-группового характера, сиюминутных удовольствий, потребительства и наживы. Совершая аморальные и противоправные поступки, они стремятся всячески «облагородить» их мотивы, искаженно, негативно оценивать поведения потерпевших. У них четко фиксируется позиция одобрения или «понимания» большинства уголовных деяний, отрицания и полного игнорирования личной ответственности за противоправное поведение.

В среде ювенальных правонарушителей допустимо нарушение уголовного закона либо иного запрета, если очень нужно, в т.ч., если этого требуют интересы группы. Необходимость соблюдения требований закона соотносится главным образом со степенью вероятности наказания за допущенные нарушения.

В эмоционально-волевой сфере несовершеннолетних преступников, чаще всего, фиксируется ослабленное чувство совести и стыда, равнодушное отношение к тяготам и переживаниям других, грубость, лживость и подлость. Выраженное ослабление волевых качеств констатируется лишь в 20-25 % случаев.

Эмоциональная неуравновешенность, нетерпимость и упрямство, нечувствительность к страданиям других, агрессивность также можно отнести к наиболее распространенным характерологическим чертам несовершеннолетних преступников. При этом, речь вновь идет не о возрастных особенностях, которые были бы присущи основной массе подростков вообще, а именно о криминогенных деформациях в морально-эмоциональной и нравственной сферах, характерных именно для лиц, совершающих преступления.

В последнее время много внимания уделяется выявлению отягощенности несовершеннолетних преступников различными нервно-психическими аномалиями. Установлено, что влияние этих аномалий на правонарушающее поведение в основном носит косвенный или опосредованный характер. Они, как правило, стимулируют социальную неадаптированность, неадекватность реакций подростков, но не определяют основное содержание конкретных действий, их нравственно-правовую направленность. Всякий раз, когда речь идет о вменяемых субъектах, наличие нервно-психических аномалий не создает фатальной предрасположенности их к преступлениям. Аномалии психики оказывают влияние на механизм формирования противоправного поведения, выступают в качестве условия, ускоряющего процесс деградации личности, а также фактора, сказывающегося на выборе формы реакции на конфликтную ситуацию, на формирование специфической преступной мотивации.

За последние годы констатируется рост преступлений, совершенных несовершеннолетних с аномалиями психики, причем опережающий почти в 2-3 раза рост преступности несовершеннолетних в целом. Почти каждый 7-8 подросток, совершающий преступление, имеет достаточно выраженные отклонения в нервно-психическом состоянии. Однако, большую часть среди них составляют дети не с тяжелыми и стойкими заболеваниями, а с психопатическими чертами личности и остаточными явлениями после перенесенных родовых и иных травм. Важно и то, что психопатические черты преступников, в подавляющем большинстве, своем не связаны с отягощенной наследственностью. Они в 80-85 % случаев приобретены ими вследствие неблагоприятных условий жизни и воспитания, что, в значительной мере, более объективно и последовательно объясняет повышенную их распространенность у преступников по сравнению с законопослушными подростками.

Основной причиной более интенсивного возникновения и развития психогенно обусловленных аномалий у ювенальных правонарушителей являются неблагоприятные условия их семейного воспитания, выражающиеся в т.ч. и в наличии различных нервно-психических заболеваний у родителей, в их алкоголизме и наркомании, противоправном и аморальном образе жизни, семейном насилии.

В заключении хотелось бы сказать, что в абсолютном большинстве ювенальный правонарушитель — это несовершеннолетний, обладающее привычками и интересами, склонностями и устойчивыми стереотипами антиобщественного поведения. Из них, по воле случая уголовные правонарушения совершают единицы, для остальных же характерны:

- постоянная демонстрация пренебрежения к нормам общепринятого поведения (сквернословие, появление в пьяном виде, мелкое хулиганство, уничтожение либо порча чужого имущества и т.д.);
- следование отрицательным обычаям и традициям, пристрастие к алкогольным напиткам и наркотикам, участие в азартных играх;
- бродяжничество, систематические побеги из дома, школы и иных учреждений;
- ранние половой связи, распущенность, аборты, заражение венерическими заболеваниями и т.д.;
- систематическое проявление, в т.ч. и в бесконфликтных ситуациях, злобности, мстительности, грубости, актов насильственного поведения;
- виновное создание конфликтных ситуаций, постоянные ссоры в семье, терроризирование родителей и других членов семьи;
- культивирование вражды к иным группам несовершеннолетних, отличающихся успехами в учебе, дисциплинированным поведением.

В связи с этим следует разрешить задачи установления закономерностей отклоняющегося поведения, механизма его формирования и изменения:

- выявлять несовершеннолетних, поведение, взгляды, мотивы поступков которых свидетельствуют о вероятности совершения уголовных деяний;
- изучать личности этих подростков;
- определять и устранять источники отрицательного влияния на них;
- исследовать возможности создания благоприятной обстановки, с тем, чтобы не допустить реализации преступных намерений;
- осуществлять контроль за поведением трудных подростков и образом их жизни;
- периодически анализировать полученные результаты и вносить соответствующие коррективы в работу¹¹.

Дифференциация ювенальных правонарушителей по преступной направленности (ориентации) личности, систематизирующая данные об особенностях их уголовно-правовой, социально-демографической и нравственно-психологической характеристики комплексно позволяет влиять на состояние преступности несовершеннолетних, выработать эффективные меры и средства ее профилактики, последующей ресоциализации трудных подростков.

-
- ¹ *Алауханов Е. О.* Криминология: Учебник. — Алматы: Заң әдебиетті, 2008. С. 42.
 - ² Личность преступника: Монография // Авт. колл. Под рук. В.Н. Кудрявцева (Н.Н. Кондрашков, Н.С. Лейкина, Г.М. Миньковский и др.). — М.: Юридическая литература. 1971. С. 3.
 - ³ *Алауханов Е.О.* Указ. Раб. С. 43-44.
 - ⁴ Там же. С. 44.
 - ⁵ Сведения о результатах деятельности ювеноальной полиции (2012-2016 г.г.) // Комитет административной полиции МВД Республики Казахстан. – Астана.
 - ⁶ Человек и общество. Вып. II. — Л., 1977. С. 146.
 - ⁷ *Сахаров А.Б.* О личности преступника и причинах преступности в СССР. — М., 1961. С. 134.
 - ⁸ Сведения о лицах, совершивших уголовные правонарушения (2013-2017 г.г.) // КПС и СУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. – Астана.
 - ⁹ Там же.
 - ¹⁰ Моральная статистика. — М., 1922. С. 151.
 - ¹¹ *Ананич В. А.* Предупреждение рецидивной преступности: Монография. — Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 2008. С. 79.

Жаканов Н. К. — магистрант 2-го курса Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

СИСТЕМА ТИПИЧНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ВЕРСИЙ, ВЫДВИГАЮЩИХСЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ АВИАЦИОННЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ

*«Любая версия, в том числе и неправильная,
если при ее проверке соблюдалось требование всесторонности,
приведет следователя к правильным последующим выводам».*
Мальцев Е.Г.

Успешное расследование и раскрытие уголовного правонарушения об авиационном происшествии, как и любого другого, обеспечивается оперативностью и качеством проведения следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий.

Соблюдение последовательности следственных действий и полной использования тактических приемов при их производстве обеспечивается определением направления досудебного расследования и тщательного его планированием. В основе планирования досудебного расследования по уголовным правонарушениям лежит выдвижение и проверка версий.

Исходными данными для выдвижения следственных версий по делам об авиационном происшествии является как материалы досудебного расследования и технического расследования, проводимого уполномоченным органом в сфере гражданской авиации, так и личное восприятие сотрудниками, проводящими досудебное расследование обстановки происшествия.

Одним из приемлемых для сотрудников органа уголовного преследования источников сведений об обстоятельствах авиационного происшествия являются система типичных версий, в основу которых лежит анализ закономерных связей между элементами криминалистической характеристики.

Анализ этих связей дает возможность не только составить системы типичных версий, но и ранжировать их по степени вероятности.

Криминалистическое учение о версии — одно их самых разработанных в криминалистике, о чем свидетельствуют труды российских ученых: Р. С. Белкина, И. А. Возгрина, В. П. Лаврова, А. М. Ларина.

Р.С. Белкин отмечал, что следственная версия, являясь разновидностью рабочей гипотезы, представляет собой «предположение относительно отдельного факта или группы фактов, имеющих значение для дела, объясняющее происхождение этих фактов, их связь между собой, содержание, значение для дела»¹.

При построении версии, особенно в сложной, проблемной ситуации, лицу, осуществляющему досудебное расследование, могут оказать существенную помощь научно обоснованные типичные версии.

Они разрабатываются на основе обобщения опыта расследования определенного вида или категории преступлений и оказывают существенную помощь в планировании расследования дел такой же категории.

Их значение для расследования конкретных преступлений состоит в том, что они тесно взаимосвязаны с конкретными версиями исследуемого деяния и знание сотрудником правоохранительного органа типичных версий расширяет возможности построения следственных версий по аналогии.

Рассматривая вопрос о типичных версиях вообще, и в частности, при расследовании авиационных происшествий, мы согласимся с существующей точкой зрения В. П. Антипова о целесообразности сведения типичных версий в единую систему.

По его мнению, подобную систему разрабатывать применительно к потребностям начального этапа расследования по сложным уголовным делам при минимальной исходной информации. Такая система должна включать в себя типичные общие и частные версии, применительно к определенной следственной ситуации, исходя из основных первоочередных задач расследования.

При этом В. П. Антипов рекомендует систему типичных версий располагать в порядке обычного мыслительного процесса при выдвижении версий, а именно: от простых исходных данных расследуемого события в определенной ситуации к наиболее общим суждениям о вероятной сущности такого события, а затем от них к частным версиям о содержании обстоятельств, которые подлежат исследованию в первую очередь².

Существенную роль при расследовании авиационных происшествий играет система типичных версий обо всех обстоятельствах авиационного происшествия. Она позволяет в конкретной следственной ситуации выдвинуть наиболее полные версии.

В данной ситуации при выдвижении следственных версий необходимо стремиться наиболее полно охватить все возможные обстоятельства, повлекшие или способствующие авиационному происшествию.

Это позволит с самого начала расследования не упустить из рассмотрения какой-либо фактов и проводить расследования параллельно по всем направлениям.

При расследовании авиационных происшествий, исходя из задач, стоящих перед органом уголовного преследования, выдвигаются следующие типичные следственные версии:

1. Версия, связанная с ошибочными действиями членов экипажа, нарушением наставления по производству полетов и руководства по летной эксплуатации воздушного судна, а также недисциплинированностью последних.

Это связано с нарушениями и ошибками, допускаемыми в полете членами экипажа. Среди них выделяют; ошибки летчиков в технике пилотирования и использовании функциональных систем при возникновении опасных или аварийных ситуаций; нарушение требований руководящих документов; недисциплинированность, нарушение режима труда и предполетного отдыха, снижение работоспособности в связи с заболеванием и др.

2. Версия, связанная с технической неисправностью воздушного судна.

Включает в себя нарушения и ошибки, допущенные инженерно-техническим составом, приводящие к отказам авиационной техники. Эти нарушения и ошибки в большинстве случаев связаны с нарушением действующих руководящих документов, низким качеством выполнения работ при техническом обслуживании и подготовке летательных аппаратов к полету, недостатками в организации контроля выполняемых работ, низкой квалификацией отдельных исполнителей.

Сюда также необходимо включить конструктивно-производственные недостатки летательного аппарата, его двигателя, приборов, систем и агрегатов, обуславливающие возникновение авиационного происшествия.

3. Версия, связанная с недостатками организации полетов, управления воздушным движением, а также работы наземных служб.

К ним относятся: недостатки в организации предварительной и предполетной подготовки экипажей; неудовлетворительную организацию контроля работы экипажей при выполнении полетов; выпуск в полет экипажей в условиях, не соответствующих уровню их подготовки; неподготовленность руководителей полетов; незнание метеорологических условий по трассе или пренебрежение ими; допуск к полетам при неудовлетворительном состоянии взлетно-посадочной полосы и неподготовленности радиотехнических средств для обеспечения полета аэродрома; неудовлетворительный медицинский контроль экипажей перед вылетом.

4. Версия, связанная с воздействием внешних факторов.

Примером этому служат факты столкновения в воздухе или при передвижении по земной поверхности между летательным аппаратом и птицей, попадания ракеты в самолет и т.д.

5. Версия, связанная с воздействием личностного и человеческого фактора.

Это связано с профессиональной подготовкой авиационного персонала, а именно с принятием верного решения при сложившейся нестандартной, стрессовой ситуации или динамично развивающейся обстановки, а также рассогласованием действий между индивидуальными особенностями.

По мере восстановления обстоятельств авиационного происшествия и проведения следственных действий по каждой из этих версий выдвигаются более конкретная версия, при построении которой необходимо проконсультироваться с авиационными специалистами, которые носят самый разнообразный характер.

Выдвижение версий продолжается до достижения уровня исходной причины, которая, возможно, повлияла на непосредственную причину авиационного происшествия. Окончательным итогом данной детализации является схема причинно-следственных связей.

В результате получается разветвленная схема взаимосвязанных явлений (событий), которые должны быть всесторонне изучены в процессе расследования. По мере изучения в ходе расследования каждой из причин происходит накопление фактов, которые либо подтверждают, либо исключают влияние ее на основное следствие.

Таким образом, выдвигая определенные версии, должностное лицо конкретизирует задачи расследования, намечает вопросы, которые необходимо выяснить для установления искомых фактов и причинной связи между ними. Тем самым версия выполняет эвристическую, т. е. поисковую функцию в процессе расследования.

Использование систем типичных версий вносит в расследование точность, полноту исследования, помогает сотруднику, проводящему досудебное расследование проанализировать известные ему обстоятельства и точнее определить финальные пути и направления расследования.

¹ *Белкин Р. С.* Собрание, исследование и оценка доказательств. — М., 1966.

² *Антипов В. П.* Следственные версии и планирования расследования. — М., 1978.

Жаксылыков А. Ж. — начальник отдела кадровой политики *Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, магистр юридических наук, майор полиции;*

Молдыбаева Р. Б. — старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики *Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букембаева, магистр юридических наук, майор полиции*

УЧАСТИЕ ЗАЩИТНИКА ПРИ ДОПРОСЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО СВИДЕТЕЛЯ, ИМЕЮЩЕГО ПРАВО НА ЗАЩИТУ

В уголовно-процессуальном законе глава 56 определяет порядок производства досудебного расследования по делам лиц, не достигших к моменту совершения уголовного правонарушения возраста совершеннолетия, то есть восемнадцати лет. Данная Глава УПК РК применяется только в отношении несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого и подсудимого. Допрос несовершеннолетнего потерпевшего и свидетеля закреплены в статье 215 УПК РК. Однако, рассматривая такое положение несовершеннолетних, законодатель не учёл процессуальное лицо, ранее не известный уголовному процессу Казахстана, нового участника - свидетеля, имеющего право на защиту, который наряду с секретарем судебного заседания, переводчиком, свидетелем, понятым, экспертом, специалистом, судебным приставом и медиатором относится к иным лицам, участвующим в судопроизводстве (ст.7 п. 24)УПК РК)¹.

В случае, если на несовершеннолетнее лицо указано в заявлении и общении об уголовном правонарушении как на лицо, его совершившее, либо против него дает показания свидетель, участвующий в уголовном процессе, но к данному несовершеннолетнему лицу не применено процессуальное задержание либо не вынесено постановление о признании его подозреваемым, то несовершеннолетний, по аналогии ст. 65-1 УПК РК приобретает статус свидетеля, имеющего право на защиту. И соответственно у лица, проводящее досудебное расследование возникнет вопрос, какой порядок предоставления данному лицу процессуального статуса? Каков порядок вызова его на допрос, его права и обязанности и другие моменты, касательно несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту законом также не определены. Тем самым законодатель прямо указывает на двойственное положение указанного участника в процессе: с одной стороны, он является по сути свидетелем, обязанным под угрозой наступления уголовно-процессуальной ответственности являться для дачи правдивых показаний, а с другой - участником, наделенным правом защиты от выдвинутого первичного подозрения.

Безусловно, несовершеннолетний свидетель, имеющий право на защиту, как и потерпевший, свидетель, подозреваемый, обвиняемый, подсудимый вызываются к лицу, осуществляющему досудебное расследование, через его родителей или других законных представителей, при их отсутствии - через органы опеки и попечительства.

С момента получения несовершеннолетнего статуса свидетеля, имеющего право на защиту, в уголовном процессе, на наш взгляд, обязан (по общему правилу свидетель, имеющее право на защиту имеет право самостоятельно или через своих родственников или доверенных лиц пригласить адвоката в качестве защитника) участвовать защитник как лицо, осуществляющее в установленном законом порядке защиту прав и интересов несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту, и оказывающее ему юридическую помощь при производстве по уголовному делу. Наряду с защитником, в допросе участвуют законный представитель, в необходимых случаях психолог и педагог.

Право несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту на конфиденциальность должно соблюдаться на всех этапах уголовного судопроизводства². Несовершеннолетний свидетель, имеющего право на защиту с момента беседы и до его первого допроса без ограничения времени, конфиденциально имеет право встретиться со своим защитником. Это свидание необходимо для выработки согласованной позиции по делу защитника и его подзащитного.

Допрос несовершеннолетнего свидетеля имеющего право на защиту, как и в ст.ст. 215 и 535 УПК РК производится в дневное время суток и не может продолжаться без перерыва более двух часов, а в общей сложности – более четырех часов в день. В случаях явного утомления несовершеннолетнего допрос должен быть прерван и до истечения этого времени³.

Защитник вправе задавать вопросы допрашиваемому, а по окончании допроса ознакомиться с протоколом и сделать замечания о правильности и полноте записи показаний.

Моментом окончания пребывания в статусе свидетеля, имеющего право на защиту, по наш взгляд, также должно быть вынесение соответствующего постановления: либо о признании лица подозреваемым, либо об окончании пребывания в статусе свидетеля, имеющего право на защиту⁴, таким образом, определив срок нахождения в данном статусе несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту.

Поэтому, считаем необходимым в главе 56 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан законодательно закрепить процессуальное положение несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту.

В п.2 ч.1 ст. 67 УПК РК добавить свидетель, имеющего право на защиту наряду с подозреваемым, обвиняемым, подсудимым и оправданным.

Также считаем необходимым, закрепить законодательно права и обязанности несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту.

Таким образом, приходим к выводу, что участие защитника при допросе свидетеля, имеющего право на защиту, в частности несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту по нашему мнению, является не только элементом состязательности и равноправия стороны защиты, но гарантом соблюдения прав несовершеннолетнего, который силу возраста не способен в полной мере самостоятельно отстаивать свои права и законные интересы на стадии досудебного производства по уголовному делу.

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.09.2021 г.) // <https://online.zakon.kz/>.

² **Филатов В. Н.** Статус свидетеля имеющего право на защиту (свой среди чужих или чужой среди своих) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37818782.

³ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.09.2021 г.) // <https://online.zakon.kz/>.

⁴ **Ахпанов А.Н., Хан А..Л.** О процессуальном статусе свидетеля, имеющего право на защиту: теоретические и прикладные аспекты // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32836204.

Жасжанова М.Т. — психологиялық әлеуметтік қолдау бөлімінің әдіскері

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МІНЕЗІНДЕГІ АУЫТҚУШЫЛЫҚТАРДЫ ПСИХОТЕРАПИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРМЕН АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Әлеуметтенудегі девиантты мінез-құлық тұжырымдамасын қалыптастырған француз ғалым Эмиль Дюркгейм. Ол әлеуметтік девиацияны түсіндіру үшін аномия тұжырымдамасын ұсынды. «Аномия» термині француз тілінен аударғанда ұжымның, заңның болмауы. Ал, Роберт Мертон мінез-құлық ауытқушылығының себебін қоғамның мәдени мақсаттары мен оған жетудің әлеуметтік мақұлданған жолдарының арасындағы үйлеспешілік деп түсіндіреді¹.

Жасөспірімдердің мінезіндегі ауытқушылықтардың пайда болуына әсер ететін бірде-бір факторы отбасындағы психологиялық ахуалы. Психологиялық ахуал деп отбасының салыстырмалы түрде ол: отбасы мүшелерінің бір-біріне қатысты; жалпы отбасылық мақсаттарға, құндылықтарға, артықшылықтарына қатысты көрінетін тұрақты ахуалы (психикалық көңіл-күйін) деп түсіндіріледі.

Отбасының үйлесімді психологиялық ахуалының негізгі белгілері:

- отбасының барлық мүшелері бір-бірімен сөйлеседі, бір-бірін тыңдайды және сезіне алады, пікірталастарда әркімнің ойы ескеріледі;
- жауапкершілік отбасының барлық мүшелері арасында бөлінеді;
- отбасы мүшелері бірін-бірі қолдайды, жағдай өзгерген жағдайда екіншісінің міндеттерін орындай алады;
- отбасының әр мүшесі өзіне сенеді, өзін-өзі баламалы бағалай алады, басқаларға сенеді;
- отбасы мүшелерінің ортақ құндылықтар жүйесі бар, отбасылық дәстүрлерді құрметтейді;
- әзіл-оспақты түсінеді, рухани өмірге көңіл аударады, кез-келген оқиғаларға оң көзқараспен қарайды, бірлесіп көңіл-көтеруге уақыт бөледі;
- отбасы мүшелері арасындағы одақ серпінді және өзгермелі;
- отбасы мүшелері жеке өсу үшін жағдай жасайды, дағдарыс немесе қандай да бір проблемалар туындаған жағдайда мамандардың көмегі мен қолдауына жүгінеді деп қарастыруға болады².

Осы тұрғыдан отбасындағы үйлесімсіз факторларға тоқталатын болсақ олар:

- жанұяда берекенің болмауы;
- ата-ананың «ерекше» қамқорлығы;

- тәрбие берудегі кемшіліктер;
- өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;
- өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;
- сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өз бетінше шешім қабылдай алмау, сынаушылық ойды дамыта алмау;
- психоактивті заттарды жиі пайдалануы;
- агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы;
- мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;
- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының проблемалары.

Ал керісінше мәселенің арғы жағына тоқталатын болсақ, онда кейбір отбасыларда ұрып жазалау тәжірибесі тәрбиелеу процесінің бөлігі ретінде қолданылады. Балаларды ұрып жазалауын (шапалақпен ұру, бұрышта тұруға мәжбүрлеу) зорлық-зомбылық ретінде қарамайды³.

Қазақстандықтардың 6%-ы өз балаларын күн сайын, 4,7% – аптасына кемінде бір рет, 5,4%-айына кемінде бір рет ұрып жазалайды.

Жасөспірімдердің психикасын әсер ететін тағы бір күрделі мәселе ол отбасындағы зорлық.Қазақстан облысындағы отбасылық-тұрмыстық саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың саны, мәселен 2017 жылы – 43 жағдай, 2018 жылы – 182 жағдай, 2019 жылы – 157 жағдай, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында 96 жағдай тіркелген, бұл отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың айтарлықтай жоғары көрсеткіші⁴.

Сонымен ауытқушы мінез-құлық деп қалыптасқан нормаларға сәйкес емес мінез - құлықты айтамыз. Белгілі әлеуметтанушы И.С. Кон ауытқушы мінез - құлықты психикалық денсаулық, құқық, мәдениет немесе мораль қалыптарының жалпы қабылданған қалыптардан ауытқыған іс - әрекет жүйелері ретінде қарастырады. Ауытқушы мінез - құлықтың концепциясына сәйкес кез - келген ауытқушылық бейімделудің бұзулуына алып келеді.

Ауытқушы мінез - құлық екі үлкен категорияға бөлінеді:

Біріншіден, бұл анық немесе жасырын психопатологияның барлығын білдіретін психикалық денсаулық қалыптарынан ауытқыған мінез -құлық.

Екіншіден, бұл әлеуметтік, мәдени және әсіресе құқықтық қалыптарды бұзатын ассоциалды мінез -құлық⁵.

Мұндай әрекеттер аз болса да олар құқық бұзушылық, ал салмақты болса, әрі жазаланса- қылмыс деп аталады. Бұл жерде делинквенттік (құқыққа қарсы) және қылмыстық іс - әрекеттер туралы айтылып отыр.

С. А. Беличева ауытқушы мінез -құлықты әлеуметтік ауытқуын былайша жіктейді.

1. Пайдакүнемдік бағытта: құқық бұзушылық, материалдық, қаржылық, дүние - мүліктік пайда табуға ұмтылумен байланысты (ұрлау, тонау, алып – салу, алаяқтық және т.б.) жасаған теріс әрекеттері.

2. Агрессиялық бағытта: адамға қарсы бағытталған әрекеттер (бағыттану, бұзақылық, ұрып -соғу, өлтіру, зорлау).

3. Енжар тип: белсенді өмір сүруден қашуға, азаматтық борыштарын өтеуден қашуға, жеке мәселелерді шешкісі келмеуге ұмтылу (жұмыстан, оқудан бас тарту, кезбелік, маскүнемдік, нашакорлық, өзіне -өзі қол жұмсау).

Мінез-құлықты жасөспірімнің осы немесе басқа да ахуалының, оның даму тенденциясының күәгері ретіндегі феномен деп қарастыра отырып, біз мінез - құлықтың сырттай ұқсас ерекшеліктері индивид психикасында жүріп жатқан әр түрлі үрдістерден хабар беруі мүмкін екенін естен шығармауымыз керек⁶.

Сондықтан да, жасөспірімнің қандай да бір мінез -құлқының ерекшелігінің ауытқушылық деп жіктемес бұрын, психолог оның ахуалын, тұрақтылығын, оның көріністерінің жиілігін, тұлғалық ерекшеліктерді, мінезді, оқушының жасын және т.б. ескеруі қажет⁷. Тек содан кейін ғана қандай да бір арнайы психологиялық терапиядан тұратын түзету жұмыстарына бет бұруға болады. Бұл бағытта да тек ғана жасөспірімдер емес, сонымен бірге ата-аналары да әрі қарай психологиялық түзету жұмыстарынан өтуі қажет болады.

Егер ол жұмыстарға арнайы терапия түрлері қосылатын болса онда жұмыс нәтижесін тез арада байқауға болады.

Дәлірек айтқанда психологиялық әдістерге ең алдымен, сөйлеу – тілі (үндемеу), эмоциялық қатынастар, үйретудің әрқилы түрлері, қоршаған ортамен манипуляциялау жатады. Психотерапияның ортақ мақсаты клиенттерге ойлауы мен мінез-құлықтарын өзгертуге, осылайша едәуір бақытты, өнімді болуға көмектесуде⁸.

Логотерапия – жасөспірімдердің қарым-қатынастағы ерекше эмоциялы ахуалының, тұлғасының құндылығын мойындаудың, қалыптасқан жағдайда жаңа мағынаны іздестіру қабілетінің есебінен адамның ішкі әлемінің өңделуіне бағытталған әдістердің кешені.

Гештальттерапия – жасөспірімдердің қажеттіліктерін неғұрлым нақтырақ сезініп, тұтас бейнеге (гештальтқа) ұластырып, аяқтауына бағытталған әдістер. Ұзақ мерзімді мақсат мінез-құлықтың өнімсіз түрлерінен бас тартып жаңаларына көшу арқылы есеюінде.

Арттерапия-психотерапияның өнер туындыларымен және дербес шығармашылықтың негізінде ықпал етуді болжайтын әдісі.

Психодрама — адекватты емес жағдайлар мен эмоционалдық реакцияларды диагностикалау және коррекциялау, оларды болдырмаудың алдын алу, өзін-өзі тануды тереңдетуді көздейді. Қайғы- уайымдарды сөздік бейнелеуге негізделген басқа әдістемелерге қарағанда, *психодрама* клиентке тереңде жатқан эмоцияларын ашық және әрекетті формада шығаруға көмектеседі⁹.

Сонымен ауытқушылықты мінез-құлықты балаларды түзету күрделі әрі қиын әрі ұзақ процесс. Оны іске асыруда көп шыдамдылық пен белсенділік қажет. Сол себептен тәрбие процесінде отбасындағы өзара іс-қимылдың негізгі элементтері назар аударған да дұрыс болып табылады.

Дәлірек айтсақ;

- уақытты бірге өткізу;
- баланың қызығушылығына, әуестенушілігі және проблемаларына назар аудару;
- баланың пікіріне құрметпен қарау;
- балаға махаббатпен қарау;
- отбасындағы қарым-қатынас тілі;
- әлеуметтік оқыту және баланың бойында нормалар мен құндылықтарды қалыптастыру;
- ата-аналардың балаларды ұрып жазалау мен психологиялық қысым көрсету тәжірибесіне көзқарасы¹⁰. Бұл педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам өмірінде бекіген адамгершілік қадір-қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат т.б.) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында ауытқушылықты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

¹ *Құдиярова М.* Жасөспірімдердің мінез-құлық ауытқушылық себептері // Қазақстан журналы. — Алматы, 2006.

² *Әтемова Қ. Т.* Әлеуметтік педагогика. — Алматы: Рауан, 2012. — 308 б.

³ *Есин Д. Н., Кайдарова Ә. С., Батталова Ж. С., Ракишева А. К., Досмұхамбетова А. И., Мұхамбетқалиева Г. М., Әшімова А. М., Иманқұл А. Б., Алинова З. Т., Ермекбаева Б. К., Маратов Ж. А., Арапов Д. К., Каримова Ж. К., Родионов А. Н., Баграмова А. Ж., Николаева О. В., Турекулов А. Б.* «Қазақстандық отбасылар — 2020» ұлттық баяндамасы. — Нұр-Сұлтан, 2020. — 390 б.

⁴ Там же.

⁵ *Айтбаева А.* Әлеуметтік педагогика негіздері. — Алматы, 2011.

⁶ *Қабекенов Ғ. У., Есебаева Б. Ә.* Әлеуметтік педагогика тарихы. — Алматы: Мектеп, 2011. — 289 б.

-
- ⁷ *Әтемова Қ. Т.* Көрсет. еңбек.
- ⁸ *Ахметова Г., Қараев Ж.* Әлеуметтік педагогтар мен педагог-психологтардың біліктілігін арттыру курстарының: Оқу-әдістемелік кешендері. — Алматы, 2013.
- ⁹ *Ергалиева Г. А., Жантүреева А. А., Мақсотова Т. Т.* Арт-терапия мүмкіндіктері: Оқу-әдістемелік құрал. — Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ РБО, 2016. — 110 б.
- ¹⁰ *Беркімбаева Ш. К., Мардахаев Л. В.* Әлеуметтік педагогика. — Алматы: Мектеп, 2012. — 228 б.

Ә. Т. Жумабаева — Ақтөбе облыстық ғылыми-тәжірибелік орталығы әдіскер-психолог

ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ

Құқық бұзушылық бүгінгі қоғамда орын алып жүрген және жан-жақты зерттеліп жүрген тақырып. Қай заман, қай қоғамда да медальдың екі бетіндей жағымды мен жағымсыз көріністер қатар өрбіп отырған. Адам санасының аясы, тәрбиелілік деңгейі, білімділік факторы әрқалай қоғамда мұндай қарама-қайшылықтың болуы, әрине, заңды құбылыс. Осы тұрғыдан алып қарағанда құқықбұзушылық дегеніміз жалпыға ортақ адамгершілік, қоғамдық тәртіпті бұзу, заңға қарсы әрекеттер жасау және айналаға, адамдарға зиян келтіру деген ұғым. Ал, мұндай жөнсіздікпен күрес те сол ығылым замандардан жалғасып келе жатырған заңдылықтар желісі деп түсінеміз.

Тәртіп- қоғам дамуының басты факторы. Тәртіп орныққан жерде гүлдену де, бақуаттылық та, саналы даму мен салауатты тіршілік қалыптасары уақыт, тарих дәлелдеген аксиома. Себебі, ортақ адамгерлік қағидаларды, тәртіпті, заңды бұзуға бейім адамдар әрқашан болған, бола береді де. Ал, мұндай адамдар көбейсе немесе қоғамда тәртіп бұзу, құқықбұзушылық белең алса, ол елдің мемлекеттік тұғыры әлсірей бермек.

Халқымызда әуелден келе жатырған әз-Тәукенің «Жеті жарғысы», «Қасым ханның қасқа жолы» деген заңдылықтар да осы қоғамдағы құқық бұзушылықтармен күрестің бір дәлелі.

Бүгінгі жасөспірімдер құқықбұзушылығы қоғамдағы назарға жиі ілінетін проблемаға айналып отыр. Өмір- тіршілік күресі ата-аналардың басын жұмысқа байласа, үйдегі балалардың қараусыз, бақылаусыз қалуы ең ықтималды жағдай, осы себепті жасөспірімдердің өз еркі көп жағдайда өзінде. Ғаламтордағы шектеусіз еркіндік те қалыптасып болмаған жас сананы

негативті түсінікке, пікірге толтыраы сөзсіз. Бұл өз кезегінде балалардың, жасөспірімдердің заңды, оның қағидаларын, адамгершілік тәртіптерді бұзуға, заңсыз әрекеттерді жасауына әкеп соғады.

Кез-келген заңға қарама-қайшылық жасөспірімдердің мінез-құлығы, жүріс-тұрысы мен жасаған іс-әрекеттерінен байқалады. Ол өзінің құқықтық ұстанымдарды бұзып жүргенін білмеуі немесе түсінбеуі де мүмкін, дәл осы жерде құқықтық тәрбие, құқықтық мәдениет көмекке келуі тиіс.

Жалпы, адамны ойлау жүйесі, шешім қабылдауы заңдармен реттелмейді. Заң адамдардың жасалып жатырған іс-әрекеттерін ғана реттей алады. Осы орайда жасөспірімнің қате қадамдарын, құқықбұзушылық әрекеттерін, алдымен оның санасын, түсінігін реттеу арқылы ғана жөнге салуға болады. Яғни, жасөспірімдермен жұмыс барысында бірінші құқықтық мәдениет мәселесіне баса назар аудару қажет. Қоғамның аз қорғалған топтары ретінде жасөспірімдердің қоғамдық ортадағы өз құқықтарын, міндеттерін білу аса маңызды. Өйткені, әуелгі қате отбасында берілетін тәртіп, тәрбиеде кетіп жатады. Отбасында баланың құқықтары бұзылады. Оның қалаулары, пікірлері, ізгі іс-әрекеттері ескерілмей қалады. Көп жағдайда оған психологиялық, ересектер тарапынан басымдық шабуылдар жасалып жатады. Осының салдарынан бала қорғануға, қарсы әрекет етуге, өз білгенімен жасауға ұмтылады. Мұндай әрекеттер оған тез жетілу, еркіндік сезімдерін береді. Нәтижесінде, жасөспірім заңсыз, қате болса да өзі шешім шығаруға дағдыланады. Өзгелердің ақыл-кеңесін қажет етпейтін болады. Бұл баланың құқық бұзушылық әдеттерін қалыптастырып, бекіте түседі. Ол бұдан былай өз айтқанымен ғана жүріп, отбасы, мектеп, қоғам және заң нұсқайтын тәртіптер мен қағидаларды орындаудан бас тартады.

Біз, психолог мамандар, мектеп, ата-ана, міне осы жағдайда оларға тез арада көмекке келуіміз керек, яғни, құқықтық- және моральдық мәселелерді түсінуіне көмектесуіміз қажет.

Жасөспірімнің қандай құқықтары бар?

БҰҰ Конвенциясына сәйкес әрбір баланың өмір сүруіне, оның құқықтарының дамытуға және қорғауға сөзсіз құқығы бар. Сонымен қатар, балалар қоғамда белсенді өмір сүруге де құқылы.

Жасөспірімнің мектептегі құқығы - қазіргі заманғы стандарттарға сәйкес келетін тегін білім алу мүмкіндігі. Бұдан басқа, бала дербес білім беру мекемесін таңдай алады және қажет болған жағдайда оны өзгертуге болады. Жасөспірім психологиялық-педагогикалық көмекке, сөз бостандығына құқығы бар.

Жасөспірім отбасында да, қоғамда да белгілі бір құқықтарға, міндеттерге ие.

Қоғамдағы жасөспірімдердің міндеттеріне өз қоғамының заңға бағынатын азаматы болуы керектігі жатады. Дәлірек айтқанда, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге, қылмыс жасамауға немесе құқық бұзушылық жасауға жол бермейді. Сондай-ақ, негізгі жалпы білім алуы міндетті. Ал, отбасында жасөспірім ең алдымен, отбасы мүшелеріне құрметпен қарауға, ата-анасын сыйлауға, егер бас тартудың объективті себептері жоқ болса, онда әрбір бала өз отбасының мүшелеріне көмектесуге міндетті.

Жасөспірімнің негізгі міндеттеріне отбасының мүлкіне жанашырлықпен қарау және қорғау да жатады. Жалпы, бүгінгі күні көптеген ұйымдар мен мекемелер балалар мен жасөспірімдердің құқықтарын қорғау үшін жұмыс жасайды. Дегенмен, қоғамның әрқайсысының өсіп келе жатқан мүшесі үшін жасөспірімнің құқықтарынан бөлек, белгілі бір міндеттерді орындауы тиіс екендігін достық әңгімеде түсіндіру өте маңызды.

Бүгінгі қоғам алаңдаушылығын тудырып отырған жағдаят оқушылар мен жасөспірімдер арасындағы ұрлық жасау, шылым шегу, маскүнемдікке үйірлік мәселелері. Бұл, бірден-бір отбасындағы қолайсыз жағдай, ата-анадан кеткен кемшіліктерден туындайтын жағдай. Әрине, бақуатты отбасы балаларында да кездеседі, бірақ басым көпшілігі жоғарыда айтылып өткен санатқа жатады.

Ұрлыққа апаратын себеп- тапшылық. Қажет затының болмауы, ала алмауы жасөспірімді осындай қадамға итермелейді. Ал, зиянды әдеттер отбасынан бақылаудың төмендігінен. Мектеп, әдетте, бұл бағытта қадағалауды қатаң жүргізеді. Дегенмен, қоғамда бұл жайттар кездесіп отыр. Бұл мәселеде мектеп (психолог маман), кәсіптік жасқа толмағандармен арнайы жұмыс органдары және ата-ана біріккен үшжақты бағдарлама қажет. Жасөспірімнің мінезі, құлқы, ақыл-ой деңгейі мен тәртібін ескере отырып, әр балаға қолданылатын тәрбиелеу әрекеттер де әр түрлі болуы тиіс.

Мектептегі немесе колледждегі күш көрсету әрекеттері- тәртіпсіздіктің басты нышаны. Қайырусыз өскен бала қайырымсыз әрекетке бейім келетіні анық. Ата-анадан тоқтау көрмеген жасөспірім барлығын басым күшпен шешуге тырысады. Бұл бара-бара әдетке айналып, кәдімгі қалмысқа айналады. Жасөспірім бұл әрекетінің аяғы жақсылыққа соқпайтынын түсіне де бермеуі мүмкін, сондықтан олармен дер кезінде жүргізілетін профилактикалық жұмыстардың оң нәтиже беру ықтималдығы жоғары.

Қазіргі таңда бұрынғықалыптасқан жүріс-тұрыс стереотиптер мен құндылықтар едәуір мөлшерде өзгеріске ұшыраған. Осы ретте, жастардың өзіндік ерекшеліктері мен салауатты өмір сүру салтын қалыптастыруға септігін тигізетін өмірлік тәжірибесі аз болғандықтан, оларайналасында болып жат-

қан өзгерістерге дер кезінде бейімделе алмайды. Әсіресе, балалар мен жасөспірімдер үнемі еліктегіш болып келетіндіктен және стресстік жағдайларды жеңуге, олармен күресуге дайын болмағандықтын, келеңсіз жағдайлар жасөспірімдер өмірінде жиі орын алады. Сондықтан жасөспірімдер арасында қылмыстың алдын алу, жалпы еліміздегі заңбұзушылықтың алдын алудың өзекті де маңызды мәселесі болып табылады. Бірақ, бұл тұста жазалаудан гөрі тәрбиелеу, тәртіпке, ақылға келтіру мақсаты басым болуы керек. Сондықтан, күрделі, қиындығы сан қырлы, сондай-ақ аз уақыт қажет етсе де профилактикалық жұмыс жүргізу қажет. Бұл үшін жасөспірімнің басындағы әлеуметтік дезадаптация мәселелерін жіті зерттеп, мәселелінің себебін нақтылау керек, әрі қарай қылмысқа апаратын қадамдардан бас тартқызу жұмыстары жүруі тиіс.

Жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың ойлау жүйесінің әртүрлілігіне орай әр субъектке арнайы ойластырылған құқықтық мәдениетке баулу бағдарламасы ғана бұл бағытта тиімді нәтиже береді. Себебі, балалар мен жасөспірімдердің құқықтық әлеуметтенуінің артта қалу жағдайы, даму мәресіне жете алмай жатуы олардың жас ерекшеліктері мен мінез-құлық, ойлау, біліктілік және психологиялық ерекшеліктерін жеткілікті білмей жұмыстанудан туындап жатады.

Жумагазиева Д. С. — курсант 4 курса Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева

ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВЕ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Правонарушения несовершеннолетних детей и подростков могут быть самыми разными: насилие, жестокость, агрессивность, тягчайшие преступления, вандализм, все это захлестнуло в последние годы нашу страну. В волну преступности всё чаще оказываются втянутыми несовершеннолетние, действия которых поражают цинизмом, дерзостью, нанесением телесных повреждений или даже убийство.

Каждый человек в состоянии совершить правонарушение. Но не каждый его совершает, т.к. взрослые люди способны думать, осознавать какое общественное опасное деяние могут совершить, и какую будут нести ответственность, и какой отпечаток на жизни могут оставить если совершат правонарушение.

Основными причинами правонарушений несовершеннолетних является то что они более подвержены негативным внешним воздействиям со стороны общества, отсутствие досуга и вообще интереса к дальнейшей жизни и будущего.

Все дети в равной степени обладают предоставленными им правами вне зависимости от того, кем они являются, где проживают, на каком языке говорят, какую религию исповедуют, каковы их взгляды, как они выглядят, мальчик это или девочка, есть ли у них инвалидность, богаты они или бедны, от того, кем являются, во что верят и что делают их родители или члены их семей. Ни один ребёнок не должен подвергаться несправедливому обращению. Для этого не существует ни одного основания¹.

Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей².

8 августа 2002 был принят закон РК «о правах ребенка в Республике Казахстан» В этом законе регулируются отношения, возникающие в связи с реализацией основных прав и интересов ребёнка, которые гарантируются Конституцией РК нем определены цели государственной политики в интересах детей, их основные права и обязанности, отдельно выделены главы, посвященные взаимоотношениям ребенка в семье, ребенка и общества, права ребенка-инвалида, права детей, оставшихся без попечения родителей и т.д.

Каждый ребёнок должен соблюдать Конституцию РК и Законодательство РК, уважать права, свободы, честь и достоинство других лиц.

Права ребенка закреплены также в международном документе - Конвенции о правах ребенка, которая была принята на заседании Генеральной Ассамблеи ООН 20 ноября 1989 года.

Мотивами правонарушений несовершеннолетних являются тем что они относятся с различиями личности, возраста, психологии и пола несовершеннолетних правонарушителей, так, например, девочки развиваются и взрослеют быстрее мальчиков. На моём примере во время прохождения практики в ИДН, привели 14-летнюю девушку и мальчика такого же возраста. Сравнивая их поведение, можно выделить следующее: девушка стояла абсолютно спокойно, смотрела на нас с «высока» и даже переговаривалась, а мальчик стоял, плакал, умолял не звонить родителям.

Вовремя замеченные отклонения в поведении детей и подростков и правильно организованная педагогическая помощь могут сыграть важную роль в предотвращении ситуаций, которые могут привести к правонарушениям и преступлениям.

Проблема преступности несовершеннолетних остаётся острой. Почему именно с несовершеннолетними очень тяжело проводить какие-либо профилактические меры по предупреждению и пресечению правонарушений? В 21 веке, благодаря, интернету каждый человек знает свои права и обязанности, а интернет есть почти у каждого человека в доме, и доступ к нему.

Несовершеннолетние очень хитрые и любят манипулировать, так, например, при проведении профилактических бесед они могут ответить «если вы поставите меня на учёт, я закончу жизнь самоубийством оставив предсмертную записку и укажу вас, так что вы будете нести ответственность».

Начнем рассматривать профилактику с административной стороны. С административно-правовой точки зрения, под понятием «предупреждение правонарушаемости несовершеннолетних» следует понимать систему организационно-правовых мер государственных органов, организаций и социальных служб, направленных на устранение причин и условий, способствующих совершению несовершеннолетними административных правонарушений³.

Профилактику должны проводить как участковые по делам несовершеннолетних, так и психологи, в рамках программной профилактической деятельности психологические технологии реализуются в групповой работе и при индивидуальном консультировании детей, родителей (законных представителей).

В период летних школьных каникул проводится ОПМ «лето» в два этапа. Цель данного мероприятия – является проверка досуга несовершеннолетних, предупреждение детской безнадзорности, пресечение фактов правонарушений⁴.

Административная ответственность начинается с 16 лет, при этом к несовершеннолетним также может быть наложено административное взыскание с применением мер воспитательного воздействия.

К мерам воспитательного воздействия относятся: разъяснение закона; передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих, либо специализированного государственного органа; возложение обязанности загладить причиненный вред; ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего⁵.

Несовершеннолетнему может быть назначено одновременно несколько мер воспитательного воздействия.

Возрастные особенности несовершеннолетних требуют психологически и методически грамотного подхода к этому контингенту.

Устранить правонарушения несовершеннолетних можно если предпринять новые меры по профилактике. Выделяются два основных направления педагогической профилактики: непосредственное педагогическое воздействие на несовершеннолетних и молодежь с целью формирования у них желаемых свойств и качеств; создание благоприятных условий для эффективной социальной адаптации. Преподаватели должны проводить беседы, изучать своих учеников, не усугублять ситуацию видя, что ребёнок не может ответить на задачу, стараться найти подход к каждому.

На мой взгляд каждый УИП ПДН и УИП должны взаимодействовать с тренерами бесплатных кружков по единоборствам, чтобы раскрыть в них скрытый потенциал, так как из хулиганов выходят отличные спортсмены, взять в пример известного американского боксёра в тяжёлом весе Майкла Джерарда Тайсона, изучая его биографию можно увидеть, что он связался с плохой компанией, и лазил по карманам, воровал, грабил магазины. Все эти правонарушения привлекли его к аресту, а также визитами в исправительные учреждения для малолетних правонарушителей. И вот в одном из исправительных учреждений Майк Тайсон повстречался с великим боксёром Мохаммедом Али, который приезжал туда чтобы пообщаться с трудными подростками, и маленький Тайсон впервые задумался о карьере боксёра.

Являясь спортсменом, я знаю, что мой тренер взаимодействует с полицией в области того, что помогает беспризорным детям записаться к нам в зал, ходит с ними по поликлиникам собирая все нужные документы, покупая спортивную экипировку, и тренируя из них будущих спортсменов, а также в дальнейшем предоставляет гранты в ВУЗы на факультет спорта и туризма. Помимо проявления интереса несовершеннолетних к спорту, нужно развивать интерес и повышать уровень военно-патриотического воспитания молодежи закрепить школы за определенными войсковыми частями. Систематически проводить экскурсии в музеи, посещение театров, а во время летних каникул организовывать краткосрочные сборы в военно-полевых условиях.

В основном беспризорные и безнадзорные несовершеннолетние проживают в неблагополучных семьях. Надзор за ребенком в школе, дома и на отдыхе можно только при условиях личной ответственности родителей. Поэтому я считаю, что нужно проводить профилактические меры не только с несовершеннолетними, но и с родителями беспризорных и безнадзорных детей. Своим пагубным и развратным поведением они вызывают интеллектуальные, психологические и физиологические отклонения в личности подростка⁶. С родителями должны проводить профилактические бесе-

ды не только УИП ПДН, но и психологи. Разъяснить родителям что ребенок не должен бояться, скрывать свои эмоции, замыкаться в себе, он должен начать больше общаться с вами, видеть в вас опору, человека которому можно довериться, ведь доверие – это открытые, позитивные взаимоотношения между людьми. Доверие считается основой всех социальных институтов, в том числе семьи. Исходя из моего опыта, я могу сказать, что в основном дети мало разговаривают со своими родителями, бояться рассказать какие-либо секреты т.е. способствовать созданию комфортных условий в семье для развития личности подростка и создание положительной мотивации у родителей в содействии образовательному учреждению, педагогам дополнительного образования, своему ребёнку;

Можно открыть сообщество или проводить вебинары для родителей, примером является шоу «Дорогая, мы убиваем детей» чтобы помочь им наладить отношения с детьми, показать, как правильно поступать в той или иной ситуации, как сдерживать эмоции, не кричать на детей, усугубляя положение. Но если родители являются алкоголиками, наркоманами и т.д. то конечно же ставить на учет, часто проверять их, беседовать с несовершеннолетними не подвергаются ли они насилию.

Так же было бы не плохо за счет бюджетных средств организовать на базе общеобразовательных школ специальные кружки для трудных подростков, с которыми не могут справиться родители являющихся благополучной семьей, например, как в популярном Украинском шоу «Колледж», где трудных подростков перевоспитывают и приспособляют к дисциплине.

Вдобавок можно установить налоговые льготы и преференции для работодателей, создающих рабочие места для несовершеннолетних, чтобы несовершеннолетние могли сами обеспечивать себя, и тогда уменьшится уровень краж среди несовершеннолетних, обеспечить 100% трудовую занятость выпускников детских домов путем установления обязательных квот по приему их на работу для крупных промышленных предприятий.

Работа УИП ПДН закрепленного за организацией образования среди учащихся организации образования осуществляется во взаимодействии с педагогическими коллективами организации образования и в соответствии с планом совместных мероприятий, составляемого на каждую учебную четверть, который утверждается руководителем организации образования и заместителем начальника горрайоргана (либо начальником МПС)⁷.

В целях профилактики правонарушений среди учащихся УИП ПДН:

1) проводят профилактические беседы с учащимися и их родителями или законными представителями, посещают их по месту жительства;

2) совместно с ответственными работниками образовательного учреждения проводят мероприятия по правовой пропаганде, информационно-просветительской работе, направленной на формирование законопослушного поведения учащихся;

3) организуют профилактические мероприятия, направленные на выявление и пресечение правонарушений среди учащихся организаций образования с привлечением педагогического коллектива учебного заведения;

4) принимают участие в организации отдыха и занятости учащихся образовательного учреждения в каникулярный период;

5) оказывают педагогическому коллективу образовательного учреждения организационную и правовую помощь в вопросах предупреждения безнадзорности, алкоголизма и наркомании среди учащихся;

6) обеспечивают охрану общественного порядка при проведении массовых мероприятий на территории образовательного учреждения, а также вне образовательного учреждения с участием учащихся;

7) выявляют учащихся организаций образования, совершающих правонарушения и иные антиобщественные действия, употребляющих алкогольные напитки, психотропные и одурманивающие вещества, и незамедлительно информируют об этом руководство организации образования;

8) выявляют родителей или законных представителей, учащихся организации образования, не выполняющих обязанности по содержанию, воспитанию, обучению, жестоко обращающихся с детьми или вовлекающих их в совершение уголовных правонарушений и антиобщественных действий;

9) выявляют причины и условия, способствующие безнадзорности, совершению правонарушений и иных антиобщественных действий учащимися организации образования;

10) принимают участие в обследовании жилищно-бытовых условий родителей или законных представителей несовершеннолетних, не исполняющих своих обязанностей по воспитанию, обучению и (или) содержанию несовершеннолетних, а также отрицательно влияющих на их поведение, а также несовершеннолетних, состоящих на учете ОВД;

11) подготавливают материалы в суд или комиссию по делам несовершеннолетних и защите их прав на несовершеннолетних, злостно уклоняющихся от обучения, совершающих уголовные правонарушения до достижения возраста, с которого наступает уголовная ответственность для направления в специальные организации образования, в том числе с особым режимом содержания;

12) оказывают содействие по сбору и направлению материалов в комиссию по делам несовершеннолетних и защите их прав на родителей или законных представителей, не исполняющих или ненадлежащим образом исполняющих обязанности по воспитанию, содержанию и обучению своих детей, для подготовки ходатайства в суд на лишение либо ограничение их родительских прав;

13) оказывают содействие в проведении в организации образования выездных заседаний судов, комиссий по делам несовершеннолетних и защите их прав;

14) содействуют работе детских движений правоохранительной направленности⁸.

-
- ¹ Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года «Конвенция о правах ребенка» // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.
 - ² Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.
 - ³ **Жетсписбаев Б. А., Бектенов О. А.** Предупреждение административной деликтности несовершеннолетних: Учебное пособие. — Алматы: Нур-пресс, 2008. — 196 с.
 - ⁴ Материалы семинара-совещания участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних ЛОВД(ОВД) Юго-восточного УВД на транспорте МВД Республики Казахстан. — Алматы: «ДАНЕКЕР», 2003.
 - ⁵ Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399.
 - ⁶ **Ескендиоров А. А.** Несовершеннолетние в Республике Казахстан. Уголовное преследование и наказание, охрана их прав и свобод: Научное издание. Сборник тезисов и статей. — Алматы: Нур-Принт, 2010. — 185 с.
 - ⁷ **Сергун П. П.** Охрана прав и свобод личности в производстве по делам об административных правонарушениях: Автореферат дис. ... канд. юрид. — Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д. И. Курского, 1987. — 18 с.
 - ⁸ Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 1098 «Об утверждении Правил организации деятельности участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних органов внутренних дел» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012953>.

Ш. Н. Жаржанова — Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті «Құқық» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі;

Т. Т. Мұхамединов — Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті «Құқық» кафедрасының 1-курс магистранты

ЮВЕНАЛЬДЫҚ СОТ ЖҮЙЕСİNДЕГІ СОТТАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ, ДАМУЫ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Баланың құқықтары туралы конвенцияның нормаларына сәйкес мемлекет «баланың жарқын болашағы үшін, оны қажетті қорғаныспен және қамқорлықпен қамтамасыз етуге тиіс». Бейжің ережесінде «әділдік тәртібі кәмелетке толмағанның жарқын болашағы бірінші орынға қойылған», «сот шешімі кәмелетке толмағандардың қызығушылығын қанағаттандыруға тиіс және оған түсіністікпен қарауы тиіс»; «кәмелетке толмағанның ісін сот қарау кезінде оның жарқын болашағы анықтау факторы болуға тиіс» секілді қағидаларды басшылыққа алады¹.

Ювенальдық әділеттік (ағыл. Juvenile justice) қазақ тіліне аударғанда «кәмелетке толмағандарға қатысты әділеттік» осындай жолмен ювенальдық әділеттік мамандандырылған әділдік тәртібін ұсынады, осыған сәйкес заңнама, мемлекеттік және басқада органдардың жетпеушіліктерін, құқық қорғау мекемелерінің кәмелетке толмағандардың заңды қызығушылықтарына қатысты әділдік, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығына әрекет. Бұл тәртіпке мемлекеттен құқылы төрешілер, прокуратура өкілдері, тергеушілер, адвокаттар, қоғамдық қызметкерлер кіреді.

Қазіргі таңда ювенальдық әділеттікті құрайтын мамандандырылған тәртіп қызмет етеді, және де «ювенальдық әділеттік не?» деген сұраққа нақты анықтама жоқ. Бұл тәртіптің құқықтық және тарихи ерекшеліктеріне қарай, бұл тәртіп қолданылып жүрген жерлерде «ювенальдық әділеттік» деген термин қолданылады.

АҚШ-та Чикаго қаласында 2 шілде 1899 жылы ең бірінші рет ювенальдық әділеттік пайда болған, осыған сәйкес «тастанды балалар, қанғыбас, және қылмыскер балалар және оларды қарау» туралы заң қабылданды, ең бірінші кәмелетке толмағандардың ісі бойынша сот болды. Ювенальдық соттың туындауына және осы заңның қабылдануына негіз болған Чикаго қаласындағы әйелдер клубының мүшесі Люси Флауэр және «Халл Хауз» қоғамдық мекемесінің мүшесі Джулия Латроп. Осыдан кейін бірте-бірте ювенальдық әділеттік дами бастады. Осылай АҚШ-тың Нью-Йорк қаласында, Бостон және Филадельфия қалаларында ең бірінші приюттар ашыла бастады.

Сол уақытта АҚШ-та өндіріс дами бастады, соның салдарынан тұрғындардың ауылдық жерден қалаға көшуіне себепші болды, жасөспірімдердің арасындағы қылмысқа және қараусыз қалуына, және де жұмыссыздық, кедейлікке әкеліп соқты.

Содан кейін, балалар үйі және қамқорлық жасаушы мекемелер кәметке толмаған құқық бұзушылардың толықтай өмірге деген көзқарасын өзгертуге дайын болғаннан кейін, жасөспірімдер арасындағы қылмыстарға көп көңіл бөліне бастады, толықтай бір жүйе қалыптасты, бір сөзбен айтқанда ювеналдық әділеттіктің тіркесі пайда болды.

Сол уақытта жасөспірімдердің арасындағы қылмыс, неке-отбасы заңнамасынан туындайтын азаматтық даулар мен ювенальдық соттың қарауына жататын істерге назар аударылмағаны анық.

Ювенальдық соттардың заманауи соттардан едәуір айырмашылықтары болды. Сот отырысында соттармен қатар мемлекеттік және қоғамдық қамқоршылар қатысты. Қамқоршылардың жетекшілігі соттың қадағалауында болды. Қазіргі таңда республикамызда білім департаментінің атынан қорғаныш және қамқоршы сотта өкіл болып және қатысты тұлға болып қатысады.

1908 ж. шілде айында Канадада, 1905 ж. тамыз айында Англияда, 1912 ж. мамырында Бельгияда, 1905 ж. Нидерландда, 1910 ж. Ресейде, 1919 ж. Польшада, 1914 ж. наурызында Францияда, 1908 ж. Венгрияда, 1918 ж. 2 тамызында Испанияда, 1908 ж. мамырында Италияда, 1924 ж. Желтоқсанында Грецияда ювенальдық әділеттік жүзеге асырыла бастады².

Зерттеу тарихы көрсеткендей, ең бірінші кәметке толмағандардың ісі бойынша сот, 1910 жылдың 22 қаңтарында Ресейде Санкт-Петербург қаласында пайда болды, сот істерін әлемдік сот қарады, кәметке толмағандардың қамқорлығымен айналысатын мекемелердің жұмысын қадағалады. Алайда, 17 сәуір 1918 жылы Ресейде РКФСР халықтық кеңес комитетінің декретіне байланысты, ювенальдық әділеттік өз қызметін тоқтатты.

Петроградта, Москвада, Харьковта, Киевте, Одессада, Ливавада, Томскде, Ригада, Саратовта қазан төңкерісіне дейін «балалар» соттары салаландырылды. Төкеріске дейінгі және 20-сыншы жылдардағы кеңес заң әдебиетінде осы соттардың қызметі өте жоғары бағаланды.

Кәметке толмағандардың ісі бойынша соттар құрылған мемлекеттердің көпшілігінде айтарлықтай тез жергілікті биліктен ресми түрде көмек көрсетілді. Керісінше, Ресейде патшалық билікті қоғамдық күш шын мәнісінде атаусыз қалдырды. Озық орыс революцияға дейінгі заңгерлер, орыс соттың тап осы қалыбын ең сәтті деп есептеді. Бұндай сарапшылықтың түбімен оның кең заңды құқығы, байланыс халықпен болды, со-

ғұрлым сот дүниежүзілік болды. 70% камелетке толмаған құқық бұзушыларды сот абақтыға емес, қамқоршылардың қарауына жіберді. Оның үстіне автономды ресейдің ювенальдық заңнамасы совнаркомның 17 қаңтар 1918 жылғы жарлығы бойынша өмір сүруін тоқтатты. Сот жүйесінде өзгерістер 1918 жылдың қаңтарынан 1920 жылға дейін жалғасты. Совет абызарының екі жарлығына байланысты «кәмелетке толмағандарға қатысты комиссия» «кәмелетке толмағандардың соты туралы» 4 наурыз 1920 жыл.

«Кәмелетке толмағандардың комиссиясы бойынша» жарлық Ресей әділеттігіне орасан өзгерістер енгізді: кәмелетке толмағандарды қамау жазасы және кәмелетке толмағандарды соттау алынып тасталынды. Әділдік үшін революцияға дейін кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың өмірін бақылайтын арнайы қызмет құрылды. Алайда толық дерлік сәйкес білімнің болмауы көп ұзатпай комиссия мүшелерін сот туралы ойлауға мәжбүр етті³.

Ресей журналдарының бірінде ювенальдық сот құрудағы тәжірибесі көрсетілді, 15 ақпан 2002 жылы РФ мемлекеттік үйі бірінші отырыста «Федеральдық конституциялық заңына» өзгерістер қабылдады (ювенальдық сот құру туралы). 2004 жылы басталған екінші отырыста, заң қабылданбады.

2010 жылдың 15 сәуіріне дейін ювенальдық сотты енгізу туралы ұсыныс қарастырылуда болды. Бірақ Ресейдің пилотты аудандарында (30-ға жуық) ювенальдық соттар құрылған және заңды бұзып жұмыс жасап жатыр. (3 тарау 118 бап РФ Конституциясына сәйкес).

15 сәуірде 2010 жылы жоғарғы соттың төрешісі В. Дорошков Ресейде бұдан былай ювенальдық соттар құрылмайды, себебі Ресей қазіргі таңда ювеналдық заңнаманы қабылдауға дайын емес екендігін хабарлады.

Бұған қарамастан 20 сәуірде 2010 жылы Азова қаласында ювенальдық соттын ашылуы болып және Ресейдің пилотты аудандарында заңсыз өз өмірін жалғастыруда.

Батыстан алып жатқан тәжірибе Ресейде қалыптастыруға көп күш талап ететіні анық, бұл мәселеге мемлекет, үкіметтік емес ұйымдарға сондай-ақ мемлекеттік органдарға да қатысты. Егер аянбай еңбек етіп, ортақ мақсат қойып еңбек етсе ғана жақсы жетістіктерге жететіні анық.

Францияда француз жүйесінің қалыптасуын екі кезеңге бөледі, бірінші кезеңі 1880 жылы аяқтады, ол уақытта мемлекет отбасы ісіне араласпады, себебі отбасы жеке меншік ретінде қарастырылды. Романс отбасының ажырамас бөлігі болып балаға деген құқығы болды. XII ғасырға дейін бала жас ерекшелігіне қарай адам емес, толыққанды үлкен адам ретінде қарастырылды. XII ғасырдан бастап бала оқытылуға жіберілді, лоно шіркеу-

лерге тәрбиеге жіберілді. Француз революциясы ата-ана құқығын шектеді. 1792 жылғы заңға сәйкес әкесі балаға 21 жасқа дейін билік ете алды. XIX ғасырда мемлекет балаларды кәсіпкерлердің қолына тапсырып оларға деген қызығушылығын жоғалтты.

Заманауи бала құқық жүйесі, жүйені жетілдіруде пайда болған, 1945 жылы бекітілді. Тіпті бұл жүйені жетілдірумен келісседі бұл жүйе саяси еркіндіктің белгісі болып табылады. Балалардың қалыптасуына, дамуы жолында бағытталған көмек болды.

Роберт Лутес, Корона судьясы, Канада ювенальдық заңнамасы туралы былай жазды, Канадада 1908 жылдан бастап ересек адамдарға қарағанда жастарға көп көңіл бөлінді. Соған сәйкес дербес әділеттік жүйесі орнатылды. Сол кезден кейін ювенальдық заңнама көптеген өзгерістерге ұшырады. 1984 жылы Канада да «жас қылмыскерлер» туралы заң қабылданды. (Young Offenders Act) «кәмелетке толмаған қылмыскерлер» (Juvenile Delinquents Act) 1908 жылдан бастап «жас қылмыскерлер» туралы заң қабылданғанға дейін (ЮОА) қылмыстық істер ювенальдық сотта ашық түрде каралды⁴.

Ювенальдық заңнама жүйесінде баланың қызығушылығы мен құқықтарын сақтауға мүмкіндік берді. Сот отырыстарына заңды қамқоршылары, адвокаттар сенімді тұлға ретінде қатыса алды. Қазіргі таңда ювенальдық заңнаманың құрылуы жақсы жетістіктерге жеткізетіні анық.

Егер Қазақстан республикасында ювенальдық соттардың құрылу тарихына тоқтала кететін болсақ, ең бірінші соттар Астана және Алматы қалаларында 2007 жылы қалыптасты.

«Қазақстанда ювенальдық заңнаманың» пилоттық жобасы өзінің ісін 2003 жылы бастады. Осы жобаға сәйкес ювенальдық әділеттік барлық республикада жұмыс жасауға тиіс.

Бұл жоба Қазақстанда басталғанға дейін азаматтық және қылмыстық істер бойынша анализ жүргізілген кезде бірнеше өзекті мәселелер пайда болды. Ізінше ювенальдық әділеттікті қабылдау қажеттілігі туындады.

Төрт жыл бақылау жүргізілгеннен кейін Қазақстанда ювенальдық соттардың қалыптасуына себепші болды. Алайда, еске сала кету керек қазіргі таңда мамандандырылған ауданаралық кәмелетке толмағандардың ісі бойынша соттар Астана және Алматы қалаларында ғана бар.

Бұндай соттардың пайда болуына 23 тамыз 2007 жылғы Қазақстан Республикасы президентінің Жарлығы бойынша "мамандандырылған ауданаралық кәмелетке толмағандардың ісі бойынша соттар Астана және Алматы" қалаларында құрылуына себепші болды. Соттардың құрылу мақсаты

неке және отбасы заңнамасынан туындайтын азаматтық істер бойынша және қылмыстық істерде татуластыру шарасын қолдану жолында құрылған.

Кәмелетке толмағандардың ісі бойынша соттар кешенді заңды құқық ретінде құрылды, азаматтық және әкімшілік істер бойынша, кәмелетке толмағандардың құқын сақтауға қатысты құрылған.

Ювенальдық әділеттікте психологтардың көп әсер ететінін ескере отырып, Қазақстанда ювенальдық әділеттіктің тағы бір моделі пайда болды.

Әлеуметтік психологтар тобы - Алматы ЖОО-ның түлектері адвокаттармен бірге кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғайды. «Ювеналдық әділеттік» жобасының нәтежесінде, Қазақстанда тұңғыш рет қылмыстық және азаматтық процестерге мамандандырылған әлеуметтік психологтардың кәмелетке толмағандарды қорғау жағынан қатысу тәжірибесі жарияланды.

1994 жылы 12 сәуірде өткізілген бала құқығына қатысты конвенцияға байланысты жобаның жүзеге асырылуы мүмкін болды.

Республикамыздағы соттар «Қазақстандағы ювеналдық әділеттік» жобасының аса маңызды және тиімді нәтежесі болды. Жобаның нәтежесінде жергілікті сондай-ақ халықаралық стандарттарға сай бала құқығын қорғаудағы ювеналдық әділеттіктің моделі зерттелген болатын. Жоба өткізілген аймақтарға процеске қатысушылар бала құқығы туралы Конвенцияның жетекшілігімен әрекет етті. Әр істе тиімді құқық қорғаумен қамтамасыз етілген болатын, бірлескен жоба аяқталды, алайда ювенальдық әділеттіктің қалыптасу процесі басталып жатыр⁵.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты ювеналдық әділеттіктің қажеттілігі туралы жариялаған себепшілерінің бірден-бір болып табылады.

Қазіргі таңда Азияда осындай кәмелетке толмағандардың ісі бойынша мамандандырылған ауданаралық сот тек қана біздің мемлекетімізде ғана құрылған.

5 шілде 2008 жылғы ҚР-ның заңына сәйкес кәмелетке толағандардың ісі бойынша мамандандырылған ауданаралық соттар туралы сұрақтарға байланысты ҚР бірнеше заңнамалық актілері бойынша өзгертулермен толықтырулар енгізілді, бұл заңдар 2008жылы 28 шілдеде өз күшіне енді. Қазіргі таңда ювенальдық соттар Астана және Алматы қалаларында жүзеге асырылады. Ювеналдық әділеттік жүйесінде дамуына біршама күш жұмсалды. Республикамыздың қалған облыстарында кәмелетке толмағандарды қорғауға қатысты қылмыстық және азаматтық істер жалпыланған заңнамамен қарастырылады. Ювеналдық әділеттік жүйесі республикамызда толық енгізілмеген.

2008 жылғы 19 тамыздағы ювеналдық әділеттік құру туралы Концепцияға сәйкес құрамына учаскелік инспекторлар, тергеушілер, кәмелетке толмағандардың ісі бойынша жедел әрекет ететін полиция, әлеуметтік психологтар және педогогтар кіретін мамандандырылған ювеналдық полиция құру қажетті болып табылды. Алайда тәжірибеде формалді жағынан көрінеді. Ювеналдық соттан осы сұрақ бойынша Астана қаласының ПД басқармасына астанада мамандандырылған сот болғандықтан осындай сала енгізу туралы үндеу жолданған болатын. Бұл сұрақ осы дөңгелек үстелде талқыланды, ювенальдық әділеттік туралы сұрақтар бойынша координациялық кеңеске қарастырылуға енгізілген болатын.

Азаматтық істерді қарауда сот тәрбие мәселесін, отбасының материалдық жағдайын, кәмелетке толмағандардың және олардың ата-аналарының психологиялық тұрақсыздық жағдайының анықтайды. Осындай істердің санаты бойынша сот жүргізген анализдер жайсыз балалардың санаты сезіктінің орнына дейін жеткізуі мүмкін деген ұйғарымға келтіреді. Шын мәнісінде бұл жағдайды алдын алудың әрекеттері жоқ, қаржылық дағдарыс кезінде аз қамтылған отбасылар өз-өзіне тапсырылған, бұндай мұқтаж халық санаты болып табылады. Бұндай отбасылар соттан балаларды әлеуметтік бейімдеу орталықтарына жөнелтіледі, қамқорлық және қорғаныш органдары әрекет етеді.

Бұндай балаларды уақытша тәрбиелеуге интернатқа жіберу соттың бірден-бір шешімі болып табылады. Алайда Астана қаласында қолайсыз отбасылардың балалары орналасатын интернаттың жоқтығы анықталды. Астана қаласының 2010 жылғы хабарламасына сәйкес қалада бұндай мекеме енгізілу жоспарланған, алайда осы уақытқа дейін бұл мекемелер пайда болған жоқ.

Қазақстан Республикасында 2009-2011 жылдарда ювенальдық әділеттіктің дамуы туралы Концепцияда көрсетілген, Президентінің қолдаумен атап айтқанда тек қана сот жүйесінде басқа мемлекеттік органдарға қарағанда, кәмелетке толмаған балалардың мүдделері мен құқықтарын қорғауға бағытталған, мамандандырылған ювенальдық әділеттік саласы құрылды және жұмыс жасауда.

Ювеналдық әділеттік бастамасымен Астана қаласының әкімігі кәмелетке толмағандардың ісі бойынша кеңейтілген отырыс өткізілді, ювенальдық әділеттік жүйесінің органдарының әрекеттестігімен кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу және құқық бұзушылықты алдын алу сұрақтары талқыланды. Осы іс шарада ата-ана құқығынан айыру, әкімшілік материалдарда, қылмыстық істерді қарауда, сотта істі қарауда туындайтын сұрақтар қойылды. Кәмелетке толмағандардың ісі бойынша кеңейтілген отырыста,

ювеналдық әділеттікке қатысты сұрақтар қарастырылады, сот өкілі қала координациялық кеңес органы ювеналдық әділеттігін құру төңірегінде ұсынысы, қолдау тапты⁶.

Оның үстіне, Астана қаласының ювеналдық сотына іске қатысуға балаларды әлеуметтік қорғау орталығы-қоғамдық бірлестігі мамандандырылған психолог ретінде шақырылды. Тәжірибеде ата-анасының, баланың, оларды қоршаған ортаның, психологиялық тұрғыдан тұжырымдама жасалады, соттың назарына ұсынылады. Алайда бұл жұмыс қоғамның бастамасымен жүргізіледі, көбіне ата-аналардың жүргізілетін психологиялық тесттерге төлейтін жағдайлары бола бермейді.

Тәуелсіздік алған кезде Қазақстан Республикасында ювеналдық әділеттіктің тиімді жүйесі болған жоқ. Алайда оның қалыптасуы құқықтық реформасының төңірегінде жүзеге асырылды, кейін 2009-2011 жылдардағы ювеналдық әділеттіктің даму туралы Концепцияға бекітілді.

Кәмелетке толмағандардың ісі бойынша мамандандырылған сотта, ювеналдық әділеттіктің дамуы, Концепцияға сәйкес құқықтық саясат 2010 жылдан бастап 2020 жылға дейін БҰҰ-ның бала құқығы туралы ұсынысын орындауда Қазақстан жүйенің орталық звеносы болып белгіленгенін халықаралық сарапшылар атап өтті.

Мамандандырылған сот ювеналдық әділеттік жүйесінің аса маңызды звеносы болуға тиіс, Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес сот билігі барлық істер мен даулар араласуға құқылы. Кәмелетке толмағандарды заңды мүдделері мен құқығын қорғауда, көптеген мүмкіндіктерге ие.

Мамандандырылған соттың құрылуымен қатар, әділдіктің ерекше жүйесінің формировалды түрі туралы айта кеткен дұрыс.

Қазіргі таңда қолданылып жүрген заңнамалар, заманауи халықаралық стандарттарға сай деп есептеймін. Бірақ іс жүргізу заңнамасы жетілдіруді қажет етеді, кәмелетке толмағандардың ісі бойынша құқықтық әрекеттерді барыша детализациялау және сот іс жүргізуіне әрі қарай ювеналдық әділеттіктің принциптер енгізу мақсатында.

Кәмелетке толмағандардың ісі бойынша сот өзінің жұмысын басқа ведомстволармен балалармен жергілікті дәрежеде жұмыс жасайтын, оның ішінде мелекетік, қоғамдық және құқық қорғау органдарымен байланыстырады.

Біз енізгіміз келіп жүрген сот пен прокурордың әрекеттестіктің ерекше тәсілі мен түрін талап етеді. Алайда прокуратура органында кәмелетке толмағандардың құқығын қорғау төңірегінде мамандандырылған бөлімше құру туралы мәселе көтерілген болатын.

Кәмелетке толмағандардың ісі бойынша бөлімшенің полиция инспекторлары толыққанды жұмыс жасмайды, оған криминалдық полиция және тергеушілер, өз алдына арнайыландырылған білімді қажет етеді.

Әділет министрі ювельдық әділеттік құру туралы координациялық жұмысқа көп еңбегі сіңгені анық. Бірақ оның органдық қалыптасуына институционалдық негіз аталған министрліктің топтамасына, қылмыстық-атқару жүйесі сот актілерінің орындалуы бөлігіне жатқызылды, шартты жаза қолданумен байланысты, қазір бұл функция ПМ-не берілді. Ювеналдық заңдық кеңестің құрылуы нолминалды мінезге ие, біздің қаламызда оларға жеке ғимарат жоқ, адвокаттар жұмысының спецификасының күшіне сай, олардың тарапынан ювеналдық технологияны енгізуде белсенділік байқалмайды.

Кәмелетке толмағандардың құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз ету үшін, балалар құқығын қорғау саласында ведомства аралық координация және мемлекет саясатын жүзеге асырылуын қадағалау білім және ғылым министрлігі саласында балалар құқығын және олардың аймақтық құқығын қорғауда комитет құрылды. Бала құқығын сақтау департаменті ювеналдық әділеттіктің координираланатын органына құзырлы болуға міндетті.

Мен атап өткендей ювеналдық әділеттік институтының әлуметтік жұмысшылар, қызметтер ажырамас бөлігі болмауы маңызды мәселесі болып табылады.

Концепцияда қаралған мамандандырылған органдардың формальды болуы немесе болмауы, ювеналдық жүйеге кәмелетке толмағандарды қайта тәрбиелеу туралы қойылған тапсырмаларды толыққанды жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді.

Кәмелетке толмағандардың мәселелерін көріп және ішінен сезетін сот, олар үшін шешімі жоқ болып көрінетін мәселелермен күнделікті кездеседі, бұндай балалардың жетекшілігі үшін қолдан келен шараның барлығын қолданады, әлсіз орнатылған қолданылып жүрген ювеналдық жүйенің жағдайын өзгертуге тырысады. Біз бұл саланы әр түрлі бағытта дамыту жолында кптеген іс шаралар өткіземіз, мемлекеттік оғандарға әр түрлі ақпараттар беріледі, халықаралық мекемелерді Қазақстанда ювенальдық әділеттіктің дамуына өз үлесін шақыру анықтама жұмыстарын жүргізу болып табылады.

Ювенальдық әділеттік осы жылға өз жұмысын аяқтайды, Концепция толығымен орындалмады.

Осындай істердің санаты бойынша сот жүргізген анализдер жайсыз балалардың санаты сезіктінің орнына дейін жеткізуі мүмкін деген ұйғарымға келтіреді. Шын мәнісінде бұл жағдайды алдын алудың әрекеттері жоқ,

қаржылық дағдарыс кезінде аз қамтылған отбасылар өз-өзіне тапсырылған, бұндай мұқтаж халық санаты болып табылады. Бұндай отбасылар соттан балаларды әлеуметтік бейімдеу орталықтарына жөнелтіледі, қамқорлық және қорғаныш органдары әрекет етеді.

- 1 **Жандарбек Б. А.** Қазақстан Республикасында неке-отбасы қатынастарын құқықтық реттеу. — Алматы, 2018.
- 2 **Лутес Р.** Канадская система ювенальной юстиции (и некоторые аспекты, которые могут представлять интерес для Российской Федерации) // Вопросы ювенальной юстиции. — 2006. — № 4.
- 3 **Пчелинцева Л. М.** Практикум по семейному праву. 2-е изд., пере-раб. и доп. — М.: Издательство НОРМА, 2000. — 256 с.
- 4 **Штыкова Н. Н.** Ювенальная юстиция в США, Англии и России XIX-XX века: Историко-правовой анализ: Дисс. ... канд. юрид. наук. — Н. Новгород, 2001. — 186 с.
- 5 **Сүлейменов М. К.** Азаматтық құқық және азаматтық заңнама: теория және тәжірибе мәселелері // Азаматтық құқық және азаматтық заңнама: халықаралық ғылыми-тәжірибе материалдары жыл сайынғы оқылу төңірегінде, Қазақстан Республикасының азаматтық кодекстің мерей тойына орай (жеке бөлімнің 15 жылдығы және ерекше бөлімге 10 жыл) Алматы 13-14 мамыр 2019 жыл. — Алматы: НИИ жеке құқық ҚазМЗУ, 2019. — С. 10-28.
- 6 **Сүлейменов М. К.** Қазақстан Республикасының жеке құқықтың өзекті мәселелері // Жеке құқықтың өзекті мәселелері: Халықара.ғылым.матер.тәжі.түсін. — Алматы: ҚазМЗУ, 2018. — С. 5-18.

Иванов К. И. — доцент Европейского гуманитарного университета, советник по праву стран СНГ адвокатского бюро Foxenlaw, Международной арбитраж (г. Вильнюс, Литва), доктор права

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДОПРОИЗВОДСТВА ОНЛАЙН НА ПРИМЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО АРБИТРАЖА

2020 год принес много нового не только в международное коммерческое право, но и в международный коммерческий арбитраж. В связи с закрытыми границами и медленным возвращением к привычному деловому общению стало очевидно, что судебные споры онлайн надолго станут обычной практикой. Необходимо проанализировать, есть ли в правовых системах четкое определение и применение онлайн споров и какова судьба принимаемых решений. В данной статье анализируется, является ли арбитраж эффективным механизмом урегулирования торговых споров для развивающихся стран. На протяжении многих лет между государственным

судом и международным арбитражем идет ожесточенная конкуренция, последний, несомненно, выигрывает в возможности упрощенного исполнения решения на основе Нью-Йоркской конвенции. Во многих странах в государственных судах стали вводиться видео- или онлайн-разбирательства, что также должно было привлечь внимание. Формирование и развитие правовой системы и функционирование рынка напрямую зависят от реформ и новелл, которые получают участники рынка. Несомненно, наиболее сложной сферой реформирования являются вопросы судебного и арбитражного разбирательства. Россия, как и многие государства, находится в процессе эффективного изменения правового регулирования экономической сферы. Для развития экономики, выхода на зарубежные рынки и привлечения инвестиций необходима сильная судебная система. Для предпринимателей международный арбитраж - это аналог и удобный способ решения споров иностранного бизнеса на долгие годы. Наличие и функционирование международного арбитража в стране - положительный знак для рынка. Более того, как показывает статистика, наличие эффективного и конкурентоспособного закона о международном арбитраже и новых инструментов в виде углубленного рассмотрения или дистанционного формата привлекает в этот суд не только местных участников рынка, но и может стать региональным центром для международного арбитража. Неотъемлемой частью развития экономики является конфиденциальность споров, особенно это важно при формировании рыночных отношений. Международный арбитраж предоставляет такую возможность в развивающихся странах. Более того, в случае двух регионов (страны Балтии и СНГ) важно проанализировать развитие международного арбитража. Опыт в сфере международных споров, как со странами Запада, так и со странами СНГ, огромен. За 10-12 лет страны Балтии сумели стать привлекательными арбитражными центрами и разработать негосударственный инструмент разрешения споров. По мнению иностранных инвесторов, наличие и отличная практика международного арбитража в странах Балтии были одним из факторов выбора для инвестиций в эти страны. Кроме того, наличие негосударственных судов позволяет избежать затягивания рассмотрения споров в государственных судах. Страны СНГ находятся на пути реформирования международного арбитража как одного из наиболее эффективных инструментов рыночной экономики. Среди основных выводов можно назвать продвижение институционального арбитража в развивающихся странах, поощрение торговых органов и торговых палат к созданию арбитражных центров частного сектора, поощрение более гибких правил процедуры и использование современных информационных технологий, прояс-

няющие отношения между судебной властью и арбитражем, ускорение назначения арбитров и разрешение отводов к арбитражным решениям.

К 2020 году в странах СНГ и Балтии международный арбитраж стал наиболее удобным правовым инструментом разрешения споров, и встал вопрос об онлайн-работе таких судов.

Необходимо проанализировать, насколько страны были готовы к быстрому техническому обращению для онлайн-рассмотрения. Важный нюанс — это вид рассмотрения. Это может быть лично, письменно или заочно - национальные законы допускают различные варианты. Для письменного или заочного производства проблем не было, за исключением задержки почтовых отправлений, но обстоятельства непреодолимой силы, проявленные в 2020 году Международной торговой палатой, широко применяются. Иная ситуация с очными встречами. Не во всех странах есть понимание или правовое регулирование онлайн-судопроизводства. В странах Балтии реформы были многоуровневыми. В результате реформы в странах отказались от государственных хозяйственных судов. В Литве они просуществовали несколько лет. Всего 4 года в Литве существовал хозяйственный суд, который должен был быть ликвидирован в 1998 году. Как отмечает профессор В. Некрошюс, на то были веские причины. Прежде всего, это был фактически единственный орган в Литве, уполномоченный рассматривать все коммерческие споры, что могло быть прекрасной предпосылкой для коррупции. Ведение дел по коммерческим спорам после упразднения хозяйственного суда передано в суды общей компетенции.

С 1990 по 1994 год в Литве действовал временный закон о судебной системе, который не вводил ничего нового, а представлял собой лишь подготовительный этап для принятия нового модернизированного закона.

В 1995 году вступает в силу новый закон о судах. Закон четко и последовательно устанавливает судебную систему. В период с 1994 по 2002 годы в поправки активно вносились поправки, что позволило сформировать очень эффективную судебную систему.

Особенностью разграничения полномочий и юрисдикций является точная и очень обоснованная градация для так их судов, как Апелляционный и Апилинковый (районный суд), что позволяет избежать вопросов о юрисдикции. К компетенции Апелляционного суда относится рассмотрение апелляций на решения, вынесенные районными судами первой инстанции.

А в юрисдикцию районного суда входят все гражданские дела поиск у более 30 тысяч евро, а также он рассматривает отдельные вопросы по гражданским и уголовным делам. Все это позволяет решать вопросы оперативно и квалифицированным специалистом. Апелляция решения рай-

онного суда подаются в Апелляционном суде, что, по сути, является отличным способом вынесения обоснованного судебного решения в рамках другого судебного учреждения. Наряду с быстрым развитием реформ судебной системы в Литве шла активная модернизация в сфере гражданского судопроизводства. Новое литовское государство реализовало, в основном, принципы активного суда, принцип экономии и концентрации процесса, исключения возможности затягивать процесс.

Одной из основных обязанностей сторон, наряду с обязанностью добросовестно осуществлять свои процессуальные права, является также обязанность прилагать усилия для облегчения процесса.

Для постсоветских республик страны Балтии могут стать образцом реформирования судебной системы. Однако немецкие эксперты напоминают, что в прибалтийских республиках условия для реформ были более благоприятными, чем в странах СНГ.

Судебная реформа в странах Балтии длилась несколько лет. Были изменены полномочия судебной власти и подготовлена новая законодательная база. Первый из действующих в настоящее время конституционных судов в постсоветских республиках был создан в одной из стран Балтии - Литве.

У прибалтийских юристов и общества было желание построить новую судебную систему и правовое государство, которое в целом реализовалось.

В Литве, как и в других странах Балтии, провели основательную реформу судебной сферы в достаточно ответственный период истории государства. Без современной судебной системы невозможно было бы интегрироваться в Европейский Союз.

Членство в ЕС повлияло на материальное право, но после интеграции судебная система Литвы не пострадала. Принципы и нормы Европейского Союза уже заложены в судебной реформе.

Несомненно, реформа судов в Литве будет продолжена, но правовая основа, созданная в первые годы существования правовой системы, позволит Литовской Республике проводить реформы быстро и эффективно.

В других постсоветских странах реформа предприняла аналогичные шаги, но в большинстве стран государственные арбитражные суды остались.

Подготовленная правовая система Литвы имеет основания для ведения онлайн-разбирательств, как письменных, так и онлайн-трансляций встреч с обязательной идентификацией участников. Таким образом, для развивающихся стран одной из наиболее удобных моделей, конечно же, является третейский суд и международный арбитраж. Статистика показала открытие и регистрацию таких судов в последние годы в странах СНГ. Откры-

ваются новые арбитражные суды для разрешения споров в режиме онлайн. Законодательство в области международного арбитража стало перенимать опыт западных стран. Заметный процесс начался, когда споры с контрагентами из Алматы или Баку все чаще стали рассматриваться в международных арбитражах этих стран.

Особенность, которая больше всего привлекает частные стороны из разных государств к передаче их спора в арбитражный суд, - это гибкость процедуры. Однако различия между арбитражем и судебным разбирательством не только процедурные, но и касаются существа дел сторон. Это связано с тем, что в сфере международного арбитража право, применимое к существу дела, определяется в соответствии с другими положениями, кроме установленных законом норм коллизионного права. В зависимости от арбитражного права места нахождения весь статут международного частного права может быть отражен в одном положении - «без выбора сторон арбитражный суд применяет нормы права, которые он сочтет уместными». Отсюда следует, что арбитражные суды, в отличие от государственных судов, не связаны коллизионными нормами суда. Более того, существо спора, переданного в арбитраж, может регулироваться не только каким-либо национальным сводом законов (например, Гражданским кодексом Польши), но также негосударственным, негосударственным сводом положений — «нормами права» (например, Принципы международных коммерческих контрактов УНИДРУА). Как стороны и суды могут использовать свою автономию при определении права, применимого к спору¹.

Процедуры разрешения споров в арбитраже и арбитраже должны быть одинаковыми, поэтому, когда впервые разрабатывали законы об арбитражных судах и о международном коммерческом арбитраже, пытались сделать один закон, но по разным причинам этого не произошло.

Как показывает опыт стран СНГ, в отличие от международной практики, законодатели в этих странах пошли по пути принятия двух разных законов об арбитраже и международном арбитраже. Мы считаем, что в долгосрочной перспективе в Казахстане вполне возможно и целесообразно принять единый закон².

Законодательство Казахстана регулирует и разрешает онлайн-собрания как письменных разбирательств, так и обычных претензий. Следует отметить, что такая возможность зафиксирована именно регламентом суда.

Арбитраж в Казахстане, несмотря на все трудности и препятствия, продолжает развиваться и, несомненно, займет достойное место в системе способов защиты прав граждан и юридических лиц.

Пандемия обнажила большую проблему — наличие реальных арбитражных заседаний как в странах СНГ, так и в странах Балтии онлайн-встреч, при этом такие вопросы не всегда юридически фиксируются, что делает такие решения незаконными.

Ключевые слова для развития стран с переходной экономикой — свободная экономика, конкуренция, репутация и независимые суды. Международный коммерческий арбитраж стал основой для защиты интересов как национальных, так и иностранных инвесторов. Необходимо сосредоточиться не только на реформах, но и на обучении международному коммерческому арбитражу в наших странах. Необходимо обновить национальные акты с четким указанием возможности проведения онлайн-встреч в соответствии с регламентом суда. В противном случае в будущем мы рискуем получить большое количество оспариваемых решений и подорвать авторитет международного арбитража.

¹ *Michał König*. Non-State Law in International Commercial Arbitration // XXXV Polish Yearbook of international, 2015, P. 265-292.

² *Сулейменов М. К., Дүйсенова А. Е.* Развитие законодательства Республики Казахстан о международном коммерческом арбитраже // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31104908.

Р. С. Избас — ҚР ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ІО әкімшілік қызметі кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі;

Л. С. Маланина — ҚР ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ІО әкімшілік қызметі кафедрасының доценті, полиция полковнигі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫМЕН ХАЛЫҚҚА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ СЕРВИСТІК МОДЕЛІ

Қазақстан Республикасындағы ішкі істер органдарының Халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделіне көшуі Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша іске асырылуда¹.

Сервис латын сөзінен-service қызмет көрсету, қызмет ету, қызмет көрсету аумағында қызмет атқару, техникалық қызмет көрсету, жайлылық, жылдамдық, құрметпен қарау, сыпайы қызметкерлер, сапа және т.с.с. мағынаны білдіреді.

Төменде ұсынылған кестеде бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетін Қазақстан Республикасындағы ішкі істер органдарының Халыққа қызмет көрсетуінің дәстүрлі және сервистік модельдері келтірілген:

ПО Халыққа қызмет көрсетудің дәстүрлі моделі:	ПО Халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделі:
Қылмыс пен күрес	Қорғау және көмектесу
Статистика, қылмыстардың ашылу көрсеткіші, айыппұлдар	Азаматтардың сенімі, қауіпсіздік сезімі
Қылмысқа қарсы күрестің жа-залаушы, реактивті әдістері	Мәселелерді шешу, тарту, байла-нысу, қарым-қатынас
Құқық бұзушылар	Заңға бағынатын азаматтар

Бұл ретте Ішкі істер органдарының Халыққа қызмет көрсетуінің сервистік моделінде тапсырмалар, көрсеткіштер, әдістермен объектілер басымдықтар болып табылады.

Полиция тәжірибесінде сервистік полиция дегеніміз: басқару стилі, азаматтардың мәселелерін шешу, қоғаммен тығыз байланыс, қылмыс мәселелерін шешудің жаңа әдістері.

Ұсынылған тізімді жалғастыруға болады, бірақ қоғаммен сындарлы диалогтың негізгі менеджерлері болып табылатын учаскелік полиция инспекторларының қызметіне жүгінеміз, өйткені олар өз учаскелерінде халықпен тікелей қарым-қатынаста болады.

Осыған байланысты елімізде халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделінің басты тұлғасы - учаскелік полиция инспекторының тиімді жұмыс істеуі үшін барлық жағдай жасалуда.

Халықпен тығыз қарым-қатынастың басты шарты-учаскелік полиция инспекторы бір учаскеге он-он бес жыл қызмет еткен кезде өзгермеуі.

Әдетте, учаскелік полиция инспекторларына полицияның ерікті көмекшілері мен еріктілер баға жетпес көмек көрсетеді.

Егер учаскелік полиция инспекторының тәртіптілік, батылдық, қайсарлық, тиянақтылық, зияткерлік сияқты қасиеттері болмаса, қойылған мақсатқа қол жеткізілмейді.

Сондай-ақ, учаскелік полиция инспекторы әділеттілік, адалдық пен табандылық сезіміне ие болуы керек.

Қазақстанда учаскелік полиция инспекторының өкілеттіктері айтарлықтай кеңейтілді, бұл оған негізгі уақытты әкімшілік учаскеде болуға және өзінің өкілеттігіне жатпайтын жұмыстармен айналысудан босауына мүмкіндік беретіндігін айта кету қажет.

Учаскелік полиция инспекторының көмекшісі мәртебесі де заң жүзінде бекітіліп, учаскелік полиция инспекторының өкілеттіктері берілген. Айырмашылығы әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылық белгілері бар материалдар бойынша дербес процестік шешім қабылдауда болып табылады.

Мәселе тез өзгертін әлемде адамдардың қарапайым қолдауды жиі қажет ететіндігінде, өйткені адамқиындықтарды жалғыз өзі жеңе алмайды.

Бірінші полицияға жүгіну ойы пайда болады. Бұл жағдайда учаскелік полиция инспекторы өзінің көмегі арқылы зиянын тигізбеуі керек екенін есте ұстауы керек, әңгімеде қажетті жұбаныш сөздерін таңдап, жігерлендіріп, өзіне теріс көзқарас туғызбауы керек.

Бұл жағдайда не істеу керек? Адамға сөйлеуге мүмкіндік беріңіз. Өз кезегінде учаскелік полиция инспекторы тыңдауы қажет. Сенім мен түсіністік ортасын құруға тырысыңыз. Қолдаудағы ең бастысы, адам қиын жағдайға тап болған кезде жалғыз емес екенін және оған учаскелік полиция инспекторлары әрдайым көмектесуге дайын екенін түсінуі керек.

Біз облыс орталықтарында тәулік бойы жұмыс істеу режимі үшін заманауи құралдармен жабдықталған және қажет болған жағдайда азаматтарға уақтылы көмек көрсету үшін полицияның модульдік бекеттерінің орнатылып жатқандарын көре аламыз.

Орнатылған бекеттер құқық бұзушылық жиі жасалатын жерлерде полицияның тұрақты болуының әсерін тудырады.

Сонымен қатар, осы модульдерді орталық көшелерге орната отырып, қалалардың шетінде, өнеркәсіптік аймақтарда, саяжай алаптарында және адамдар тұратын басқа да аймақтарда адамдардың қауіпсіздік мен қорғалу сезімін сезінбеулері мәселесін, сонымен қатар халыққа қызмет көрсетуді тиісінше қамтамасыз етпеу секілді мәселелерді жіберіп аламыз.

Бұған қоса, ПД жедел басқару орталықтарымен тікелей байланысты бейнебақылау камераларын патрульдеу бағыттарымен қамтылмаған жерлерде орнату қажеттігі мәселесі де бар.

Осы мәселелерді шешпей, біз «полиция қадамдық қолжетімділікте» қағидасы жұмыс істемейтіні туралы ұзақ уақыт айтатын боламыз.

Қазақстан Республикасы ПМ-нің негізі мен жұмыс істеуі – уақытсынағынан өткентексерілген стратегиялық шешім, яғни, Ішкі істер органдарының негізгі міндеті-елдегі құқықтық тәртіпті тиісінше қамтамасыз ету арқылы азаматтарды, қоғамды және мемлекетті құқыққа қарсы қол сұғушылықтан қорғау болып табылады және болып қала береді.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы², Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары³ және ішкі істер органдарын

жаңғырту жөніндегі 2019-2021 жылдарға арналған Жол картасы⁴ сияқты елдің стратегиялық құжаттарында Қазақстан Республикасы ИІМ жұмысын жаңғыртуды одан әрі іске асыруға, халықаралық ынтымақтастықты дамытуға, одан әрі сапалы құрылымдық қайта құруға, Халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделін, сондай-ақ аумақтық ішкі істер органдарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға бағытталған.

Бұл ретте Халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделіне көшу бойынша кадрларды іріктеу, даярлау бойынша 2019-2021 жылдарға арналған Ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі Жол картасының үшінші бағытын орындауға ерекше назар аударылады.

Қазіргі уақытта облыстардың ПД-де эксперименттер үшін кеңістіктер жасалған, яғни сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін және әкімшілік құқық бұзушылықтардың бірыңғай тізілімін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін озық технологиялар бойынша түйінді құзыреттер құрылды.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы технологиялар Қазақстан Республикасында қоғамның әлеуметтік процестерін мониторингілеу, құқық бұзушылықтарды болжау және олардың алдын алу үшін қолданылады.

Біздің елімізде мобильдік бейнетіркеу құрылғыларын (төс видео жетондар) пайдалану кеңінен таралды, бұл полицияның азаматтармен өзара іс-қимылының ашықтығын арттырды.

Сонымен қатар, Ішкі істер органдарының Халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделіне көшуін жүзеге асыру үшін бір күн жеткіліксіз. Ол үшін бірқатар міндеттерді шешу қажет:

- қазақстандық қоғамның дәстүрлі өмір салтын ескере отырып, полицияның сервистік моделінің «саналы» тұжырымдамасын қалыптастыру;
- полиция қызметкерлеріне негізделген жүктеме және экономикалық есеп жүргізу;
- учаскелік полиция пункттерін қазіргі заманғы техникалық жабдықтармен материалдық-техникалық жарақтандыру мәселесін қарау;
- ішкі істер органдарында қызмет өткеру үшін кадрларды қатаң іріктеу мәселесі шетте қалмауы тиіс;
- полиция қызметкерлерін халыққа тиісті қызмет көрсету және өмірлік қиын жағдайға тап болған азаматтарға қажетті көмек көрсету бойынша оқытумен барынша қамту қажет.

Халыққа сервистік қызмет көрсету моделін табысты енгізу қазақстандық құқықтанушығалымдар, атқарушы билік пен мемлекеттік қызметшілер, билік, құқық қорғау органдары мен қоғамдық бірлестіктер қоғамдастығының күш-жігерінсіз мүмкін емес.

- ¹ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 10 қыркүйектегі № 628 қаулысы «Мемлекет басшысының 2021 жылғы 1 қыркүйектегі "Халық бірлігі және жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі" атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000628>.
- ² «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы (Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсанда) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31305671.
- ³ «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37132242.
- ⁴ «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі 2019 – 2021 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 Қаулысы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39549498.

Л. А. Климова — аға оқытушы Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті (Орал қ.), заң ғылымдарының магистрі

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Егеменді де өркениетті елдің бүгінгі мен ертеңін өрге бастырар жас жеткіншектер екені белгілі. Болашақтың тізгінін ұстайтын олардың алдағы атқарар іс-әрекеттерінің түп-тамыры бүгінгі күнмен тығыз байланысты.

Бүгінде Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050»¹ стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдаушы шеңберінде тұжырымдалған құқық қорғау жүйесін одан әрі жаңғырту мақсатында іс-шараларды жүзеге асыру негізінде ана мен балаға бағытталған қылмыс үшін жазаны күшейту туралы міндеттемелерді жүктеуі заңды құбылыс.

Кәмілетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алуды тікелей, не жанама көздейтін құқықтық актілердің көп болуы қоғамдық қатынастардың кез келген саласында кәмілетке толмағандар тұлғасының дамуын қамтамасыз ететін қолдау жүйесінің даму бағытын айқындайды. Әсіресе

бұл қауіпті жағдайда тұрған және ерекше қорғау мен қолдауға мұқтаж жасөспірімдерге қажет. Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен оқытуда отбасының маңызы зор.

Бүгінгі күнгі қоғамның алдында тұрған басты міндеттердің бірі – балалар мен жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, кәметке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу. Бұл мәселе қазіргі таңда көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр, себебі өмірлік қиын жағдайға душар болған жасөспірімдердің саны азаяр емес. «Ел болам десең, бесігіңді түзе» деп атамыз қазақ айтқандай, бүгінгі жастар еліміздің болашағы. Жастар қоғамымыздың жүрек дүрсілі, өзегі. Есігінен енді аттап отырған жаңа ғасырда ұлтымыздың өсуі де, өшуі де жастарға тікелей байланысты. Сондықтан да білім алушы жастар Отанға деген сүйіспеншілік патриотизм, танымының заңдылықтарын игеру тиіс. Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғамды қалыптастыруда бастысы азаматтық пен құқықтық мәдениетті дамыту болып табылады. Бұл азаматтардың қоғам, ел өміріне сапалы түрде және өз бетімен қатысуын көздейді. Оқушыларға құқықтық тәрбие беруді қамтамасыз ету мазмұнындағы құқықтық тәрбие, білім беру жүйесінің заманауи бөлігі және басым бағыты болып табылады. Құқықтық білім беруді қалыптастырудың маңыздылығы қоғамда болып жатқан әлеуметтік үдерістердің жоғары динамизмі мен әлеуметтік – техникалық қажеттіліктердің жоғарылауымен ғана емес, ғылыми-техникалық өркендеу талаптарының жоғарылауымен де тығыз байланысты. Саяси өмірдің әртүрлі мәселелерін кәсіби, терең түрде түсіну үшін, заманауи қоғамның барлық салаларындағы динамикалық өзгерістерді анықтау үшін жақсы ойлау қабілеті, дүниетанымдық көзқарасқа сенімділік және жүйелі құқықтық ұстаным болуы қажет.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2015 жылдың 22 сәуіріндегі № 227 бұйрығы негізінде бекітілген Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздеріне сәйкес тәрбие жұмысының басты бағыттарының бірі жас жеткіншектерге құқықтық тәрбие беру болып табылады. Құқықтық тәрбие беру² орта және жоғары сынып оқушылары үшін өте маңызды. Жасөспірімдік кезең – бұл құқықтық тәрбиеге қалыптастырудың ең қолайлы кезеңі. Осы жастағы оқушылар құқық, еркіндік жөніндегі ақпараттарды және заңды толық түсіне алады. Құқықтық тәрбиенің мақсаты- мемлекеттің заңын құрметтейтін ұрпақ тәрбиелеу. Құқықтық тәрбиенің бастамасы оқушыларға терминдер мен ұғымдарды түсіндіру. Терминдік түсініктерді еркін меңгеру арқылы оқушы жауапкершілікті сезініп, іс-әрекеттің құқықтық жағын саралайтын болады. Жасөспірімдік кезең – есею, жетілу, мүмкіншілік кезеңі. Бұл кезеңде өзгерістер, әсіресе өзара қарым – қатынастағы

өзгерістер жедел түрде болады. Білім беру ұйымдарындағы жасөспірімдердің ар-намыс сезімдері алда тұрады, парыз, серіктестік, ғашықтық сезімдерге бой алу басым болады. Жасөспірімдер бір - біріне жоғары моральдік талаптар қояды. Бір-бірімен дос болуда сабақты жақсы оқу қасиеттері аса маңызды болмайды, тек адамгершілік қасиеттеріне көп мән береді: жолдастарын батылдығы, ерлігі, қиын сәттерде көмек көрсету т.б қасиеттеріне қарап бағалайды. Достық қарым-қатынас орнату қажеттілігі тән болады, яғни, достарымен әңгімелескенді ұнатады, достықты жоғары бағалайды және келіспеушіліктер болса соған қатты алаңдайды. Жасөспірім жеке тұлға болып толық қалыптаспағандықтан және әлі қоғамдық ортада өз орнын таппағандықтан, осы кезеңде оқушыларға отбасы тарапынан, мектептен, қоғамнан әлеуметтік бақылауды күшейту керек. Өйткені, жасөспірімге ата – аналардың ықпалынан гөрі араласатын ортасының, топтардың ықпалы басымырақ болады және бұл жасөспірімдерде қоғамға қарсы жат әрекеттерге бейім болу қылықтарының көбеюіне бірден-бір себеп болушы фактор.

Қазіргі таңда біздің өсіп келе жатқан ұрпақты салауатты дамуына егеменді де, тәуелсіз мемлекетіміз Қазақстан демократиялық және қиын-қыстау өтпелі кезеңдерде біздің жастарымыздың арасында, соның ішінде атап айтсақ кәмілетке толмағандар арасындағы бақылаусыздық болып тұр. Соңғы жылдары республикада өсіп келе жатқан кәмілетке толмағандар арасында және жастардың төмендегі статистикалық мәліметтеріне қарайтын болсақ, өкінішке орай, қарастырылып отырған тұлғалар арасындағы қылмыстылық өршуде. Отбасының немесе мемлекет қамқорлығының аздығынан, балалардың іс-әрекетіне бақылаудың жоқтығы олардың теріс жолға түсіп кетуіне мүмкіндік береді. Олар өздерінің ойына не келсе соны жасап, заңсыз қаражат тауып, қоғамға қауіп тудырады. Сонымен қатар жасөспірімнің ұзақ уақыт қараусыз және криминалдық ортада болуы оның әрі қарай өмір сүру деңгейін анықтайды.

Кәмілетке толмаған құқық бұзушылықтармен сақтандыру жұмысын жұмысын тиімді жүргізуге кедергі болатын бір жағдай-қоғамға қайшы әрекет жасаған жасөспірімнің 70%-ы кейін өзінің қылмыстық ортасына қайтып оралады. Сол себепті соңғы онжылдықта сақтандыру жұмысын жүргізуге мәжбүр ететін жеткіншіктердің саны жоғары деңгейде тұр. Яғни олардың әртүрлі сылтаулармен қоғамға қайшы әрекет жасау дағдылары бойға орнығуда, қылықтары ересектерден кем түспейді. Сондықтан бүгінгі жеткіншіктер арасындағы зорлықшыл зерделеу проблемасы өзекті мәселеге айналды. Жасы кәмілетке толмаған жасөспірімдердің қолымен жасалған

қылмыстардың саны өсіп бара жатыр. Олардың негізгі себептері атай кетсек төмендегідей:

Бірінші себепте, ата-аналар тәрбиесінің жеткіліксіз болуы. Жеткілікті болғанның өзінде тәрбиенің дұрыс берілмеуі. Қазіргі ата-аналардың тәрбиесі бұрынғы мен салыстырғанда мүлдем өзгеше. Нәтижесінде ата-аналар балаларына кері тәрбие береді, яғни атап айтатын болсақ көшеде келе жатып бір-бірімен соқтығысып қалған жағдайда, кешірім сұрап әрі қарай кете берудің орнына, олардың ата-аналары оларға тек өзінікін дұрыс, өзгенікін бұрыс деп тәрбиелейді. Ал сол тәрбиені көріп өскен жас бала ертеңгі күні біреуге жамандық жасаса да өзінікін дұрыс деп санайды. Сол кезде ол жасы кәмелетке толмаған балаға тәрбие беру өте тым кеш болады. Әрине тәрбие ошақ басынан, содан кейін қазіргі таңда мектептегі мұғалімдерінің беделінің төмен түскендігі де байқалады. Бұл да қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Екінші себеп – қоғамдағы қылмыстың артуына нашақорлық пен алкогольизмнің салдары болып тұр. Әрине, ішкен адам өзінің жасаған әрекетіне, мінезіне жауап беруі өте қиын және ол мас күйін дененің дұрыс, ненің бұрыс екенін тіпті ойламайды. Сондықтан аталған мәселені шешпейтін болсақ, біз жасөспірімдер арасындағы қылмыстың санын азайту мүмкін емес.

Үшінші себеп – құқыққорғау органдарындағы заңсыздық мәселесі. Бір бала қылмыс жасаса және оны бәрі біледі. Ал осы кезде құқыққорғау органдары әлгі балаға жаза қолданудың орнына бас қазандылыққа жатпайтын шараларды қолданып, көз жұмып отыра береді, ал бұл жағдай келесі балаға теріс әсер етеді. Осы оқиғаны көрген жастар жазадан құтылуға болады деген ойға келеді. Нәтижесінде жасөспірімдер арасында заңға сенімсіздік пайда болады.

Төртінші себеп – біздің қоғамдағы жастар өз уақыттарын бос және тиімсіз пайдаланады. Жастардың бос уақытын тиімді пайдалану үшін мемлекет тарапынан көп көңіл бөлсе, жасап жатқан жағдайы жеткіліксіз болғандықтан біздің жастар әртүрлі қылмысқа барып отыр. Мәселен, қандай ойын болмасын, тегін баратын жер жоқ, бәрі ақылы, аттап бассаң ақша, тек қана көшеде тегін жүруге болады. Қолы бос болғаннан кейін жастар ойына келгенін істейді. Сол себепті мемлекет тарапынан жастардың бос уақытын орынды пайдалануына мүмкіндіктерді молынан жасау керек деген пікірдеміз.

Бесіктен белі шықпай жатып әрбір оғаш қадамына селт етпей сергек қараған балалардың жат әрекетіне баруына байланысты себеп не? Кім кінәлі? Қоршаған орта ма? Әлде мектеп пе? Әлде жүре түзеліп кетер деп жат

қылық істеген баласының әрекетіне немқұрайлы қарайтын ата-ана ма? Болашақ тағдыры бейтарап қалдырмайтын кез-келген адамның осы сұрақа жауап іздеуі бесенеден белгілі.

Қазіргі қоғам жастардан үміт күтуде. Оларға мектеп те тәрбиеге шақырып, білім алуына жағдайлар жасауға заман талабына байланысты жастарға білім беру басты мемлекетіміздің міндеті жас болашақ ұрпақтарымыз білімді, саналы азамат болып шығу, озық мемлекеттердің қатарына қосылу.

Кәметке толмағандардың арасында әртүрлі қылмыстың терең тамырлануы кімді болса да, алаңдатпай қоймайды. Құқықтың мемлекетке қадам басқан шақта қоғамға саналы адам қалыптастыру мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі болатын болса, ол міндетті іске асыруға басты мақсат жасөспірімді жаңа рух та, жаңа көзқараста тәрбиелеуден айқын көрінеді.

Құқық бұзушылыққа басты себеп – баланың пайдалы әспен айналыспауы десек, жоғарғыда айтып кеткендей оның бос сандалыстан көп өкініштерге ұрындырып жататыны айтпаса да түсінікті. Осы орайда В. М. Бехтеревтың «Баланы тәй-тәй басып қолына затты мықтап ұстай бастағаннан бастап-ақ үнемі еңбекке үйрету керек» – деген пікірі мен келісуге болады. Жасөспірім өзге жастарға қарағанда педагогтар мен тиісті әдебиеттерге көп әңгіме болып, жиі көтеріледі. Себебі бұл кезеңде оның психикалық даму ерекшелігі жас баламен ересектерге қарағанда әлде қайда өзгеше болады. Бұл кезеңге тән тағы бір ерекшелік жасөспірім барлық нәрсені өз бетімен орындап, үлкен адамдардың қамқорлығымен ақыл кеңесінен құтылғысы келеді. Жасөспірімнің ересектен айырмашылығы тек үлкен адамдармен қатынасының өзгеше келетініндей емес, сонымен қатар биологиялық дамуы жағынан кеңінен өріс алатынында. Ал жалпы алғанда жасөспірім тың өзгеше сипатта келеді. Дегенмен психиканың бұл ерекшелігі жасөспірімде әлеумет өмірінің өзінің ерекшелігінен болар.

Әдетте жеткіншектерді тәрбиеге көнбейтін қиын жас деп сипаттайды. Солай деп бағалайтыны біріншіден бұрынғы кездегі психикасы мінез-құлқы өзгеріп, соның негізінде жаңа қасиеттер пайда болатыныннан. Екіншіден осындай психиканың жаңа саласының пайда болуынан бала қиналысқа ұшырайды, уайым шегеді, оның тәрбиеге көнуіне бөгет жасайды. Мұндай өзгерістерді психологтар түрлі ше дәлелдейді. Осы ғасырдың бас кезінде психолог З. Фрейд жасөспірім үлкендердің қамқорлығына көнбейтінін «өзім бәрін орындаймын дейтінін жыныс қасиетінің салдарынан болатын санасыз әуесқойлық» деп түсіндірді. Бұл пікірге көптеген психологтар қарсы. Жасөспірімдердің тәрбиеге көнгісі келмеуі түпкілікті емес, уақытша кездесетін уақыттың бірі. Қоғамдық ортаның жеткіншекті

тәрбиелеуге ықпалы зор. Қоғам дамуының ерекшелігіне қарай жастарға қойылатын талап үнемі өзгеріліп отырады. Осы талапқа сай жеткіншек бала жасынан үлкендер жасына өтерде қоғам жағдайы оған түрліше әсер етіп, баланы әр-түрлі фантастикалық іске ұмтылтырады. Мұндай уақытша келіспеушілік пен күресу мектептегі және үйшіндегі тәрбие жұмысының негізінде болады. Егер тәрбие не оқу жұмысы жеткіншектер мен жақсы жүргізілсе ұнамсыз әдеттер денаулақ болады.

Жаратылыстан жүрек жылуы мен мейірім шуағы мол халықтың бірі-қазақ. Бала тәрбиесіне деген нем құрайлық оның табиғатына мүлдем жат. Өйткені қазақтың ел алдындағы абырой беделі, қадір қасиеті, тек жеке басының жақсылығы немесе дәулеті мен ғана емес, бауырынан өрген ұрпақтарының салауаттылығы жарақтылығы мен өлшенген. Ата-бабаларымыздың сондай ектілік деген ұғымды ежелден қастерлеп, оның атадан балаға мирас қылып қалдыруында терең сыр жатыр.

Қазіргі кезеңде әрбір психолог алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі- психологиялық әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа психологиялық технологияны меңгеру. Осы жұмыста мынандай технологияларды басшылыққа алуға болады: ақпараттық технология, өзін-өзі жетілдіру технологиясы, жаңа қабілеттерді дамыту технологиясы, денсаулықты сақтау және қорғауға бағытталған технологиялар.

Атақты педагог К. Д. Ушинскийдің «Адамды жан-жақты тәрбиелеу мен дамыту үшін оны жан-жақты біліп алу керек» деген қағидасын қолдана отырып, «Кәмелеттік жасқа толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу» себебін анықтау мақсатында бақылау, сауалнамалар, тесттер, әңгімелесу әдісі, арт терапия және акция т.б.әдістерді қолдануға болады³. Суреттерді зерттеу баланың қызығушылықтарын, әуестіктерін, темпераментінің ерекшеліктерін, көңіл-күйін және ішкі әлемін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. «Отбасы» суреті, бала мен ата-ананың қарым-қатынасын анықтау, Гудинаф тестінің негізінде «адамды сал» тесті - бала бойында қандай психологиялық қиындықтар бар екенін болжауға мүмкіндік береді. Мінез-құлқы қиын баланың жеке басының дамуында өзіндік бағалау үлкен рөл атқарады. Осыған байланысты білімгерлердің өзіндік бағалауы қандай екенін анықтау үшін А. И. Липкинаның «Үш баға» әдісін қолдануға болады. Мұғаліммен ара қатынасын анықтау мақсатында «Мұғалім және оқушы» сауалнамасы, социометрия әдісімен оқушының сыныптағы орнын анықтап, өз қалауы бойынша ортаға тарту жұмыстары жүргізілуі керек деп ойлаймын. Бала бойындағы бірінші күні байқалмаған қасиет екінші күні байқалып отырады. Сондықтан білімгерге немесе

оқушыға арналған күнделік жүргізу керек. Онда жыл бойы қысқа да нақты мәлімет жазылып жүреді.

Қорыта айтқанда, бүгінгі таңдағы еліміздегі білім беру ұйымдарының әлеуметтік міндеті- жас ұрпаққа сапалы білім, саналы тәрбие беру және олардың әрқайсысына өмірден өз жолын табуға көмектесуді негізгі мақсат еткені абзал.

-
- ¹ «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы (Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсанда) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31305671.
 - ² *Сатыбалды Л.* Формы вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность. — Алматы, 1999.
 - ³ *Олпорт С. В, Гордон В.* Личность психологии. — М: Ювента, 1998. — 345 с.

Корнейчук С. В. — старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, подполковник в отставке

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ

Проблеме борьбы с несовершеннолетней деликтностью уделяется постоянное внимание на самых высоких уровнях управления и закреплено в программных документах Республики Казахстан. В Послании Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства», отражено, что «Какой наша страна будет в будущем, напрямую зависит от того, что мы сегодня воспитываем в наших детях»¹.

В процессе проведения круглых столов, тренингов, семинаров и интервьюирования практических сотрудников местной полицейской службы, участники часто указывают на некоторые проблемы привлечения несовершеннолетних правонарушителей к административной ответственности, а также родителей и лиц, их заменяющих за правонарушения, совершенные несовершеннолетними и в отношении их. Участники этих мероприятий не только поднимают проблемы административной деликтности несо-

вершеннолетних, но и сами предлагают пути их решения. На самых важных проблемах остановимся в настоящей статье.

Статья 440 КРКоАП в последние годы претерпела значительные изменения, направленные на повышение ответственности родителей за правонарумерные действия своих детей, но, вместе с этим, появился ряд проблем в правоприменительной практике. Так, законом Республики Казахстан от 30 декабря 2019 года №300 из статьи 440 КРКоАП исключили части 4 и 5, декриминализируя административную ответственность за систематические (3 раза в течение одного года) факты распития или появления в общественном месте в нетрезвом виде, в том числе и несовершеннолетних. Но этим же законом по 3 части ст.440 КРКоАП за повторное совершение правонарушений, предусмотренных части 1 и 2 предусмотрели санкции в виде административного ареста².

То есть можно сделать вывод о том, что административная ответственность стала еще более репрессивной, так как санкция в виде ареста предусматривалась только за систематические правонарушения, предусмотренные частями 1 и 2 ст. 440 КРКоАП, а сейчас за повторные в течение одного года после наложения административного взыскания. Последние попытки совершенствовать административную ответственность в сфере антиалкогольного законодательства не решили проблем правоприменительной практики.

Во-первых, санкция части 2 статьи 440 КРКоАП определяет субъектов административной ответственности, которыми являются мать, отец несовершеннолетнего правонарушителя или лица их заменяющие. По смыслу в полной семье субъектами ответственности являются оба родителя, и нет точного ответа на вопросы:

- штраф налагается на одного из родителей или на обоих одновременно?

- на кого из них следует налагать штраф, если родители находятся в официальном или не официальном разводе?

Так, п.2 статьи 11 Закона Республики Казахстан «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» предусматривает равенство при разделении ответственности мужчин и женщин за воспитание детей³.

Во-вторых, действующая санкция третьей части статьи 440 КРКоАП, предусматривает альтернативное наказания административному штрафу в виде ареста за повторное (два и более раз) совершение правонарушения. То есть, родители могут лишаться свободы до 5 суток, а кто должен это время воспитывать несовершеннолетнего правонарушителя? Не лучше ли зани-

маться профилактикой этих правонарушений, чем лишать свободы родителей и лиц, их заменяющих? По нашему мнению, за повторное и систематическое употребление несовершеннолетним алкогольных напитков или одурманивающих веществ никого не следует наказывать, а направлять несовершеннолетнего на лечение, в том числе и принудительное.

В-третьих, согласно статье 28 КРКоАП, административной ответственности подлежит физическое лицо, достигшее ко времени совершения административного правонарушения шестнадцатилетнего возраста, а по ч.ч. 2 и 3 статьи 440 КРКоАП взыскание налагается только на родителей, даже если несовершеннолетний правонарушитель в возрасте 16-17 лет и имеет самостоятельный источник существования.

В-четвертых, кто будет воспитывать несовершеннолетних детей, если в неполной семье единственному родителю по части 3 ст.440 КРКоАП судья взыщет административное взыскание в виде административного ареста?

На основании этого, а также с целью снижения репрессивности административной ответственности обосновано, что из части 3 статьи 440 КРКоАП следует исключить санкцию в виде административного ареста. Лица, систематически злоупотребляющие спиртными напитками, в том числе и несовершеннолетние, в большинстве случаев являются большими алкоголиками, и их следует направлять на принудительное лечение.

На основании статьи 52 КРКоАП установление особых требований к поведению правонарушителю является мерой административно-правового воздействия, а также воспитательного воздействия и применяется только за совершение административного правонарушения. Так как, согласно статье 28 КРРКоАП, субъектами административных правонарушений могут являться физические вменяемые лица, достигшие к моменту окончания или пресечения административного правонарушения шестнадцатилетнего возраста, то и установить особые требования к поведению можно к несовершеннолетним правонарушителям в возрасте от 16 до 18 лет⁴.

В перечне статей, перечисленных в статье 54 КРКоАП, есть составы административных правонарушений, где субъектом правонарушения являются несовершеннолетние в возрасте от 14 до 16 лет. Например, по статье 435 и 448 КРКоАП субъектами правонарушений являются несовершеннолетние в возрасте до 16 лет, а субъектами административной ответственности родители или лица их заменяющие. Так как к административной ответственности за административный вандализм и хулиганство, совершенное несовершеннолетним, привлекается к ответственности не несовершеннолетний, а его родители и лица их заменяющие, то установить особые требования к поведению можно только в отношении взрослых лиц.

Родители и лица, их заменяющие сами, не совершают хулиганские действия, предусмотренные статьями 435 и 448 КРКоАП, поэтому устанавливать ограничения, предусмотренные статьей 54 КРКоАП, следует считать нецелесообразным и по смыслу они не способствуют профилактике упомянутых административных правонарушений. В этой связи обосновано, что статьи 435 и 448 КРКоАП необходимо из перечня статей, перечисленных в статье 54 КРКоАП, исключить.

Факт совершения несовершеннолетним правонарушения во многих случаях является основанием для привлечения к административной ответственности законных представителей несовершеннолетних. В правоприменительной практике возникает проблемный вопрос: «Кого следует считать законным представителем несовершеннолетнего?». Особенно споры возникают между сотрудниками органов внутренних дел (полиции) и родителями в случаях привлечения последних к административной ответственности по статье 442 КРКоАП за нахождение в ночное время несовершеннолетних в развлекательных заведениях или вне жилища без сопровождения законных представителей.

Анализируя понятия законного представителя несовершеннолетнего по Закону Республики Казахстан от 8 августа 2002 года №345 «О правах ребенка в Республике Казахстан» и Кодекса РК от 26 декабря 2011 года №518 «О браке (супружестве) и семье», невозможно четко определить кто имеет право сопровождать несовершеннолетнего после 23 часов вне жилища и после 22 часов в развлекательных учреждениях. Сотрудники полиции произвольно трактуют эти понятия, что повышает риски нарушения законности при привлечении граждан к административной ответственности. Для решения этой проблемы необходимо статью 442 КРКоАП дополнить примечанием, в котором дать конкретное определение или перечень лиц, которые могут признаваться законными представителями несовершеннолетних детей.

На практике возникают еще два обоснованных вопроса:

1) когда вовлечение несовершеннолетних в совершение административного правонарушения следует признавать квалифицирующим признаком, а когда оно будет являться обстоятельством, отягчающим ответственность за административное правонарушение?

2) какое вовлечение несовершеннолетних является административным правонарушением, а какое относится к сфере уголовной юстиции?

Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года №12 разъясняет, что «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение административного правонарушения согласно под-

пункту 3) статьи 57 КРКоАП следует учитывать в качестве обстоятельства, отягчающего ответственность, если виновное лицо не привлекается к административной ответственности по статье 128 КРКоАП»⁵.

Такое разъяснение Верховного суда РК не дает ответ на первый вопрос. Но позволяет сделать вывод, что квалифицирующий признак вовлечения несовершеннолетних в совершение административного правонарушения не может одновременно являться обстоятельством, отягчающим административную ответственность.

Анализируя институт вовлечения несовершеннолетних по кодифицированному административному законодательству стран Восточной Европы и Центральной Азии, приходим к выводу, что статью 128 КРКоАП следует исключить. Вовлечение несовершеннолетних в административное правонарушение следует считать квалифицирующим признаком, если в диспозиции статьи Особенной части КРКоАП прямо указано на это. В остальных случаях вовлечение должно являться обстоятельством отягчающим административную ответственность.

Таким образом, вышеописанные проблемы привлечения несовершеннолетних правонарушителей к административной ответственности следует решать оперативно, не дожидаясь того, чтобы они стали хроническими. Предложенные в статье некоторые пути решения этих проблем должны позитивно сказаться на механизме привлечения несовершеннолетних к административной ответственности, а также родителей или лиц их заменяющих.

¹ Стратегия «Казахстан-2050: Новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана / Казахстанская правда. 2012. 15 дек.

² Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2019 года № 300-VI «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38558667.

³ Закон Республики Казахстан от 8 декабря 2009 года № 223-IV «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» (с изменениями по состоянию на 01.07.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30526983.

⁴ Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399.

⁵ Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 12 «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» (с изменениями от 31.05.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35063227.

Куатова А. А. — старший преподаватель Казахско-Русского Международного Университета (г. Актобе), магистр юридических наук

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ ШКОЛЬНОЙ МОЛОДЕЖИ

По мнению многих авторов эта возрастная группа (14-17 лет) характеризуется рядом особенностей и изменений, которые способствуют совершению противоправных действий. Хотя в периодизациях психофизиологического развития старший подростковый (14-15 лет) и младший юношеский (16-17 лет) возраста относят к разным возрастным периодам, в периодизации социального развития оба они обозначаются как 'маргинальный период социализации. Это объясняется сходством процессов, которые характеризуют социальное созревание индивида в это время, совпадением механизмов, институтов, способов социализации и т.п. Юристы также выделяют этот возраст, употребляя понятие 'несовершеннолетний' в отношении лиц 14-17 лет. Это связано с тем, что молодые люди в этом возрасте уже характеризуются определенным социальным статусом, гражданскими правами и обязанностями, закрепленными в законодательных актах. Однако, в отличие от взрослых, степень их социальных прав и ответственности еще ограничен¹.

Говоря о школьной молодежи как о 'группе повышенного риска' в плане совершения ими правонарушений, мы считаем необходимым рассмотреть основные причины этого, связанные с особенностями возрастных изменений. И. С. Кон, который занимался изучением данного возраста, выделил следующие причины:

1. Внутренние трудности переходного возраста, начиная с психогормональных изменений и заканчивая формированием и перестройкой «Я-концепции» т.е. в физиологическом плане у подростка наблюдается «гормональная буря», вызванная повышенной активностью эндокринной системы и проявляющаяся в повышенной возбудимости, эмоциональной неустойчивости, неадекватных эмоциональных реакциях, непредсказуемости настроений, раздражительности².

2. Это может вызывать трудности во взаимоотношениях, конфликты, ссоры, вербальную и другие виды агрессии, различные виды девиантного поведения. В этом возрасте происходит также половое созревание, которое вызывает серьезные проблемы в сфере взаимоотношений полов и может служить толчком к асоциальным проявлениям в сексуальной жизни под-

ростка. А возникшее желание найти признание у противоположного пола иногда приводит к использованию в этом деле аморальных и т.п. способов и приемов. Бурный рост, изменения в организме (внешние и внутренние) влекут за собой изменения в психике. В связи с этим может возникнуть синдром дисморфобии, когда собственный физический недостаток (зачастую придуманный) ясно осознается и фрустрирует личность³.

Под действием синдрома возникают характерологические изменения, которые вызывают проблемы в общении и адаптации. А, как уже говорилось ранее, дезадаптация — одна из основных причин формирования противоправного поведения. Ряд комплексов неполноценности, формирующихся под влиянием синдрома дисморфобии, приводит к возникновению у подростка неуверенности в себе, усилению его убеждаемости, снижению самооценки и вызывает появление ряда негативных качеств, отрицательно влияющих на формирование устойчивой позитивной «Я-концепции»⁴.

Важность ее создания неоспорима. Это подтверждают и исследования Е. Н. Голубевой, согласно которым «главная трудность в перевоспитании даже несовершеннолетних правонарушителей не в том, что подросток не хочет исправиться или не понимает, что надо жить честно, а в том, что они порой не могут этого сделать из-за наличия уже сформировавшейся и достаточно инертной системы негативных ценностей, оцениваемых обществом как аморальные»⁵.

Необходимо заметить, что сам процесс формирования самосознания в этом возрасте также существенным образом изменяет характер взаимоотношений с окружающими людьми, вызывает проявление выраженного стремления к самостоятельности, эмансипации, автономности от взрослых, обостренной критичности к ним и всему, что они предлагают, что порождает конфликты и отторжение ценностей общества (взрослых). С другой стороны, проявляется стремление к общению со сверстниками, повышенное внимание к их мнению, потребность в самоутверждении в этой среде.

Значимой становится референтная группа, возможное влияние которой мы рассматривали в предыдущей главе.

1. Статусно-ролевая неопределенность и ограниченность социального положения несовершеннолетнего. Она характеризуется тем, что по биологическим данным подросток/юноша достигает параметров взрослого человека, а его социальные и психологические возможности ограничены (т.е. у него почти отсутствует жизненный опыт, не сложилось мировоззрение, не сформированы защитные механизмы и стратегии адаптации, нет в наличии форм и механизмов поведения необходимого для разрешения многочисленных внешних и внутренних конфликтов и т.п.).

Таким образом, можно говорить о том, что они уже не дети, но, в то же время, еще и не взрослые. Это вызывает несоответствие между уровнем притязаний и его психологическими возможностями. Стремление преодолеть это противоречие может приводить к принятию внешних атрибутов взрослости таких, как курение, сквернословие, употребление спиртных напитков и т.д., вплоть до совершения преступлений и правонарушений. С другой стороны, желание казаться взрослым, самостоятельным, эмансипированность школьной молодежи заставляет их подвергать критике или вовсе отвергать нормы поведения и ценности, предлагаемые старшим поколением.

Противоречия, обусловленные перестройкой механизмов социального контроля. Имеется в виду, что «детские формы контроля, основанные на соблюдении внешних норм, послушания, уже не действуют; а взрослые способы, предполагающие сознательную дисциплину и самоконтроль, основанные на внутренних нормах, еще не сложились или не окрепли».

Хотелось бы отметить еще ряд качеств, свойственных данному возрасту и оказывающих влияние на возможность совершения асоциальных действий. К ним относится, например, подростковое упрямство, природе которого еще не нашли объяснения. Наличие этого качества вызывает у взрослых негативные эмоции, может приводить к конфликту и наказанию подростка. Это, в свою очередь, вызывает еще большее упрямство, несовершеннолетний может предпринимать попытки ухода из дома, совершения аморальных и асоциальных поступков. За этим следует новая попытка родителей привлечь подростка к порядку и т.д. Таким образом, получается замкнутый круг⁶. Постоянные наказания приводят к тому, что подросток перестает ощущать свою вину за совершаемые противоправные действия.

Это содействует формированию личности с асоциальной направленностью.

Еще одно качество, свойственное этому возрасту, — конформизм, который наиболее ярко проявляется в группе с девиантным поведением. По статистике большинство правонарушений осуществляется несовершеннолетними под давлением группы.

К совершению аморальных и асоциальных поступков может привести также юношеский «романтизм», стремление к чему-то яркому, необычному. А так как преступную деятельность всегда окружает ореол таинственности и романтики подростки легко попадают под влияние асоциальной личности.

К тому же немаловажную роль играет склонность к риску и авантюризму (свойственна 43%).

До сих пор мы рассматривали особенности, характеризующие нормальное развитие в этом возрасте, не касаясь «различных психических патологий и аномалий, которые затрудняют социальную адаптацию подростка и составляют непосредственные психобиологические предпосылки асоциального поведения». К таким психическим отклонениям и заболеваниям можно отнести олигофрению, ЗПР, психопатию, свойственные этому возрасту неврозы, психозы, патохарактерологические изменения и т.д.

Однако, исследования показали, что и в этих случаях важную роль играет социальный фактор, ближайшее окружение.

Особое значение придается наличию у несовершеннолетних нарушений индивидуально-психологического характера, включая нарушения эмоционально-волевой (повышенная тревожность, агрессивность, снижение эмпатичного качества, акцентуации характера и т.д.) и мотивационной сферы. Остановимся подробнее на акцентуациях характера в плане их влияния на совершение им правонарушений и преступлений. Т.к. установлено, что среди психически и умственно полноценных подростков-правонарушителей, акцентуации выявлены более, чем в 90% случаев.

Исследования А. В. Лебедева и И. А. Горьковой показали, что чаще других встречается акцентуация по гипертимному типу (более 30%). Подростки данного типа отличаются общительностью, повышенным уровнем психической энергии, расторможенностью, неусидчивостью, недисциплинированностью, склонностью к лидерству, ранним стремлением к самостоятельности. Они достаточно легко могут оказаться в неблагоприятной среде из-за сочетания склонности к риску с излишне эмоциональной реакцией на контроль со стороны родителей, педагогов.

Для подростков, отличающихся повышенной агрессивностью, вплоть до садистских действий, характерен шизоидный тип акцентуации (по тем же данным). Довольно часто среди несовершеннолетних правонарушителей встречается и эпилептоидный тип. Каждая из акцентуаций имеет свои особенности, которые необходимо учитывать при организации профилактической работы.

В последние годы в отечественной литературе выделяется акцентуация по криминогенному типу, под которой понимается «определенный тип развития подростка, когда с раннего детства определяется неуправляемость поведения и трудность социализации в сочетании с нарушениями построения общепринятой системы ценностей»⁷.

Что касается мотивационной сферы, то для молодежи характерно большее разнообразие мотивов (так, например, кражи совершаются не только из корысти, но и из-за стремления утвердить престиж в группе,

озорства, желания оказать содействие товарищам и т.п.). В большинстве случаев характерен скоротечный, ситуативный мотив.

Сами подростки выделяют следующие основные мотивы совершения преступлений и правонарушений:

1. «Собственная глупость» (за которой, как правило, скрывается бездуховность, затянувшееся детство, нежелание задумываться над будущим).

2. «Плохие друзья», «стечение обстоятельств» (как стремление снять с себя ответственность за совершенные действия) и т.д.

Немаловажное значение, по мнению С. А. Беличевой, имеет социально-психологические особенности, которые определяются уровнем социального развития (социализация в различных сферах жизнедеятельности), направленностью личности (ценностные ориентиры, социальные установки, ценностно-нормативные представления) и системой оценок и самооценок.

Таким образом, мы можем говорить о некоторых особенностях личности, которые характеризуют подростка-правонарушителя. А. И. Кучинский выделяет следующие черты группового сознания несовершеннолетних с противоправным поведением:

- неустойчивость ценностных ориентаций, слабая целевая информированность, «размытость» суждений, сужение сферы потребностей и интересов, доминирование локальных потребностей;

- нонконформизм в оценке общественных ценностей и стереотип «стадных» потребностей;

- стремление к расширению ценностей и символов на уровне самостоятельных групп, команд и элементы конкуренции и борьбы между ними;

- стремление к статусному или 'престижному' потреблению как основному способу социализации и укрепления своего авторитета;

- социальная пассивность, инфантилизм и апатия, соседствующие с психической агрессивностью.

Однако, не у всех несовершеннолетних правонарушителей выражена криминогенная направленность и искажены представления о нормах морали и права. Исследования Г. М. Миньковского позволяют выделить следующие типы подростков-правонарушителей в зависимости от степени выраженности у них преступной направленности, которые идентичны классификации Д. И. Фельдштейна:

Несовершеннолетние с преступной направленностью, для которых характерны примитивные низменные потребности, агрессивность, жестокость, склонность к пустому времяпрепровождению, азартным играм, уголовному фольклору. Часто они выступают организаторами преступлений.

Отрицательная направленность личности. Подростки этой категории характеризуются привычкой к бесцельному времяпрепровождению, склонностью к алкоголю. Преступления совершают не в результате активной подготовки, а 'как получится'.

Неустойчивая направленность личности. Им свойственна борьба положительных и отрицательных качеств. Преступления они совершают по престижным мотивам или в результате подражания. Выражают раскаяние в совершенном преступлении.

Положительная направленность. Эта категория подростков совершает преступление случайно, в результате «детской мотивации» (легкомысленности или неправильной оценки действий и их последствий).

Исследования эмоциональной сферы несовершеннолетних правонарушителей, проведенные Т. Н. Курбатовой и Э. Квятковской-Тохович, показали, что для них характерны повышенная тревожность (как правило для воров), агрессивность, своего рода конфликтогенность (для хулиганов).

В зависимости от степени деморализации личности выделяют следующие типы поведения подростков-правонарушителей:

- социально-нравственно-правовая деформация поведения (криминальная). Для подростков этой группы характерно систематическое употребление алкоголя, раннее начало половой жизни и неразборчивость в связях, половину из них составляют второгодники; почти все затевают драки или учувствуют в них; многие из них совершают кражи и грабежи. Большинство из них находится в поле зрения правоохранительных органов;

- социально-нравственная деформация. Такое поведение противоречит социально-ролевым требованиям (отставание в учебе, второгодничество) и связано с аморальным поведением (половая распущенность, азартные игры, участие в «дворовых» драках и т.п.), но они почти не оказываются на учете в ИДН;

- социально-деформированное поведение характеризуется нарушениями только требований возрастных социальных ролей (неуспеваемость в школе, конфликты с учителями и родителями, пребывание вне дома в позднее время и т.п.).

Итак, исследования в этой области показали, что изменения в социально-ролевом статусе, внутренние трудности, противоречия, обусловленные перестройкой механизмов социального контроля, характеризующие этот возраст, могут вызывать формирование негативных качеств личности и служить предпосылкой совершения правонарушения. Так же можно говорить об особенностях личности несовершеннолетних правонарушителей,

степень проявления которых обуславливает выделение различных типов асоциального поведения.

Таким образом, на основе изучения литературных источников мы можем определить понятие «школьная молодежь» как социально-демографическую группу, выделяемую на основе совокупности возрастных характеристик, особенностей социального положения и обучения в школе как ведущей деятельности, возраст которой составляет 14-17 лет.

Под профилактикой правонарушений мы понимаем систему социально-правовых, педагогических и иных мер, направленных на выявление и устранение причин и условий, способствующих правонарушениям и антиобщественным действиям, в совокупности с индивидуально-профилактической работой.

Среди факторов, влияющих на формирование противоправного поведения, мы считаем необходимым выделить следующие основные:

1. Индивидуальный.
2. Психолого-педагогический.
3. Социально-психологический.
4. Личностный.
5. Социальный, социально-экономический.

Считаем нужным также отметить, что существует определенный набор качеств и особенностей личности, характеризующий подростков-правонарушителей. Основными среди них являются неустойчивость ценностных ориентаций, психическая агрессивность, социальная пассивность, повышенная тревожность, конфликтогенность и т.д.

Раннее диагностирование этих качеств, выявление причин отклонений в поведении и принятие соответствующих мер будут способствовать повышению эффективности профилактической работы со школьной молодежью.

-
- ¹ *Анапрэнка Я. Р., Бяганскі М. М.* Фактары, якія детэрмінуюць супрацьўпаўнаважаныя паводзіны непэўналетніх // Адукацыя і выхаванне. — 2000. — № 6. — С. 52-54.
 - ² *Беличева С. А.* Основы превентивной психологии. — М.: Редакционно-издательский центр Консорциума «Социальное здоровье России», 1993. — 199 с.
 - ³ *Бойко А. А.* Социально-педагогические аспекты профилактики асоциального поведения учащихся // Адукацыя і выхаванне. — 1995. — № 10. — С. 39-48.
 - ⁴ *Боссарт А.* Аутсайдеры и другие // Семья и школа. — 1990. — № 4. — С. 26-28.
 - ⁵ *Горшкова Е. А.* Педагогическая диагностика учащихся старших классов при организации реабилитационной работы // Проблемы личности, профилактика

отклонений в ее развитии: Мат-лы научн.-практ. сем-ра (28-30 июня 1992 года) / Под ред. И. А. Невского. — М., 1993. — С. 72-84.

⁶ *Горьковская И. А.* Особенности агрессивности у подростков с противоправным поведением // Психалогия. — 1998. — № 3. — С. 3-12.

⁷ *Ермолич С. Я.* Ценностно-нормативные знания у подростков как условия повышения эффективности ранней профилактики девиантного поведения // Социально-педагогическая работа. — 1999. — № 6. — С. 37-43.

Кузнецов Д. Ю. — преподаватель кафедры уголовного права, криминологии и психологии Орловского юридического института МВД России имени В. В. Лукьянова, кандидат юридических наук, старший лейтенант полиции

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

В статье рассматривается актуальная проблема борьбы с процессами подростковой криминализации в современном российском государстве. Авторы анализируют сложившуюся в настоящее время в рамках реализации уголовно-правовой политики по противодействию преступности несовершеннолетних систему предупреждения, отмеченного негативного социального явления, выявляя отдельные спорные аспекты правоприменения.

Ключевые слова: уголовная ответственность, преступность несовершеннолетних, уголовная политика, предупреждение преступлений.

Вопросы и проблемы уголовной ответственности всегда актуальны как для юридической науки, так и для правоприменительной практики. Следует признать, что даже, если уголовно-правовая статистика не фиксирует роста количества преступлений, совершаемых несовершеннолетними, это обстоятельство вовсе не означает, что правовой механизм профилактики подростковой преступности функционирует оптимально. Действительно, рассматриваемый вид преступности традиционно характеризуется высокой степенью латентности и не может игнорироваться, несмотря на внешнюю стабильность.

Как справедливо отмечают исследователи, преступность несовершеннолетних в современных реалиях приобретает значение некоей составляющей, отображающей социальное настроение граждан и, в целом, эффективность реализуемой внутренней политики¹.

Учитывая сказанное, современный законодатель пребывает в постоянном поиске наиболее эффективного механизма профилактики отмеченного негативного социального явления, оптимизируя соответствующие направления реализуемой уголовно-правовой политики. Так, постоянному реформированию подвергается российское законодательство, регламентирующее вопросы ответственности, наказания, ресоциализации несовершеннолетних преступников, как важнейший инструмент превентивной деятельности государства.

Вместе с тем, несмотря на регулярные изменения, современная российская правовая система достаточно давно сохраняет в неизменном виде ряд институтов и норм, имеющих концептуальное значение в вопросах реализации проводимой политики по предупреждению преступлений несовершеннолетних.

Прежде всего, следует отметить, что в свое время весьма радикальные изменения в уголовное законодательство были внесены Федеральным законом от 08.12.2003 № 162-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации»². Согласно данному документу, в уголовное законодательство были имплантированы элементы «цивилистических» правовых институтов, часть из которых напрямую касались вопросов профилактики преступности несовершеннолетних. Примечательно, в этой связи, что ряд норм в неизменной редакции действуют и поныне.

Так, в соответствии с ч. 2 ст. 88 УК РФ, штраф, назначенный несовершеннолетнему осужденному, по решению суда может взыскиваться с его родителей или иных законных представителей с их согласия³. Иными словами, закон содержит формулу своеобразной добровольной цессии при исполнении наказания, назначенного несовершеннолетнему осужденному. Однако следует ли признать такой подход обоснованным, и служит ли в должной мере подобная норма целям эффективной превенции преступности несовершеннолетних?

Во-первых, следует учитывать, что уголовная ответственность, в отличие от гражданско-правовой, всегда носит строго персонифицированный характер и является личной. Данное положение напрямую проистекает из предусмотренного в уголовном законе принципа вины, априори не допускающего переложение бремени уголовной ответственности с лица, совершившего преступление, на иное лицо, пусть даже с его согласия. Во-вторых, если законодатель, принимая данную норму, имел в виду низкую платежеспособность несовершеннолетних осужденных либо абстрактную ответственность родителей за действия своих детей, то для этого в законе существуют нормы об ответственности за ненадлежащее воспитание под-

ростков, а также процессуальные возможности заявления гражданского иска в уголовном процессе, направленного на взыскание вреда, причиненного преступлением. Оставляя же возможность родителям исполнять наказание за их детей, законодатель ставит под сомнение также и принцип равенства в уголовном праве. Так, если предположить, что одно преступление было совершено двоими несовершеннолетними групповым способом, и им обоим в последующем судом был назначен штраф, то стоит допустить также возможность незамедлительной уплаты штрафа состоятельными родителями одного из подростков и невозможность исполнения данного наказания менее обеспеченной семьей другого. В таком случае, второй подросток рискует получить замену назначенного штрафа более строгим видом наказания, в связи с фактическим уклонением от его исполнения. Кроме того, отмеченный механизм вовсе не согласуется с целями назначения наказания, лишая его превентивной функции. Представляется очевидным, что содержащаяся в нормах ст. 88 Уголовного кодекса РФ привилегия способна лишить назначение наказания несовершеннолетнему преступнику, как и, в целом, процесс его уголовного преследования, должного воспитательного значения, а значит, ни коим образом не способствует предупреждению явлений криминализации в подростковой среде.

Другие важные вопросы вызывает активно применяемый на практике уголовно-правовой институт принудительных мер воспитательного воздействия (ст. ст. 90-91 УК РФ). Прежде всего, следует отметить, что, сама по себе, возможность применения к не представляющим особой общественной опасности несовершеннолетним отдельных воспитательных мер вместо наказания, является вполне здоровой и, безусловно, служит целям эффективной профилактики процессов криминализации подростков. Разумеется, единожды ошибившись, либо, совершив преступление под влиянием тяжелых жизненных обстоятельств, несовершеннолетний не должен получать на всю свою последующую жизнь «черную метку» в виде факта привлечения к уголовной ответственности. Однако применяемые к подросткам альтернативные наказанию воспитательные меры в таком случае должны по своему содержанию быть строго индивидуализированы, а порядок их применения должен досконально учитывать все особенности личности преступника, а также обстоятельства совершения преступления. При этом правоприменительная практика свидетельствует о том, что, к сожалению, принудительные меры воспитательного воздействия далеко не всегда реализуются должным образом.

Ранее в следственной практике одного из авторов имел место примечательный пример, когда 14-летний подросток Ж. совершил кражу мобиль-

ного телефона одного из одноклассников, причинив законному владельцу похищенного значительный материальный ущерб, то есть совершил преступление, предусмотренное п. «в» ч. 2 ст. 158 УК РФ, относящееся к категории преступлений средней тяжести. Проведенные в отношении подозреваемого комплексная психолого-психиатрическая экспертиза и психолого-педагогическое исследование в специализированном центре показали, что Ж. может быть исправлен без применения к нему наказания, путем назначения принудительных мер воспитательного воздействия в виде передачи под надзор родителей, а также ограничения досуга. Будучи следователем, и, с учетом полученных доказательств, автор окончил предварительное расследование вынесением постановления о прекращении уголовного преследования и направлении уголовного дела в суд для применения принудительной меры воспитательного воздействия, в порядке ст. 431 УПК РФ⁴. Суд согласился с мнением экспертов и отдал несовершеннолетнего под надзор родителей, а также ограничил его досуг в виде запрета пребывать вне дома без сопровождения родителей после 9 часов вечера. Однако уже спустя три месяца после вынесения судом соответствующего постановления данный несовершеннолетний совершил новое преступление, также имущественного характера. Подобных примеров правоприменительной практике известно множество.

Действительно, вызывает вопросы воспитательное воздействие отдельных мер, применяемых к несовершеннолетним преступникам. В частности, не вполне ясно, почему с завидным постоянством криминализованные подростки, зачастую совершившие несколько преступных посягательств, передаются судами под надзор родителей, поскольку их семьи в данном случае уже не справились с возложенными на них обязанностями и не смогли воспрепятствовать склонению несовершеннолетнего к совершению преступлений. Кроме того, сама возможность применения принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетнему ставится законом (ч. 1 ст. 90 УК РФ) под единственное формальное условие: в данном случае необходимо, чтобы совершенное подростком преступление относилось к категории небольшой либо средней тяжести. При этом не имеет значение, совершал ли несовершеннолетний преступления ранее или привлекается к ответственности впервые, что также представляется более чем спорным, выливаясь на практике в утрату должного уголовно-правового значения судимости в несовершеннолетнем возрасте.

В этой связи, также весьма слабо согласуется с целями профилактики преступлений несовершеннолетних норма п. «б» ч. 4 ст. 18 УК РФ, согласно которой судимости за преступления, совершенные в несовершеннолет-

нем возрасте, не учитываются при признании рецидива преступлений. С практической точки зрения это означает, что совершившие тяжкие и особо тяжкие преступления несовершеннолетние по последствиям своей судимости ничем не отличаются от подростков, совершивших банальные кражи, подпадающие под признаки норм ч. ч. 1-2 ст. 158 УК РФ.

С учетом изложенного, думается, что определенное разумное ужесточение уголовно-правовой политики в области противодействия преступности несовершеннолетних вкупе с точечным реформированием отмеченных норм уголовного законодательства способны значительно оптимизировать превентивную функцию, обеспечивая необходимые индивидуализацию и адресную направленность специальных предупредительных мер, реализуемых в связи с происходящими в подростковой среде пагубными процессами криминализации.

-
- ¹ *Бельский А. И., Ягодин Р. С., Волков П. А.* Предупреждение преступности несовершеннолетних // Ленинградский юридический журнал. — 2016. — № 2. — С. 105-112.
 - ² Федеральный закон от 08.12.2003 № 162-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации»: Федер. закон [действ. ред.] // СЗ РФ, 15.12.2003, № 50, ст. 4848.
 - ³ Уголовный кодекс Российской Федерации: Федер. закон [принят 13 июня 1996 г.: действ. ред.] // СЗ РФ, 17.06.1996, № 25, ст. 2954.
 - ⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Федер. закон [№ 174-ФЗ от 18 декабря 2001 г.: действ. ред.] // СЗ РФ, 24.12.2001, № 52 (ч. I), ст. 4921.

Кульжанова Р. Ж. — психолог отдела образования г. Актобе

ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА ПРАВА ПОДРОСТКОВ

Подросток начинает быстро расти — темпы роста можно сравнить только с тем надежнее защищены от возможных посягательств права и свободы несовершеннолетних, независим от каких бы то ни было влияний, его авторитет непоколебим.

Посягательства в подростковой среде всегда повышенный интерес со стороны государства и общества. Это вполне обоснованно, так как молодое поколение является естественным резервом социального развития, а нарушение уголовного закона лицами юного возраста свидетельствуют о существующих недостатках воспитания, условий для включения молодежи в жизнедеятельность общества. Как пишет кандидат юридических наук

С. А. Корягина: «Распространенность преступлений среди лиц молодежной возрастной группы, их качественные характеристики не без оснований могут расцениваться как прогностические для всей преступности». Для того чтобы понять и объяснить истоки и закономерности преступности в молодежной среде необходимо рассмотреть ее количественные и качественные характеристики, которые в конечном счете характеризуют ее состояние.

Состояние и динамика преступности несовершеннолетних среди школ города Актобе за 9 месяцев

На внутри школьном учете школы состоят 143 учащихся, в группе риска 150 учащихся, на учете в отделе внутренних дел - 33 учащихся, неблагополучных семей - 53 из них 64 ребенка.

За 9 месяцев 2020г –в 5 школах зарегистрированы 6 случаев на которых заведены уголовные дела, в них приняло участие 9 учащихся. В сравнении с прошлым годом идет уменьшение преступности на 4 случая.

В соответствии с УК РК статья 293 за хулиганство привлечен учащийся из СШ№10;

В соответствии с УК РК статья 122 часть 1 за половую неприкосновенность привлечены к ответственности учащиеся СШ№53;

В соответствии с УК РК статья 190 за мошенничество привлечен к ответственности учащийся СШ№53;

В соответствии с УК РК статья 191 за грабеж привлечены к ответственности 2 учащихся с СШ№70;

В соответствии с УК РК статья 194 за вымогательства привлечен к ответственности 1 учащийся с СШ№4;

В соответствии с УК РК статья 188 часть 3 за воровство привлечен к ответственности 1 учащийся с СШ№ 22.

Выше указанные факты свидетельствуют о не сплоченной работе правоохранительных органов совместно с общеобразовательными учреждениями и их родителями.

Анализ статистических данных свидетельствует о примерной равной доле преступности несовершеннолетних в общей структуре при неравномерной ее динамике.

Так, анализируя структуру и динамику преступлений, совершенных в молодежной среде, можно сказать, что среди них наиболее распространены корыстные и корыстно-насильственные преступления. Как известно, что основную массу преступлений такого характера, в молодежной среде совершают именно несовершеннолетние, то из этого следует, что совершение подростками довольно ограниченного круга преступных деяний

обусловлено, прежде всего, спецификой их социального статуса: многие преступления просто не могут быть ими совершены, поскольку с 14 лет ответственность наступает лишь за ряд законодательно определенных преступлений. И хотя действующее законодательство предусматривает свыше 130 составов преступлений, за которые несовершеннолетние могут нести ответственность, из них реально подростками совершаются только 19 — 20 видов преступлений.

Следует заметить, что в настоящее время в число относительно распространенных среди несовершеннолетних преступлений входят кражи, грабежи и разбои, мошенничество, преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ.

В целом можно сказать, что в преступности несовершеннолетних прослеживается стабильность состояния большинства совершаемых ими преступлений.

1 — убийство, покушение на убийство, изнасилование, покушение на изнасилование, причинение тяжкого вреда здоровью

2 — разбой, грабеж

3 — кража;

4 — хулиганство;

5 — вымогательство;

6 — незаконное изготовление, приобретение, хранение, либо сбыт наркотических средств и психотропных веществ;

7 — иные.

Причины, порождающие преступность в молодежной среде.

Происходящие в обществе радикальные изменения в политической, социальной и духовной сферах жизни общества оказывают существенное влияние на состояние и структуру преступности. Особенно чутко реагируют на изменения в социальной среде подростковая преступность, что подтверждается результатами многочисленных криминологических исследований.

Преступность, как уже говорилось выше, порождается общими характерной всей преступности причинами (факторами) и взаимодействующей с ними группой факторов, которые отражаются в дефектах социализации подрастающего поколения. Факторы, предопределяющие асоциальное поведение человека, могут быть связаны в прошлом с отрицательным влиянием семьи и окружающей среды, как в прошлом, так и в настоящем.

Анализируя особенности причинного комплекса, ученые отмечают, что они представляют собой последствия различных дефектов социализации личности правонарушителей во взаимодействии с их психофизиче-

скими особенностями и с теми ситуациями, в которых они оказались. «Утрата мировоззренческих и нравственных ориентиров, распад традиционных юношеских институтов социализации при одновременно не высоким авторитете вновь возникающих молодежных организаций, превращение товарно-денежных отношений в основополагающий критерий человеческих ценностей, утверждение потребительско-эгоистических интересов приводит к росту бездуховности, углублению процесса маргинализации в молодежной среде».

Телевидение стало электронным оружием массового поражения, которое особенно опасно для подростков. Многие криминологи, социологи и педагоги отмечают, что между насилием на телеэкране и ростом насильственных преступлений есть прямая связь. Как правильно указывает А.В. Симоненко, что СМИ в противовес правовому просвещению, демонстрируют криминогенное и часто откровенно криминальное просвещение. В последние годы исчезают положительные герои. Их место занимают новые «герои»: рэкетеры, киллеры и т.д.»

Если несовершеннолетние преступники объединяются в группы, то личность каждого из них в отдельности представляет меньшую общественную опасность. Несомненно, является верным то, что групповой способ совершения преступлений существенно повышает опасность содеянного. Следует отметить и то, что совершение кражи группой лиц по предварительному сговору влечет более серьезную общественную опасность. Даже, несмотря на это, данный вид совершения преступления в настоящее время является наиболее распространенным.

Т. Ж. Қаратаев — Қазақ-Орыс халықаралық университеті «Құқықтану» кафедрасының доценті (Ақтөбе қ.), заң ғылымдарының кандидаты

ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУДА АСА ҚАТЫГЕЗДІК БЕЛГІЛЕРІН АНЫҚТАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ЖАЗАНЫ ТАҒАЙЫНДАУДАҒЫ АЛАР ОРНЫ

Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабында «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы — адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары»¹ — деп айқын көрсеткен.

Сондықтан, адамдардың құқықтары мен бостандықтары, өмірі мен денсаулығы қолданыстағы барлық заңдармен қорғалады. Егер олардың құқықтарына қатысты қандай да бір заңға қайшы іс-әрекеттер жасалынса онда аталған адамдар жауаптылыққа тартылады. Жауаптылық бірнеше түрлерге бөлінеді (қылмыстық, әкімшілік, азаматтық және тәртіптік). Соның бірі қылмыстық жауаптылық, оның өзіне тән ерекшеліктері бар.

Кез-келген тұлғаға қатысты жасалынған құқық бұзушылықтардың ең ауыр түрі қылмыстық іс-әрекеттер арқылы жасалынады. Себебі, ол адамның өмірі мен денсаулығына елеулі түрде зиян келтіреді.

Қылмыстық жауаптылық қылмыстық жазалау қатерімен тиым салынған қоғамға қауіпті кінәлі түрде істелген іс-әрекет және әрекетсіздік жасалынғанда ғана белгіленеді. Тұлғалар қылмыстық жауаптылыққа, өздерінің істеген іс-әрекеттері үшін қолданыстағы қылмыстық заңнамаларда қарастырылған нақты қылмыстық құрамның белгілері болған жағдайларда тартылады. Мысалы: қарақшылық, ұрлық, ұрып-соғу, денсаулыққа қасақана орташа зиян келтіру, бұзақылық және т.б. Оның өзінде қылмыстық жауаптылық адамдарға нақты қылмыс құрамын түзейтін қылмыстық құқылық нормаларды кінәлі түрде ғана бұзғанда белгіленеді.

Яғни, қылмыстық жауаптылық бұл қылмыстық құқылық норманы бұзудың нәтижесі, қоғамға қауіпті іс-әрекеттің көрінісі. Қылмыстық құқық бұзушылықтар орын алмаса қылмыстық жауаптылық та болмайды. Қолданыстағы қылмыстық заңнамалардың шеңберінде жазалау қатерімен тиым салынған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық тек жасалынған қылмыстық құқық бұзушылықтармен келтірілген зиянның көлеміне, қылмыстың жасалу тәсіліне, кінәнің нысанына, қылмыскердің тұлғасының ерекшеліктерін ескере отырып қана жүргізіледі.

Барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар іс-әрекеттер мен әрекетсіздік арқылы, қасақана немесе абайсызда жасалынады. Қылмыстық құқық бұзушылықтар әр түрлі жолдармен және әдіс-тәсілдермен жүзеге асырылды.

Қылмыстық құқық бұзушылардың жасалу белгілерінің бірі — аса қатыгездікпен, садизммен, сондай-ақ жәбірленушіні қинаумен орындалады. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 54-бабына сай аталған іс-әрекеттер қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар ретінде бағаланады².

Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексіне сүйенсек аса қатыгездікпен жасалынатын іс-әрекеттерге келесідей құқық бұзушылықтарды жатқызуға болады: Адам өлтіру (ҚР ҚК-нің 99-бабы); Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК-нің 106-бабы); Денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру (ҚР ҚК-нің 107-бабы); Зорлау (ҚР ҚК-нің 120-

бабы); Сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері (ҚР ҚК-нің 121-бабы). Аталған құқық бұзушылықтардың барлығы «жеке адамдарға қарсы жасалынған» қылмыстық құқық бұзушылықтардың қатарына жатады. Яғни, адам өлтіруді, басқа адамды құқыққа қарсы қасақана қазаға ұшырату; денсаулыққа қасақана ауыр және орташа зиян келтіру; жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасау; күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып еркек пен еркектің жыныстық қатынасы, әйел мен әйелдің жыныстық қатынасы, жәбірленушіге немесе басқа адамдарға жасалған сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер үшін кодексте аса қатыгездік белгілері қаралған.

Сонымен қатар, бұзақылық (ҚР ҚК-нің 293-бабы) үшін аса қатыгездік белгісі қаралған. Бұзақылық қоғамдық тәртіпке және қауіпсіздікке қарсы жасалынған құқық бұзушылықтарға жатқызыла ды. Яғни қоғамдық тәртіпті қоғамды құрметтемеу анық көрінетін, азаматтарға күш қолданумен не оны қолдану қатерін төндірумен, сол сияқты бөтеннің мүлкін жоюмен немесе бүлдірумен не барынша арысздықпен ерекшеленетін әдепсіз әрекеттер жасаумен ұштасқан аса қатыгездікпен бұзу арқылы жүзеге асырылады.

Жануарларға қатыгездік жасау (ҚР ҚК-нің 316-бабы) жануарларға олардың өлуіне немесе мертігуіне әкеп соққан іс-әрекеттер, егер бұл іс-әрекет бұзақылық ниетпен немесе садистік әдістерді қолдана отырып жас балалардың көз алдында жасалса қатыгездік болып есептелінеді.

Қолданыстағы нормативтік актілерге, сот тәжірибесі мен әдебиеттерге саралау жасасақ *«аса қатыгездік»* белгісіне қатысты біркелкі ұғым жоқ.

Мысалы, *«аса қажеттілік»* ұғымын талдауға қатысты отандық түсіндірме сөздік кітаптарға саралау жасағанда, *«аса қатыгездік»* ұғымына нақты түсіндірме берілмегендігін білуге болады. Ал, *«қатыгездік»* ұғымын алсақ ол *«каталдық, аяусыз, мейірімсіздік»* деген мағыналарды береді. *«Аса»* деген сөздің мағынасы *«айрықша, өзгеге ұқсамайтын, жекелей, өзгеше»* деген ұғымдарды қамтиды.

Осыдан шығатын болсақ, аса қатыгездікпен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар айрықша өшпенділікпен, мейірімсіздікпен жүзеге асырылады.

Қылмыстық құқықтық әдебиеттерінде *«аса қатыгездік»* пен *«қатыгездік»* ұғымы бірдей деп есептелінеді, сондықтан ерекшеліктер көрсетілмеген.

Аса қатыгездікпен, садизммен, қорлаумен, сондай-ақ жәбірленушіні қинай отырып қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау, көбінесе жеке

адамдарға, олардың өміріне, денсаулығына, бостандығына қарсы жасалады. Адам өлтіру, зорлау, қарақшылық, бұзақылық кейбір жағдайларда аса қатыгездікпен жасалынады, сонымен қатар өзге де аса ауыр қылмыстық құқық бұзушылықтарда бұл белгілер көрініс беруі мүмкін. Оған балаларының көзінше анасын азаптауды, сабау немесе жәбірленушіні жанын қинап өлтіру, ерекше қаталдықпен мүлікті қорқытып талап ету сияқты іс-әрекеттерді жатқызамыз. Яғни, қылмыскерлер осы көрсетілген тәсілдер арқылы жәбірленушіні қинап, оны азаптап, жанын, тәнін ауыртып, оған аса ауыр материалдық және моральдық ауырлықты келтіру арқылы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасайды. Жәбірленушіні қинап, қорлық көрсету дегеніміз кінәлінің жәбірленушіге қарсы шектен шыққан арыздықпен қылмыс істеуі, оның ар-намысын, адамгершілігін аяққа басу арқылы моральдық немесе материалдық зардап келтіруін айтамыз. Аталған белгілерді жауаптылықты ауырлататын мән-жайларға жатқызу үшін, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының, соттың кінәлінің ерекше қаталдықпен немесе жәбірленушіге қорлық көрсетіп қылмыстық құқық бұзушылық істеу тәсілін қолдануды сезгенін сот тәжірибесінде анықтау аса қажет³.

«Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 1 Нормативтік қаулысының 10 тармағына сүйенсек⁴, «Қаза келтіру тәсіліне қатысты мән-жайларды бағалаған кезде қылмыскердің жәбірленушіге қатысты аса қатыгездік жасағанда тән немесе жан күйзелісі қасіретін келтіретін әрекеттерді қасақана жасайтындығын ескеру керек. Яғни, аса қатігездік белгілері келесідей жағдайларда көрініс береді: қылмыскер адам өлтірудің алдында немесе оны орындау кезеңінде жәбірленушіні азаптау, қинау немесе оны қорлау әрекеттерін жасайды; кінәлі кісі өлтіру кезеңінде жәбірленушіге ерекше күйзелістер мен қасіреттер (жәбірленушіні өлер алдында ұрып-соғу немесе оған аса ауыр жарақаттар келтіру; оны ұзақ уақыт бойы моральдық тұрғыдан азаптау, аса қиналыс тудыратын улы заттарды пайдалану; жәбірленушіні тірідей өртеу; аязда жылы киімсіз қалдыру; адамды астан, судан айыру және т.б.) келтіретін тәсілдерді жүзеге асырады».

Аталған іс-әрекеттер зорлық жасаумен де сәйкес келеді. Зорлық дегеніміз – бір адамның екінші бір адамға оның жеке басына тиіспеушілік құқығын бұзатын тән және психикалық тұрғыдан жасалатын іс-әрекеті. Зорлық тән және жан азабын шектірген зорлық болып екіге бөлінеді. Тән азабын шектірген зорлық – адамның ағзасына тікелей әсер ету арқылы ұрып-соғу, денесіне, денсаулығына зиян келтіру, түрлі тәсілдермен азаптап қинау арқылы жасалынады. Тән азабын шектірген зорлықтың салдарынан

жәбірленушінің денсаулығына аса ауыр зиян келтіріледі. Жан азабын шектірген зорлық – жәбірленушінің қарсылық көрсетуіне, өз құқықтары мен мүдделерін қорғауына деген ерік-жігерін жасығу мақсатында қорқыту, өлтіремін деп қоқан-лоққы жасау жолымен адамның психикасына әсер ету арқылы іске асырылады. Жан азабын шектірген зорлық жүйке ауруына немесе жан ауруына ұшыратуы мүмкін. Зорлық мән-жайына: қылмыстың айрықша қатыгездікпен немесе жәбірленушіні қорлап азаптаумен жасалуын; қылмыстың жасалу тәсіліне: кісі өлтіру, әуе кемесін айдап әкетуді; қылмыс құрамын айқындаушы белгіге: зорлау кезін жатқызуға болады. Аталған белгілер жауаптылықты ауырлатуы мүмкін. Зорлықпен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамдық қауіпті сипатқа ие болады.

«Зорлау және өзге де нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 4 Нормативтік қаулысының 10 тармағына сай⁵, «Жәбірленушілерді қорлау және мазақтау, оларды зорлау немесе өзге нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттері барысында азаптау, сондай-ақ оларды қинап, ауру және қасірет шектіру мақсатында қасақана дене жарақаттарын келтіруді аса қатыгездік деп түсіну керек. Осы саралау белгісі бойынша жәбірленушілерді қинауды және зардап келтіруді тілеген немесе саналы түрде жәбірленушілерге немесе басқа адамдарға дене немесе моральдық қиналуды және күйзелісті келтірген кінәлілер жауапқа тартылуға жатады. Басқа адамдарға қатысты аса қатыгездікпен жасалған деп мысалы, анасын балаларының алдында зорлау, күйеуінің алдында әйеліне нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану және тағыда басқа әрекеттерді жасау танылуы мүмкін».

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 110-бабына сай «Қинау - азаптауды қолдану арқылы» жасалынады.

Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» 2009 жылғы 4 желтоқсандағы Заңында⁶ «Отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаларға қатысты дене зардабын және психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі» деп айқындалған. Зорлық-зомбылық, егер: жұбайлар; бұрынғы жұбайлар; бірге тұратын немесе тұрған адамдар; жақын туыстар; ортақ балалары бар адамдар арасында отбасылық-тұрмыстық қатынастар аясында жасалса «тұрмыстық» ретінде сараланады.

Осы нормативтік-құқықтық актілерді тұрмыстық зорлық-зомбылықтың 4 түрі көзделген:

1. Күш көрсету – дене күшін қолданып, денені ауырытып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

2. Психологиялық тұрғыдан – адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды немесе өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту.

3. Сексуалдық – адамның жыныстық тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.

4. Экономикалық – адамды заңда көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру.

Жоғарыда көрсетілгендерді саралай келе келесідей қорытындыға келеміз: Яғни, аса қатыгездік — жәбірленушіге аса тән немесе жан күйзелісі мен қасіретін келтіретін қасақана жасалатын іс-әрекеттер мен әрекетсіздік. Аса қатігездік белгілеріне: адам өлтіру алдында немесе оны орындау процесінде жәбірленушіні азаптау, қинау немесе оны қорлауы; кісі өлтіру барысында жәбірленушіге ерекше күйзелістер мен қасіреттер әкелуі жатқызылады.

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 03.02.2021).

² Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі кодексі // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 03.02.2021).

³ **Ағибаев А. Н.** Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. — Алматы: Жеті Жарғы, 2015. Б. 112.

⁴ Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 1 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 03.02.2021).

⁵ Зорлау және өзге де нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 4 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 01.02.2021).

⁶ Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы: Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы Заңы // [http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P04000018S /history](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P04000018S/history) (жүгіну күні: 04.08.2020).

М. Г. Қарымсақов — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының кафедрасының оқытушысы, полиция майоры

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси, экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан даму, өркендеу процесі берік орын алады. Елімізде жылма-жыл алға өрлеушілік, дүниежүзілік деңгейге көтерілуге қадам басқандық айқын көрініс беруде. Сондықтан да, еліміздің болашағы жасөспірімдердің қолында болғандықтан, мемлекет оған ерекше мән береді.

Кәмелетке толмағандар — бұл жас ерекшеліктері мен қоғамдағы мәртебесімен ерекшеленетін, құқықтық реттеудің белгілі бір ерекшеліктері бар ерекше әлеуметтік топ: бала мен жастықтан әлеуметтік жауапкершілікке көшу. Кәмелетке толмағандардың едәуір бөлігінде оларды халықтың басқа топтарынан тиімді ажырататын ұтқырлық, зияткерлік белсенділік және денсаулық деңгейі бар.

Кәмелетке толмаған орта өзінің әлеуметтік сипаттамалары мен қоршаған ортаны қабылдаудың өткірлігіне байланысты теріс наразылық әлеуетін жинақтау және іске асыру ең жылдам жүретін қоғамның бөлігі болып табылады.

Әлеуметтік, саяси, экономикалық және басқа факторлардың әсерінен кәмелетке толмаған ортада деструктивті әсерге бейім қылмыстық көзқарастар мен сенімдер оңайырақ қалыптасады.

Жасөспірімдер арасындағы қылмысқа әрқашан үлкен назар аударылады және осы мәселе қоғамның маңызды әлеуметтік-құқықтық проблемаларының бірі болып табылады. Жасөспірімдер жасаған қылмыстар екі есе ауыр, өйткені бұл нонсенс. Бала әрқашан таза және жарқын нәрсемен байланысты, ал мұнда адамгершілікке жатпайтын қатыгездік, алдау, жеккөрушілік сияқты іс-әрекеттер жасалынады.

Статистика бойынша 12 жастан 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар көптеген қылмыстар жасайды және балалар қылмысы өсуде. Балалар мен жасөспірімдердің қылмыстық мінез-құлқының алдын алу үшін мемлекет күш салғанына қарамастан, бұл салада айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізу мүмкін болар емес.

Статистика көрсеткендей, жасөспірімдер жыл сайын 300 мыңнан астам қылмыс жасайды, олардың 100 мыңға жуығы – қылмыстық жауапкершілік жасына жетпеген балалар. Бұдан басқа, жыл сайын кәмелетке толмағандар жасайтын 1 млн. астам әкімшілік құқық бұзушылық тіркеледі. Қылмыстың

алдын алу қажеттілігі қылмыстың пайда болуымен және дамуымен туындады. Платон мен Аристотель бүлінген талғам мен әдеттерге қарсы күрес қылмыстың алдын алуға оң әсер етеді деп сенді.

Жасөспірімдер арасындағы қылмыстың алдын - алу негізінен қылмыстың алдын-алудың негізгі принциптеріне негізделген, бірақ сонымен бірге жасөспірімдер жасаған қылмыстардың алдын-алуда олардың басқа жас санатындағы адамдардан айырмашылығына, сондай-ақ олар жасаған қылмыстардың ерекшелігіне байланысты ерекшеліктер бар¹.

Балалар қылмысына қарсы күрес мәселелері көптеген ғасырлар бойы пайда болды және шешілді, осыған қатысты бірыңғай терминология әлі күнге дейін, ғылым мен тәжірибеде дамымаған. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстардың деңгейін әлсіретуге бағытталған күрделі және жан-жақты жұмысты талап етеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмысы сансыз. Олар авторлардың философиялық көзқарастарының, социологиялық мектептер мен бағыттардың, құқықтық көзқарастардың және тіпті діни көзқарастардың ізін қалдырады. Мен өз жұмысымызда криминология тұрғысынан сипаттайтын боламын.

Қылмыс-криминология ұғымы, ол барлық нақты жасалған заңсыз әрекеттердің жиынтығын білдіреді, олардың әрқайсысы үшін қылмыстық жауапкершілік, сондай-ақ белгілі бір заңдылықтары, сандық және сапалық сипаттамалары бар жаппай теріс әлеуметтік-құқықтық құбылыс қарастырылған. Қылмыс «әлеуметтік патологияның» ең қауіпті түрі болып саналады - жалпы қабылданған нормадан ауытқып, девиантты мінез-құлық.

Кәмелетке толмағандарда қылмыстық мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін факторлар, ең алдымен, олардың өмір сүру және білім алу жағдайлары болып табылады. Кәмелетке толмағандарда қылмыстық мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін негізгі фактор-бұл отбасындағы теріс әсер. Отбасы-ең маңызды әлеуметтік институт. Отбасында жасөспірімнің жеке басының қалыптасуы жүреді. Бірақ әрқашан отбасылар баланың дамуы үшін қолайлы жағдай бола бермейді. Отбасылық тәрбиенің қолайсыз факторларының ішінде, ең алдымен, ата-аналардың азғын өмір салты, олардың жалпы білім деңгейінің төмендігі, отбасындағы эмоционалды-қайшылықты қатынастар және қаржылық жағдайының нашарлығы атап өтіледі.

Кәмелетке толмаған деп - ҚР Қылмыстық Заңында қылмыс жасаған кезде он төрт жасқа толған, бірақ он сегіз жасқа толмаған адам. Азаматтық құқық кәмелетке толмағандарды (14 жастан 18 жасқа дейінгі адамдар) және жас балаларды (14 жасқа толмаған адамдар) депажуратады².

Кәмелетке толмағандардың қылмысы екі терминді қамтиды, біріншіден, қылмыс ұғымы, екіншіден, кәмелетке толмаған құқық бұзушы ұғымы. Кәмелетке толмағандардың қылмысына қылмыстың түріне қарамастан 14 жастан 18 жасқа дейінгі адамдар жасаған қылмыстардың барлық жиынтығы кіреді. Бұл қылмыстың осы санатқа жатқызылуын анықтайтын қылмыскердің жасы, сондықтан әскери, лауазымдық және басқа да қылмыстар жалпы массадан шығарылады, олар үшін жауапкершілік тек 18 жастан басталады.

Қылмыстың жалпы ережелеріне байланысты кәмелетке толмағандардың қылмысы өзіндік сипаттамаларға ие. Бұл негізінен кәмелетке толмаған қылмыскерлердің жас, психологиялық, жеке айырмашылықтары және қылмыс жасауға ықпал ететін жағдайлардың көрінісі мен әрекеті бар қылмыстық мінез – құлық механизмі; олардың қылмысының динамикасы, құрылымы, демографиялық және әртүрлі әлеуметтік-экономикалық және моральдық-психологиялық салаларға қатысты басқа да факторлар³.

Кәмелетке толмағандардың қылмысының жоғары кідіріс сияқты ерекшелігі бар. Бұл, біріншіден, кәмелетке толмағандардың қылмыстары көбінесе ауыр зардаптарға әкелмейді және жәбірленушілер бұл қылмыстар туралы құқық қорғау органдарына мәлімдемейді. Екіншіден, бейресми криминогендік топтардағы құрдастарына қарсы көптеген қылмыстар жасалады. Осы қауымдастықтардың жабық болуына байланысты құқық қорғау органдарына жасалған қылмыстар туралы ақпарат белгісіз, бұл тергеуде жазасыздық пен рұқсатсіздікке әкеледі, нәтижесінде кәмелетке толмағандар өздерінің жазасыздығын бағалай отырып, одан да маңызды қылмыстарға немесе олардың серияларына барады.

Айта кету керек, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың маңызды факторларының бірі-балалардың қадағалаусыздығы. Қадағалаусыздық балалардың өздерін отбасынан, балалар тобынан иеліктен шығарудан және сонымен бірге ата-аналар мен тәрбиешілердің балаларға деген немқұрайдылығынан көрінеді. Бұл құбылыс кәмелетке толмағандардың жеке басының дұрыс қалыптасуына қауіп төндіреді және әлеуметтік жағымсыз дағдылардың дамуына ықпал етеді. Бірақ, қадағалаусыздықты қоғамға жат отбасылардан шыққан кәмелетке толмағандар ретінде түсінуге болмайды, қараусыз қалған кәмелетке толмағандар арасында материалдық жағынан қамтамасыз етілген, гүлденген отбасылар аз емес. «Шамадан тыс ыңғайлы тип» категориясы. Олар отбасында бәрі керек, бірақ бұл ретте оларда ешқандай алдындағы міндеттерін туған-туысқандары. Мұндай бала бір күнде өз мақсаттары мен перспективаларынсыз өмір сүреді, ойынсауыққа ұмтылады, біреудің ықпалына оңай түседі, көбінесе теріс⁴.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың келесі ерекшелігі — бұл ерекше қатыгездік, өз құрбандарына деген батылдық, көбінесе өзім-шілдік, бұзақылық мотивтерді, құрдастар арасындағы беделін арттыруға деген ұмтылысты, ашуланшақтықты немесе жалған камарадия сезімін басшылыққа алады.

Теріс болып табылатын жасөспірімдер арасындағы қылмыстың бір ерекшелігі, кәмелетке толмағандардың топтық заңсыз әрекеттері, топтардың өздері сияқты, қоршаған шындықтың объективті жағдайларына байланысты сандық және сапалық сипаттамаларын үнемі өзгертіп отыратындығына қарамастан, қылмыстың топтық сипаты болып табылады.

Жасөспірімдердің жасаған қылмыстары үшін жауаптылығының өзіндік ерекшеліктері де бар. Себебі, олар көбінесе салдары туралы ойламай-ақ құқық бұзушылықтар, сондай-ақ әлеуметтік қауіпті әрекеттер жасайды. Әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілікке тарту жасына жетпей, олар жазаланбайды деп сенеді.

Қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарға тәрбиелік ықпал студияның мәжбүрлеу шаралары қолданылуы мүмкін не оларға жаза тағайындалуы мүмкін, ал сот жазадан босатқан кезде олар сондай-ақ жабық үлгідегі арнаулы оқу-тәрбие мекемесіне орналастырылуы мүмкін.

Кәмелетке толмаған адамға жасалған қылмысы үшін жаза тағайындау кезінде кәмелетке толмағанның өмір сүру және тәрбиелеу жағдайлары, психикалық даму деңгейі, жеке басының басқа да ерекшеліктері, жасы үлкен адамдардың әсері қарастырылады және ескеріледі. Кәмелетке толмағандарды жазалау, ең алдымен, тәрбиелік рөл атқарады және сонымен бірге білім береді⁵.

Жасөспірімдер арасындағы қылмыстың алдын алу-бұл кәмелетке толмағандардың қоғамға қарсы әрекеттеріне ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған әлеуметтік, құқықтық, педагогикалық және басқа шаралар жүйесі.

Қылмыстың алдын алу мемлекеттік немесе қоғамдық органның немесе белгілі бір адамның қызметінің жеке бағыты болуы мүмкін немесе оның әрекеттерінің жанама нәтижесі болуы мүмкін.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жалпы профилактикасы, бұл құқық бұзушылық профилактикасы объектілеріне жалпы әсер ету нысаны.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жеке профилактикасы бұл кәмелетке толмағанның қоғамға қарсы бағыттылығы мен қоғамдық қауіпті мінез-құлқының қалыптасуына, сондай-ақ оны әлеуметтік-педагогикалық оңалту және (немесе) оның құқық бұзушылықтары мен қоғамға

қарсы іс-әрекеттер жасауының алдын алу жөніндегі қолайсыз әсерлерді жоюға бағытталған нақты кәмелетке толмағанға жеке ықпал ету нысаны.

Сонымен жоғарыдағыларды қорытындылай келе, жасөспірімдер арасындағы қылмыстың алдын алудың — азаматтардың қауіпсіздігін арттыру, барлық алдын-алу субъектілерінің өзара іс-қимылын оңтайландыру арқылы заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын-алуда муниципалитеттердің, елді мекендердің жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, құқық қорғау органдарының, қоғамдық бірлестіктердің және халықтың күш-жігерін біріктіру. Кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, әлеуметтік қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмаған адамдарды әлеуметтік-педагогикалық оңалту. Кәмелетке толмағандар қылмысқа қатысуы мүмкін жағдайларды анықтау және жолын кесу, бұған ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау.

Егеменді де өркениетті елдің бүгіні мен ертеңін өрге бастырар – бүгінгі өрендер ол жасөспірімдер. Болашақтың тізгінін ұстайтын олардың атқарар әрекетінің түп тамыры бүгінгі күнмен тығыз байланысты. Сондықтан да қазіргі жағдайда жасы кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс пен күрес жүргізу мәселесі жалпы мемлекеттік деңгейде алған бағыттағы міндеттердің бірі болып табылады.

-
- ¹ Криминология: Учебник для вузов / Под ред. А. И. Долговой. — М.:Норма, 2005. — 868 с.
 - ² Нормативные акты и материалы по вопросам защиты прав несовершеннолетних. — Алматы, 2007. — 197 с.
 - ³ **Мауленов Г. С.** Основные характеристики преступности в Республике Казахстан. — Алматы, 1999. — 160 с.
 - ⁴ **Бегалиев К. А.** Предупреждение безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. — Алматы, 1990. — 198 с.
 - ⁵ **Нарикбаев М. С.** Уголовная ответственность несовершеннолетних // Правовая инициатива. — 1998. — № 1. С. 14.

А. Ә. Қуатова — Қазақ-Орыс Халықаралық университетінің аға оқытушысы, заң ғылымының магистрі;

Ж. Қ. Дубирова — Қазақ-Орыс Халықаралық университетінің «Құқық» білім беру бағытының 4 курс студенті

ЮВЕНАЛДЫҚ ӘДІЛЕТ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘНІ

Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандарға қатысты сот әділігіне аса жоғары деңгейде назар аударылады. Ол жөнінде «Қазақстан Республикасының 2010 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасының» бір бағытын жүзеге асыру мақсатындағы ювеналдық әділет үшін жағдай жасау жөніндегі өткізілген сараптама кәмелетке толмағандар қылмысы туралы іс бойынша соттары мамандандыру қажеттілігін көрсетті.

Балалар құқығын сақтауға қол жеткізу тұрғысындағы маңызды бағыттардың бірі балалардың қараусыз қалуының алдын алуға, заңмен қарамақайшылықтағы балалардың құқығын сақтауға бағытталған нақты шаралардың қабылдануы.

Бұл механизмді ювеналдық әділет немесе кәмелеттік жасқа толмағандарға қатысты заңдылық деп атауға болады. Ювеналдық әділет кәмелеттік жасқа толмағандар үшін ерекше заңдылық жүйесі, оның негізінде мемлекет, тұлға және асыраушысы ретінде оларды қауіпті мінез-құлықтардан және ортадан қорғай отыра кәмелетке толмаған жастарға жауапты болып доктрина жатыр.

Ювеналдық әділет біршама гуманитарлық-процессуалдық нормаға сәйкес құрылуы қажет және осылайша кәмелетке толмаған тәртіп бұзушы үшін әр түрлі әлеуметтік және тәртіп сақтау қызметін, отбасы мен кәмелетке толмаған жастар ісі жөніндегі соттар жүйесін өзіне біріктіре алар еді.

Ювеналдық әділет жүйесіне, кең тұрғыда алғанда, мыналар енуі қажет:

- ювеналдық соттар институты;
- ювеналдық прокуратура;
- балалар адвокатурасы;
- балалар құқығы жөніндегі өкілетті агенттік;
- әлеуметтік мекемелер инфрақұрылымы және әлеуметтік қызметкерлер институты¹.

Тікелей қылмыстық жаза жасөспірімдер үшін төтенше шара, сондай-ақ жасөспірімдерге қатысты қылмыстық жазалармен байланысты емес тәрбиелік ықпал ету шараларын жүзеге асыруға, жасөспірімді түрлі әлеуметтік психологиялық және сауықтыру бағдарламаларына бейімдеуге негізделген кең тараған құқық қолдану тәжірибесі болуы керек.

Осылайша, ювеналдық әділет:

- кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың тиімді алдын алуды;

- кәмелетке толмағандарға қатысты қандай да болмасын құқықтық шешімнің әділдігін;

- олардың өмірі мен тәрбиесі, сол секілді олардың жасаған құқық бұзушылығы жағдайларына байланысты азаматтық, әкімшілік және қылмысты істерді шешу барысында кәмелетке толмағандар мен жастардың заңды мүдделері мен құқықтарын қорғауды;

- барынша қолайлы өмір жағдайында бала тұлғасын элеуметтендіруді қамтамасыз етуі қажет.

Ювеналдық әділет кәмелетке толмағандар үшін сот төрелігінің ерекше жүйесі. Бұл жүйенің негізінде «*parens patrie*» доктрина жатыр, осыған орай кәмелетке толмағандар үшін оларға зиян келтіруші ортадан және қауіп төну тәртібінен сақтай отырып, мемлекет қамқоршы немесе жауапты тұлға болып келеді. Бұл тәсіл екі идеямен негізделген: жеткіншектер өздерінің дамуында өзінің нақты қылықтарын ұғынуға және оған толық жауап тартуына әлі қабілетсіз; жеткіншектің жас мөлшеріне қарап оны әлі қайта тәрбиелеуге болады.

Ювеналдық әділеттің рөлі мен мәні құқық бұзушы жас жеткіншекті қоғамға қайтару болып табылады. Бұл стратегияны іске асырудағы әдістер мен тәсілдер, кәмелетке толмағандар арасында қылмыстың себебін анықтау және алдын алу болып табылады.

Ювеналдық әділет жүйесі терминін тар және кең мағынада бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Кең мағынада ол кәмелетке толмағандар арасында қылмыс пен құқық бұзушылықтың алдын алуды, жасөспірімдердің қылмыстарының статистикасы мен олармен күресу жолдары, құқық қорғау органдарының кәмелетке толмағандардың жасаған қылмыстарымен күресу іс әрекеттерін белгілейді. Тар мағынада ювеналдық әділет жүйесі кәмелетке толмағандар ортасында жасалған қылмыстар мен құқық бұзушылықпен күресетін және олардың алдын алатын мемлекеттік құқық қорғау органдарының статусын білдіреді. Осыған байланысты, ювеналдық әділет бұл сот ісіне тартылған кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды елерін қорғауға, балалар мен жасөспірімдердің қылмыстарының алдын алуға, олардың девианттық мінез құлқын кесуге бағытталған заңнама және тәсілдер мен әдістер жүйесі.

Ювеналдық әділет жүйесінің негізгі мақсаты болып табылатын балалардың құқығын қамтамасыз етуді кейбір зерттеушілердің айтуынша, бұл процесске азаматтық қоғамдық институттардың кең де тиімді қатысуынсыз жүзеге асыру мүмкін емес. Сонымен қатар, балалар мен жасөспірімдердің

қылмыстарына талдау жасап, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласында қосымша шаралар қажет екенін байқауға болады. Қазақстанда ювеналдық әділет жүйесінде арнайы сот жүйесі, полиция мен прокуратурада арнайы құрылымдар, жазалауды орындайтын арнайы жүйе, арнайы адвокатура, ерекше әлеуметтік сүйемелдеу мен пробация қызметі әрекет етеді. Ювеналдық әділет жүйесін құру кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық өндіріске жіберілетін істердің барлық сатыларда сапасын жақсартады, әр балаға жеке тәсілді қамтамасыз етеді және пени-тенциарлық жүйе мекемелеріндегі кәмелетке толмағандар санын азайтуға ықпал етеді².

Ювеналдық әділет құқықтың кез келген саласы сияқты құқықтық реттеудің пәні және әдісімен ерекшеленеді. Ювеналдық әділетті реттеуің пәнін бала емес, яғни жақтарының бірі ретінде кәмелетке толмағандар қатысатын қоғамдық қатынастардың жиынтығы құрайды. Оның негізін құқықтың әр бір саласындағы қатынастардың (конституциялық, қаржылық, салықтық, азаматтық, азаматтық іс жүргізушілік, еңбектік, әлеуметтік қамсыздандыру, әкімшілік, қылмыстық, қылмыстық іс жүргізушілік және т.б.) әдетте бала мәртебесін қамтамасыз ету жағдайы мен тәртібі құрайды: жеке мүліктік және мүліктік емес қатынастар, әлеуметтік экономикалық, саяси қатынастар. Осы көрсетілген қоғамдық қатынастар біржақты, яғни бір ғана субъект кәмелетке толмағандар ғана қатыса алады.

Ювеналдық құқықтың пәні туралы айтқанда ювеналдық құқық қатынастар ұғымын ескермеу мүмкін емес. Кәмелетке толмаған арнайы субъектілік құқыққа ие болып қоғамдық қатынастарың жүйесі ретінде анықтауға болады. Ол бұл қатынастардың басқа да субъектілерімен байланысты. Ювеналдық құқық қатынастардың ерекшелігі болып құқық қатынастың екінші субъектісі ретінде (заңды өкілдері арқылы) баланың қатысу мүмкіндігі табылады. Кәмелетке толмағандармен бұл қатынастарды реттеу кезінде арнайы жеңілдіктер ұсынылады.

Барлық ювеналдық қатынастар құқықтық реттеуге жатпайды. Олардың көбі қоғамдық моральмен және қолданылатын әдет ғұрыптармен (мысалы, достық қатынасы, құрмет, серіктестік, адалдық, махаббат) реттеледі. Құқық нормасы соңғы ерекше әлеуметтік маңыздылықтағы мойындаулары шарты кезінде және осындай қажеттілік жағдайында пайда болатын қатынастарды реттеу үшін қолданылады.

Ювеналдық құқық қатынастары шеңберінде кәмелетке толмағандардың жағдайымен, ең алдымен құқық мәртебесімен анықталады. Соңғысы тұлғалардың кәмелетке толмаған дәрежесінің ортақ мәртебесі және құқықтық қатынастың субъектінің кәмелетке толмағанының мәртебесіне бөлшекте-

неді. Құқықтың көмегі арқылы реттелетін сәйкес қатынастың барлық субъектілері жалпы мәртебеге жатады. Тұлғы, яғни ювеналды заңның позициялы сапасына ие болған, басқа тұлғалардың мәртебесіне қарағанда олардың құқықтары мен міндеттерін өзгертетін құқық жағдайлары игереді. Нақты жағдайда кәмелетке толмаған жас белгісі бойынша ерекшеленген. Жеке субъектінің мәртебесі нақты құқық қатынастың белгілерімен тіркелуімен анықталуы мүмкін. Жалпы ереже бойынша кез келген субъектінің құқық шеңберлігі осындай себеп бойынша кәмелетке толмағанның құқық жағдайымен салыстырғанда тар болып табылады. Яғни қосымша арнайы құқыққа ие болатын құқық қатынаста арнайы мәртебеге ие болып табылады.

Балаларды дәл жеткіншек шағында өзіндік дербестік толғандырады, ол әрине, басқа да жасөспірімдермен арадағы қарым қатынаста шешіледі. Әлеуметтік қорғансыздықты сезіну оларың бірігуіне әкеліп соғады. Формалдық емес жастар топтары уақыт өте келе тұрақты түрлерге келеді.

Кәмелетке толмағанның тұлғалық ерекшелігі сипаттамасының белгісі оларың физикалық қозғалғыштығы мен әлеуметтік өсуіне тікелей байланысты. Сондай ақ, кәмелетке толмағанның мінезінің айрықшалықтары – жанжалдық жағдайларда өзгеше қимыл жасауы, жастың көтеріңкі немесе төмендетілген рөлдік күтулері немесе кәмелетке толмағанның әлеуметтік статусы сипатталады. Кәмелетке толмағанның тұлғалық және мінезінің қалыптасуына ерекше әсер ететін жасөспірімнің айналасындағы ең жақын орта. Жалпы ереже бойынша құқық қатынаста балаға тәуелді субъективті құқық мен бостандықтардың көлемі ересек тұлғаның құқық мәртебесі құрылымынан аздау болуы тиіс. Бірақта осы ережеден ерекшелік қатары ескеріледі. Ювеналдық әділет жүйесі мен оның институттарының қызметі өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қажет ететін кәмелетке толмағандарға қатысты, ең алдымен панасыз және қараусыз қалған балалар үшін, оларды тәрбиелеген ата аналар немесе жауапты адамдар үшін жүзеге асуы керек³.

Ювеналды құқық қатынастардың маңыздылығы құқықтың талданған құқық саласы, ол ең алдымен кәмелетке толмағандардың өз мүмкіндіктерінен құқықтық қатынастың басқа жақтарын міндеттей отырып, әр түрлі қоғамдық қатынастарда олардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін қанағаттандырудың құқық құралдарымен бала құқығына көңіл бөлген. Ювеналдық әділеттің ұлттық жүйесінің құқықтық базасын реттейтін ұлттық заңдар және заң күшіндегі актілер блогы, бала құқықтарын қорғау ұлттық жүйенің тарихи, теориялық, саяси және әлеуметтік аспектілері,

құқық бұзушы және қылмыскер кәмілетке толмағандар, ювеналдық әділет жүйесі, бала құқықтарын қорғау туралы құжаттар жеке қарастырылады.

Атап айтқанда, ювеналдық әділет жүйесінің тарихы, ювеналдық құқықты құрудың алғышарттары, оның негізгі ұғымдары және қайнар көздері, кәмілетке толмағандарды құқықтық қорғаудың ерекшеліктері және оны жетілдіру қажеттілігі, ювеналдық құқықтың түсінігі, пәні, әдістері және жүйесі, ювеналдық құқық ғылымы және ювеналдық саясат және кәмілетке толмағандардың конституциялық құқық мәртебесінің негізі қарастырылады.

Сондай ақ, Ювеналды құқық әдісі бір жағынан, олардың құқықтары, бостандықтары және мүдделерін жүзеге асыру үшін балаларға кең мүмкіндік ұсынса, ал екінші жағынан ересектермен салыстырғанда жауаптылықты төмендету, оның жағдайлары үшін қажетті мемлекетпен баланы қорғауды жоғарғы сатысын көрсетеді. Осыған орай, мынандай тұжырым жасауға болады, яғни қоғамдық қатынастарға әрекет етуде ювеналдық құқықтың әдісі болып рұқсат ету болса, ал формасы бойынша императивтік болып табылады.

Ювеналдық құқық мемлекеттік билік органдарының қызметі тәртібін бекітетін және жеке тұлғалардың қатынасын реттейтін және қорғайтын нормаларды қарастырады.

Айтылғанға сүйене отырып, тұжырым жасауға болады, яғни ювеналды құқық бұл қатысушысы болып бала қатысатын қоғамдық құқық қатынастарды реттейтін заңы нормаларды біріктіретін ұлттық құқық жүйесінің кешенді саласы болып табылады. Ол бұл қатынастардың қатысушысы ретінде кәмілетке толмағандардың құқықтық мәртебесін реттейді, кәмілетке толмағандардың құқықтарын қорғау механизмін бекітеді, сондай ақ кәмілетке толмағандардың заңы мүдделерін құқықтық қорғауға және жүзеге асыруға бағытталған мекемелер мен органдардың (ювеналдық әділет органдары) қызметтік жүйесі принциптері мен өкілеттіктерін анықтайды.

Ювеналдық құқық құқықтың кешенді саласы ретінде құқық салаларының мынандай тізімін шектейді: халықаралық, конституциялық, азаматтық, отбасылық, еңбек, әкімшілік, қылмыстық, қылмыстық атқару, азаматтық, қылмыстық іс жүргізушілік, азаматтық іс жүргізушілік. Бұл кездейсоқтық емес. Осы құқық саласының, яғни ювеналды құқықтың пәнінің ерекшелігі болып кәмілетке толмағандардың қатысуымен қоғамдық қатынастардың қатарына жататын ерекше құқықтық қатынастар табылады.

Ювеналдық құқықтың маңызды сипаты болып оның жүйесі танылады.

Ювеналдық құқық жүйесі бұл объективті негізделген қоғамдық қатынастарды кешенді реттейтін құқықтың ішкі жағдайы. Ювеналдық құқық

институты кәмелетке толмағандардың қатысуымен біржақты қоғамдық қатынастарды реттейтін ерекшелік. Оның ішкі құрылымында қарастырылған құқық нормаларының тобы түсіндіріледі.

Кез келген құқық саласының алғашқысын қарастыратын құқық нормасы болып табылады. Ювеналды құқық нормасы бұл кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғауды жүзеге асыратын мемлекеттік биліктің алғы шарты түрінде көрсетілген жалпы міндетті ереже.

Ювеналдық құқық ғылым ретіне заң ғылымының бөлімін құрайды. Ол өзімен бірге мемлекет пен қоғамды кәмелетке толмағандардың заңы мүдделері және құқығы туралы ұсынымдар, жағдайлар, білім, көз қарастар, идеялар ⁴жүйесін ұсынады. Бұл ғылым өзімен бірге барлық жаңа зерттеулерді ұсынақты, өзінің даму сатысында болады.

Ювеналдық құқық ғылымы кәмелетке толмағандардың қатысуымен қоғамдық қатынастардың мазмұнын зерттеумен айналысады және ол ювеналды заңнамалысын жүзеге асыру бойынша негізделген ұсынымдарды дайындау және тиімділігін анықтау. Бұл ғылымды дамыту үшін қажетті жағдай болып оның ювеналды әділет жүйесінің мекемелерімен және әр түрлі органдарының тәжірибелі қызметімен үзіліссіз байланыс табылады.

Ювеналдық құқық ғылымының пәні ретінде құқық қатынастың қатысушысы ретінде кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайын танылатын теориялық жағдайлардың қабылдау қажет.

Ювеналды құқық ғылымының негізгі міндеттері:

- баланың заңды мүдделерін және құқықтарын қамтамасыз ету сферасында ұлттық заңнаманы талдау;
- ювеналдық әділет органдарының қызметі сферасында шетелдік және ұлттық тәжірибені қолдану;
- мемлекет пен қоғамда кәмелетке толмағандардың құқықтық қорғалу ерекшеліктерін зерттеу;

ҚР баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету бойынша ювеналы әділет органдарының қызметі; болашақта кәмелетке толмағандардың қатысуымен болатын қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындау және т.б. найы оқу пәнін ұсынады. Бұл пәннің негізгі мазмұны – кәмелетке толмағандардың заңды мүдделері мен құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету сферасында оны қолдануды ұлттық заңнаманы оқыту.

Кәмелетке толмағандардың девианттық мінез-құлқына қарсы іс-қимыл жасау күрделі, кешенді міндет, оны шешуге түрлі ғылыми мекемелер, мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, лауазым иелері және жеке тұлғалар қатысуға тиіс. Ювеналды саясат кәмелетке толмаған жас адам мен мем-

лекет арасындағы қылмыстық іс жүргізу аймағына енген тұлғалардың құқығын, заңды мүддесінің басымдығын тану негізінде оның қылмыстық құқықтық тыйым салуын бұзу нәтижесінде пайда болған әлеуметтік жанжалды шешуге бағытталған.

Ювеналды саясаттың объектісі әлі түпкілікті қалыптаспаған, қоршаған ортаның, отбасының материалдық және моралдық жағдайына өте тәуелді кәмілетке толмаған адам болып табылады.

Бүгінгі ювеналды саясат жеке тұлғаны, қоғамды, мемлекетті қылмыстық әрекеттерден қорғау және құқық бұзушылықтан келген зиянның орнын толтыру мақсатында жалпы әлеуметтік, арнаулы және жеке сипаттағы жиынтық шараларды жасау мен іске асыруға бағытталған.

Қылмыстың алдын алу институты белгілі бір қоғамдық қатынастар жүйесінде экономикалық, саяси, құқықтық және т.б. қатынастарда қызмет етеді, ал қылмыстың алдын алу қызметі осы жүйеден шыққан, яғни соған байланысты және сонымен анықталады. Ендеше, қылмыстың алдын алу тек прогрессивті дамидың қоғамдық қатынастар жүйесінде ғана тиімді болуы мүмкін. Осы бағыттың нәтижелігін күшейту үшін, сондай-ақ жайсыз, тұрмысы төмен тәрбиесін едәуір жақсарту мақсатына жету үшін тұрақты нысаналы күш-жігер қажет. Оны іске асырудың мәні балалар үйлерінде мектеп-интернаттарында, арнаулы мектептерде, мүгедек балалар мекемелерінде, көшеде, отбасында ешқандай тастанды, бетімен кеткен балалар болмайтындай, елде жаңа жағдайды қалыптастыруда.

Ювеналды әділет жүйесін енгізу мақсатында қолға алынған тағы бір үлкен шара «Қазақстандағы ювеналды әділет жүйесі» жобасы болды. Бұл пилоттық жоба кәмілетке толмаған жасөспірімдерге қатысты сот төрелігін жүзеге асырудың жаңа үлгісін іс жүзінде сыннан өткізуді көздеді. Жоба Алматы қаласының Әуезов және Алматы облысының Қарасай аудандарында тәжірибеден өтті. Бұл жоба нәтижелері ювеналды әділет жүйесін енгізу мүмкіндіктерін саралауға негіз болып табылады. Жоба шеңберінде арнайы іріктеуден өткен қорғаушылар мен әлеуметтік қызметкерлер тобы жұмыс істеді⁵. Олардың міндеті күдікті ретінде ұсталған жасөспіріммен қарым қатынас орнату, оған психологиялық жағымды ықпал жасау, сот үдерісіне қажетті құжаттарды жинау және сол арқылы жасөспірімнің әлеуметтік келбетін сомдау. Осындай әлеуметтік-психологиялық портреттің көмегі арқылы баланың жеке тұлғалық ерекшеліктері айқындалады, ал бұл өз кезегінде соттың әділ шешім шығаруына оңтайлы ықпал етеді.

Жалпы ювеналды әділет жүйесі кәмілетке толмағандардың тұлға ретінде әлеуметтік мәртебесінің өзгеруі және девианттық мінез-құлқы салда-

рынан олар жоғалтып алған қоғаммен қарым-қатынасың қалпына келтіруге бағытталған шараларға негізделген сот төрелігінің арнайы жүйесін білдіреді. Ол ең алдымен құқықбұзушылықтардың салдарын жоюды және құқық бұзушыны қоғамға қайта оралтуды көздейді. Мұнда кәмелетке толмағандарға қатысты бас бостандығынан айып русыз жаза қолдану олардың құқығын қорғаудың негізгі элементі болып табылады. Бала құқығын қорғау тетіктері ретінде әділет жүйесінің құқықтық және әлеуметтік негіздерінің өзара тығыз байланыста әрекеттеуі ювеналды әділет жүйесінің ерекшелігін құрайды.

Мемлекетіміздің әлеуметтік саясатының басым бағыттарының бірі – бала құқығын қорғауды қамтамасыз ету. Кәмелетке толмағандардың құқықтық мәртебесін белгілейтін (құқығы, міндеттері, құқықтары мен міндеттерін сақтау кепілдігі) және кәмелетке толмағандармен жұмыс істейтін органдар қызметін ұйымдастыру негіздерін бекітетін нормативтік құқықтық актілер жиынтығында ол туралы нақты айтылған. 2001 жылдан бастап кәмелетке толмағандармен жұмыс әдісін өзгертуге байланысты қылмыстық сот төрелігі жүйесінде «Қазақстандағы ювеналды әділет» жобасының бастамасымен жұмыс жүргізіліп келеді. Оныңмақсаты мен міндеттері, принциптері де айқын.

Тұжырымдаманың мақсаты – Қазақстан Республикасында ювеналды әділет элементтерін кезең-кезеңмен енгізу, дамыту болып отыр. Ол кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін атқарудың тиімділігі мен сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Және Әділет, Ішкі істер, Білім және ғылым министрліктерінде, соттарда, прокуратураларда, адвокатурада кәмелетке толма қандармен жұмыс істеу жөніндегі мамандандырылған бөлімшелер құруды қамтиды.

¹ *Дулатбеков Н.* Ювенология: Оқулық. — Астана: Фолиант, 2010. — 95 б.

² *Уәлиев Қ. С.* Қазақстанда бала құқығы мен мүддесін жан жақты қорғау (ювеналды әділет жүйесін құру // Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабарлары. — 2010. — №2. — Б. 109-111.

³ Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі № 949 Жарлығы (ҚР Президентінің 2005 13.07. № 1615 Жарлығымен енгізілген өзгерістерімен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51033528&pos=5;-106#pos=5;-106.

⁴ Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі № 949 Жарлығы (ҚР Президентінің 2005 13.07. № 1615 Жарлығымен енгізілген өзгерістерімен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51033528&pos=5;-106#pos=5;-106.

⁵ *Борисова Н. Е.* Концепция формирования отрасли ювенального права в российской правовой системе: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1999;

Лаврушко Е. А. — преподаватель кафедры «Право» Казахско-Русского Международного Университета г. Актобе, магистр юридических наук

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕХАНИЗМА БОРЬБЫ С ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТЬЮ

Правозащитные функции государства и правоохранительных органов в Республике Казахстан направлены на обеспечение безопасности и правопорядка в обществе, неукоснительное соблюдение и защиту прав, свобод и законных интересов не только граждан, но и других лиц, находящихся на территории Республики Казахстан, например, иностранных лиц, либо лиц без гражданства¹.

Правовая политика государства имеет своей задачей максимальное снижение численности преступности, так как это негативно сказывается не только на общество и государство, но и на экономическую и социальную политику в стране. Однако ряд факторов зачастую повышают численность преступности в государстве. Так, например, правовая безграмотность, влияние антисоциальных культур, интернет-пространства, правовой нигилизм, социальное и экономическое положение в стране и желание не подчиняться нормам законодательства вносят свой вклад на повышение уровня преступности в стране².

Преступность – понятие криминологическое, поэтому с точностью утверждать, что вполне возможно полностью искоренить в будущем преступность в стране не представляется возможным, но полагать что прогнозировать подъем или спад численности преступности в силах правоохранительных структур и правовая политика государства сможет повлиять на снижение уровня преступности посредством своих инструментов власти. Понятие преступности носит обобщающих характер, поэтому стоит не забывать также и о таком явлении, как подростковая преступность. Это антисоциальное, антиправовое явление наносит немалый ущерб государству и обществу и ничем по степени общественной опасности не отличается, например, от женской преступности или преступности взрослого поколения.

Подростковая преступность – это понятие, характеризующее качественное и количественное состояние, а также изменение уровня числа совершаемых преступлений несовершеннолетними. Поскольку это явление обладает равным показателем общественной опасности и противоправности деяний несовершеннолетних по сравнению со взрослой преступно-

стью, в соответствии с этим, необходимо отметить, что и борьба с этим негативным явлением должна не прекращаться и профилактические меры должны осуществляться наряду с мероприятиями, направленными на профилактику и противодействие взрослой преступности³.

Одним из наиболее опасных и стремительно развивающихся в современном государстве видом преступности является подростковая преступность, однако какие факторы побуждают несовершеннолетних идти на преступления? Каковы причины подростковой преступности и что говорит правовая статистика? И с помощью каких превентивных и профилактических мер возможно снизить рост числа преступлений, совершаемых подростками? На эти и другие вопросы в рамках данной статьи попробуем найти ответы и разобраться с данной актуальной проблемой современного государства и общества. По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за последние два года в Казахстане наблюдается тенденция снижения роста числа фактов совершения преступлений несовершеннолетними.⁴ Однако можно выделить некоторые области в Республике Казахстан, которые лидируют и где сохраняется наибольшее количество и рост числа подростковой преступности. Статистические данные показывают, что к таким регионам относятся Алматинская, Туркестанская области и город Шымкент. Больше всего несовершеннолетних преступников привлечлось к различным видам уголовной ответственности в Алматинской области – 63 человека. Всего на один пункт отстает Туркестанская области – 62 привлеченных. На третьем месте оказался Шымкент. Там с начала года к уголовной ответственности привлекли 58 подростков⁵.

Самыми спокойными в плане подростковой преступности стали Северо-Казахстанская область (шесть человек) и Байконур (четыре человека). Если рассматривать статистику в целом в отношении всего государства, за период с января по апрель 2020 года в Республике Казахстан было привлечено к ответственности за совершение уголовных правонарушений 655 несовершеннолетних. Это на треть меньше, чем в прошлом году. Тогда было зарегистрировано 954 случая подростковых преступлений. Большая часть подростков возраста 16-17 лет. Из общего количества привлеченных к уголовной ответственности несовершеннолетних было всего 60 девушек⁶.

Но какие преступления чаще совершают подростки и каковы причины такого антисоциального и противозаконного поведения? Чаще всего «несовершеннолетние преступники» совершают правонарушения против собственности, такие как, кражи, грабежи, разбои и вымогательства. Пра-

вонарушения против личности, как например, убийства, изнасилования и причинение вреда здоровью, совершаются, конечно, реже, однако за последний год стремительно возросло число совершаемых подростками насильственных действий в отношении малолетних детей⁷.

Этот фактор, своего рода, усугубляет статистические показатели и наносит невосполнимый психологический вред пострадавшим детям и их здоровью.

Конечно же, с давних времен принято считать, что чаще всего подростки подвержены совершению хулиганства, причем не только административно-правового характера, но и уголовного. Совершению всех вышеперечисленных правонарушений несовершеннолетними способствует ряд факторов: низкая социальная ответственность подростков и их родителей, правовая безграмотность и правовой нигилизм, желание самоутвердиться в обществе с помощью унижения чужого достоинства, несовершенство правовой культуры и воспитания, экономические факторы, влияние интернет пространства, взаимодействие со взрослым населением с криминальным поведением, влияние различных субкультур и т.д. Определенное воздействие на формирование культуры и поведения подростка оказывают взрослые, а именно их родители, которые не всегда готовы жертвовать своим временем с целью воспитания своих детей, а зачастую и сами подают негативный пример, демонстрируя свое антисоциальное и антиправовое поведение.

Всем известно, что дети и тем более подростки словно губка «впитывают» и «копируют» поведение и все действия своих взрослых друзей, родителей и взрослых близких. Это является психологической особенностью природы подростковой преступности⁸.

На рисунке 1 представлен графический рисунок с указанием наиболее распространенных причин совершения преступлений несовершеннолетних по результатам проведенных соцопросов самих же подростков. Как показал соцопрос, наиболее распространенной причиной совершения преступлений подростками является влияние со стороны взрослых, сверстников, экономический вопрос при этом занимает второе место и лишь безнаказанность в редких случаях может оказывать влияние на совершение правонарушения подростком. На основании этих статистических данных можно сделать вывод, что позитивное влияние правовой и социальной направленности на подростков со стороны родителей, педагогов и взрослого окружения, а также эффективные меры воспитательного характера смогут оказать благотворное влияние на поведение несовершеннолетних и профилактику подростковой преступности. Организация досуга несовершеннолетних,

профилактика безнадзорности и правонарушений среди несовершеннолетних также могут эффективно повлиять на уровень подростковой преступности в стране⁹.

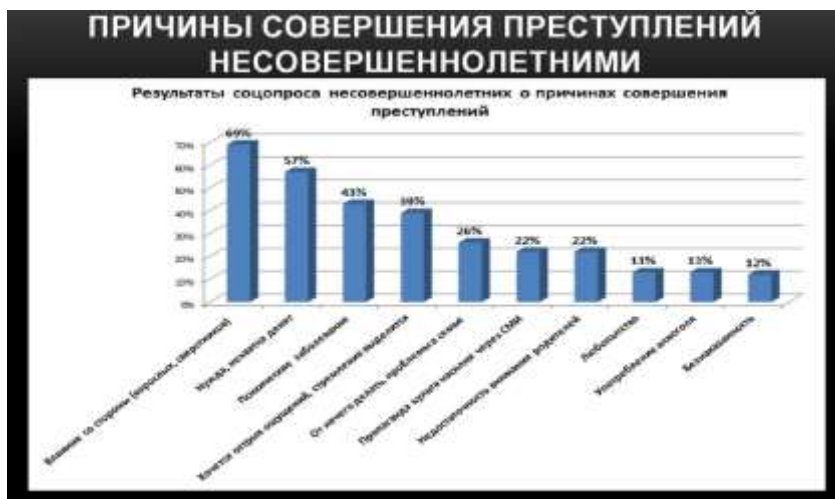

Рис.1. Показатели опроса несовершеннолетних по поводу причин подростковой преступности.

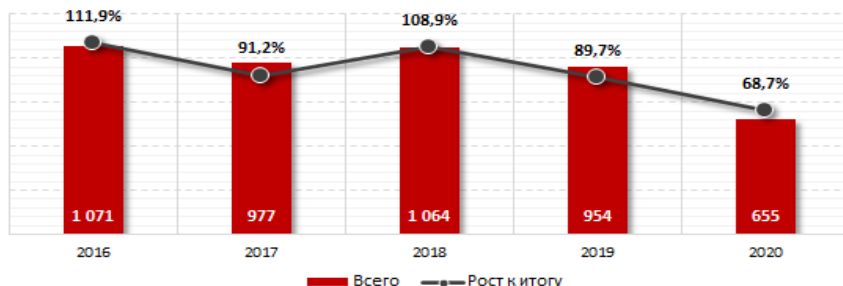
Однако в последнее время отмечается тенденция снижения уровня подростковой преступности в Республике Казахстан. Об этом свидетельствуют статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, представленные в виде графического рисунка № 2.

Таким образом, пик роста наблюдается в 2016 году, далее наблюдается снижение уровня роста подростковой преступности. Тем не менее в 2020 году мы наблюдаем наименьшее количество совершенных преступлений несовершеннолетними по сравнению с прошлым 2019 годом. Данный фактор положительно влияет на социально-правовое положение государства и благосостояние граждан¹⁰.

Приоритетным направлением деятельности органов ювенальной полиции в Республике Казахстан является профилактика, предупреждение и пресечение совершения несовершеннолетними административных правонарушений и подростковой преступности. Не всегда эффективная работа участковых инспекторов по делам несовершеннолетних, несвоевременное

выявление «проблемных подростков» и фактов совершенных несовершеннолетними административных и уголовных правонарушений могут нанести вред обществу и государству.

Количество несовершеннолетних, привлечённых к уголовной ответственности. Январь–апрель | ед.

Расчёты Ranking.kz на основе данных Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры РК

Рис.2. Показатель роста и спада количества правонарушений, совершаемых несовершеннолетними

Как отмечают инспектора по делам несовершеннолетних, в последние годы в Казахстане наблюдается снижение роста подростковой преступности, однако увеличение роста числа случаев нахождения несовершеннолетних без присмотра взрослых в ночное время по сей день только возрастает, что способствует возможному возникновению рисков совершения уголовных и административных правонарушений среди несовершеннолетних.

Однако наиболее острым остается вопрос касательно того, школьный инспектор полиции все-таки враг или друг современного подростка. К сожалению, не всегда инспектора по делам несовершеннолетних применяют правильные инструменты правового воздействия на подростка, тем самым наоборот усугубляя поведения этого подростка¹¹.

Поэтому, сотрудники ювенальной полиции должны обладать не только профессиональными знаниями в области права, но и в области психологии, в том числе детской и подростковой. Ведь не всегда методы принуждения способны воспитать в подростке должное правомерное и даже социально активное поведение. Наибольшую роль в профилактике подростковой преступности и пресечении правонарушений, совершаемых несовершеннолетними играют беседы с детьми школьного, подросткового возраста, сту-

дентами колледжей и так называемым «трудными подростками», для того, чтобы не только воспитать чувство патриотизма, социальной культуры и правового воспитания у подростков, но и выявить скрытые риски в поведении подростка¹².

Ведь эффективнее предупредить и пресечь подростковую преступность, нежели в дальнейшем испытывать трудности от последствий подростковой преступности.

В заключение хотелось бы отметить, что на снижение роста подростковой преступности влияют следующие факторы: меры воспитательного характера, адресованные от родителей, педагогического состава и более взрослого поколения, меры превентивного характера, выражающиеся в форме внедрения, например, школьных предметов, целью которых является формирование социально-правового правомерного поведения подростков в обществе, эффективная работа ювенальной полиции, а также применение методов поощрения за исправление несовершеннолетних. Ведь воспитание достойного поколения, развивающегося в духе патриотизма, уважения прав, свобод и законных интересов, окружающих является залогом гражданского общества и правового государства, а также задачей каждого родителя, педагога и сотрудника ювенальной полиции.

-
- ¹ Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>.
 - ² **Миндагулов А. Х.** Профилактика преступлений: Учебник. — Алматы, 2005. С. 24-25.
 - ³ **Абдиров Н. М.** Раннее выявление несовершеннолетних с антиобщественным поведением – основа эффективной профилактики правонарушений. — Караганда, 1989. С. 28.
 - ⁴ **Клейменов В. П.** Уголовно-правовое прогнозирование и его роль в борьбе с преступностью. — Омск, 1989. С. 12-18.
 - ⁵ **Алауханов Е. О.** Криминология. — Алматы: Жеті Жарғы, 2005. С. 13.
 - ⁶ Там же. С. 12.
 - ⁷ Актуальные проблемы борьбы с преступностью / Под ред. М. И. Ковалева. — Свердловск, 1989. С. 78.
 - ⁸ **Алауханов Е. О.** Указ. работа. С. 12.
 - ⁹ Криминология: Учебник / Под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. — М.: Юрист, 1997. С. 41.
 - ¹⁰ **Антонян Ю. М., Бородин С. В.** Преступность и психические аномалии. — М., 1987. С. 18.
 - ¹¹ **Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е.** Психология преступника и расследования преступлений. — М., 1996. С. 112.
 - ¹² **Долгова А. И.** Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. — М., 1981. С. 3-5.

Литвякова С. В. — преподаватель кафедры административного права и административной деятельности ОВД Омской академии МВД России

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СОВЕРШАЕМЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Применяемая к несовершеннолетним нарушителям закона административная ответственность является формой государственного реагирования на административные деликты, совершаемые данной категорией субъектов, выраженной в применении к ним конкретных административных наказаний, предусмотренных санкциями нарушенных норм, и одновременно их специфической обязанностью нести определенные законодательством неблагоприятные последствия, связанные с применением указанных юридических мер¹.

Несовершеннолетие рассматривается как признак особого субъекта, требующего повышенного по сравнению с обычными лицами контроля с позиции соблюдения принципов законности и уважения прав и свобод человека. Как справедливо отмечают некоторые исследователи, существующие гарантии защиты прав несовершеннолетних, с одной стороны, позволяют обеспечить их соблюдение, с другой, – слепое следование букве закона препятствует вообще привлечению к административной ответственности, делая невозможным ее наступление (*Summum jus – summa injuria* – высшая законность есть высшее беззаконие - следование только букве закона является грубым нарушением духа закона). Чрезмерная регламентация правовых гарантий защиты прав и свобод несовершеннолетних препятствует неотвратимости наступления ответственности за совершенное деяние, тем самым не реализуются цели общей и индивидуальной профилактики правонарушений².

На сегодняшний день в правоприменительной практике существует целый комплекс проблем, связанных с привлечением несовершеннолетних к административной ответственности. Рассмотрим некоторые из них.

Во-первых, статья 2.3 КоАП РФ закрепляет, что административной ответственности подлежит лицо, достигшее к моменту совершения административного правонарушения возраста 16 лет. Несовершеннолетние, которые на момент совершения правонарушения не достигли возраста 16 лет, административной ответственности не подлежат. За совершение правонарушения несовершеннолетним, связанным с потреблением им алкогольной

и спиртосодержащей продукции, наркотических средств или психотропных веществ, ответственность будут нести родители в соответствии со ст. 20.22 КоАП РФ. Кроме указанной статьи в законодательстве не закреплена административная ответственность родителей за другие правонарушения, совершенные их детьми, не достигшими возраста 16 лет, такие как: причинение телесных повреждений, употребление табака, мелкое хищение, мелкое хулиганство, уничтожение или повреждение чужого имущества и другие. Игнорирование со стороны правоохранительных органов фактов совершения любых противоправных деяний недопустимо. Это способствует стремительному росту количества правонарушений, обострению криминальной ситуации³. В этой связи следует упомянуть законодательство об административных правонарушениях Республики Беларусь, согласно которому, за ряд административных правонарушений ответственность наступает с 14 лет, а именно за умышленное причинение телесных повреждений (ст. 10.1 КоАП РБ); оскорбление (ст. 10.2 КоАП РБ); за мелкое хищение (ст. 11.1 КоАП РБ); за умышленные уничтожение либо повреждение имущества (ст. 11.3 КоАП РБ); за жестокое обращение с животными (ст. 16.29 КоАП РБ); за мелкое хулиганство (ст. 19.1 КоАП РБ). Полагаем, что в четырнадцатилетнем возрасте подросток в полной мере осознает противоправность своих действий за совершение подобных правонарушений при полноценном психическом развитии, должном воспитании и внимании со стороны родителей или законных представителей. В последние годы вопрос о снижении возраста, по достижении которого физическое лицо в России может быть привлечено к административной ответственности, неоднократно поднимался на всевозможных юридических форумах и в трудах видных отечественных административистов⁴. Однако, единого мнения на эту проблему нет. Все же, по нашему мнению, необходимо внести соответствующие изменения в российское законодательство, и снизить возраст привлечения к административной ответственности до 14 лет за умышленно совершенные административные правонарушения против здоровья населения, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности.

Совершение же нескольких однородных правонарушений несовершеннолетними, повторность деяний свидетельствует, на наш взгляд, о попустительском отношении к содеянным поступкам со стороны родителей или законных представителей несовершеннолетнего и следует рассматривать как ненадлежащее выполнение ими обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего.

В связи с этим, следует предусмотреть административную ответственность родителей за ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего, достигшего возраста 14 лет, если противоправные деяния совершены им два и более раза, то есть систематически, и совершены они умышленно и осознанно, а также ранее с ребенком проводились профилактические беседы администрацией учебного учреждения или сотрудниками полиции. Систематическое совершение несовершеннолетним противоправных деяний также говорит о безразличном, попустительском отношении к нему со стороны родителей.

Следующей проблемой следует назвать процессуальные особенности задержания несовершеннолетнего. О любом случае задержания несовершеннолетнего в возможно короткий срок обязательно уведомляются законные представители (ч. 4 ст. 27.3 КоАП РФ). Как именно уведомить законного представителя и в какой срок, законом не установлено. Но в законодательстве четко сказано, что срок задержания правонарушителя не может превышать трех часов. Следуя этому правилу, сотрудник полиции о факте задержания несовершеннолетнего обязан уведомить всеми возможными способами законного представителя, пригласить в служебное помещение, в его присутствии составить протокол об административном правонарушении, при этом время не должно превышать трех часов. Как поступить сотруднику полиции, если о факте задержания несовершеннолетнего родитель уведомлен, но в силу занятости на работе прибыть в служебное помещение территориального органа он в ближайшее время не может? Кому, и в каком порядке в таких случаях передавать несовершеннолетнего правонарушителя? Эти вопросы остаются неурегулированными в действующем законодательстве. В связи с этим считаем необходимым законодательно закрепить возможность передачи несовершеннолетнего правонарушителя иному родственнику, например, бабушке, дедушке, дядям и тетям, а также совершеннолетним братьям и сестрам, по просьбе родителя или иного законного представителя, который по объективным причинам не может лично присутствовать.

При опросе несовершеннолетнего свидетеля, не достигшего возраста четырнадцати лет, обязательно присутствие педагога или психолога (ч. 4 ст. 25.6 КоАП РФ). На практике весьма проблематично обеспечить явку педагога или психолога, особенно в нерабочее время и праздничные дни. В таких исключительных случаях, на наш взгляд, можно рассмотреть вопрос об участии штатного психолога ОВД.

При рассмотрении дела об административном правонарушении, совершенном лицом в возрасте до 18 лет, присутствие законного представителя

может быть признано обязательным (ч.5 ст. 25.3 КоАП РФ). Однако речь идет про стадию рассмотрения дела, а не про стадию возбуждения дела об административном правонарушении. На наш взгляд, опрос лица, не достигшего возраста 18 лет на всех стадиях производства по делам об административных правонарушениях возможен только лишь с согласия, ведома и в присутствии законного представителя, а при невозможности присутствия законного представителя, например, в связи с болезнью, опрос производить в присутствии педагога или психолога, а также штатного психолога ОВД. Участие указанных лиц при опросе несовершеннолетнего должно быть зафиксировано в протоколе, а также в объяснении правонарушителя и заверено подписями.

Кроме того, на практике сотрудники правоохранительных органов могут столкнуться еще с одной проблемой - установление личности несовершеннолетнего правонарушителя. В соответствии с пунктом 13 статьи 12 ФЗ № 3-ФЗ «О полиции», сотрудники могут доставлять граждан в служебное помещение с целью решения вопроса о задержании лица, установлении его личности и обеспечения безопасности жизни и здоровья. Установить личность несовершеннолетнего в кратчайший срок, не превышающий трех часов, возможно только со-слов несовершеннолетнего правонарушителя. А как быть в тех случаях, когда несовершеннолетний отказывается называть свои данные? Полагаем, можно было бы использовать биометрические персональные данные, а именно ввести обязательное дактилоскопирование детей. Это существенно облегчит работу правоохранительным органам и ускорит процесс установления личности несовершеннолетнего, при чем не только правонарушителя, но и подкинутых, заблудившихся, детей, которые не могут в силу умственного развития назвать свои данные.

В заключение хотелось бы отметить, что несовершеннолетние обладают особым административно- процессуальным статусом. Однако, отсутствие четко регламентированного статуса несовершеннолетнего при производстве по делу об административном правонарушении, затрудняет обеспечение их законных прав и интересов.

¹ *Лобанов К. Н., Москаленко С. А.* К вопросу об административной ответственности несовершеннолетних // Проблемы правоохранительной деятельности. — 2015. — № 1. — С. 48-53.

² *Ляшук А. В.* Административная ответственность несовершеннолетних за появление в общественных местах в состоянии опьянения // Актуальные проблемы современного российского государства и права: Мат-лы Всеросс. научн.-практ. конф. (18 мая 2018 года). — Калининград: Калининградский филиал СПбУ МВД России, 2018. — С. 173-178.

-
- ³ **Баранов А. Д., Дорофеева Ж. П., Меньяло Д. В.** Особенности административной ответственности несовершеннолетних // *Философия права*. — 2015. — № 4(71). — С. 80-83.
- ⁴ **Долгих И. П., Черняев Г. М., Шебанов Д. В.** Административная ответственность несовершеннолетних: проблемы и перспективы // *Наука и образование: проблемы и перспективы*: Сб. ст. Международ. научн.-практ. конф. (13 марта 2014 г.) / Отв. ред. А. А. Сукиасян. — Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. С. 178-180.

Лунёв Д. А. — студент ЮР-22 Западно-Казахстанского Университета имени М. Утемисова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

Преступность несовершеннолетних была и остается острой социальной проблемой. Она существует столько, сколько существует сама преступность, и не решена в полной мере ни в одном обществе. Это очевидно, но не безнадежно, как очевидно и то, что одними педагогическими или правоохранительными мерами ее не решить. Средний возраст несовершеннолетнего преступника – неполных 16 лет, более 90% правонарушителей – мальчики.

Детская преступность часто характерна для детей из неблагополучных семей, но иногда бывают нарушители и из очень благополучных. Особенно остро в обществе стоит тема школьного насилия. Психология насилия легко воспринимается несовершеннолетними, что отражается в немотивированной жестокости по отношению к сверстникам. Как показывает многолетняя практика, в школах наблюдаются психологические формы насилия: оскорбления, унижения, насмешки, высмеивания. Постепенно психологическое насилие в условиях слабой воспитательно-профилактической работы переходит в физическое насилие в школе и вне ее, сопровождается травмами, нанесением ущерба здоровью, а то и убийством.

Нужно отметить, что, количество преступлений с участием несовершеннолетних заметно снизилось. За январь — апрель 2020 в Казахстане к уголовной ответственности привлекли 655 несовершеннолетних, что на 31,3% меньше, чем годом ранее (954 случая). Если говорить о возрасте привлеченных к уголовной ответственности несовершеннолетних, то 82,6% из них достигли 16-17 лет, еще 17,4%—14-15 лет. Из общего количе-

ства привлеченных к уголовной ответственности несовершеннолетних было всего 60 девушек (в январе — апреле 2019–59 девушек). 425 привлеченных относились к учащимся несовершеннолетним (годом ранее — 617 учащихся, годовое сокращение составило 31,1%). Неработающих и не учащихся несовершеннолетних среди привлеченных к уголовной ответственности — 221 человек (в аналогичном периоде прошлого года — 320 молодых людей, годовое сокращение составило 30,9%). Среди привлеченных к уголовной ответственности несовершеннолетних 78 совершивших преступление в группе с участием взрослых, против 146 годом ранее (минус 46,6%). Как сообщил начальник управления ювенальной полиции Асет Оспанов, с 2014 года в Казахстане сокращается количество преступлений, совершаемых несовершеннолетними. На начало 2020 года в местах лишения свободы находились 42 подростка. В региональном разрезе печальное первенство среди регионов держат Алматинская (63 привлеченных к уголовной ответственности несовершеннолетних, против 88 годом ранее, минус 28,4%) и Туркестанская (62 привлеченных, против 90 в аналогичном периоде прошлого года) области, а также город Шымкент (58 человек, против 63 год назад). 71,1%, или 466 несовершеннолетних, привлекли за правонарушения, совершенные против собственности. Из них 68%, или 317 случаев, пришлось на кражи, еще 14,6%, или 68 — на грабежи, и 6,7%, или 31 — на мошенничество. Еще 12,5% от общего количества, или 82 человека, привлекли за уголовные правонарушения против личности. 34,1% случая из них пришлось на умышленное причинение вреда здоровью средней тяжести, 29,3% — на половые сношения или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста. На третьей строке по "популярности" правонарушений, за которые привлекали подростков, преступления против общественной безопасности и общественного порядка. В этой области было зафиксировано 74 случая, практически все правонарушения пришлось на статью "Хулиганство" (73 привлеченных подростка)¹.

Нам хотелось бы ответить на вопрос, который волнует все общество не только нашей страны, но и всей земли. Что же приводит подростков в так называемую «группу риска» и толкает их на нарушение социальных норм и правил? Мысчитаем, что причины совершения ими преступлений кроются в возрастной категории подростка, а именно в его психологическом состоянии, возраст которого от 14 до 17 лет. В этот переломный момент развития подростки хотят чувствовать свою значимость, стремятся освободиться от контроля со стороны взрослых. Желая доказать свою самостоятельность, подростки начинают подражать внешним проявлениям взросло-

сти — курению, употреблению алкоголя, наркотиков, и недетским способам проведения досуга. Зачастую, не имея успехов в учёбе, спорте, общественной жизни, или воспитываясь в неблагоприятной семье, подростки начинают знакомиться с уличной жизнью, где, как известно, существуют свои законы. Многие преступления совершаются подростками в целях самоутверждения. Проанализировав психологический портрет и личность трудного подростка основываясь на жизненных примерах и опыте, мы сделали вывод что это, характеризуется низким уровнем социализации и отражает пробелы и недостатки в двух основных сферах его воспитания: в семье, в школе. Конечно, не вызывает сомнения, что большая часть вины за эти преступления всё-таки лежит на родителях, либо на законных представителях несовершеннолетних. Именно они, прежде всего, отвечают за своих воспитанников до достижения ими совершеннолетия. В семье формируются социально значимые качества личности и свойственные ей оценочные критерии. С другой стороны, на личность трудного подростка большое влияние оказывает особая сфера — улица, двор, уличные группы с отрицательной направленностью, то есть его досуг. У подростков отмечаются гипертрофированные материальные потребности, чему способствуют реклама в СМИ, кинофильмы о богатой жизни, красивой и стильной одежде, боевики, в розовом свете показывающие уголовные бригады. По мнению специалистов-психологов, нужда является — причина 20–30% всех корыстных преступлений, в том числе и совершенных несовершеннолетними. Поэтому распространенной формой школьного насилия являются вымогательство денег, телефонов, покупка в школьном буфете еды и напитков под угрозой избиения, причинения вреда здоровью. Во многих школах имеются группы асоциального направления. В них школьники курят, употребляют алкоголь или легкие наркотики, оскорбляют, унижают, бьют других учеников. Травля школьников осуществляется сегодня посредством интернета, жертве посылают грубые оскорбительные сообщения, вплоть до вымогательства денег или каких-либо вещей. Но большая часть подростков не входит в асоциальные группы. Обычно выделяют три группы школьников: школьники с устойчивой криминальной направленностью; склонные к насилию (группа риска) в силу сложного материального или неблагополучного семейного положения, отклонения в психологическом развитии и иные факторы; лица с устойчивой антикриминальной направленностью, не допускающие проявлений насилия, и их большинство. Что же делают ученики, когда становятся жертвой насилия? Мы считаем, что они предпочитают обращаться за помощью к родителям, родственникам, классному руководителю, учителям, администрации школы.

При том, что имеют возможность обратиться к правоохранительным органам, но не обращаются, пока им не нанесен значительный физический и моральный ущерб. В этом заключается их главная ошибка по моему мнению. Что касается учителей, то они на проступки и преступления учеников реагируют по-разному. В ряде случаев сами обращаются к руководству школы и психологам, ввиду невозможности контролировать подростков. Иногда бывают случаи, когда сами учителя пытаются предотвратить назревающий конфликт. А иногда игнорируют подобные ситуации, не придавая конфликтный характер и объясняя свою реакцию на происходящее пубертатным периодом подростков. Проблема профилактики преступности имеет комплексный характер, охватывает все общество. Общесоциальные проблемы охватывают обеспечение родителей работой, жизненный уровень семей и страны, обеспечение социальной защитой неблагополучных семей, развитие досуговых учреждений, бесплатность культурно-спортивных центров и т. д.

Мы уверены, что там, где прочные семейные узы, традиции, многодетность семей, низкий коэффициент разводов, дети воспитываются в традициях уважительного отношения к старшим, матери заботятся о младших братьях и сестрах, и для них непререкаемым остается авторитет родителя, учителя, воспитателя. А распад семей, появление матерей-одиночек, а то и отцов-одиночек, низкий социальный статус, наоборот, способствуют подростковой преступности. Дети из таких неполноценных семей порой совершают повторные преступления, с 13-14 лет употребляют спиртные напитки. Хочу выделить несколько основных криминогенных факторов семей, негативно влияющие на поведение несовершеннолетних, способствующие совершению преступлений: воспитание детей в условиях неполноценной семьи, одним родителем; наличие в семье судимых родственников; злоупотребление спиртными напитками взрослыми членами семьи, скандалы, драки, сексуальная распущенность; тяжелое материальное положение, плохие жилищные условия семей, отсутствие отдельной комнаты для детей, нужда в питании и одежде; низкая правовая культура, правовой нигилизм родителей и других взрослых членов семьи; грубость, жестокость, насилие в семье, воспитание детей в условиях эмоционального голода, отсутствие теплоты в отношениях родителей с детьми.

Мы хотим отметить, что в последние годы, наблюдается расширение круга и количества преступлений, которые совершают девочки-подростки и девушки. Увеличилось число подростков женского пола, которые ведут аморальный образ жизни, неизбежным следствием чего является преступное поведение. Изучение несовершеннолетних, совершивших преступле-

ния по месту жительства, показывает, что доля городских жителей среди них составляет 75%, а сельской местности - 25 %. Указанные различия зависят от социально-экономических условий, а также от традиций и обычаев, исторически сложившихся в деревне и в городе.

Производство в суде в отношении несовершеннолетних, согласно казахстанскому законодательству, осуществляется в рамках общей процессуальной формы с отдельными процедурными отступлениями, обеспечивающими права указанной группы субъектов. В ходе наблюдения за изменением законодательства мы хотим привести пример что, статья 492 Уголовно-процессуального Кодекса Республики Казахстан требует обязательного участия в производстве по делу родителей или иных законных представителей несовершеннолетнего подсудимого. Они имеют право участвовать в исследовании доказательств на судебном следствии, давать показания, представлять доказательства, заявлять ходатайства и отводы, приносить жалобы на действия и решения суда. Законодательством Республики Казахстан регламентировано право на свободу личную неприкосновенность граждан, несовершеннолетних в особенности. В соответствии с принципами и нормами международного права и международных договоров национальное законодательство в этой части расширено и усовершенствовано. С введением в действие с 1 января 2015 года Нового Уголовного Кодекса были усилены меры наказания нерадивых родителей, чья бесконтрольность стала одной из причин такой острой проблемы общества, как подростковая преступность. Например, теперь статья 111, часть 2 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях «Невыполнение родителями или другими законными представителями обязанностей по воспитанию детей, повлекшее совершение ими преступления либо иных антиобщественных деяний» была переключена в статью 140 Уголовного Кодекса Республики Казахстан «Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего»².

В своё время депутат Мажилиса Парламента РК Владимир Нехорошев предположил взаимосвязь подростковой преступности с дефицитом мужчин-учителей в казахстанских школах. Как сообщает Tengrinews, в действительности в республике насчитывается 82% педагогов-женщин. Возможно, если бы в школах республики было больше мужчин, воспитание было бы другим³. Мы полагаем, что здесь многое зависит от культурного и нравственного уровня учителей, морально-психологической атмосферы в школе, что будет способствовать снижению или повышению криминализации и совершенствованию воспитательного процесса, искоренению среди подростков таких порочных явлений, как курение, ранний алкоголизм,

наркомания – спутников или стимуляторов преступного поведения. По нашему мнению, для того чтобы снизить уровень подростковой преступности в нашей стране, необходимо, прежде всего, каждой казахстанской семье, воспитывающей детей переходного возраста, начать с себя. Именно родители этих подростков должны прививать им общечеловеческие духовно-нравственные, моральные ценности, способствовать тому, чтобы впечатлительные и впитывающие всё, словно губки, несовершеннолетние дети не были предоставлены сами себе, не слонялись по улице без дела, не сидели почти круглосуточно в интернете. Если смотреть обширно то, сегодняшнее состояние преступности среди несовершеннолетних, требует от правительства, и общественных организаций неотложных мер и они обязаны реализовываться в обязательном порядке. В особенности, в нашей стране надо создавать как можно больше спортивных секций и клубов по интересам, развивать детей духовно и нравственно, направлять их потенциальные интеллектуальные возможности в нужное русло.

¹ <https://www.zakon.kz/5026588-kakie-prestupleniya-i-v-kakih-regionah.html>.

² <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/279181-problemy-podrostkovej-prestupnosti-v-kazahsta>.

³ <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/279181-problemy-podrostkovej-prestupnosti-v-kazahsta>.

Майлыбаева Н. Б. — доцент кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, магистр юридических наук, полковник полиции

ВЛИЯНИЕ НЕБЛАГОПОЛУЧНОЙ СЕМЬИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В настоящее время, когда идут масштабные и быстрые процессы социально-экономических и политических изменений в обществе, особенно трудно приходится подросткам с их неустоявшимся мировоззрением, подвижной системой ценностей¹.

Ежегодно казахстанцами в возрасте 14-29 лет совершается 59 % преступлений в стране². Исследования подтверждают взаимосвязь преступности этих возрастных групп – преступность старших «рекрутируется» за счет вчерашних «трудных» подростков. Преступность несовершеннолетних – это лишь начальная часть общей преступности.

Для изучения девиантного поведения подростков как процесса общественной жизни необходим анализ достаточно сложной совокупности различных социальных факторов.

Девиантное поведение как массовое явление тесно связано с экономическими, социальными, духовными, политическими процессами, происходящими в обществе. Я. И. Гишинский указывает, что «девиантное поведение – как элемент социального бытия и механизм изменений – существенно зависит от свойств конкретного общества и происходящих в нем процессов»³.

Девиантное поведение подростков в современных условиях проявляется – прежде всего, как преступность, алкоголизм, проституция, наркомания, суицид, азартные игры, интернет-зависимость и пр. Каждая из названных форм девиации имеет свои особенности. Темп роста девиантного поведения среди подростков очень высок. На состояние такого поведения большое влияние оказывает переход к рыночным отношениям и появление таких феноменов, как конкуренция, безработица, инфляция. По мнению профессора Г. Р. Русемовой, «... статистика свидетельствует о все большем распространении наркомании, табакокурения, употребления алкоголя, особенно среди детей и молодежи, что может привести к ухудшению генофонда нации»⁴.

Наряду со школой и неформальным окружением подростка семье принадлежит особая роль в формировании личности несовершеннолетнего. Именно в семье происходит первичная социализация ребенка, усваиваются правила общения и поведения в обществе. Отношения, складывающиеся в семье, с самого раннего детства оказывают большое влияние на всю дальнейшую жизнь человека, в том числе могут стать одной из причин отклоняющегося либо преступного поведения. В настоящее время растет количество семей, которые можно назвать неблагополучными.

Ничто не может сравниться по силе влияния в вопросах подготовки подростков к личной жизни с той огромной ролью, какую играет семья. Семейное воспитание затрагивает самые сокровенные, самые интимные стороны жизни подростков, которые не затрагиваются в общественном воспитании.

Подростки во всем следуют семейным традициям, подражают родителям. Нравы родителей, манеры их общения, уровень духовности, моральные ориентации длительное время воспринимаются ими без критики (еще недоступной по возрасту) и становятся привычной нормой отношения к себе и окружающим.

Вот почему семейное неблагополучие является основной причиной, определяющей состояние и динамику преступного поведения несовершеннолетних.

Мы придерживаемся точки зрения, что Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 9 июля 2004 года № 591-ІІ достаточно емко определил тип неблагополучной семьи.

Законодатель к таким семьям относит, где родители или законные представители несовершеннолетних не исполняют своих обязанностей по их воспитанию, обучению, содержанию и отрицательно влияют на их поведение⁵.

В литературе имеются самые различные точки зрения по вопросу классификации «проблемных» семей.

Криминологи в процессе научной деятельности неоднократно обращались к проблемам семьи, развивая и детализируя свою позицию в оценке ее криминальной зараженности. Профессор Г. М. Миньковский в 1975 году приводил следующую классификацию семей. Семьи, в которых родители:

- не хотят воспитывать своих детей, отрицательно влияют на них своим поведением (аморальные семьи);
- не могут в силу технических обстоятельств;
- не умеют воспитывать своих детей⁶.

В 1982 году он вновь возвращается к проблеме неблагополучной семьи и уже более детально характеризует варианты семейного неблагополучия:

- воспитательно сильная;
- воспитательно устойчивая;
- воспитательно неустойчивая;
- воспитательно слабая с утратой контактов с детьми и контроля над ними;
- воспитательно слабая с постоянно конфликтной атмосферой;
- воспитательно слабая с агрессивной негативной атмосферой;
- маргинальная: с алкогольной, сексуальной деморализацией и т.д.;
- правонарушительская;
- преступная;
- психически тягостная.

Воспитательная обстановка в семьях первого типа близка к оптимальной (15-20%). Второй тип семей обеспечивает в целом благоприятные возможности для воспитания, несмотря на определенные трудности и недостатки, которые преодолеваются с помощью других социальных институтов

(35-40%). Третий тип выделен по признаку интенсивного влияния неправильной педагогической позиции родителей, которая скорректирована, поскольку воспитательный потенциал подобных семей довольно высок. К этому типу относится каждая десятая семья. В четвертом типе семей (около 15-20%) речь идет о родителях, которые по разным причинам (плохое здоровье, чрезмерная загруженность на работе, недостаток образования, педагогической культуры) не в состоянии правильно воспитывать детей. В данном случае можно говорить о семьях (10 -15 % контингента), неблагополучных с точки зрения криминологии, т.е. являющихся непосредственными носителями криминогенных факторов⁷.

Профессор Е. С. Жигерев предлагает следующую классификацию неблагополучных семей:

- конфликтная – в которой по психологическим причинам личные взаимоотношения между супругами строятся не по линии контакта, а в направлении углубления и развития конфликтного взаимодействия;

- аморальная – в которой уже не только личные взаимоотношения, но и весь образ жизни предполагает рассогласование с элементарными, принимаемыми большинством, нормами взаимоотношения. Это семьи, в которых поведение супругов выливается в такие формы, которые становятся уже достоянием гласности и общественного осуждения;

- педагогически несостоятельная семья – в которой при наличии относительно благоприятных взаимоотношений супругов неправильно формируются взаимоотношения с детьми.

- асоциальная семья – ее особенностью является отрицательная, антиобщественная направленность, выражающаяся в передаче детям таких отношений к общественным ценностям, нормам и требованиям, которые в определенной мере чужды, а порой и враждебны общепринятым нормам⁸.

По данным В. Н. Кудрявцева, около 35% подростков-правонарушителей воспитывались в неполной или распавшейся семье; в 30% семей таких подростков имели место пьянство, драки, скандалы; в 7% взрослые сами совершали преступления, а в 11% отмечалось с их стороны пренебрежительное отношение к труду; в 20% - безразличное отношение к воспитанию подростков⁹.

Д. А. Шестаков в своих исследованиях обнаруживает у каждого третьего взрослого преступника связь между его преступными наклонностями и негативным влиянием, испытанным в родительской семье¹⁰.

По мнению профессора Г. А. Аванесова, безнравственность, вирусы потребительства, неразумных запросов, эгоизма, карьеризма, пьянства и даже

антиобщественного (преступного) поведения чаще всего заражают человека у истоков его сознательной жизни – главным образом в семье¹¹.

Данные проведенного нами исследования показывают, что значительный процент лиц, воспитывающихся в неполной семье, относится к группе молодежи с девиантным поведением.

Социальная, физиологическая и нравственная роль семьи в психическом развитии ребенка изучены еще недостаточно.

В заключение необходимо отметить, что разработка биопсихологической теории, раскрывающей этот сложный механизм и рассмотрение его в качестве основы социальной регуляции поведения людей, является одним из главных условий решения важнейших общегосударственных задач – формирования интеллектуально и нравственно интегральной, гармонически развитой личности, устранения деформаций общественных отношений и оздоровление нашего общества.

-
- ¹ **Букаев Н. М. и др.** Расследование преступлений несовершеннолетних. — Ростов-на-Дону, 2006. С. 4.
 - ² Статистические данные о состоянии, динамике и структуре преступности среди несовершеннолетних (2000-2009 гг.) // ДТС МВД Республики Казахстан. — Астана.
 - ³ **Гилинский Я. И.** Социальная ситуация в России девиантно поведение // Актуальные пробл. дев. пов. (борьба с социальными болезнями): Ежегодник. — М., 1995. С. 58-67.
 - ⁴ **Рустемова Г. Р.** Криминологические проблемы предупреждения преступлений в сфере медицинского обслуживания населения. — Алматы, 2003. С. 14.
 - ⁵ Закон РК «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 9 июля 2004 года № 591-II // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591>.
 - ⁶ **Миньковский Г. М.** Борьба с преступностью несовершеннолетних в больших городах. — М., 1975. — С. 21-22.
 - ⁷ **Миньковский Г. М.** Неблагополучная семья и противонаправленное поведение подростков // Социологические исследования. — 1982. — № 2. С. 106.
 - ⁸ **Жигарев Е. С.** Криминологическая характеристика несовершеннолетних и организация их правового воспитания: Учеб. пособие. — М.: МВШ СВД СССР, 1990. С. 32.
 - ⁹ **Кудрявцев В. Н.** Правонарушения: их причины и предупреждение. — М., 1977. С. 27-30.
 - ¹⁰ **Шестаков Д. А.** Семейная криминология: семья конфликт преступление. — СПб.: Из-во СПб ГУ, 1996. С. 58.
 - ¹¹ **Аванесов Г. А.** Криминология и социальная профилактика. — М.: Академия МВД СССР, 1980. С. 279.

Майлыбаева Н. Б. — доцент кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, магистр юридических наук, полковник полиции;

Саханова Н. Т. — начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции

АКТУЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Уголовное производство по делам несовершеннолетних до настоящего времени считается до конца не урегулированным законодательством.

Это связано, на наш взгляд, прежде всего с тем, что в нем отсутствуют четкие критерии определения тех особенностей, которыми должно обладать судопроизводство по делам такого рода.

Неуклонный рост преступности несовершеннолетних и низкий уровень качества досудебного расследования и судебного разбирательства порождают противоречия между современным уголовно-процессуальным законодательством, практикой его применения и международно-правовыми нормами, воспринятыми многими государствами мира, в том числе и Республикой Казахстан.

Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила» 1985 г.), создавались на базе принципов Всеобщей декларации прав человека (1948 г.), Международных пактов 1966 г. о гражданских и политических правах и об экономических, социальных и культурных правах¹.

В них получили отражение общие принципы защиты прав человека, а также существенное место заняли проблемы создания достойных условий жизни и воспитания для молодежи и подростков, что рассматривается как важнейшее средство ранней превенции преступности несовершеннолетних.

«Пекинские правила» содержат основные положения юридической доктрины о несовершеннолетнем, о правонарушениях, совершенных им, о его уголовной и иной юридической ответственности, реакции государства на правонарушение в виде наказания и иных принудительных мер воздействия, наконец, об основных положениях концепции судебной защиты прав и законных интересов несовершеннолетнего, оказавшегося в орбите уголовной юстиции².

Между тем проблема гораздо шире. На наш взгляд, огромное значение для реализации ювенальной юстиции имеет стадия досудебного производства по делам о преступлениях несовершеннолетних, особенности которой закладывают основополагающие начала для правильного и законного рассмотрения дела в суде. Остановимся на некоторых из них.

УПК Республики Казахстан в гл. 56 определил порядок производства по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних. Закон предъявляет особые требования к расследованию уголовных дел по обвинению несовершеннолетних, исходя из необходимости максимальной защиты их прав и интересов. Например, ст. 44, 533 УПК Республики Казахстан предусматривают выделение в отдельное производство уголовного дела в отношении несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого участвовавшего в совершении преступления вместе со взрослым.

Но выделение уголовного дела только по такому основанию не является все, же оправданным. Дело о преступлениях, совершаемых в соучастии несовершеннолетним и взрослым, достаточно много, и разъединение, самостоятельное расследование подобных дел по подозрению несовершеннолетнего и обвинению взрослого создаст лишь дополнительную нагрузку для следственного аппарата, негативно скажется на всесторонности, полноте и объективности расследования. По большинству таких дел в отношении взрослого подозреваемого, обвиняемого решается вопрос о дополнительной квалификации его деяний ст. 132 УК Республики Казахстан – за вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовного правонарушения. Такое обвинение требует проведения допросов, очных ставок с участием несовершеннолетнего подозреваемого.

Несовершеннолетний будет два раза принимать участие в суде: по своему делу – в качестве подсудимого и по делу взрослого обвиняемого – в качестве свидетеля. В связи с этим выделение уголовного дела в отношении несовершеннолетнего подозреваемого должно производиться на общих основаниях.

УПК Республики Казахстан ограничивает время допроса несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого – он не может продолжаться без перерыва более 2 часов. В общей сложности продолжительность допроса не может превышать 4 часов в день. Данное требование закона делает невозможным длительные многочасовые допросы несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых, в результате которых многие из них готовы подписать любые протоколы.

С другой стороны, почему ограничение продолжительности допросов несовершеннолетних введено только в отношении, подозреваемых и обви-

няемых, но не относится к допросам несовершеннолетних свидетелей и потерпевших? На наш взгляд, это пробел закона, который необходимо устранить, и данное правило распространить на всех участников процесса – несовершеннолетних³.

Немаловажным является требование закона о том, что законные представители допускаются к участию в деле с момента первого допроса несовершеннолетнего, в качестве подозреваемого. Это означает, что законные представители получили возможность участвовать в расследовании дела с момента выявления причастности несовершеннолетнего к совершенному уголовному правонарушению и его первого допроса.

В то же время УПК Республики Казахстан содержит право следователя на отстранение законного представителя от участия в деле, при условии наличия оснований полагать, что действия законного представителя могут нанести ущерб интересам несовершеннолетнего или направлены на воспрепятствование объективному расследованию дела либо по ходатайству законного представителя. В таких случаях к участию в деле должен быть допущен другой законный представитель.

Вышеизложенное положение закона, с одной стороны, повышает ответственность следователя за принимаемое решение, а с другой – призвано обеспечить защиту прав законного представителя.

В соответствии со ст. 538 УПК Республики Казахстан в допросе несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, не достигшего 16 лет, либо достигшего этого возраста, но страдающего психическим расстройством или отстающего в психическом развитии, участие педагога или психолога обязательно.

Полагаем, закон не в полной мере раскрыл процессуальное положение педагога (психолога), в связи с чем возникает ряд вопросов. Прежде всего, кто может быть приглашен в качестве педагога (психолога)? В УПК Республики Казахстан эта проблема не урегулирована. Соответственно, можно пригласить любого педагога (психолога). С другой стороны, какая польза от участия при допросе незнакомого для несовершеннолетнего педагога (психолога)?

Участие педагога (психолога) в следственных и судебных действиях рассматривается, как дополнительная гарантия прав несовершеннолетних свидетелей, потерпевших, подозреваемых, обвиняемых, подсудимых в уголовном процессе, определенная необходимостью учета их возрастных особенностей и обеспечения защиты психического здоровья ребенка.

Соглашаясь с безусловной важностью отмеченной функции, справедливости ради нельзя не упомянуть мнение, высказанное в личной беседе

психологом, имеющим большой опыт участия в подобных процессуальных действиях. Учитывая средний опыт работы и возраст самих следователей и дознавателей (большинство из которых женщины), с одной стороны, и определенные особенности (наглость, агрессивность) несовершеннолетних, склонных к делинквентному поведению, с другой, защищать психическое здоровье от возможных психотравм в результате следственного действия, необходимо не только и не столько несовершеннолетних, сколько самих сотрудников, организовавших его. Таким образом, каким бы спорным или даже смешным ни казалось наше следующее утверждение, но в качестве еще одной функции участия психолога в производстве следственных действий считаем возможным выделить: нейтрализацию агрессии со стороны несовершеннолетних, направленную на лицо, производящее следственное действие, и других участвующих лиц.

Представляется очевидным, что успешно справиться с реализацией всех описанных нами функций способен далеко не каждый привлекаемый специалист, подходящий под формальные критерии педагога или психолога. Более того, следует согласиться с позицией авторов, считающих целесообразным привлечение именно психолога, а педагога привлекать дополнительно, в тех случаях, когда присутствие конкретного педагога будет оказывать требуемое воздействие на несовершеннолетнего.

Хотелось бы обратить внимание, что законодателем не предусмотрено каких-либо дополнительных требований к лицу, привлекаемому в качестве педагога для участия в уголовном судопроизводстве. Таким образом, наличие диплома о педагогическом образовании и работа учителем в школе уже является достаточным формальным основанием. Представляется, что небольшой стаж работы, либо разница в возрастных категориях между теми, с кем данный преподаватель привык иметь дело по роду своей деятельности и тем, с кем ему придется иметь дело при участии в следственных действиях (например, учитель начальных классов не привык иметь дело с подростками, а учителю химии не имеет соответствующей подготовки для работы с детьми 7-9 летнего возраста), может негативно сказаться на его эффективности в качестве специалиста⁴.

Кроме того, считаем необходимым отметить, что ни уголовно-процессуальным кодексом, ни иными нормативными актами не определено, какими качествами должен обладать психолог или педагог, чтобы его допустили до участия в следственных действиях с участием несовершеннолетних. По нашему мнению, это также сказывается на качестве выполнения ими своих функций. Что касается квалификационных требований, предъявляемых сведущему лицу, то мы полностью разделяем мнение О.В.

Петровой относительно того, что наличие диплома о высшем педагогическом (психологическом) образовании вряд ли можно рассматривать как специальную квалификацию, а психологу (педагогу), вызываемому для участия в деле, полезно иметь специальные знания в судебной психологии⁵. Таким образом, идеальным способом обеспечения эффективности рассматриваемой процессуальной нормы было бы введение штатных специалистов-психологов, проходящих специальную целенаправленную подготовку с последующей аккредитацией. Исходя из этой точки зрения на рассматриваемую проблему, мы полностью поддерживаем предложения специалистов о целесообразности введения в базовый образовательный стандарт психолога минимального блока обучения, посвященного тематике психологического сопровождения следственных действий с участием несовершеннолетних, создания и внедрения соответствующих программ дополнительной подготовки психологов, а также процедуры сертификации психологов на право осуществлять психологическое сопровождение следственных действий с участием несовершеннолетних⁶.

Таким образом, эффективность участия педагога (психолога) при допросе несовершеннолетнего или иных следственных действиях, должна обеспечиваться по трем следующим направлениям:

- совершенствованием правовой регламентации деятельности педагога (психолога) в следственных действиях (уточнение прав и обязанностей, квалификационных требований и др.);
- подготовка квалифицированных специалистов (в рамках соответствующих государственных образовательных стандартов высшего образования, профессиональной переподготовки, курсов повышения квалификации);
- решение практических вопросов привлечения таких специалистов к участию в следственных и иных процессуальных действиях (введение штатных единиц, оплата услуг).

Также не маловажным является применение мер пресечения в отношении несовершеннолетних. Среди мер пресечения для несовершеннолетних действующий УПК Республики Казахстан выдвигает на первый план отдачу несовершеннолетнего обвиняемого, подозреваемого под присмотр. В соответствии со ст. 144 УПК Республики Казахстан присмотр состоит в обеспечении надлежащего поведения несовершеннолетнего на время предварительного следствия и суда. Присмотр за несовершеннолетним может быть возложен на родителей, опекунов, попечителей или других заслуживающих доверия лиц, а также на должностных лиц специализированного детского учреждения, в котором он находится, и об этом указанные лица

дают письменное обязательство. Им разъясняется суть подозрения или обвинения, а также их ответственность, связанная с обязанностями по присмотру.

При передаче несовершеннолетнего под присмотр следователь должен быть уверен в том, что лица, которым вверяется несовершеннолетний, имеют на него положительное влияние, правильно оценивают содеянное им и могут обеспечить повседневный контроль за несовершеннолетним. Для этого следователь должен располагать данными, характеризующими указанных лиц, проверить условия жизни, необходимо также получить письменное согласие от указанных лиц на передачу им несовершеннолетнего под присмотр.

В случае невыполнения указанными лицами принятого обязательства, если они не смогли обеспечить надлежащее поведение несовершеннолетнего, к ним может быть применено денежное взыскание, которое налагается судом.

В ст. 144 УПК Республики Казахстан требует, чтобы при избрании меры пресечения к несовершеннолетнему подозреваемому, обвиняемому в каждом случае обсуждалась возможность отдачи его под присмотр. Однако закон не предусматривает, кем и в какой форме должна быть обсуждена такая возможность; кем и какой процессуальный документ должен быть составлен по результатам обсуждения.

Для того чтобы данное требование могло быть реализовано, в закон необходимо внести положение о том, что при невозможности отдачи несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого под присмотр, прокурором выносятся мотивированное постановление. В таком случае соответствующие заинтересованные лица (защитник, законные представители и другие участники уголовного процесса) получают возможность для судебного обжалования постановления прокурора.

Статья 96 УПК Республики Казахстан содержит требование о необходимости принятия мер безопасности в отношении потерпевшего, свидетеля и иных участников уголовного судопроизводства, а также их близких родственников при наличии достаточных данных о том, что им угрожают убийством, применением насилия, уничтожением и повреждением их имущества либо иными опасными противоправными деяниями. Однако следует отметить, что УПК Республики Казахстан не выделяет специальных норм о мерах безопасности применительно к производству по делам о преступлениях несовершеннолетних. На наш взгляд, меры безопасности, предусмотренные законом, должны быть применены и в отношении несо-

вершеннолетних подозреваемых, обвиняемых – в случаях оказания на них давления, угроз со стороны взрослых соучастников.

Более того, для производства по делам несовершеннолетних должна быть разработана совершенно иная система мер безопасности, рассчитанная на максимальную защиту их прав и интересов, как подозреваемых и обвиняемых, так и свидетелей, и потерпевших.

Следует отметить, что УПК Республики Казахстан не регламентирует особенности проведения следственных действий с участием несовершеннолетних, кроме допроса.

Например, такое сложное следственное действие, как опознание с участием несовершеннолетнего, требует особой подготовки: детального разъяснения несовершеннолетнему условий, правил и порядка его проведения, оказания ему психологической помощи и поддержки в процессе опознания и т. д. Закон должен содержать положения об условиях, правилах и порядке проведения каждого следственного действия с участием несовершеннолетнего.

Концепция ювенальной юстиции предполагает, что судопроизводство по делам несовершеннолетних должно носить более неформальный и упрощенный характер, чем судопроизводство в общем порядке, которое имеет строго регламентированную процедуру. В настоящее время каких-либо норм, имеющих неформальный, упрощенный характер для расследования и судебного рассмотрения дел по обвинению несовершеннолетних, закон пока не содержит.

Например, такой неформальный характер мог бы носить допрос несовершеннолетнего подозреваемого на месте преступления без составления положенного формального протокола, с применением негласной или гласной видеосъемки и т. д. В неформальной беседе в естественных условиях (дом, школа, на месте происшествия) можно получить более достоверные показания и от несовершеннолетних свидетелей, потерпевших.

Таким образом, основы ювенальной юстиции закладываются на досудебном расследовании, поэтому создание ее системы должно включать в себя в первую очередь реформу именно данной стадии производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних. Для этого необходимо совершенствовать уголовно-процессуальное законодательство путем внесения изменений и дополнений в его нормы.

¹ *Афанасьев Н. П., Афонина Е. Е.* Ювенальная юстиция в России? Да!: Сб. междунар. стандартов в области правосудия в отношении несовершеннолетних. — М.: НОРМА, 1998.

-
- ² **Мельникова Э. Б.** Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: Учеб. пособие. — М.: Дело, 2000.
 - ³ **Мельникова Э. Б., Ветрова Г. Н.** Закон о ювенальной юстиции в Российской Федерации (проект) // Правозащитник. — 1996. — № 2. — С. 19-44.
 - ⁴ **Слуцкий Е. Г., Скомарцева И. В.** Основы ювенологии: Сб. науч. ст. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1996.
 - ⁵ **Петрова О. В.** Проблемы правового регулирования участия педагога (психолога) в уголовном процессе республики Беларусь // Вестник Гродненского государственного университета имени Янки Купалы. Сер. 4. Правоведение. — 2013. — № 6 (164). — С. 57-62.
 - ⁶ **Карпова А. В., Михайлова Ю. А., Чижова Д. С.** Методологические и процессуальные проблемы психологического сопровождения расследования преступлений с участием несовершеннолетних // Правда и Закон. — 2019. — № 3 (9). — С. 50-54.

Медиев Р. А. — доцент кафедры служебной подготовки Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при ГП Республики Казахстан, доктор PhD, ассоциированный профессор(доцент), советник юстиции;

Мухамедьярова Б. М. — преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букембаева, подполковник полиции, магистр юридических наук

ПОНЯТИЕ И ПРИЧИНЫ ШКОЛЬНОГО БУЛЛИНГА

Буллинг относительно новый термин, обозначающий старое, можно сказать, вековое явление – детскую жестокость. Именно в это время, усвоив определенные паттерны поведения, например, поведение «жертвы», подросток может следовать им всю последующую жизнь. При этом ситуация буллинга негативно влияет не только на «жертв», но и на «агрессоров», т.к. если проявление агрессии оказывается эффективным, то это может закрепиться в качестве стиля поведения в будущем. Профилактика буллинга поможет снизить масштабы данного негативного явления, сократить количество вовлеченных в него «агрессоров» и «жертв»¹.

Актуальные проблемы сегодняшнего дня – жестокость и агрессивность несовершеннолетних, безнадзорность и зависимое поведение подростков – являются следствиями проблемы насилия над детьми.

Ученик подвергается буллингу, когда в течение времени по отношению к нему осуществляются агрессивные действия со стороны одного или нескольких лиц, он остро ее переживает, но по разным причинам не может ответить на агрессию.

Насилие бывает разным: физическим, сексуальным, психическим, эмоциональным, пренебрежение интересами и нуждам ребенка, самоистязание. Дети, пережившие любой вид насилия, испытывают трудности социализации. Решение своих проблем дети «жертвы насилия»—часто находят в криминальной, асоциальной среде, а это часто сопряжено с формированием у них пристрастия к алкоголю, наркотикам, они начинают воровать и совершать другие уголовно наказуемые действия.

Источниками насилия для детей и подростков часто являются их сверстники, родители или родственники, соседи, случайные знакомые, педагоги или воспитатели, а также школа как социальный институт. Однако ситуации насилия взрослыми в школе и семье, жестокого обращения в детской среде чаще всего отрицается и умалчивается по принципу, чтобы «сор не вышел из избы». Обнаруживается несостоятельность педагогических кадров, родителей, иных структур в совладании с насилием несовершеннолетних².

Не любая ссора является буллингом. Обычные конфликты возникают и разрешаются, проходят. В случае буллинга сохраняется постоянная враждебность, чаще всего по отношению к отдельному ребенку, возникает длительный конфликт. Однако единичные или даже повторяющиеся случаи проявления нахальства или наглости еще не являются буллингом. Нужна длительность и систематичность.

Важной причиной возникновения буллинга является отсутствие внимания к его проявлениям и обоснованного беспокойства по этому поводу.

Равнодушные наблюдатели становятся пособниками буллинга, где осуществляется формирование у одного из учеников статуса жертвы.

Часто развитию буллинга способствует воспитание в семье: конфликты между родителями, ссоры, драки, неуважение друг к другу, ограничение прав ребенка, запугивание. Насилие над ребенком в семье может спровоцировать у него желание доминировать, властвовать над другими вне собственного дома. Стремление унижить или покалечить других вырастает из чувства собственной неполноценности. То есть, дома ребенок не может противостоять родителям, которые его бьют или ссорятся. Зато в школе, среди сверстников, ему это по силам. Ребенок чувствует, что имеет власть над другими. Среди причин буллинга также половое созревание. Во время гормональной перестройки в крови повышается тестостерон и адреналин.

Это приводит к увеличению агрессии, возникает предрасположенность к садизму³.

Как правило буллерами (так называют инициаторов буллинга) становятся:

- дети, воспитанные в условиях материнской депривации;
- дети, воспитываемые родителями-одиночками;
- дети из семей, в которых у матери отмечается негативное отношение к жизни;
- дети из властных и авторитарных семей;
- дети из конфликтных семей;
- дети с низкой толерантностью к стрессу;
- дети с низкой успеваемостью.

Выходки буллеров происходят на глазах у остальных детей, и это оказывает негативное влияние, как на «зрителей», так и на атмосферу, как в классе, так и в школе в целом. За человеком окончательно закрепляется статус слабого. Появляется эффект привыкания: его неадекватное поведение теперь воспринимается как такое, в котором он сам же и виноват. Человек сам начинает верить в то, в чем его обвиняют. Своими силами он уже не может справиться с ситуацией. Появляются первые признаки нарушения здоровья.

Чаще всего жертвы буллинга молчат о том, что над ними издеваются. Распознать его можно по поведению и настроению ребенка. Жертва, как правило, ощущает свою незащищенность и угнетенность перед обидчиком. Это ведет к чувству постоянной опасности, страху перед всем и вся, неуверенности и, как следствие, к утрате уважения к себе и веры в собственные силы. Другими словами, ребенок–жертва становится действительно незащищенным перед нападениями хулиганов. Крайне жестокий буллинг может подтолкнуть жертву на сведение счетов с жизнью. В связи с этим окружающим близким людям необходимо проявлять предельное внимание даже к незначительному изменению в поведении ребенка⁴.

Для подростков, ставших жертвами буллинга, характерно следующее:

- притворяются больными, чтобы избежать похода в школу;
- бояться одни идти в школу и домой, просят проводить их на уроки, опаздывают;
- поведение и темперамент меняются;
- явные симптомы страха, заключающиеся в нарушениях сна и аппетита, ночном крике, энурезе, заикании и нервном тике, нелюдимости и скрытности;
- частые просьбы дать денег, воровство;

- снижение качества учебы, потеря интереса к любимым занятиям;
- постоянные ссадины, синяки и другие травмы;
- молчаливость, нежелание идти на разговор;
- суицидальные намерения и как крайняя степень – суицид⁵.

В настоящее время проблема агрессивного поведения учеников в школе стоит на одном из первых мест. Уже приходя в 1–ый класс, ребята имеют опыт агрессивного поведения: в детских садах, компьютерные игры, мультипликационные фильмы, которые смотрят дети буквально пропитаны насилием и агрессией. Очень часто учителя, психологи, социальные педагоги сталкиваются с родителями, которые тоже учат своих детей агрессивному поведению.

Все работники школ ломают голову над тем, каким образом возможно снизить агрессивное поведение школьников, начиная со школьников младших классов. Одной из самых трудноразрешимых проблем для педагогического персонала школы является проблема формирования у детей толерантного сознания, гуманного отношения к людям, стремление регулировать конфликтные ситуации или умение их избегать⁶.

Огромную проблему являет собой буллинг в подростковой среде, так как растущие дети имеют определенные особенности характера, среди которых сложность и противоречивость. На этом этапе частенько закладывается жизненная программа, ведь единожды усвоив позицию «жертвы» либо «агрессора», подросток будет следовать ей всю жизнь. Предупреждение буллинга помогает понизить масштабность данного негативного явления, а также немного сократить перечень задействованных в нем лиц с обеих сторон.

Практика показывает, отношения в классе во многом зависят от тактики поведения, избранной учителем с первых дней работы с классом. Учитель может не только не допустить возникновения ситуации отвержения, но и должен способствовать преодолению стереотипа отношений в классе, доставшемся ему «по наследству» от коллеги. Но ему понадобится помощь психолога и родителей в борьбе с разделением класса на отдельные группировки и с развитием буллинга⁷.

Педагогам нужно создавать в учреждении полную нетерпимость к любым актам насилия. При этом крайне важно осуществлять наблюдение за всеми возможными местами свершения буллинга, это могут быть холлы, комнаты отдыха, столовые и пр. Кроме того крайне важную роль играет проведение соответствующей воспитательной работы в классах, используя режим свободной дискуссии. В учебном учреждении необходимо разработать соответствующий кодекс, при этом в штате должны быть психологи,

которые помогут своевременно выявлять нарушения. Эти специалисты также призваны организовывать группы поддержки для пострадавших от буллинга, а также группы для работы с агрессорами.

Целесообразно установить в школе единую систему правовых, не репрессивных методов поощрения и наказания учеников, которые могут быть прописаны в Уставе школы или в другом документе и должны быть и известных каждому ученику.

Необходима также поддержка педагогов со стороны руководства: повышение их квалификации и подготовка по вопросам ненасильственных методов поддержания дисциплины, психологические тренинги и т.д.

Активно должна использоваться помощь школьного психолога: в идеале в образовательном учреждении должно быть несколько квалифицированных психологов, обладающих необходимыми навыками

Проблема буллинга очень злободневна в настоящее время. Травля, которой подвергается растущий человек в школе, накладывает неизгладимый отпечаток на дальнейшую жизнь, мешает строить полноценные отношения в семейной жизни, мешает достичь больших вершин при получении профессии, и часто приводит к самоубийству. Буллинг может происходить в любом классе. Поэтому важно сохранять бдительность, наблюдать за происходящим и при необходимости уметь действовать. Практически у каждого класса и у каждого учителя есть свой собственный опыт в отношении буллинга и, вероятно, также в отношении того, как выходить из такой ситуации. Этой проблеме должны уделять внимание, как родители, так и учителя, администрация школ⁸.

¹ <https://www.b17.ru/blog/71131/>.

² <https://www.unicef.org/kazakhstan/Новостные-заметки/как-буллинг-влияет-на-наши-жизни>.

³ <https://gazeta.ua/ru/articles/edu-and-science/bullying-sredi-detej-chem-eto-mozhet-obernutsya/852263>.

⁴ <https://ru.wikipedia.org/wiki/Виктимность>.

⁵ <https://10rechica.schools.by/pages/10rechicaschoolsbypagesboolling>.

⁶ http://www.family2children.ru/upload/file/NN_metod_Bullying.pdf.

⁷ https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bullying-v-shkole-kak-ne-stat-jertvoy-travli-376899/.

⁸ <https://infourok.ru/vistuplenie-soc-pedagoga-na-pedsovete-shkoli-profilaktika-bullinga-1811226.html>.

С. А. Мендыбаева — Кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының оқытушы, полиция майоры

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Девиантты мінез-құлық (лат. *Deviatio* — ауытқу) — жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың қылықтары; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлқы.

Мектеп жасындағы балалармен жұмыс істейтін педагогтар мен психологтар алдында мінез-құлқында ауытқушылығы бар балаларға әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету міндеті тұр. Қазақстанда әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыста индивидуалды бағытты дамыту қажеттілігі туындап отыр. Қазіргі кезде қоғамдағы әлеуметтік қайшылықтардың басымдық танытуы жасөспірімдердің арасында қылмыстық істер жасауына ықпал етуде. Мектептер мен отбасы жағдайларында кейбір жасөспірімдердің талап-тілектерімен келіспеу, ой-пікірлерімен санаспау, жеке-дара ерекшеліктері мен бейім қабілеттерін ескермеулеріне қарсылық туса, оларға ұсынылған идеялар мен мұраттардың күйреуі, табиғи түрде шиеленіске аарады.

Рухани жағынан кейбір балалардың азғындалуының нәтижесінде өзім-шілдікке мойын бұрып, олар енжарлыққа, өзіне және басқаға немқұрайлықпен қарауға, арақ-шарап, темекі, наша тарту және уытты сұйық заттарды иіскеу, қылмыстық істер жасауға дағдылана бастайды.

Екіншіден, кейбір балаларға тән қасиет - өзіндік тәуелсіздік, дербестік, басқаға бағынышты болмау. Сол себептен, өзінің күш-қуатын, жеке басының мән-мағынасын түсінуге ұмтылыс жасайды. Оны ұғыну мүмкіндіктерін мектептегі оқу-тәрбие мен еңбек үдерісіне қатынасуынан байқалады. Себебі, девиантты мінез-құлықты балалар типтік ерекшеліктеріне байланысты тіршілік қиыншылықтарына кезігіп, оны жеңіп шығуға ішкі жай күйі жол таба алмай әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан қорғалынбайды. Содан девиантты мінез-құлықты бала ешкімге керегім жоқ деген сезімге беріліп кінәны үлкендерге артып айналасымен жанжалдасуға, ұрыс-төбелеске бейімделеді. Қажеттіліктің орнын толықтырудың жолы – бос уақытын мақсатсыз пайдалану, мектеп тәртібін ұстанбау, заң нормаларын бұзу, қылмыстық істер жасау.

Соңғы кездері осы жастар тәрбиесіндегі кемшіліктердің кең етек алуын тектен-тек оқиға деп қарауға болмайды. Ол өмір шындығы, бәріміздің ор-

тақ кемшілігіміз. Осы кемшіліктеріміздің нәтижесінде жасөспірімдер арасында девиантты мінез-құлық көптеп кездеседі.

Девиантты мінез-құлық - жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың әрекеттері; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлқы. И. С. Конның анықтауынша, девиантты мінез-құлық, «құқық, мәдениет немесе моральдың жалпы қабылданған нормалардан ауытқыған іс-әрекеттер жүйесі»¹.

Е. Д. Дедков және Е. Г. Дидекул девиантты мінез-құлық қоғамға қауіпті немесе жағымсыз қабылданған әлеуметтік нормалардан ауытқыған мінез-құлық, деп анықтама береді².

Ал деликвенттік мінез-құлық, қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттерді³ ұсынатын, қылмыстық мінез-құлық болып табылады⁴.

Психикалық әрекетіне өзгеру күйін тудыратын улы заттарды қолдану девиантты мінез-құлық формасы болып табылады. Осы заттарды қолданған кезде ол психикалық процестерге әсер етеді.

Девиантты мінез-құлық әртүрлі формада көрінгеніне қарамастан, олардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты. Ішімдік ішу, наша қолдану, агрессивті мінез-құлық тағы басқалар бір тұтастықты көрсетеді. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының біреуін қолдануы оның басқа заттарды қолдануға деген мүмкіндіктерін жоғарылата түседі⁵.

Балаларда девиантты мінез-құлқындағы негізгі белгілері мен критерияларын зерттеушілер төмендегіше бөліп көрсетеді.

1. Отбасының сәтсіздігі (баланың дамуы мен қалыптасуына әсер ететін отбасының ішкі қарым-қатынасының қалыптасуы);

2. Мінез – құлқындағы ауытқушылықты күрделендіретін жұмыстағы оқу және кәсіби мекемелердің жеткіліксіздігі, жасөспірімдермен жұмыс жасайтын мұғалімдер кадрының кәсіби дайындығының жеткіліксіздігі;

3. Жасөспірім тұлғасының тұлғалық компоненттері рухани қызығушылықтары мен сұраныстарының дамымай қалуы, асоциальды іс -әрекетке ұмтылу, қалыпты тәрбие әрекетіне кері көзқарасы, анатомо –физиологиялық және психологиялық даму жағынан құрдастарынан артта қалуы, денсаулығының әлсіреуі, парасаттылық сезімінің дамуының артта қалуы т.б.

4. Қарым-қатынастағы қолайсыздық (қарым – қатынас аясындағы кикілжіндер, құрдастарымен, мұғалімдерімен, үлкендермен қарым –қатынасындағы дөрекілік , т.б.).

Баланың мектептегі өмірі белгілі бір тәртіппен және ұйымдасқан түрде өтсе, ол мектептен тыс орада жасырын қарама-қайшылықта және ерекше

жағдайда өтеді. Мектепте және йде баланың өзіне тиісті міндеттері болады, бақылаумен ұйымдастырылады. Ал, көшеде бала өзін бақылаудан және жауапкершіліктен ер кін сезінеді. Сондықтан да балалардың шағын мектептен тыс уақытын қалай өткізетінін есепке алып отырудың маңызы зор.

Оқушылардың тұратын жерлерін, оның жеке басон қалыптастыратын және дамытатын кіші ортаның бірі ретінде қарастырамыз. Бұл тұрған жер інде бала мектепке келгенше өзімен таныс адамдармен қарым – қатынас жасап та үлгереді. Сондықтан да балалардың тұрған жеріндегі тәрбиелік жұмысты төменгі сыныптан баста жүргізу керек. Бұл орайда олардың бос уақытын дұрыс өткізуіне, әр бір іс – рекеті алкен қызығушылықпен және ынтамен атсалысуын қадағалау орынды болып саналады.

Мектеп бұл жағдайда ата – знамен көпшіліктің біріккен жұмысын бір салағасалып, реттеп, онда бала тәрбиесінің нәтижелі туі не мүмкүндіктер жасайды.

Бала тәрбиесінің мектеб алдына қойған міндет талаптарын тиімді жолмен шешіп және оның жан – жақтыдамып, әлеуметтенуін қамтамасыз ету үшін мектепте педагог – психолог мамандықтармен қоса әлеуметтік педагог мамандығы да ұйымдастырылған.

Әлеуметтік педагог – өзінің негізгі жұмыс бағыттарын оқушының сабақтан бос уақытын тиімді пайдалану ата–анасымен бірлесе отырып мектептен тыс көптеген қызықты жұмыстар жүргізе алады. Оқушылардың сабақтан бос уақыттағы іс-әрекеті әлеуметтік педагогтің үлесіне тиеді.

Девиантты мінез-құлықты балалар мен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс әр түрлі бағытта жүргізіледі. Ең алдымен алдын алу жұмыстары ұйымдастырылады.

Жалпы орта білім беретін мектептерде девиантты мінез-құлықты балалармен алдын алу жұмыс жүйесі бойынша төмендегідей шараларды ұсынады⁶:

- балалардың әлеуметтік қорғауын қамтамасыз ететін мамандардың тобын құру (әлеуметтік педагогтар, психологтар, дәрігерлер және т.б.);
- балалармен жасөспірімдер үшін тәрбиелеу ортасын құру;
- балалармен және жасөспірімдермен байланысты мәселелерді шешуге ата-аналарды үйрететін әр түрлі бағыттағы мамандар тобын құру;
- қауіп тобындағы балалармен олардың отбасына кәсіби әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық, медициналық көмек көрсетіп және тәрбиелік алдын алу жұмыстарымен айналысатын мамандар даярлауды ұйымдастыру;

- мінез-құлық нормаларынан ауытқушы жастар мәселелесіне көңіл бөлуді күшейту мақсатында қоғамдық білім беру бағдарламаларын құру (теледидар бағдарламалары, оқыту бағдарламалары және т.б.)

- балалардың бос уақытын ұйымдастыру. Зерттеулер көрсеткендей девиантты мінез-құлықты балалардың бос уақыты дұрыс ұйымдастырылмайды. Сондықтан да балалардың бос уақытын ұйымдастру тәрбиелік алдын алу жұмыстарының басты бағыты болып табылады. «Бос уақыт» ұғымы балалардың оқу әрекетінен тыс өмір әрекеттеріндегі уақыты мен бос кеңістігі болып табылады. Балалар мен жасөспірімдердің бос уақыты келесідей қызмет атқарады: балалар мен жасөспірімдердің физикалық және рухани күштерін қалпына келтіру, олардың қызығушылықтары мен қабілеттерін ояту. Қазіргі таңда балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын ұйымдастыруда қосымша білім беру мекемелері үлкен рөлге ие. Қосымша білім беру мекемелері балалардың өзін-өзі дамытуға;

- ақпараттық ағартушылық жұмысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді⁷.

Девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс әлеуметтік-педагогикалық сауықтыру жұмыстарын да қамтиды. Сауықтыру шаралары тұлғаға, оның жекелеген психикалық және физикалық қасиеттеріне әсер ету нәтижесі ретінде қарастыруға болады⁸.

Сауықтыру баланың қоғамдағы белсенді өмірге және пайдалы еңбекке қайта алып келу мақсатында жүргізілетін шаралар жүйесі. Бұл үздіксіз үдеріс.

Сауықтыру шараларының көптеген түрлері бар: медициналық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік-экономикалық, кәсіби, тұрмыстық. Медициналық сауықтыру жұмыстары баланың ағза қызметтерін қайта қалпына келтіру болып табылады. Психологиялық сауықтыру жұмыстары баланың психикалық аймағына арналған. Кәсіби сауықтыру балаларды еңбек арқылы оқыту немесе қайта оқыту. Тұрмыстық сауықтыру балалардың өмір сүру жағдайын жақсарту. Әлеуметтік сауықтыру бұл баланың әлеуметтік орта өмір тіршілігіне араласу қабілетін қалпына келтіру үдерісі. Әлеуметтік-педагогикалық сауықтыру бұл балалардың қоғамға белсенді араласуға қажетті тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға, өз бетінше өмір сүруге, қажетті білім алуға қажетті білік, дағдыны меңгеруге бағытталған тәрбиелік сипаттағы шаралар жүйесі.

Әлеуметтік-педагогикалық сауықтыру негізгі үш бағытты қамтиды: сауықтыру бағдарламасын құру және жүзеге асыру; баланы қорғау⁹.

Диагностика баланың тұлғаның, әлеуметтік ролдердің, кәсіби қызығушылықтардың эмоционалдық танымдық аймағының даму деңгейін анықтауға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық зерттеу жүргізеді. Сауықтыру

бағдарламасы әр бала үшін жеке құрылады: бағдарламаның мақсаты, міндеті, әдістері, формалары, құралдары, кезеңдері болады. Сауықтыру бағдарламасының негізгі мақсаты тұлғаның адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру және түзету, балаларға коммуникативті қарым қатынас дағдыларын меңгеруге көмектесі болып табылады. Сауықтыру жұмысынан кейінгі кезең баланың сауықтыру орталықтарынан шыққан соң баланың отбасымен, достарымен, мектеп ұжымымен үйлесімді қарым қатынас орнатуына көмектесумен байланысты¹⁰.

Девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік педагогикалық сауықтыру бағдарламасын құруда келесідей жағдаяттар ескерілуі тиіс¹¹:

1. Баланың жағымды қасиеттерін таба білу. Әлеуметтік педагог баланың мінез-құлқындағы ауытқушылықтарды айтып, жариялауға болмайды. Бала үшін қолайлы жағдай туғызып бала бойындағы жағымды қасиеттерді тауып, сол бойынша әлеуметтік педагог іс-әрекет жасайды.

2. Болашаққа деген сенімділіктің пайда болуы. Мектепте үнемі оқу үлгерімі төмен болғандықтан балалар өзіне деген сенімі жоғалып, болашаққа жоспар құрмайды. Мұндай жасөспірімдер үшін өзінің болашақ кәсібін көру маңызды болып табылады, бұл жағдайда әлеуметтік педагог-психологпен бірлесе отырып баланың қызығушылықтары мен мүмкіндіктеріне байланысты болашақ кәсібін анықтауға көмектеседі.

3. Болашақ кәсібін таңдаумен қатар девиантты мінез-құлықты балаларға қоғамдық жұмыстарға араласуы да маңызды болып табылады. Егер де басқа жасөспірімдер оқу, еңбек, жеке қызығушылықтары арқылы өз мүмкіншіліктерін жүзеге асырса, қиын жасөспірімдер үшін бұл орталарға ену қиынға соғады, дұрыс ұйымдастырылмаған бос уақыттың салдарынан өз күштерін қылмыстық әрекеттерге жұмсайды.

4. Жасөспірімдермен сенімді қарым қатынас орнату. Шыдамдылық пен төзімділік әлеуметтік педагогқа девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыста қажетті маңызды қасиеттердің бірі болып табылады.

Сауықтыру бағдарламаларын құруда баланың жеке тұлғалық қасиеттерімен қатар баланың сол кездегі күйін ескеру қажет. Бұл баланың отбасындағы немесе достары арасындағы кейілжіңмен, үйден қашу, сабақтан қалу секілді жағдайлармен байланысты болуы мүмкін¹².

- Девиантты мінез-құлық - әлеуметтік нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін мінез-құлықты айтады. Ол ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Кейбір әдебиеттерде бұл типті «антидисциплиналық» деп те атайды.

Девиантты мінез-құлықтың көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, наркомания, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, суицид т.б. жатады.

Делинквентті мінез-құлық. Ол заң бұзушылықпен ерекшелінеді. Оның мынадай типтері бар:

1. Агрессивті-зорлаушылық мінез-құлық. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін дөрекілік, төбелес, күйдіріп-жандыру сияқты жағымсыз іс-әрекеттерде көрініс береді.

2. Көздікмінез-құлық (корыстное поведение): майда ұрлықтар, қорқытып-үркіту, автокөлік ұрлау т.б. жалпы материалдық пайда күнемдікке байланысты жат мінез-құлық.

3. Нашақорлық сату және тарату.

- Криминалды мінез-құлық заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады.

Девиацияның негативті формалары элеуметтік патология болып табылады: алкоголизм, токсикомания, нашақорлық, жезөкшелік, суицид, заң бұзушылық және қылмыскерлік. Олар жалпы қоғамға, айналадағыа дамдарға және ең бірінші өздеріне үлкен зиян келтіреді.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндіреді. Біріншілері оларды екі үлкен топқа ішкі және сыртқы факторлар депбөлсе, екіншілері оларды бөлмей:

- Жанұяда берекенің болмауы;

- ата-ананың «ерекше» қамқарлығы;

- тәрбиеберудегі кемшіліктер;

- өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;

- өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;

- сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өзбетін шешешім қабылдай алмау, сынаушылы қойды дамыта алмау;

- психоактивті заттарды жиі пайдалануы;

- агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы;

- мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;

- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының проблемалары.

Қорыта айтқанды, девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргізуде римдік философ Сенеканың: «әрбір адам өмірінің тек кейбір жақтарын ойлап талдайды, бірақ ешкім жалпы өмір туралы ойланбайды» деген ой-пікіріне сүйене отырып, девиацияға коррекция жасаушы әрбір маман ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына қайтып әкеліп, ары қарай қалыптаса дамуына, элеуметтенуіне көмектесуі қажет. Бұл педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам

өмірінде бекіген адамгершілік қадір-қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат т.б.) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

Девиантты мінез-құлықты балалардың алдын алып, оларды тәрбиелеуде, түзету жұмыстарын жүргізу барысында мектеп мұғалімдерімен қатар әлеуметтік педагогтардың рөлі өте зор. Сондай-ақ балалар мен жасөспірімдерді қоғам өміріне бейім, әлеуметтік нормаларға сай келмейтін мінез – құлықтардан бойларын аулақ ұстауға ықпалын тигізеді.

- 1 Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345>.
- 2 Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N 591 Заңы «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000591>.
- 3 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы «Білім туралы» // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>.
- 4 Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214>.
- 5 «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы // https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=30673455.
- 6 «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916650.
- 7 «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31538979.
- 8 «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916650.
- 9 «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102277.
- 10 «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32480434.

-
- ¹¹ *Макартычева Г. И.* Коррекция девиантного поведения. Тренинги для подростков и их родителей. — СПб.: Речь, 2007. — 368 б.
- ¹² Бұл да сонда.

Минайдаров С. М. — старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, подполковник полиции;

Байкунакова Г. А. — старший преподаватель кафедры права и общеобразовательных дисциплин Баишев Университета, научный сотрудник ЧУ «Центр научных и специальных исследований» (г. Актобе), магистр юридических наук

РОЛЬ ПРОФИЛАКТИКИ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ДЕЛЕ ПОСТРОЕНИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

В последние годы преступность среди несовершеннолетних стала более распространена, и необходимость противодействия ей на сегодняшний день акцентирует наше внимание более конкретизировано. Но для правильного решения вопроса, необходимо прежде всего правильное понимание проблемы, и именно на решение этой задачи в первую очередь направлена данная работа.

В связи с увеличением детской и подростковой преступности, а также беспризорности, необходимо считать данную проблему особенно важной и актуальной.

При привлечении к административной или уголовной ответственности в отношении несовершеннолетнего учитывается социально-психологический и криминологические аспекты, а именно устанавливается вменяемость, особенности возраста, особенности формирования личности и влияние окружающей среды на его противоправное поведение.

Наказание в отношении несовершеннолетнего преследует те же цели, что и при назначении наказания взрослым, то есть восстановление социальной справедливости, исправление несовершеннолетнего и предупреждения совершения новых правонарушений¹.

Несовершеннолетним могут назначаться наказания в виде: штрафов лишение права заниматься определенной деятельностью, привлечение к общественным работам, арест, лишение свободы.

Многие авторы высказывают такое мнение, что к несовершеннолетним нельзя применять краткосрочное лишение свободы. Они обосновывают это тем, что в процессе своей обычной жизни, в привычных условиях несовершеннолетний формирует и постоянно укрепляет взаимные связи с явлениями внешнего мира в результате чего рождаются динамические стереотипы, отличающиеся относительным постоянством и прочностью.

Ломка одних динамических стереотипов и создание других процесс сложный, и они отрицательным образом сказывается на неокрепшей психике подростка. Тяжелые чувства имеют свое физиологическое основание в значительной степени именно в изменении старого динамического стереотипа и в трудности установления нового. Между ними именно такая перестройка имеет место, когда в связи с совершенным преступлением совершеннолетнего изымают из привычных условий и помещают в колонию. Нередко она сопровождается первыми психическими срывами и при всех случаях протекает весьма остро, затрудняя воспитательное воздействие на несовершеннолетнего. Затевать серьезную психологическую перестройку лишь для того, чтобы через несколько месяцев возвратить несовершеннолетнего в прежнее положение, явно нецелесообразно и даже вредно.

Зная все это, возможно более эффективно работать при досудебном расследовании преступлений несовершеннолетних, избирать более правильный подход к самим несовершеннолетним, и в конечном итоге не только способствовать профилактике преступлений несовершеннолетних, но и помогать совершившим преступления подросткам удержаться от повторного нарушения закона.

В Республике Казахстан, где пенитенциарная система пока еще находится на стадии реформирования, предпочтительнее было бы в большей степени применять лишение свободы на небольшие сроки, которые будут нести в себе устрашение, чтобы в последствии этим лицом не совершались новые преступления. По нашему мнению, необходимо применять в качестве альтернативных мер назначение наказаний связанные с исправительным трудом. Труд является мерой, которая занимает свободное время подростка, развивает в нем определенные способности, благоприятно воздействует на исправление несовершеннолетнего.

Одной из форм выражения уголовной ответственности несовершеннолетних является применение к ним принудительных мер воспитательного воздействия. Условием их применения является совершение преступления небольшой или средней тяжести впервые и если будет признано, что его

исправление может быть достигнуто путем применения принудительных мер воспитательного воздействия.

Несовершеннолетнему может быть назначены судом следующие принудительные меры воспитательного воздействия: предупреждение; передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих либо специализированного органа; возложение обязанности загладить причиненный вред; ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего; помещение в специальное воспитательное или лечебно-воспитательное учреждение для несовершеннолетних.

Из выше перечисленных принудительных мер целесообразно применять передачу под надзор родителей так как для перевоспитания лица с отклоняющимся поведением нужны специальные знания.

В Республике Казахстан также обсуждается вопрос о создании специализированных судов по делам несовершеннолетних.

Специализированные суды по делам несовершеннолетних могут создаваться в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан имеющим силу конституционного Закона «О судах и статусе судей в Республике Казахстан»².

Другим высоким аргументом в организации, судов по делам несовершеннолетних является положение Конституции Республики Казахстан о том, что судебная власть распространяется на все дела и споры, возникающие на основе Конституции РК, законов, иных нормативных правовых актов³.

Рассматривая перспективы создания судов по делам несовершеннолетних, исходя из опыта других государств и минимальных стандартных правил ООН, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних нужно сказать, что необходимо:

- обеспечение правовой защиты прав и интересов детей и подростков;
- обеспечение специальных правил рассмотрения дел;
- наложение мер государственного воздействия с учетом особенностей личностей правонарушителя и обстоятельств правонарушения;
- содействие предупреждению.

Суды по делам несовершеннолетних должны иметь специфические признаки. Например, особые требования должны предъявляться к образованию, профессии и жизненному опыту судьи: он должен быть юристом, психологом, педагогом при рассмотрении дела должен действовать единолично, использовать имеющиеся в его распоряжение вспомогательные юридические службы, правосудие должно реализовываться по специфической судебной процедуре и т.п.

Привлечение к уголовной ответственности и назначения наказания несовершеннолетним специализированными судами имеет огромное значение при индивидуализации им наказания.

Опыт многих зарубежных стран убедительно свидетельствует о важной роли социальной служб для молодежи, в том числе и в профилактике и предупреждения правонарушений.

Что же является причиной преступности несовершеннолетних? Что необходимо дополнительно предпринять для ее устранения, кроме выше перечисленного? Под воздействием интенсивных социальных перемен существенные преобразования происходят во всем мотивационном механизме личности, его социальном и трудовом поведении, ценностной организации. Совокупность определенных факторов влияет и на криминологическое поведение личности, особенно несовершеннолетних, которые в условиях растущей нестабильности общественно-экономической жизни проявляют себя весьма активно, и зачастую реакции на происходящие изменения имеют негативную форму, то есть общее состояние государства является одной из причин преступности несовершеннолетних.

В нашем государстве много печатной и аудиовизуальной продукции, которые пропагандируют жестокость, насилие, престижность и привлекательность употребления алкоголя, наркотиков, табака, которые влияют на психофизиологическое состояние несовершеннолетних.

Снизилась ответственность родителей, педагогов, иных лиц, отвечающих за воспитание несовершеннолетних.

Большинство преступление несовершеннолетние совершают в группах. Чаще, чем когда-либо подростки объединяются со взрослыми преступниками в результате чего общее количество лиц, задержанных за совершение преступлений совместно со взрослыми возросло. Такая тенденция сращения подростковой и взрослой преступности – ведет к усилению криминальной ситуации в целом и придает особо негативный характер подростковой преступности, поскольку расширяет ее сферу за счет злостных преступлений, связанных с угрозой жизни и вовлечением подростков в особо отягчающие их вину обстоятельств⁴.

Наказание имеет большое значения для предотвращения преступности несовершеннолетних. Так имеет своей целью общее и специальное предупреждение преступности, вызывает страх преступника перед наказанием.

К несовершеннолетним нужно применять альтернативы тюремному заключению. Так как наша пенитенциарная система сейчас в полной мере не способна исправить кого-либо, а предупредить может только на время изоляции несовершеннолетнего. К несовершеннолетним нужно применять

уголовно-правовые меры связанные с трудом. Труд принесет пользу и государству и самому осужденному⁵.

Таким образом, так как преступность несовершеннолетнего является предпосылкой рецидивной преступности, нужно, кроме привлечения несовершеннолетних к уголовной ответственности и применения к ним наказаний, так же создать для нормального развития психики несовершеннолетнего, условия, которые заключаются в социальной помощи, создание специальных учебных заведений для лиц с отклоняющимся поведением, создание для бездомных специальных приютов, тем самым помочь для реабилитации осужденного несовершеннолетнего и т.п.

¹ *Белкин П. С.* Криминалистическая энциклопедия. — Алматы, 1995.

² Послание Президента Республики Казахстан от 30 ноября 2015 года «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500002015>.

³ Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&pos=5:-88#pos=5:-88.

⁴ *Игошев К. Е.* Психология преступных проявлений среди молодежи. — М., 2000.

⁵ *Домова А. И.* Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. — М. Юридическая литература, 2000.

Мороз Т. С. — доцент кафедры психологии и педагогики АНО ВО «Международная полицейская академия ВПА», кандидат психологических наук, доцент;

Зарина А. М. — доцент кафедры уголовного права Московского университета МВД России имени В. Я. Кикотя, доцент Департамента международного и публичного права Юридического факультета Финансового университета при Правительстве Российской Федерации, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин Международного юридического института, к.ю.н., доцент

СЕМЕЙНОЕ НАСИЛИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ, СКЛОННОЙ К НАСИЛИЮ

Проблема насилия остается по-прежнему острой во всем современном многонациональном мире неопределенности¹. При этом выявление причин насилия остается трудной задачей для зарубежных и отечественных иссле-

дователей. Среди важнейших вопросов остается выявление последствий, которые оказывает на личность жестокое обращение в семье.

Интересным является вопрос воздействия такого фактора как семья, на формирование насильственного типа личности преступника. Отдельные психологические аспекты будут рассмотрены в данной статье.

По данным, которые представлены в работе Н. В. Лафицкой, В. Г. Семеновой: «официальная статистика распространенности жестокого обращения с детьми в семье в современной России выглядит следующим образом: ежедневно убегают из дома по причине жестокого обращения родителей более 200 детей, ежегодно – примерно 50 тыс., в 2004 г. в г. Москве число таких детей составило примерно одну тысячу; 10 % из детей-беглецов погибают на улице в результате различных причин; около 2 млн детей попадают под «тяжелую» родительскую руку, каждый 10-й ребенок гибнет, 2 тыс. заканчивают жизнь самоубийством»².

По данным Б. Колк семьдесят процентов всех заключенных в Калифорнии росли в приемных семьях³.

Отечественные и зарубежные специалисты считают, что последствия насилия в семье затрагивают личностную сферу, которые остаются на всю жизнь. Некоторые исследователи пришли к выводу, что последствия психической травмы имеет сценарный аспект и передается через поколения⁴.

И. А. Фуманов отмечает характерные симптомы для детей, подвергшихся жесткому обращению в семье: трудности в установлении доверительных отношений, низкая самооценка, депрессии, склонности к суициду. Физическая травма является результатом применения физической силы в отношении ребенка- избития, подзатыльники, лишения вещей. Для жертв физического насилия характерны следующие особенности: стыд, страх быть покинутым, депрессии, переживания печали, склонности к аутоагрессии, суицидальному поведению. И. А. Фуманов подчеркивает, что дети, перенесшие физическое насилие могут иметь садистские наклонности, которые выражаются в истязаниях над более слабыми или над животными⁵.

Представляет огромный интерес вопрос о том, как происходит формирование личности, склонной к насилию. Мы предполагаем, что личность, склонная к проявлению физического насилия является жертвой последствий жестокого обращения в раннем детстве. Последствия жестокого обращения в раннем детстве оказывают влияние на развитие мозга. Мозговые структуры формируются под действием пережитого опыта, поэтому травму, полученную в детстве преодолеть нельзя. Жертвы насилия ведут себя одинаково. У них наблюдается депрессивное состояние, нарушение сна, возбудимость, непредсказуемая агрессивность. Они становятся закрытыми,

могут употреблять алкоголь, наркотические вещества. Даже если травматические события остались в прошлом, переживания сохраняются на протяжении жизни. При малейшей опасности, или ситуации, которая напоминает о пережитых событиях следы в мозге активируются и выделяется огромное количество гормонов стресса, что вызывает негативные эмоции и ощущения, которые стимулируют агрессивное поведение. Жертвы насилия ощущают потерю контроля над собой. Многие специалисты считают, что данное обстоятельство связано с потерей чувства собственного я. В связи с этим они становятся повторно жертвами насилия или сами могут стать насильниками⁶.

Были получены данные о том, что у жертв насилия выведены из строя структуры мозга, отвечающие распознавания самого себя, и восприятие себя⁷. Они плохо воспринимают ощущения в своем теле, плохо реагируют на стрессовую ситуацию, часто впадают в гнев, либо отключаются. Некоторые специалисты считают, что данное обстоятельство связано с развитием привязанности у детей в раннем возрасте. Так, например, Дж. Боулби считает, что здоровая привязанность является важнейшим условием для формирования будущих отношений и взаимодействий с другими людьми⁸. Потребность в привязанности является базовой. При формировании беспорядочной привязанности у детей во взрослом возрасте появляются проблемы с контролем эмоций и поведения, а также непредсказуемой агрессивностью. Ребенок не понимает кому можно доверять, он не чувствует защищенности в младенчестве, поэтому появляется агрессия или отстраненность.

По мнению Карлен Лайонес-Рут младенцы, чья эмоциональная связь со своими матерями была сильно нарушена, выросли молодыми людьми с нестабильным чувством собственного Я, склонностью к саморазрушению (включая чрезмерную трату денег, беспорядочные половые связи, злоупотребление спиртным и наркотиками, агрессивное вождение и обжорство), чрезмерной агрессии и суициду⁹.

Выявлено большое количество работ, в которых представлены данные о том, что девочки, ставшие жертвами семейного насилия во взрослой жизни сталкиваются с насилием в отношениях, а мальчики могут сами применять агрессивные действия по отношению к своей семье или более слабым людям¹⁰.

Целью исследования стало выявление склонности к физической агрессии лиц, перенесших жестокое обращение в семье. В эмпирическом исследовании приняли участие 66 человек, которые были поделены на две подгруппы, в первую подгруппу вошли подростки, которые не подвергались

насилию в семье в возрастной категории 14-15 лет в количестве 35 человек, во вторую подгруппу вошли респонденты в количестве 31 человека, такого же возраста, которые подвергались физическому насилию в семье. Мы предположили, что лица, пережившие физическое насилие в семье имеют склонность к физической агрессии, склонность к подозрительности и склонность к обидчивости. Для оценки травматических переживаний детей была применена методика - полуструктурированное интервью Н. В. Тарабриной. Для оценки уровня проявления агрессии подростков, подвергшихся физическому насилию в семье, использовали опросник агрессивности Басса-Дарки.

В результате проведенного эмпирического исследования было выявлено, что подростки второй подгруппы, состоящей из респондентов, которые подвергались физическому насилию в семье - 95%, обладают высоким уровнем агрессивности, у 53 % испытуемых выявлен высокий уровень подозрительности, у 37% испытуемых представлен выявлен высокий уровень обидчивости. Высокий уровень косвенной агрессии выявлен у 77%, а у 53% выявлен высокий уровень вербальной и физической агрессии.

Анализ взаимосвязей показателей травматических переживаний детей с показателями агрессивности показал, что подростки, подвергшиеся физическому насилию в семье, проявляют склонность к использованию физической силы. Было выявлено, что, чем больше подростки, подвергшиеся физическому насилию в семье, хотят убежать от травмирующих чувств и переживаний, чем больше они хотят отгородиться от других людей, чем больше они обладают ответственностью за будущее, тем выше проявляют склонность к использованию физической силы.

Физическое насилие в семье определяется как намеренное причинение физического вреда ребенку лицами, которые отвечают за его воспитание (родители, опекуны, прародители). Дети, перенесшие жестокое обращение имеют психологические травмы, которые затрагивают личность и негативно влияют в течении всей жизни. Исследователи выделяют физическое, сексуальное, психологическое насилие. Насилие бывает в семье, в образовательных организациях, уличных дворах.

Личность, склонная к проявлению физического насилия является жертвой последствий жестокого обращения в раннем детстве, а также с нездоровой, беспорядочной эмоциональной привязанностью. Для жертв насилия характерно нарушение самосознания и самовосприятия, склонность к депрессии, чувство вины, сексуальные нарушения, непредсказуемый гнев, проблемы межличностного общения. Последствия психической травмы имеет сценарный аспект и передается через поколения. Для подростков,

подвергшихся физическому насилию в семье, свойственна повышенная агрессивность со специфическими проявлениями как склонность к физической агрессии, склонность к подозрительности и склонность к обидчивости, склонность к садизму над животными или более слабыми, потере контроля над собой. Следует отметить, что негативное поведение родителей в семье, конфликты, алкоголизм, наркомания и т.д. становятся наглядным примером для образа жизни подростка в будущем, эти детерминанты формируют впоследствии насильственный тип личности преступника, изменить жизненные позиции которого бывает очень сложно, или фактически невозможно.

- ¹ **Мороз Т. С., Агапов В. С., Кучина Т. И.** Особенности психологического благополучия личности в ситуации неопределенности // Благополучие и безопасность в условиях социальных трансформаций: Мат-лы X Международного симпозиума (09-10 июля 2019 года). — Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. С. 106-109.
- ² **Лафицкая Н. В., Семенова В. Г.** Ретроспективный подход к феномену насилия и жестокого обращения к детям в родительской семье // *Фундаментальные исследования*. — 2013. — № -1. — С. 215-220; // URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=31903> (дата обращения: 19.08.2021).
- ³ **Колк Б.** Тело помнит все: какую роль психологическая травма играет в жизни человека и какие техники помогают ее преодолеть / Бессел ван дер Колк; [перевод с английского И. Чорного]. — М.: Эксмо, 2021. С. 192. - (революция в медицине. самые громкие и удивительные открытия).
- ⁴ **Лупанова Е. Е.** Технология групповой работы с детьми, испытывшими жестокое обращение // Новая наука: проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. — 2016. — № 2(67). — С. 117-119. — Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=25615086>, свободный. — Данные соответствуют 10.08.2021.
- ⁵ **Фурманов И. А., Купченко И. А.** Особенности агрессии подростков, переживающих насилие со стороны сверстников // Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология = Journal of the Belarusian State University. Philosophy and Psychology [Электронный ресурс]. — 2017. — № 2. — С. 73-79. Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/185167>, свободный. — Данные соответствуют: 10.08.2021.
- ⁶ **Ford J. D., J. D. Elhai, D. F. Connor, B. C. Frueh.** Poly-Victimization and Risk of Posttraumatic, Depressive, and Substance Use Disorders and Involvement in Delinquency in a National Sample of Adolescents // *Journal of Adolescent Health* 46. — 2010, — № 6 (2010): 545-52.
- ⁷ **Колк Б.** Указ. работа.
- ⁸ **Bowlby J.** Attachment. Harmonds worth: Pelican. 1971.
- ⁹ Family Pathways Project // <http://www.challiance.org/academics/familypathwaysproject.aspx>.

¹⁰ *Main M.* Overview of the Field of Attachment // Journal of Consulting and Clinical Psychology 64. — 1996. — № 2 (1996): 237-43.

Б. О. Мусиралина — Ақтөбе облыстық ғылыми-тәжірибелік орталығы Психологиялық-әлеуметтік қолдау бөлімі психолог, психология ғылымдарының магистрі

VUCA ӘЛЕМІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК

Қазіргі таңдағы жаңа ұрпақ, жаңашылдықтар үлкен күш-жігерді талап етуде. Қоғамдағы санаулы адамдар ғана жаңалықтарға жаны құштар болып, өмірін үздіксіз өзгерістерге толтырады. Міне, осы секілді адамдар жаңа әлемге еш қиындықсыз табиғи түрде бейімделіп кетеді. Ғалымдардың айтуы бойынша, VUCA әлемінде өзге адамдар мен жағдаяттарға түсінушілікпен қарайтын (толерантты) және белгісіздікке шыдамды адамдар өзін жақсы сезінеді. Толеранттылық дегеніміз ақпарат аз болып, оқиғалардың дамуына болжау жасай алмаған, жоспарлау мен шешім қабылдауда жоғары тәуекел болған жағдайда белгісіздікке шыдамдылықпен қарау. Қазір ол коммерциялық корпорациялардан бастап білім беру саласына дейінгі ұйымдарда жаппай қолданылатын стратегиялық көшбасшылық идеясының бірі. АҚШ Армиясының әскери колледжі VUCA1987 жылы Уоррен Беннис пен Берт Нанустың өз көшбасшылық тұжырымдама теориясын қолданып, жетілдірген. Мағынасын ашып, тереңірек үңілсек бұл түсініктің сан - алуандылығын көруге болады.

V = құбылмалылық: өзгеру сипаты мен динамикасы, өзгеру күштері мен өзгеру катализаторларының сипаты мен жылдамдығы.

U = анықсыздық: болжау мүмкіндігінің болмауы, тосынсыялар, тосын ойлар, тосын мәселелер мен тосын оқиғаларды түсіну және түсіндіру.

C = күрделілік: күштердің мультиплексі, мәселелердің шиеленісуі, ұйымды қоршап тұрған себеп-салдар тізбегі және шатасулар.

A = түсініксіздік: шындықтың бұлдырлығы, дұрыс түсінбеу мүмкіндігі және шарттардың аралас мағыналары; себеп-салдарды шатастыру.

Әлемдегі барлық ақпараттың 90% соңғы 2 жылда пайда болған, алайда ол ақпараттың 90%-ы өңделмеген мәліметтер **VUCA заңдылығына сүйенетін болсақ**: Әлемнің дамыған елдерінде (АҚШ, Канада, Жапония, Италия, Франция, т.б.) 2007 жылдан кейін дүниеге келген балалардың орташа жасы 104 болады, ал 2025 жылы әлемдік экономиканың 46%-ы сандық

ортада жұмыс жасайтын болсаәлем тұрғындарының 75% мобильдік байланысқа қол жеткізген, алайда олардың кейбіреулері таза ауыз суға тапшы.

Бүгінде ең қажетті және жалақысы жоғары деп саналатын 10 кәсіп осыдан 10 жыл бұрын жоқ болатын мыс: (BIG DATA, APP құрастырушысы, дрон операторы, т.б.) *бұл да бір VUCA әлемінің көрсеткіші. Біздің қандай дәуірде өмір сүріп жатқанымызды мынандай жәйттер сипаттайды:* өміріміздің бір күнін еске түсірсек жеткілікті:

- Жұмыста – әр басшыдан бірнеше нұсқау, бұйрық, жарлық не талап, әр сағат сайын туындаған мәселелер;

- Отбасында – аяқасты пайда болған мәселелер, сұрақтар және шешімді дер кезінде талап етіп тұрады;

- Туған-туыс пен дос-жарандар – бізге жүгініп, соларды шешуге атсалысуымызды өтінеді;

- Әлеуметтік желілер – жауабыңыз бен реакцияңызды шұғыл түрде қажет етеді (репост, лайк немесе дизлайк) толассыз жаңалықтар, ақпараттар, фото мен видеолар;

- Есте сақтау мүмкіндігі ондаған гигабайттан тұратын кішігірім компьютер бар (смартфон т.б) келесілердің барлығы адамдардан жылдам шешім қабылдауды, жылдам әрекетті талап етеді.

VUCA әлемде өзгерістерді сабырмен қабылдайтын,бейқам адамдар табысты болады деп қабылданады. EQ жоғарғы тұлғааралық қарым-қатынасты меңгерген,өте бейімшіл және икемді, аналитик,креативті ізденімпаз, жан – жақты,сабырлы,тиімді шешім қабылдау,интуиция ішкі сезімге сүйену. *«VUCA әлемінде қандай құзыреттілік маңызды? Яғни, XXI ғасыр құзыреттілігі қандай? деген сұрақтар еріксіз ойға оралады. Яғни, эмоционалды интеллект, ақпаратты талдау, жылдам шешім қабылдау бейімділік болып табылатын болса, оны дамыту жолдары да күн сайын артуда. Vision (көру, болжау, елестету) арқылы:* Коммуникация – адамдар қайда және не үшін бара жатқандарын түсіну үшін оларға қозғалыс мақсатын тұрақты түрде жеткізіп отыру керек. **«Инновациялар немесе өнім»** – қателесу арқылы үйрену және жасап жатқан әрекеттерді жақсартатын жаңа жолдарды табу. **Courage (жігер):** Қиындықтан тайсалмай – челлендж, батылдық, бұзып өту. **Adaptability (бейімделу)** жағдайға қарай лайықты өзгере білу *жүйелі ойлау – проблеманы жаһандық тұрғыдан қарастыру (өзгерістер жүйесі, өзара әрекеттесу жүйесі).* Understanding (түсінік) арқылы қызығушылық – «күнделікті өзгерістер - өмір салты» деген тұжырым бойынша сұрақтар қою (коучинг). Ашық ойлау – жаңа идеялар мен мүмкіндіктерді тұрақты түрде зерттеу және жариялау, конструктивті сынды тудыру. **Шешім қабылдау** – өзгерістерге бейімделу және ше-

шімдерді қорықпай қабылдау. **Интуиция** – өз біліміңді көп ойланбай қолдану, интуиция мен тәжірибенді сеніммен қабылдау. **Фокус** – команданың барлық мүшелерін қатыстыру. **Эмпатия** – адамдардың қандай үміттері бар екендігін, олардың не күтетінін, неден қорқып, нені қалайтынын, олар қандай күй-жай кешіп жатқандығын түсіну, әрекеттерін қажетті салаларға ғана шоғырландыру керек. **Сенім** – фактілер және дәлелдемелер. Өзіңе және өзгелерге деген сенімді нығайту керек. *Сіздің ойыңызша, XXI ғасыр адамдары қандай мінез-құлыққа ие болуы тиіс? Дипломатиялық, креативті, коммуникативті, стресске төзімді.*

Hard-skill

Soft-skills

Қоғам сұранысы

Құзыреттіліктерді ұштастыру форматы. Жеке тұлға талаптары (коммуникативті дағдылары, имидж, кәсібилік, икемділік). Қоғам талаптары (білімге бағдарлану, сұраныстарын қанағаттандыру креативті, медиатор, новатор, сот төралығы). *Ақпарат талаптары (IQ & EQ, әлеуметтік желілермен жұмыс) Р.Бар Онаның Эмоционалды интеллект моделін қолдану үлкен қорытындыларға ұмтылдырады.*

Ықпал ету	Эмоционалдық өзіндік сана
Көшбасшылық ынталандыру	Адекваттық өзін-өзі бағалау
Қақтығыстарды реттеу дағдылары	Өзіндік сенімділік

Өзгелердің өз –өздерін жетілдіруге көмектесу
Командада жұмыс істеу қабілеттілігі

Эмоциясын қадағалау
Ашықтық
Бейімдеушілік
Бастамашылық

Эмпатия
Ұжымдағы қарым-қатынасты сезіну
Алдын-ала сақтанушылық
Оптимизм

Мүмкіндік беру, өкілеттіліктерді ұсыну – тігінінен жасалған иерархиядан гөрі ғаламтордағы байланыстар маңызды, қадағалаудан гөрі өзара әрекеттесу артық, сондықтан да жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін еркін түрде шығармашылықпен жұмыс жасау мүмкіндігін қалыптастырыңыз.

VUCA әлемінде табысты болып, көшбасшы ретінде қалыптасу үшін осы секілді күзiреттiлiктердi дамыту қажет. «Бәрі де тез өзгеруде. Ұйымдардың басым бөлігі ұтқыр әрі икемді бола бастағаннан гөрі әлем тезірек тұрақсызданып барады».

Мырзабаева Д.Р. — старший преподаватель кафедры организации безопасности на объектах транспорта Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, майор полиции

ПРОИЗВОДСТВО ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Предварительное расследование и правосудие по делам несовершеннолетних в Республике Казахстан осуществляются, исходя из общих принципов уголовного судопроизводства, не имеют самостоятельного специального правового регулирования, а лишь содержат отдельные особенности и правила для таких дел.

В юридической науке обоснованно отмечается особый порядок производства по уголовным делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними, позволяет, наряду с общими задачами судопроизводства, решать и специфические ювенальные задачи¹.

В целом правосудие в отношении несовершеннолетних должно быть основано не на снисхождении к правонарушителям, а на понимании причин преступного поведения и поиске эффективных способов воздействия на виновных с учетом их возрастных особенностей: цель правосудия в отношении несовершеннолетних – попытаться избежать дальнейшей крими-

нализации личности и способствовать ее социальной реабилитации, а не отчуждению от общества².

Физическая, умственная и психологическая незрелость и одновременно важнейший этап развития личности, на котором закладываются основы моральных и нравственных качеств, формируются мировоззрение и взгляды, определяющие жизненные принципы и перспективы. Обеспечение благополучного и защищенного детства является конституционно признаваемой обязанностью государства. Для этого требуется разработка и проведение эффективной правовой политики в этой области, направленной на недопущение дискриминации несовершеннолетних, упрочение гарантий их прав и законных интересов, а также восстановление этих прав в случаях их нарушения, формирование правовых основ гарантий прав ребенка.

В Главе 2 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан закреплены принципы уголовного судопроизводства, то есть основные положения, определяющие его сущность и содержание, относящиеся ко всем стадиям уголовного судопроизводства, ко всем участникам судопроизводства, к любым категориям и видам преступлений. Кроме этого, в Глава 24 УПК РК – Общие условия производства досудебного расследования, которая имеет важное значение и распространяется также на всех участников судопроизводства, на все категории и виды преступлений³.

Уголовный кодекс Республики Казахстан также закрепляет собственные задачи и принципы. В то же время в Уголовном кодексе РК и в Уголовно-процессуальном кодексе РК не сформулированы самостоятельные, специальные принципы применительно к производству по уголовным делам с участием несовершеннолетних.

Одним из основных принципов производства по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних и в отношении несовершеннолетних, на наш взгляд, должно стать требование о безусловном учете интересов семьи. Законодательная концепция судопроизводства по делам несовершеннолетних должна строиться с учетом функциональной характеристики института семьи в целом и учитывать интересы семьи в уголовном процессе. Однако данному вопросу как законодательство, так и правоприменительная практика должного внимания не уделяют⁴.

В соответствии с ч. 3 ст. 52 Уголовного кодекса РК, при назначении наказания учитываются характер и степень общественной опасности преступления и личность виновного, в том числе обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание, а также влияние назначенного наказания на исправление осужденного и на условия жизни его семьи. Это, пожалуй, одно из редких упоминаний в Уголовном кодексе РК об интересах семьи.

На практике вопрос о влиянии назначенного наказания на условия жизни семьи осужденного, как правило, рассматривается применительно к взрослому лицу – то есть ставится вопрос о том, как будет семья жить без отца, без матери. По смыслу закона, данное положение не применимо к несовершеннолетнему осужденному. Как оценить влияние назначенного несовершеннолетнему наказания на условия жизни его родителей? Например, осудили несовершеннолетнего к лишению свободы? Да, родителям наверняка морально будет тяжело, они будут переживать и так далее, но не более того.

Легче обосновать этот вывод в отношении взрослого лица, у которого на свободе остаются несовершеннолетние дети. И сложно его обосновать при осуждении несовершеннолетнего, когда на свободе остаются его трудоспособные здоровые родители. Как нам кажется, при назначении наказания несовершеннолетнему обсуждаемая формулировка не применима в целом. Здесь нужны другие акценты. Возможно, что следует вести речь о влиянии назначенного несовершеннолетнему наказания на другие права несовершеннолетнего – например, на возможность продолжения учебы, возможность получения квалифицированной медицинской помощи и др. На наш взгляд, при назначении наказания несовершеннолетнему необходимо учитывать комплекс его прав, которых он лишается, в случае осуждения к лишению свободы.

В этой связи мы полностью солидарны с мнением о том, что неблагоприятное положение в семье, плохие условия жизни и воспитания несовершеннолетних, которые способствовали совершению ими преступлений, должны учитываться в качестве смягчающего обстоятельства при решении вопроса об ответственности несовершеннолетних за совершенные ими деяния.

Одним из принципов уголовного судопроизводства в целом является его гласность. Данный принцип содержит серьезные ограничения в производстве по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних и в отношении несовершеннолетних. Поэтому следует вести речь о принципе гласности и конфиденциальности – одновременно, в совокупности.

Еще И.Я. Фойницкий обращал внимание на то, что гласность судопроизводства создает в глазах несовершеннолетних ложный ореол преступления, преувеличивает значение преступной деятельности и увлекает несовершеннолетних в привычную преступность. Торжественность судебного процесса нередко служит возвеличиванию преступления и возбуждает стремление к ложной славе между преступниками. Гласность судебного разбора превращает зал суда как бы в школу преступлений. Поэтому важ-

ным представляется упрощение судебного следствия и сглаживание обрядовой стороны судебного разбирательства, до сведения ее к свободной беседе судьи с обвиняемым⁵.

Все эти оценки, высказанные более века назад, не утратили своей актуальности. Более того, в современных условиях мгновенного распространения информации через средства массовой информации они еще более актуализировались.

Чрезмерная гласность судебных процессов в отношении несовершеннолетних способна причинить огромный моральный вред. В современных условиях важно ограничение публикаций в средствах массовой информации по делам несовершеннолетних. Напоминает о Пекинских правилах 1985 г., гласящих, что право на конфиденциальность информации о несовершеннолетнем подозреваемом, обвиняемом, подсудимом должно обеспечиваться на всех стадиях процесса, чтобы избежать причинения несовершеннолетнему вреда и ущерба его репутации.

Исходя из этих рекомендаций, судам надлежит не допускать рассмотрение уголовных дел в отношении несовершеннолетних и материалов о совершенных ими правонарушениях с участием представителей средств массовой информации, а также использование видео- и фотосъемки несовершеннолетних правонарушителей и потерпевших в залах судебных заседаний и в других помещениях судов, за исключением случаев, когда несовершеннолетний и (или) его законный представитель ходатайствуют об этом.

Ограничения гласности и обеспечения конфиденциальности требует правило 8 Минимальных стандартных правил ООН, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила). В нем подчеркнуто, что право несовершеннолетних на конфиденциальность должно уважаться на всех этапах, чтобы избежать причинения несовершеннолетнему вреда из-за ненужной огласки или из-за возможности нанесения ущерба репутации несовершеннолетнего.

Поэтому нельзя публиковать любую информацию, которая может привести к указанию на личность несовершеннолетнего правонарушителя, с учетом того, что несовершеннолетние лица особо болезненно реагируют на нанесение ущерба репутации. В законодательстве ведущих зарубежных стран (Англия, Франция, США и др.) содержится запрет сообщать кому-либо, в том числе и средствам массовой информации, любые подробности и сведения, которые могут привести к идентификации несовершеннолетнего участника уголовного судопроизводства. Такие же запреты установлены

применительно к демонстрации изображения ребенка в газете или телепрограмме.

При этом предусмотрена уголовная ответственность за опубликование сведений о несовершеннолетних, вопреки установленным запретам. Однако казахстанское законодательство не предусматривает ни уголовной, ни административной ответственности за незаконное опубликование сведений о несовершеннолетних участниках уголовного судопроизводства, что, безусловно, является серьезным изъяном. В УПК РК содержится ряд положений, направленных на ограничение действия принципа гласности в уголовном судопроизводстве по делам о преступлениях несовершеннолетних. Основная в этом контексте статья – ст. 29 (Гласность) – указывает, что закрытое судебное заседание допускается на основании определения или постановления суда в определенных случаях, в том числе когда рассматриваются уголовные дела о преступлениях, совершенных лицами, не достигшими возраста шестнадцати лет.

Кроме этого, закрытое судебное разбирательство допускается по уголовным делам о преступлениях против половой неприкосновенности и половой свободы личности и других преступлениях, когда их рассмотрение может привести к разглашению сведений об интимных сторонах жизни участников уголовного судопроизводства либо сведений, унижающих их честь и достоинство. Здесь речь идет в том числе и о подобных преступлениях, совершенных против несовершеннолетних.

Также закрытое судебное разбирательство допускается, когда этого требуют интересы обеспечения безопасности участников судебного разбирательства, их близких родственников или близких лиц. При этом речь может идти в том числе и об обеспечении безопасности несовершеннолетних участников судебного разбирательства.

Определение или постановление суда о проведении закрытого судебного разбирательства не может быть произвольным. В нем должны быть указаны конкретные, фактические обстоятельства, на основании которых суд принял подобное решение.

Основным, наиболее распространенным основанием для проведения закрытого судебного разбирательства является факт не достижения шестнадцатилетнего возраста подсудимым. В этой связи полагаем, что перечень оснований для закрытого судебного разбирательства применительно к несовершеннолетним целесообразно дополнить, например, таким основанием: когда подсудимый и потерпевший на момент совершения преступления являлись несовершеннолетними.

Такие случаи не редкость в правоприменительной практике, и подобные дела требуют тишины, сокрытия от посторонних глаз. Ведь речь идет о тонких материях взаимоотношений между детьми, которые не всегда очевидны и понятны для взрослых.

Следуя международно-правовым стандартам, предлагаем закрепить в производстве по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних и против несовершеннолетних соответствующий принцип – принцип ограничения гласности и обеспечения конфиденциальности. Необходимо не только ввести такой принцип, закрепить его в уголовно-процессуальном законодательстве, важно наполнить его реальным содержанием, сформировав основные положения закона, которые и будут составлять его элементы, составные части.

-
- ¹ *Сычев А. А.* Дифференциация уголовно-процессуальной формы производства по делам несовершеннолетних: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Н. Новгород, 2009. С. 16.
 - ² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.
 - ³ *Ламинцева С. А.* Процессуальные гарантии реализации прав несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве // Судья. — 2017. — № 4. — С. 42-47.
 - ⁴ *Дежнев А. С.* Охрана интересов семьи и несовершеннолетних в уголовном процессе России: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. — Омск, 2013. С. 10-11.
 - ⁵ *Фойницкий И. Я.* Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. — СПб.: Изд-во «Альфа», 1996. С. 504-507.

С. Н. Нұрдин — Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2-ші курс докторанты, заң ғылымдарының магистрі

ЖАЗАСЫН ӨТЕУДЕН ШАРТТЫ ТҮРДЕ МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН БОСАТЫЛҒАН КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ПРОФИЛАКТИКАСЫ

«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқықбұзушылықтардың профилактикасы және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-ІІ Заңына сәйкес (2020 жылғы 7 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу — кәмелетке толмағандар арасындағы құқық

бұзушылықтардың, қадағалаусыз, панасыз қалудың және қоғамға жат іс-әрекеттердің алдын алуға, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған, кәмелетке толмағандармен, кәмелетке толмағандардың оларды тәрбиелеу, оқыту немесе бағып-күту жөніндегі міндеттерін орындамайтын не олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін ата-аналармен немесе басқа да заңды өкілдерімен, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тартып жүрген өзге де адамдармен жеке профилактикалық шараларын қоса жүзеге асыратын құқықтық, педагогикалық және өзге де шаралар жүйесі¹.

Құқыққорғау органдары бүгінгі күні кәмелетке толмағандар қылмысының профилактикасы және алдын алу жұмыстарын жүргізуде мемлекеттік саясаттың негізгі бөлігі болып табылады. Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі полиция бөлімшелері – жасөспірімдермен жұмыс істеудің алдыңғы қатарында. Олардың алдына Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы «Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» № 1098 бұйрығымен осы бағытта нақты міндеттер қойылды. Мәселен, жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдар арасындағы қылмыстың профилактикасы бойынша кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторлары арнаулы білім беру ұйымдарына және ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарына кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу, оқыту және (немесе) бағып-күту жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын не олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін ата-аналарға немесе заңды өкілдерге қатысты ата-ана құқықтарынан айыруға не оларды шектеуге жіберілетін кәмелетке толмағандарға, сондай-ақ қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жазаларға және қылмыстық-құқықтық ықпал студия өзге де шараларына сотталған кәмелетке толмағандардың өмір салты мен мінез-құлқын бақылауды қамтамасыз етуде пробация қызметіне жәрдем көрсетеді².

Алайда жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кәмелетке толмағандар арасында қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаудың алдын алу үшін пробация қызметі осы адамдардың мінез-құлқын түзетуге бағытталған бақылау және әлеуметтік-құқықтық сипаттағы шараларды жүзеге асырады.

Сондай-ақ, 2016 жылғы 30 желтоқсандағы «Пробация туралы» ҚР Заңының 7-бабына сәйкес, «Қазақстан Республикасының пробация туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен өз құзыреті шегінде жұмыс

істейтін мемлекеттік органдар, сондай-ақ осы Заңның 11-бабына сәйкес азаматтар, қоғамдық бірлестіктер және өзге де заңды тұлғалар пробацияны жүзеге асыратын субъектілер болып табылады»³.

Демек, құқық қорғау органдары, өзге де мемлекеттік органдар және бүкіл жұртшылық жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған, рақымшылық жасау туралы актінің салдарынан немесе кешірім жасауға байланысты жазадан босатылған кәмелетке толмағандарға ғана емес, сондай-ақ оларға қатысты жеке профилактикалық жұмыстар жүргізеді:

- жағдайдың өзгеруіне байланысты, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамды түзеуге тәрбиелік ықпал студінің мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы қол жеткізуге болады деп танылған жағдайларда қылмыстық жауаптылықтан босатылғандар;

- қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған және қылмыстық жауаптылық басталатын жасқа толмауына байланысты немесе психикасының бұзылуына байланысты емес психикалық дамуының кешеуілдеуі салдарынан қылмыстық жауаптылыққа жатпайтындар;

- оларға қатысты қамауға алумен байланысты емес бұлтартпау шаралары таңдалған қылмыстарды жасағаны үшін айыпталушылар немесе күдіктілер;

- жазаны өтеу мерзімін кейінге қалдырудың емесе үкімді орындауды кейінге қалдыруды алғандар;

- қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босатылғандар, жабық үлгідегі арнайы оқу-тәрбие мекемелерінен оралғандар, егер олар аталған мекемелерде болған кезеңде режимді бұзуға жол берсе, құқыққа қарсы әрекеттер жасаса және (немесе) босатылғаннан (босатылғаннан) кейін әлеуметтік қауіпті жағдайда болса және (немесе) әлеуметтік көмекке және (немесе) оңалтуға мұқтаж болса;

- ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасағаны үшін сотталған және сот тәрбиелік ықпал студінің мәжбүрлеу шараларын қолдана отырып жазадан босатылғандар;

- шартты түрде сотталғандар, міндетті жұмыстарға, түзеу жұмыстарынан емесе бас бостандығынан айыруға байланысты емес өзге де жазалау-шараларына сотталғандар.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы Заңның 19-бабына сәйкес жоғарыда аталған адамдарға қатысты жеке профилактикасы шаралары жүргізіледі:

- 1) профилактикалық әңгімелесу;

2) құқық бұзушылық жасауға итермелейтін себептер мен жағдайларды жою туралы ұсыныс;

3) профилактикалық есепке алу және бақылау;

4) арнаулы білім беру ұйымдарына және ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарына жіберу;

5) тәрбиелік ықпал ету шаралары;

6) қорғау нұсқамасы;

7) әкімшілік жаза қолданылады;

8) сот үкімі бойынша қолданылатын шаралар;

9) медициналық-әлеуметтік есепке алуды қамтиды.

Кәмелетке толмаған адаммен профилактикалық әңгімелесу құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінің мемлекеттік органы мен мекемесі өкілінің және оның ата-анасының, педагогтерінің немесе басқа да заңды өкілдерінің қатысуымен жүргізеді⁴.

Алайда, мемлекеттік және құқық қорғау органдарының осы бағытта сапасыз жүргізілген жұмысы кәмелетке толмағандардың жаңа құқық бұзушылықтар жасауына себеп болуы мүмкін екенін атап өткім келеді. Сондықтан біздің көзқарасымыз бойынша, заңнамада осы органдардың қызметін жетілдіру жөніндегі шаралар көзделуге тиіс.

Біріншіден, жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық профилактикасының тиімділігін арттыру үшін барлық құқық тәртібі органдарының, мемлекеттік басқарудың, осындай адамдардың проблемаларымен айналысатын жастар мен қоғамды құйымдар мен мекемелердің қызметін, өзара іс-қимылын үйлестіру жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу қажет. Осы мақсатта үйлестіруші орган балалар мен жасөспірімдердің құқық бұзушылықтарының алдыналуға байланысты шараларды жүзеге асыру кезінде жинақталатын мемлекеттік және мемлекетаралық деңгейлерде ақпарат, тәжірибе, білім алмасуды жандандыруы тиіс.

Екіншіден, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссиялар, білім беру органдары, қамқоршылық және қорғаншылық органдары, жастар ісі, денсаулық сақтау басқармалары, ішкі істер органдары ең алдымен мыналарды ескеруі керек: жалпы әлеуметтік нормалар мен құндылықтарға сәйкес келмейтін балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқы көбінесе өсу процесіне байланысты және олар есейген сайын олардың мінез-құлқы өзгереді. Жасөспірімдерді тәртіпті құқық бұзушылар немесе жаңадан келген құқық бұзушылар ретінде анықтау көбінесе жастардың тұрақты теріс мінез-құлқы көзқарастарының дамуына әсер етеді.

Біздің ойымызша, құқық бұзушылық профилактикасы шеңберінде мемлекеттің әлеуметтік саясаты, ең алдымен, қамқоршылары баланы оқытуға және жұмыс орнын алуға жағдайы жоқ кәмелетке толмаған адамдардың мемлекет есебінен жоғары және орта арнайы білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағытталуы керек.

Сотталған адамды жаза түрін қолданғаннан кейін қоғамдағы өмірге қайта кіріктіру жөнінде ауқымды кешенді жоспар әзірлеу орынды. Бұл өмірдің барлық салаларына қатысты шаралар, яғни денсаулық, жұмыспен қамту, білім деңгейін көтеру, кәсіби деңгей болуы керек.

Оның үстіне, қылмысқа қарсы күресте құқық бұзушылықтың профилактикасы маңызды іс болып табылады. Осыған байланысты жастардың психикалық және физикалық әл-ауқатына, олардың сыртқы әлеммен өзара әрекеттесуі кезінде және кәмелетке толмағандар жасайтын әлеуметтік қауіпті әрекеттерге қатысты қолданылатын құқықтық нормаларды шешуге бағытталған арнайы бағдарламаны қабылдау өте қажет. Бұдан басқа, осы бағдарлама шеңберінде «Жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кәмелетке толмағандарға көмек көрсету орталығын» ашу қажет, оның басты бағыттарының бірі кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу проблемалары мен идеялары болуға тиіс. Орталықтың бөлімшелері (топтары, зертханалары) әрбір өңірде, облыста жұмыс істеуі тиіс. Бұл жұмысқа жастарды тәрбиелеуге байланысты барлық мемлекеттік мекемелердің (әсіресе білім беру, еңбек, әлеуметтік қорғау мекемелері), құқық қорғау органдарының, қоғамдық ұйымдардың, педагогикалық, психологиялық, медициналық және басқа да әлеуметтік (профилактикалық) субъектілердің белсенді қатысуын қамтамасыз ету қажет. Өз кезегінде, кәмелетке толмаған қылмыскерлермен жұмыс жүргізетін әлеуметтік және әлеуметтік-педагогикалық қызмет бөлімшелері оналту (патронаж) қызметтерін де жүзеге асыруы тиіс.

Осылайша, ұсынылған шаралар, біздің ойымызша, жасөспірімдердің құқықтық санасын жоғары деңгейге көтеруге, қоғамның ұмытылған моральдық құндылықтарын қалпына келтіруге, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның жұмысын жандандыруға, барлық мүдделі ұйымдардың жұмысын үйлестіруге көмектеседі. Қылмыстың алдын алу жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кәмелетке толмаған адамдарды одан әрі тәрбиелеу және олардың мүдделерін қорғау сияқты мәселелерді кешенді шешуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда жас ұрпақ өзіне ерекше назар аударуды және тәрбиелік сипаттағы тиімді шараларды үздіксіз жүргізуді, сондай-ақ қоршаған әлемнің заңдылығын дұрыс түсіну үшін үздіксіз көмек көрсетуді қажет етеді.

Олай болса, болашақ бүгіннен басталатынын ескерсек, жас ұрпақтың проблемасына мемлекеттік деңгейде назар аудару қажет. Жастардың мәселелерін шешуге асығатын және шешетін ел ғана мінсіз болашақ бола алады.

- ¹ «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-ІІ Заңы (2020 жылғы 7 шілдедегі өзгерістермен және толықтырулармен) // <https://online.zakon.kz>.
- ² «Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі үшкелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы №2098 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012953>.
- ³ «Пробация туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы №38-VI Заңы. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038>.
- ⁴ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардың қызметімен байланысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 1 сәуірдегі № 240-VI ҚРЗ. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000240>.

Раймқұлова С. М. — инспектор-психолог Управления полиции г. Уральска Департамента полиции Западно-Казахстанской области, магистр юриспруденции, старший лейтенант полиции

ПРОБЛЕМА СЕМЕЙНО-БЫТОВЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

*Здоровый человек не издевается над другими.
Мучителем становится перенесший муки.
Карл Густав Юнг*

Термин «Бытовое насилие» с правовой точки зрения находит свое объяснение в Законе РК «О профилактике бытового насилия» как умышленное противоправное деяние (действие или бездействие) одного лица в сфере семейно-бытовых отношений в отношении другого (других), причиняющее или содержащее угрозу причинения физического или психического страдания¹, что дает нам основания полагать, что данный вид правонарушения будет совершаться в отношении более уязвимого лица, в связи с чем повальное большинство жертв бытового насилия это женщины и дети. Боль-

шинство случаев насилия в отношении детей в сфере семейно-бытовых отношений представлены следующим образом:

- Жестокое обращение (включая жестокие наказания) охватывает физическое, сексуальное и психологическое насилие, это отсутствие заботы о детях раннего возраста и других возрастных групп и подростках со стороны родителей, опекунов и других авторитетных лиц дома.

- Насилие со стороны интимного партнера (или бытовое насилие) включает физическое, сексуальное и эмоциональное насилие со стороны интимного партнера или бывшего партнера. Такое насилие обычно происходит в отношении девочек и девушек, состоящих в детских и ранних/принудительных браках. Среди подростков, состоящих в романтических отношениях, но не в браке, такое насилие иногда называют «насилием на свиданиях».

- Эмоциональное или психологическое насилие включает ограничение движений ребенка, унижение, осмеяние, угрозы и запугивание, дискриминацию, неприятие и другие нефизические формы неприязненного обращения.

Насилие в отношении детей имеет пожизненные последствия для здоровья и благополучия детей, семей, сообществ и стран. Оно может привести к тяжелым травмам. На каждое убийство приходится сотни жертв насилия среди молодежи (в подавляющем большинстве мужского пола), получающих травмы в результате драк и нападений. Может сказываться на развитии мозга и нервной системы. Перенесенное в раннем возрасте насилие может приводить к нарушениям развития мозга и иметь пожизненные негативные последствия для других частей нервной системы, а также для эндокринной, кровеносной, скелетно-мышечной, репродуктивной, дыхательной и иммунной систем. В этой связи насилие в отношении детей может оказывать негативное воздействие на когнитивное развитие и сказываться на успеваемости и успешности в профессиональной деятельности. Дети, подвергающиеся насилию и воздействию других неблагоприятных факторов, с гораздо большей вероятностью курят, злоупотребляют алкоголем, употребляют наркотики и имеют сексуальные отношения высокого риска. Среди них также отмечаются более высокие показатели тревожных расстройств, депрессий, других проблем в области психического здоровья и самоубийств. Сексуальное насилие может привести к незапланированной беременности, искусственным абортam, гинекологическим проблемам и инфекциям, передаваемым половым путем, включая ВИЧ. Насилие сказывается на возможностях и будущих поколениях-дети, подвергающиеся насилию и воздействию других неблагоприятных факторов, с большей

вероятностью бросают школу и сталкиваются с трудностями в том, чтобы найти работу и удержаться на рабочем месте. Они также с большей вероятностью становятся жертвами межличностного насилия и насилия против себя и/или совершают такое насилие позднее в жизни, и в этой связи насилие в отношении детей может оказывать воздействие на будущее поколение.

Важными факторами риска являются отсутствие эмоциональных связей между детьми и родителями или воспитателями, ненадлежащее выполнение родительских обязанностей, проблемы в семье и развод, связи со сверстниками-правонарушителями, наблюдаемое насилие среди родителей или воспитателей, ранний или принудительный брак².

До 2017 года за домашнее насилие в Казахстане привлекали к ответственности по двум статьям – 108 УК РК (причинение легкого вреда здоровью) и 109 УК РК (побои). Они предусматривали наказание в виде ареста, штрафа, исправительных или общественных работ. 3 июля 2017 года, бывший президент Нурсултан Назарбаев подписал закон о декриминализации этих статей. По сообщению МВД и Генпрокуратуры, это было сделано «в целях усиления профилактической работы с правонарушителями и упрощения процедуры привлечения их к ответственности». Кроме того, если агрессора привлекают по уголовной статье, то это исключает возможность примирения сторон. То есть, по мнению чиновников, женщины не обращались в полицию, так как не хотели сажать отцов своих детей в тюрьму, да еще и собирать доказательства и показания свидетелей должны были сами. После декриминализации за причинение легкого вреда здоровью начали привлекать по статье 73-1 (до 20 суток ареста), а за побои — по статье 73-2 Кодекса об административных правонарушениях (до 15 суток ареста). Также в Административном кодексе существует статья 73 (противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений), которая устанавливает ответственность за «нецензурную брань, оскорбительное приставание, унижение, повреждение предметов домашнего обихода и другие действия, выражающие неуважение к лицам, состоящим с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях, нарушающие их спокойствие, совершенные в индивидуальном жилом доме»³ — до пяти суток ареста. Если же правонарушение совершено повторно в течение полугода, то срок ареста увеличивается до 10 суток⁴.

В конце прошлого года Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев подписал закон об ужесточении наказания за бытовое и сексуальное насилие, согласно которому отменили наказание в виде штрафа – взамен предполагается письменное предупреждение (дополнительно правоохрани-

тельные органы вправе подать ходатайство о вынесении особых требований к поведению нарушителя), или административный арест. Однако понятие «бытовое насилие» так и не было внесено в Уголовный кодекс Казахстана. Вопрос нуждается ли законодательство? Ведь в Уголовном кодексе уже есть статьи за избиение, изнасилование несовершеннолетних и женщин, а значит можно привлекать домашних тиранов по ним. Неправительственная организация Human Rights Watch⁵. указывала властям Казахстана, что международные стандарты рекомендуют государствам вводить отдельную уголовную ответственность за домашнее насилие как за самостоятельный состав преступления. Поскольку общие нормы не достаточны, не отражают и не охватывают должным образом все составляющие домашнего насилия⁶.

Законопроект «О противодействии семейно-бытовому насилию» вызвал широкую критику в обществе и среди правозащитников в связи с особенностями толкования норм данного закона, после чего отправился на доработку.

Из общего количества зарегистрированных за 11 месяцев 2021 года Управлением полиции г.Уральска преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних 22 или 30,5% являются преступлениями против половой неприкосновенности. Их количество в сравнении с прошлым годом возросло на 83% (*с 12 до 22*).

18 уголовных правонарушений совершены в текущем году, 4 имели место в прошлые годы. 7 преступлений из 22-х выявлены в результате взаимодействия полиции и органов образования, путем проведения опросов, анкетирований, медицинских осмотров, а также активизации работы среди семей, состоящих на профилактических учетах органов внутренних дел («неполная семья», «неблагополучная семья»). Установлено, что 20 или 91% преступлений из 22, совершены в отношении несовершеннолетних и малолетних детей лицами из числа близкого окружения, то есть теми, кому потерпевшие доверяли (*сожителями – 4, отцами – 3, соседями, ранее знакомыми, парнями и родственниками 11 фактов, отчимом – 2*) и только 2 преступления совершено ранее незнакомым лицом. Ужасающая статистика только за текущий период, отображающая рост преступности в отношении несовершеннолетних, дает основания полагать, что общество нуждается в создании принципиально нового закона, дающего четкие инструкции о пресечении бытового насилия в его истоках.

¹ Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214> .

-
- 2 <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>.
- 3 Об административных правонарушениях Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК // <http://10.61.42.188/rus/docs/K1400000235>.
- 4 <https://cabar.asia/ru/chto-meshaet-kriminalizatsii-bytovogo-nasiliya-vkazahstane-i-zachem-eto-nuzhno>.
- 5 www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/kaz_letterto_prosecutorgeneral_27nov2019_rus.pdf.
- 6 <https://cabar.asia/ru/chto-meshaet-kriminalizatsii-bytovogo-nasiliya-vkazahstane-i-zachem-eto-nuzhno>.

Рахметов Т. Х. — старший преподаватель кафедры «Юриспруденция» Западно-Казахстанского университета инновационных и телекоммуникационных технологий систем, кандидат юридических наук, профессор, полковник полиции в отставке

ПРОФИЛАКТИКА ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Исследуя причины и условия, способствующие совершению преступлений несовершеннолетними, криминологи на достоверном материале убедительно доказали, что в большинстве своем наиболее криминогенным фактором, провоцирующим противоправное поведение детей и подростков, является кризисная неблагополучная семья. Именно она чаще всего наиболее интенсивно формирует личность, способную совершать преступления. Значительным криминогенным фактором является социальное расслоение, значительный разрыв в материальном обеспечении детей – выходцев из различных социальных групп. Если среди взрослых вуалирование несправедливости социального распределения облекается легендами о том, что наиболее богаты те, кто приносит больше пользы обществу, то единственная заслуга обеспеченных детей в том, что их родители богаты. Известно, что ничто не оказывает такого сильного криминального воздействия, как несправедливость: она рождает зависть, переходящую в злобу, ненависть и агрессию, а также нейтрализует моральные запреты (барьеры) при совершении корыстных преступлений.

Существуют свои проблемы, отрицательно влияющие на формирование подростков, и в благополучных в материальном отношении семьях. Это, например, проявление роскоши на средства, добытые противоправным путем, а порой и откровенное рвачество, алчность в сочетании с бездухов-

ностью, нередко отсутствие душевного тепла во взаимоотношениях и сильное взаимное отчуждение¹.

Основными направлениями профилактической работы с несовершеннолетними являются, во-первых, ликвидация условий их формирования — контроль над излюбленными местами встреч и потребления спиртных напитков. Особое внимание должно быть обращено на ликвидацию притонов для распития алкоголя. Во-вторых, необходимо мобилизовать семью и общественность по месту работы и жительства на усиленный контроль за членами таких компаний, обеспечение постоянной их занятости. В-третьих, весьма перспективным является применение специальных психологических методов для выработки у членов таких групп устойчивости против влияния группы, умения социально приемлемым способом решать свои проблемы.

Асоциальные группы формируются первоначально на базе общности допускаемых или даже одобряемых обществом интересов. В дальнейшем в силу моральной неустойчивости членов таких групп удовлетворение ведущего интереса начинает достигаться путем противоправных действий.

Типичным примером здесь могут послужить сообщества подростков, живо интересующихся техникой. Членов группы объединяют совместный ремонт мотоциклов, мопедов, мотороллеров, обмен деталями, совместные поездки. Обычное место встреч — у одного из подростков, имеющего условия для ремонта. Источником преступлений в этих группах оказывается потребность в деньгах для очередного ремонта или усовершенствования транспортного средства; эта потребность покрывается путем краж мотоциклов, деталей с автомобилей и т.п. Характерны для таких групп и угоны транспортных средств. Другой типичный пример — это молодежные группы, в центре внимания которых модная одежда, модная музыка и т.п. Значительную роль в жизни членов этих групп играют клубные тусовки и вечеринки. Источником преступлений здесь выступает постоянная потребность в деньгах и «связях», необходимых для приобретения модной одежды, проигрывателей. Встав на преступный путь, члены таких групп «промышляют» кражами, в том числе кражами аудио-, видео- и цифровой аппаратуры. Профилактическое воздействие на такие группы заключается, прежде всего, в привлечении их членов к организованным формам реализации общего интереса: вовлечение в деятельность спортивных кружков и т.д. Другое направление профилактики преступлений — это правовое воспитание. Практика показывает, что члены таких групп недостаточно осознают значение своих противоправных поступков и переоценивают возможность уклониться от ответственности².

В рабочей практике инспектора ювенальной полиции придерживаются определенного порядка, опирающегося на нормативно-правовые акты, в частности: «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года N 591, «Об утверждении Правил организации деятельности участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних органов внутренних дел» Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 1098; «Об утверждении Правил организации деятельности участковых инспекторов полиции, ответственных за организацию работы участкового пункта полиции, участковых инспекторов полиции и их помощников» Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 1095; Закон РК от 17 декабря 1998 г. № 321-І «О браке и семье», Закон РК от 8 августа 2002 г. № 345 «О правах ребенка в Республике Казахстан».

В целях предупреждения преступлений и правонарушений со стороны несовершеннолетних УП г. Уральска совместно с заинтересованными государственными органами проводились соответствующие мероприятия. Основным видом профилактики преступлений является выявление административных правонарушений. Так за указанный период было выявлено 4798 правонарушений, из них 1704 совершенных несовершеннолетними (в 2020 г.-1269). Привлечены к ответственности 96 родителей за невыполнение обязанностей по воспитанию детей (ст.127 КР КоАП) (2020 г. - 86). Выявлено 2 факта доведения до состояния опьянения по ст. 131 КоАП РК, за продажу лицам, не достигших 21 года табачных изделий привлечено к административной ответственности 12 владельцев магазинов (2020 г - 6), за продажу алкогольной продукции по ст. 200 КоАП РК выявлено 35 нарушений (2020г - 32), за нахождение несовершеннолетних в ночное время вне жилища без сопровождения взрослых привлечено к ответственности 1526 законных представителей (2020г - 1166). За распитие спиртных напитков и появление в общественном месте несовершеннолетних было выявлено 64 лиц (в 2020 г. - 39).

Выявлены и помещены в Центр поддержки детей, находящихся в трудной жизненной ситуации 180 беспризорных и безнадзорных (2020 г. – 67).

С целью осуществления правового воспитания и обеспечения правопорядка в школах школьными инспекторами и инспекторами по делам несовершеннолетних проведены 1985 лекций и бесед среди учащихся (2020 г. – 1741), а также 286 выступлений в различных средствах массовой информации (2020 г. - 281).

Направлено на рассмотрение Комиссии по защите прав несовершеннолетних при Акимате г. Уральска 43 материала (в 2020 г.-33).

Однако, несмотря на регулярно проводимую работу количество преступлений против собственности (кражи), совершаемых несовершеннолетними не уменьшается.

Направляемые на Комиссию по защите прав несовершеннолетних материалы, с ходатайством УП г. Уральска о помещении несовершеннолетних, совершивших хищения, в спецшколу поддерживаются неохотно, в 2020 Ювенальным судом не было вынесено ни одного постановления о направлении несовершеннолетнего в специализированное образовательное учреждение, а в 2021 году вынесено лишь одно постановление, имеются даже факты совершения повторных преступлений несовершеннолетними в момент нахождения материала на рассмотрении в канцелярии Ювенального суда. Вероятно, несовершеннолетние чувствуют безнаказанность в связи с ограниченностью правосудия в возможных принимаемых мерах, в силу юного возраста правонарушителей.

Таблица 1. Анализ имущественных преступлений, совершенных несовершеннолетними за 2020-период январь-ноябрь 2021 г.

Статья УК РК	Ст. 188 УК РК	Ст. 187 УК РК	Ст. 190 УК РК	Ст. 191 УК РК	Ст. 194 УК РК
2021	15	5	4	7	0
2020	15	7	10	8	2
-/+		-2	-6	-1	-2

С содержательной точки зрения, общественные работы относятся к одному из эффективных видов наказаний, при котором права осужденного ограничиваются в минимальной степени. При этом осужденный не изолируется от общества, не теряет места работы или учебы, не прерывается его связь с семьей, он не несет финансовое бремя. При этом работу эту осужденный выполняет бесплатно, во время выходного либо отпуска, а главное, что он выполняет работу за свои незаконные действия³. Применение данного вида наказания рекомендуется Минимальными стандартными правилами ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила 1990 г)⁴. Данная мера пресечения вполне могла бы

применяться к несовершеннолетним, однако даже к правонарушителям достигшим восемнадцатилетнего возраста она применяется редко, так как для работодателя как частного, так и государственного, которого использует труд осужденных, существует обязанность выплачивать в бюджет государства стоимость оказанных услуг, осуществлять контроль за качественным исполнением работ.

- ¹ *Шиханцов Г. Г.* Криминология: Учебное пособие. — Минск: Издательство ООО «Тесей». С. 38-74.
- ² https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31251645.
- ³ <https://docs.cntd.ru/document/901739170>.
- ⁴ *Алауханов Е. О., Зарипов З. С.* Профилактика преступлений: Учебник. — Алматы: Нур-пресс, 2008. — 375 с.

И. Ж. Рымтаев — Қазақстан Республикасы ИМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры

КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасындағы құқықтық саясаттың концепциясы қылмыстық процесстің негізгі қағидаттарының, қылмыстық соттық іс жүргізу гуманизациясының нақты қылмыстық-процессуалдық нормаларда жүзеге асырылу жолымен, сотқа дейінгі және соттағы стадияларда процедуралардың тез және ықшамдалған түрде жүргізілуі жолымен және қылмыстық процесстің бірден-бір көрсеткіші болатындай, адвокаттарды және азаматтарды әділ соттың сәйкес стадияларына қол жеткізудің шынайы механизмімен қамтамасыз ету жолымен қылмыстық-процессуалдық заңнаманың ары қарай жүргізілу жолдарын анықтап берді.

Сондықтан да Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет құруға бағытталған құқықтық реформаны жүзеге асыру талаптарында біздің мемлекетіміздің ең негізгі әлеуметтік құндылығы – заңдылықтың сақталуына аса қатты көңіл бөлінеді.

Бүгінгі күнгі қоғамның алдында тұрған басты міндеттердің бірі – балалар мен жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, көмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу. Бұл мәселе қазіргі таңда көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр, себебі

өмірлік қиын жағдайға дұшар болған жасөспірімдердің саны азаяр емес. Бұл санатқа, көбінесе отбасылық жағдайы нашар, демалыс мезгілі ойластырылмаған, өздеріне өздері бас болып жүрген балалар жатады.

Кәмелетке толмағандар мен жастардың қылмыстылығымен күресу - бұл қылмыстылықтың ағымдағы себептері мен факторларымен және басқа да құбылыстарымен бірге болатын әлеуметтік саяси мәселе.

Дегенмен, кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қоғамға қарсы мінез-құлық, құқыққа қарсы әрекеттердің алдын алу ерекше мәнге ие, сондықтан кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын ескертумен шұғылданатын арнайы мемлекеттік органның қызметін уақыт өткен сайын одан әрі тиімді ұйымдастыруды талап етуде. Біздің еліміздегі кәмелетке толмағандардың жасаған құқыққа қарсы әрекеттеріне әкімшілік және басқа да алдын алу шаралары құқық қорғау органдарына, қоғамдық бірлестіктерге, кәмелетке толмағандардың ісі бойынша және олардың құқықтарын қорғайтын құзырлы органдарға жүктелген. Аталған органдар өздеріне жүктелген қызметтерін тиесілі деңгейде атқарып отырғандырымен, кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы құқық бұзушылық деңгейін төмендетпе алмай отыр.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстардың жалпы алдын алу әдетте үш салада - отбасында, мектепте және тұрғылықты жері бойынша жүргізілуі қабылданған. Әрекет ету барысында осы салалар мен бағыттыр бойынша жүргізілген алдын алу шаралары міндетті түрде бір-бірімен тығыз байланысып, кешенді сипат алуы керек.

Мен мақаламның көлемінде кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қылмыстырдың жалпы алдын алу салаларының бірі- отбасына қатысты мәселеге тоқталмақпын. Кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қылмыстылықтың жалпы алдын алудағы отбасына бағытталған шаралары бірінші кезекте ата-аналардың тәрбие берудегі ежелден қалыптасқан, күрделі де жауапты тәсілдерді игеруге бағытталып, балаларға қатысты өздерінің міндеттерін орындауды бақылауға тиімді әсер етуі тиіс.

Жалпы жас жеткіншектің құқық бұзушылық жолына тез икемделіп, ересектер ықпалына еруі – тікелей ата-ананың кінәсі. Егер әрбір ата-ана баласының сабақтан тыс уақытта қандай іспен шұғылданып жүргенін күнделікті бақылап отырған болса, өкінішті жайлардың аз болары сөзсіз. Баланың достарының кім екенін, мектепте қалай оқитынын қадағалау ата-ана тарапынан күнделікті дағдыға айналса, бақылаудың барын сезінген бала құқық бұзушылыққа бармас еді.

Өкінішке орай осы бағыттың өзі біздің қоғамда шешуін таппай отыр. Қазіргі таңда ата-ананың бала тәрбиесіне толық қатыса алмауының себеп-

тері ретінде келесілерді атауға болады: нарықтық экономика кезеңіндегі әлемдік дағдарысты бастан кешудегі отбасылардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларының қыспаққа түсіп, тұрмыстық әл-ауқатының төмендеуі, баланың толық отбасында тәрбиелене алмауы, отбасылық рухани құндылықтардың жетіспеуі, отбасындағы келіспеушілік, жанжал, отбасы мүшелерінің өздеріне тиесілі рөлдерін қажетті деңгейде орындай алмауы, балалар қараусыздығы мен бақылаусыздығы және т.б.

Аталғандардың барлығы ауқымы кең проблема, қоғамдағы кемшілік болғандықтан шешуін әріден алып, мемлекеттік деңгейде қарастыруды қажет етеді. Себебі, бір адам-отбасының мүшесі, отбасы мемлекетті құраушы бөлшегінің бірі болмақ. Кәмелетке толмағандардың жалпы құқықтық мәртебесі - қоғамның тең құқықты мүшесі ретінде әрбір адамның иеленетін құқықтары, міндеттері мен заңды мүдделерінің жиынтығы болып табылады.

Осы мәселені шешу барысында оны мынадай бөліктермен қарастыруға болады:

- 1) психологиялық тұрғыда;
- 2) әлеуметтік тұрғыда;
- 3) заң нормалары негізінде.

Жасөспірімдерді психологиялық жағынан бақылап зерттеу көп факторлы құбылыс. Енді өмірге аяқ басып, оңды-солды енді ажыратқан жеткіншектің отбасындағы қиын кезеңнің туындауы, ұрыс-керіс, кең көлемде қадағаламау бала психологиясының дамуына айтарлықтай әсер тигізеді. Қазақстан Республикасында аталған мінез-құлықты адамдарды оңалтуға арналған психологиялық бағдарламалар қаралмаған. Кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстылық пен құқық бұзушылықтың алдын алуға қажетті психологиялық тұрғыдан әсер ету тұжырымы, реттеуші бағдарламалар да жоқ. Соның салдарынан кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыс пен құқықбұзушылық жасаудағы себептің, кінәнің пайда болу тетіктері анықталмайды¹.

Кәмелетке толмағандарды тәрбиелеуде бұқаралық ақпарат құралдары зор рөл атқарады. Бірақ, бұл істе айтарлықтай кемшіліктер бар екендігі барлығымызға белгілі. Мысалы: теледидар арқылы адам өлтіру, қатыгездік, қанқұйлы оқиғалар, алдап-арбау, эротикалық мағынадағы журналдар, фото суреттер, жарнамалар мұның өзі келешек ұрпақтың мінез құлқының қалыптасуы мен даму процестеріне зиян келтіретіндігі айтпаса да түсінікті. Жас заң бұзушыларды түзетуде рухани психологиялық ерекшеліктерді ажыратып, тәрбиелеудің үйлесімді жағдайын, әдісін анықтау қиын болса да, оған аса көңіл бөлуді жөн санаймын.

Кәмелетке толмағандарға әсер ету үшін оның отбасының әр мүшесіне қатысты шаралар ұйымдастырып, оны жүзеге асыра келе, жаппай қоғамда қылмыстық саясатпен қоса әлеуметтік саясатты жүзеге асыруды қажет етеді. Кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдерді өзінің ортасынан, қоғамнан жеке бөліп алып тәрбиелеу мүмкін емес, сондықтан біртұтас қаралатын шара болмақ. Әлеуметтік саясатты жүзеге асыру кезінде ата-аналардың балаға дұрыс тәрбие беретіндей жағдай жасап, бала тәрбиелеудегі жауаптылығын арттырып, құқықтық және әлеуметтік тұрғыдан сауаттандырып, сауықтырған дұрыс. Тұрмысы төмен отбасыларға әлеуметтік көмек, ана мен баланы қолдау, ең бастысы отбасындағы қылмыстық құқық бұзушылық, мінез-құлықты алдын ала анықтауға баса назар аудару. Ата-аналарға қоғамдағы отбасы институтының бала тәрбиесіндегі рөлінің ерекшелігін сезіндіру, оны насихаттау, ата-ананың бала тәрбиелеудегі міндетін атқаруда жауапкершілік жүктеу, қоғаммен қабылданған нормаларды орындауға үгіттеу, үндеу, тіпті болмаса мәжбүрлеу шараларын қарастыру.

Тағы бір шарасы ретінде кәмелетке толмағандарға қатысты жауаптылықтың бір жүйеге келтірілмеуін атар едім. Нақты мысал ретінде мемлекетімізде жеткіншек қыздарға қатысты жазалау орындарының жоқтығын айтуға болады. Жеткіншектерге қатысты бас бостандығынан айыру мен шектеумен ұштасатын жазалар түгiлi, қылмыс дәрежесiне сәйкес қандай да бір тәрбиелiк ықпал ету шаралары да көзделмеген, сол себептi де жаза мақсатына жету үшiн нормативтiк актiлермен реттелiп, мемлекеттiк қадағалау күшейтiлгенi абзал.

Қазақстан Республикасы қылмыс субъектiсiн 16 жас, кейбiр қылмыстар үшiн 14 жас (ҚР ҚК 15 бабы) деп тану көзделген². Бiрақ, жас өспiрiмдердiң қылмыс жасы одан да аз болып келетiнiн статистика дәлелдейдi. Соған байланысты егер бiз 14-15 жастағы жеткiншектердi қылмыс субъектiсi ретiнде танымайтын болсақ, бұл қылмыстық формальды азайтқанымен, қоғамдық қауiптiлiктi күшейтпейдi ме?! Егер мұны iзгiлiк қағидасымен салыстыратын болсақ, бұған әлi ертерек деп есептеймiн. Дамыған Еуропа мемлекеттерiнде гумандақ заңдар толығымен қолданысқа енген, қылмыс дәрежесiне сәйкес Польшада 10 жастан, Англияда 12 жастан қылмыс субъектiсi ретiнде тану көзделген, соған сәйкес дамыған мемлекеттердiң тәжiрибесiмен санасу керек деп есептеймiн.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексiнiң 63-бабына сәйкес шартты түрде соттау кезiнде кәмелетке толмаған балаға осы кодексiнiң 82-бабында көзделген тәрбиелiк ықпалы бар мәжбүрлеу шарасын тағайындау туралы өзгерiспен, 122, 124 баптарға (кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар) қатысты санкциялардың жоғарылауымен келiсемiн.

Бұл мәселелер жеткіншектер қылмыстылығын азайтуда мемлекет тарапынан қарастырылған оңды шешім.

Ұлтымыз бұл мәселені бір ауыз сөзбен түйіндеген: «Ұлым дейтін ұлт болмаса, ұлтым дейтін ұл қайдан табылсын». Осы ғұлама ойды негізге ала отырып, бұл мәселені жете қарастырған жөн.

¹ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294.

² *Копытский Е. А.* Этот опасный возраст. — М.: Знание, 1982. — 93 с.

Сагинтаева А. А. — старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, подполковник полиции

ПСИХОЛОГИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В последнее время в силу ряда причин, в том числе из-за интенсивных социальных сдвигов, усилились определенные тенденции, предьявляющие повышенные требования к самоопределению и стабильности подрастающей личности, а также провоцирующие ее деструктивное поведение и как следствие деградацию и саморазрушение.

Важность проблемы отклоняющего поведения несовершеннолетних обусловлена усугубляющейся тенденцией к увеличению количества обозначенного контингента несовершеннолетних, имеющих отклонения в поведении и становящихся жертвами каких-либо ситуативных проявлений в том числе и преступлений. Поэтому вопрос о предупреждении девиантного поведения подростков – одно из ведущих направлений работы соответствующих учреждений и организаций.

Девиация (deviation – уклонение) означает отклонение от какой-либо общепринятой нормы¹. Норма рассматривается как предел, мера допустимого, средняя величина чего-либо, признанный обязательным порядком.

Чувствуя безнаказанность за антиобщественный и противоправный поступок, у несовершеннолетнего формируется устойчивое мнение, что такое поведение допустимо. Со временем безнаказанность за мелкие правонарушения влечет допустимость личностью совершения преступления.

Под отклоняющимся поведением следует понимать действия, не соответствующие заданным обществом нормам и типам, то есть речь идет о нарушении любых социальных норм.

В психологической науке рассматриваются факторы девиантного поведения, например, биологические, психологические, социально-педагогические и др. К биологическим факторам девиантного поведения относятся физические или анатомические отклонения человека, которые способствуют затруднению социализации ребенка. Эти факторы требуют психолого-педагогической и медицинской коррекции. К психологическим факторам относятся наличие у ребенка психопатии или акцентуации отдельных черт характера. Эти отклонения выражаются в нервно-психических заболеваниях, психопатии, пограничных состояниях, повышающих возбудимость нервной системы и обуславливающих неадекватные реакции. Младшие школьники с явно выраженной психопатией, которая является отклонением от норм психического здоровья человека, нуждаются в помощи психиатров. К социально-педагогическим факторам относятся дефекты школьного, семейного или общественного воспитания, в основе которых лежат половозрастные и индивидуальные особенности развития детей, приводящих к отклонениям в ранней социализации ребенка в период детства с накоплением негативного опыта; в стойкой школьной неуспеваемости ребенка с разрывом связей со школой, ведущей к несформированности у младших школьников познавательных мотивов, интересов и школьных навыков. Эти дети совсем не настроены на обучение в школе, не соблюдают дисциплину, отрицательно относятся к домашним заданиям, выражают безразличие к школьным оценкам, что говорит о их учебной дезадаптации. Все эти факторы девиантного поведения школьника оказывают большое влияние на успеваемость, а точнее на ее отсутствие. Многие ученики учатся лишь потому, что так говорят родители, учитель и школьное руководство, но они сами не имеют никакого желания заниматься этой деятельностью. Но есть и ученики, которые с огромным трудом усваивают школьный материал, и все же обладают маленьким багажом знаний. Несмотря на то, что все эти школьники не являются неуспевающими учениками в буквальном смысле этого слова, их учебная деятельность протекает не так, как она должна была бы протекать. Они не получают в школе ни тех знаний, ни того воспитания, которые должна давать школа. Как правило, именно эти ученики раньше или позже переходят в ряды неуспевающих школьников.

Неуспеваемость представляет собой не только низкие оценки, отставание в учебе, но и сложную комплексную проблему, решение которой не зависит от желания или нежелания самого ребёнка.

Девиантное поведение личности можно обозначить как систему поступков или отдельные поступки, противоречащих принятым в обществе нормам и проявляющихся в виде несбалансированности психических процессов, неадаптивности, нарушении процесса самоактуализации или в виде уклонения от нравственного и эстетического контроля за собственным поведением.

Принято различать девиантное поведение личности (социальное и психическое отклонение):

- по полярности;
- по содержанию и форме проявления;
- по степени устойчивости;
- по объёму и широте поражения личности;
- по степени выраженности;
- по направленности;
- по социальной оценке².

Необходимо отметить, по направленности девиантное поведение личности может быть позитивным и негативным. Позитивная девиация проявляется в поведении, нарушающем общепринятые нормы, но при этом приносящем окружающей действительности и самой личности пользу. Например, совершение подвига, научное открытие, творчество, коренные политические, экономические или социальные преобразования и т.д. Негативная девиация – это устойчивое поведение личности, отклоняющееся от наиболее важных социальных и психических норм, причиняющее ущерб окружению или самой личности, а также сопровождающееся ее социальной дезадаптацией.

Также одна девиация порождает возникновение других. Например, злоупотребление алкоголем провоцирует совершение хулиганских действий, насилия и других видов правонарушений и преступлений, или психические отклонения выражаются в правонарушающем поведении.

Однако выявленные закономерности не имеют обязательного характера, на чем и основывается деятельность по предупреждению и профилактике правонарушений и преступлений.

В большинстве случаев неуспеваемость подростков является результатом ошибочных действий в учении и воспитании со стороны не только педагогов, но и семьи, и социального окружения. Поэтому для того, чтобы снизить число неуспевающих школьников, необходима правильно скор-

ректированная работа учителя как одного из главных идеалов младшего школьника (к чему, каким качествам, нормам поведения он будет стремиться) и взаимосвязь педагога с родителями, которые также в свою очередь оказывают не меньше влияния в жизни ребенка.

Вообще, данный возраст характеризуется психологической перестройкой личности: меняется система взглядов, жизненных принципов и ценностей, система взаимоотношений со взрослыми и сверстниками. С взрослением, особенно в подростковом возрасте, на формирование правовых убеждений, взглядов, интересов и идеалов, правовых отношений личности значительное влияние оказывают социальные институты – школа, классный коллектив, друзья, с которыми учащийся проводит большую часть времени. Вызванный низкими оценками статус в классе, сопровождаемый насмешками со стороны ровесников и неприязненным отношением педагогов, как правило, вынуждают подростка находить искомое в иной группе (дворовая и школьная компания), которая не всегда имеет социально позитивную направленность.

Профилактические мероприятия должны быть направлены на выявление детей группы риска, устранение факторов, способствующих развитию девиаций, а также на оказание своевременной помощи³.

Для того, чтобы стабилизировать эмоциональную и поведенческую сферы у детей и подростков, необходимо формировать интерес к окружающему миру и людям, стремление изучать и понимать закономерности реагирования людей и функционирования общества. Делать это нужно не только в образовательных учреждениях, а прежде всего в семье; знакомить ребенка с соответствующими правилами поведения в различных жизненных ситуациях. Для малышей возможно закрепление необходимых навыков в игровой форме, для подростков подойдут тренинговые занятия; развивать адекватное самовосприятие и самооценку, что впоследствии даст возможность ориентироваться в любых ситуациях и выбирать подходящее поведение из тех стратегий, которые были успешно усвоены ранее; родителям уделять внимание внутрисемейному взаимодействию и психоэмоциональной атмосфере в семье. Развивать взаимопонимание между собой и родительскую компетентность.

Для категорий подростков, прошедших коррекционные программы, необходима профилактика возвращения к прежним формам взаимодействия. Тут ключевыми моментами будут отработка полученных навыков, соответствующая моральная и психологическая поддержка и, конечно, по возможности ведущая работа в коррекции данного поведения является работа психолога.

- ¹ *Гилинский Я. И.* Глобализация и девиантность. — СПб.: Юридический Центр Пресс, 2006.
- ² *Адеенко Т. Р.* Психология развития ребенка. — М., 2004.
- ³ *Евтехова И. Д.* Профилактика девиантного поведения. — М., 2009.

Саитова Э.М. — преподаватель кафедры «Право» Казахско-Русского Международного Университета, кандидат юридических наук

ПРОБЛЕМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ ВИКТИМНОСТИ КАК ФАКТОР ПРОФИЛАКТИКИ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

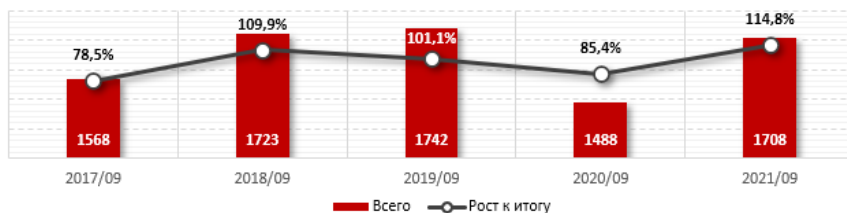
Если озаботиться семантикой термина виктимность – придется обратиться к латинскому языку (victim) – жертва и греческому (logos) –учение. То есть можно говорить о предрасположенности субъекта стать жертвой. Человека, обладающего виктимной предрасположенностью, совсем не трудно манипулировать, тем более если он является ребенком. Взрослые и ровесники нещадно злоупотребляют их доверчивостью и нерешительностью. Такие люди как правило притягивают к себе недоброжелателей, в ущерб себе сносят обиды.

Подросток беспомощен и это хорошо понимает преступник. Если посмотреть статистику правонарушений, то за первые девять месяцев 2021 года в отношении несовершеннолетних в Республике Казахстан зарегистрировали 1,7 тыс. уголовных правонарушений — что на 14,8% больше, чем годом ранее.

Если принять во внимание тяжесть совершенных правонарушений, то основную часть правонарушений составляют деяния средней степени тяжести — 582 случая. Чуть меньше случаев особо тяжких деяний – 443. Тяжкие деяния составляют - 314 случаев. И замыкают список правонарушения небольшой тяжести - 264 случаев.

Для сравнения: в аналогичном периоде 2020 года в Казахстане зарегистрировали почти 1,5 тыс. уголовных правонарушений, совершённых в отношении несовершеннолетних, что в свою очередь было меньше на 14,6% за год¹.

Зарегистрированные уголовные правонарушения в отношении несовершеннолетних. Январь–сентябрь | ед.

Если брать в расчет статистические данные в разрезе областей то складывается следующая картина:

На первом месте по количеству зарегистрированных нарушений в отношении несовершеннолетних - Туркестанская область: 212 случаев — сразу на 57% больше, чем в 2020 году.

На втором месте Карагандинская область - 197 случаев и замыкает тройку «лидеров» Алматинская (159 случаев) область. В совокупности вышеуказанные три региона нашей страны составляют треть всех правонарушений по Казахстану.

Меньше всего преступлений в изучаемом секторе было совершено в Павлодарской области: всего 51 случай — что на 52,8% меньше, чем годом ранее.

Наибольший рост количества правонарушений за исследуемый период зафиксирован в Западно-Казахстанской области (на 82,5% за год, до 73 случаев), наибольшее снижение — в Павлодарской области.

Актюбинская область с показателем в 60 зарегистрированных правонарушений - занимает 14 место по республике в целом. После нас только три области - Мангистауская, Кызылординская и Павлодарская. Конечно, очень хотелось бы, чтобы в дальнейшем случаи правонарушений в отношении несовершеннолетних со временем сошли на ноль.

	Зарегистрированные уголовные правонарушения в отношении несовершеннолетних. Январь–сентябрь (ед.)					
	Всего		Рост к итогу		Доля от РК	
	2021/09	2020/09	2020/09	2021/09	2020/09	
Казахстан	1 708	1 488	114,8%	220	100,0%	100,0%
Туркестанская	212	135	157,0%	77	12,4%	9,1%
Карагандинская	197	206	95,6%	-9	11,5%	13,8%
Алматинская	159	140	113,6%	19	9,3%	9,4%
г. Шымкент	122	101	120,8%	21	7,1%	6,8%
Восточно-Казахстанская	110	91	120,9%	19	6,4%	6,1%
Костанайская	108	74	145,9%	34	6,3%	5,0%
Жамбылская	96	125	76,8%	-29	5,6%	8,4%
Атырауская	86	52	165,4%	34	5,0%	3,5%
г. Нур-Султан	84	72	116,7%	12	4,9%	4,8%
г. Алматы	84	75	112,0%	9	4,9%	5,0%
Акмолинская	81	60	135,0%	21	4,7%	4,0%
Западно-Казахстанская	73	40	182,5%	33	4,3%	2,7%
Северо-Казахстанская	65	40	162,5%	25	3,8%	2,7%
Актюбинская	60	58	103,4%	2	3,5%	3,9%
Мангистауская	55	59	93,2%	-4	3,2%	4,0%
Кызылординская	54	41	131,7%	13	3,2%	2,8%
Павлодарская	51	108	47,2%	-57	3,0%	7,3%
Транспортный регион	6	1	600,0%	5	0,4%	0,1%
Совершено военнослужащими	5	5	100,0%	0	0,3%	0,3%
21-С	0	5	0,0%	-5	0,0%	0,3%

Расчёты Ranking.kz на основе данных КПС и СУ ГП РК

Проанализировав представленную статистику, необходимо отметить что 58,5% всех преступлений в отношении несовершеннолетних относятся к уголовным правонарушениям *против личности*: 999 случаев — на 14,2% больше, чем годом ранее. Чаще всего совершались такие преступления, как половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста (270 случаев), изнасилование (204 случая), насильственные действия сексуального характера (180 случаев), развращение малолетних (125 случаев), умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью (68 случаев).

Корыстных правонарушений составило 289 случаев что — на 23% больше, чем годом ранее. Если быть точнее, то в отношении несовершеннолетних было совершено 116 краж, 74 случая мошенничества, 71 случай грабежа, 20 случаев вымогательства, по 3 случая мелких хищений и разбоя.

Ещё 246 случаев относились к *транспортным* уголовным правонарушениям — на 17,7% больше, чем годом ранее².

Зарегистрированные уголовные правонарушения в отношении несовершеннолетних. Январь–сентябрь (ед.)	Всего		Рост к аналогу		Доля от ПК	
	2021/09	2020/09	2020/09		2021/09	2020/09
Всего	1 708	1 488	114,8%	220	100,0%	100,0%
Глава 1. Уголовные правонарушения против личности	999	875	114,2%	124	58,5%	58,8%
Глава 6. Уголовные правонарушения против собственности	289	235	123,0%	54	18,9%	13,8%
Глава 14. Транспортные уголовные правонарушения	246	209	117,7%	37	14,4%	14,0%
Глава 10. Уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка	93	95	97,9%	-2	3,4%	6,4%
Глава 2. Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних	42	39	107,7%	3	2,5%	2,6%
Глава 11. Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности	11	4	275,0%	7	0,6%	0,3%
Глава 16. Уголовные правонарушения против порядка управления	11	14	78,6%	-3	0,6%	0,9%
Глава 3. Уголовные правонарушения против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина	6	8	75,0%	-2	0,4%	0,5%
Глава 12. Медицинские уголовные правонарушения	6	8	75,0%	-2	0,4%	0,5%
Глава 8. Уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности	2	-	-	-	0,1%	-
Глава 9. Уголовные правонарушения против интересов службы в коммерческих и иных организациях	1	-	-	-	0,1%	-
Глава 17. Уголовные правонарушения против правосудия и порядка исполнения наказаний	1	-	-	-	0,1%	-
Глава 18. Военские уголовные правонарушения	1	1	100,0%	0	0,1%	0,1%

Расчёты Marketing & на основе данных КПС и СУТП РК

Возвращаясь к понятию виктимности подростков, научные исследования в сфере виктимного поведения потерпевших как фактора, в определенной степени влияющего на преступное поведение обвиняемого, посвящено немало работ в области криминологии, социологии психологии такие как: С.Б. Алимов, Ю.М. Антонян, Р.А. Базаров, А.Э. Жалинский, А.В. Иващенко и т.д.

Регулярно становясь жертвой и испытывая страдания, человек не понимает почему это происходит. Как и другие, он тоже хочет внимания, признания, уважения, однако не может разобраться в причинах пренебрежительного отношения к себе. Такая модель поведения имеет провокационное действие, она вызывает у окружающих желание унижить и причинить вред. На уровне интуиции в присутствии потенциального врага человек не показывает свои слабости, избегает опасных и конфликтных ситуаций, однако если это не происходит, тогда проявляется виктимное поведение. Сильнее всего этому поведению подвержены дети в подростковом возрасте³.

В силу своей неопытности они чаще попадают в травматичные ситуации, например несчастные случаи на воде или дорожно-транспортные аварии.

Ребенок, являясь слабым существом, чаще взрослого подвержен оскорблению и унижению. Согласно исследованиям, буллингу подвергаются самые жалкие и незащитные дети. Известный исследователь поведения людей и высших животных этолог Конрад Лоренц сравнивал поведение подростковой группы со стаей животных. В стае не место слабым и ущербным, они – то слабое звено, из-за которого может пострадать весь социум. Поэтому слабые вызывают неприязнь и агрессию, их изгоняют из стаи, а то и вовсе убивают⁴.

В качестве профилактики буллинга и «правонарушений несовершеннолетних в рамках школьной системы образования в целом, учеными предлагается усилить работу специалистов, выполняющих корректирующие мероприятия, в т.ч. на участкового инспектора по делам несовершеннолетних, школьного инспектора полиции, классного руководителя, школьного психолога, социального педагога. Вместе с тем, части психологической профилактики данная работа ложится непосредственно на плечи школьного психолога»⁵.

Под профилактикой в социальной педагогике понимаются, прежде всего, «научно обоснованные и своевременно предпринимаемые действия, направленные на:

- предотвращение возможных негативных физических, психологических или социокультурных обстоятельств у отдельного ребенка или группы несовершеннолетних;

- сохранение, поддержание и защиту нормального уровня жизни и здоровья ребенка;

- содействие ребенку в достижении социально значимых целей и раскрытие его внутреннего потенциала.

Эффективность профилактических мероприятий может быть обеспечена только при условии обязательного включения следующих составляющих:

- направленности на искоренение источников дискомфорта как в самом ребенке, так и в социальной и природной среде и одновременно направленных на создание условий для приобретения несовершеннолетним необходимого опыта для решения возникающих перед ним проблем;

- обучение ребенка новым навыкам, которые помогают достичь поставленных целей или сохранить здоровье;

- решение возникших проблем, предупреждение их возникновения⁶.

В качестве минимизации виктимности подростков в Глобальной сети Интернет, исследователями предлагается «апробация в образовательных учреждениях специальных курсов превентивных программ, включающих эффективные методы и формы профилактики, такие как: всеобучи студентов, педагогов, представителей общественности и родителей о безопасном и конструктивном пользовании Интернетом, а также тренинги, решение ситуаций, ролевые игры, «психолого-педагогический кинозал», организация встреч с юристами и врачами и др»⁷.

Подводя итоги необходимо отметить решающую роль системы образования, в частности тесного взаимодействия школьного педагога-психолога, инспектора по делам несовершеннолетних в формировании устойчивых методов минимизации виктимного поведения несовершеннолетних. Путем своевременного предупреждения правонарушений в отношении подростков, проведения комплекса психологической поддержки и недопущения повторных случаев буллинга детей и т.п.

¹ <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/srazu-na-15-vyroslo-kolichestvo-ugolovnyh-pravonarushenij-v-otnoshenii-nesovershennoletnih>.

² <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/srazu-na-15-vyroslo-kolichestvo-ugolovnyh-pravonarushenij-v-otnoshenii-nesovershennoletnih>.

³ *Ведмеш Н. А.* Виктимность // <https://psihomed.com/viktimnost/>.

-
- ⁴ *Голубева М. В.* Виктимность: понятие в психологии, причины и типы виктимного поведения // <https://psychologist.tips/2522-viktimnost-ponyatie-v-psiologii-prichiny-i-tipy-viktimnogo-povedeniya.html>.
- ⁵ *Галым Ф. Г.* Психологические особенности профилактики правонарушений несовершеннолетних. // Наука и Жизнь Казахстана. — 2020. — №6. С. 47.
- ⁶ *Бубнова И. С., Терещенко А. Г.* Проблема виктимного поведения подростков и его социально-педагогическая профилактика // Психология в экономике и управлении. — 2014. — №1. С. 92.
- ⁷ *Биктагирова Г. Ф., Валеева Р. А., Дроздикова-Зарипова А. Р., Калацкая Н. Н., Костюнина Н. Ю.* Профилактика и коррекция виктимного поведения студенческой молодежи в глобальной сети интернет: теория, практика. — Казань: Издательство «Отечество», 2019. С. 57.

Санязова Е. К. — старший преподаватель кафедры правоведения Кызылординского университета имени Коркыт-Ата, магистр права;
Молдахметова М. А. — слушатель профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

ЭЛЕКТРОННОЕ УГОЛОВНОЕ ДЕЛО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В послании главы государства Республики Казахстан Токаева Касым-Жомарта Кемелевича от 1 сентября 2021 года в п.1, отмечено о глобальном факторе конкурентоспособности, которой является цифровизация¹.

Где, отмечено о крайне важных внедрениях современных цифровых технологий, внедрение элементов Индустрии 4.0., так же повышение уровня кадровых значений, подготовка высококлассных IT- специалистов².

Эти и другие задачи потребуют полной «цифровой перезагрузки» государственного сектора. Здесь главной и давней проблемой, является отсутствие эффективной интеграции информсистем государственных органов³.

В системе правоохранительных органов вопросы цифровизации так же имеют свою актуальность.

Для модернизации уголовного процесса необходимо рассмотрение основных задач. Это, необходимость внедрения новых информационных технологий, которые способствовали бы быстрому обучению и разъяснению основных аспектов в работе с электронным делом. И еще одна из важных задач заключается в совершенствовании самого процесса. Вопросы о необходимости использования информационных технологий, в том

числе и электронных уголовных дел, обсуждался и обсуждается по настоящее время многими авторами Российской Федерации. Среди них: А. Ф. Абдулвалиев, М. В. Пальчикова, Л. Н. Симанович, Н. Н. Штыкова и др. В их исследованиях рассматривается не только активный процесс информатизации судебной стадии уголовного судопроизводства, но и необходимость формирования материалов уголовного дела в электронном формате и на досудебной стадии⁴. Так же, сложно не согласиться с кандидатом юридических наук А. Ф. Абдулвалиевым. Он предлагает формировать электронный носитель, который предназначен для хранения цифровой информации – материалов уголовного дела. Последний полностью заменял бы собой бумажный вариант уголовного дела, который можно было бы использовать совместно с портативным компьютером для собирания доказательств в рамках расследования и рассмотрения уголовного дела. По мнению автора, электронная форма уголовного дела может ограничиться всего лишь одним цифровым, но прочным носителем, в котором будут содержаться все материалы по делу либо по нескольким делам.

Вместе с тем кандидат юридических наук А. Ф. Абдулвалиев объективно подходит к вопросам перехода уголовного дела в электронный формат и выделяет ряд причин, которые делают невозможной полную замену бумажного дела электронным:

1. Недостаточная защищенность электронной информации от вирусов, вредоносных программ, а также хакерских атак;
2. Недостаточная оснащенность органов следствия, дознания и прокуратуры для оперативного и качественного формирования электронных материалов уголовного дела;
3. Отсутствие единого стандарта, процессуальной формы электронного уголовного дела;
4. Невозможность заверения документов в электронном виде участниками процесса⁵.

Так рассматривая приведенные выше перспективы, в Республике Казахстан с 2015 года внедрен в действие Единый реестр досудебных расследований (далее-ЕРДР). ЕРДР — это автоматизированная база данных, в которую вносятся сведения о сообщениях об уголовных правонарушениях, принятых по ним процессуальных решениях, произведенных действиях, движении уголовного производства, заявителях и участниках уголовного процесса. Основанием для работы в Системе является регистрация в ней, а также наличие электронной цифровой подписи на соответствующем носителе.

Доступ к этой базе сотрудниками правоохранительной службы возможен при наличии флэш-носителя электронной-цифровой подписи (далее – ЭЦП) «KazToken».

В соответствии с Законом РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» электронная цифровая подпись равнозначна собственноручной подписи лица и может использоваться должностными лицами при удостоверении электронных документов, издаваемых ими в пределах их полномочий⁶.

Все это, предусмотрено в целях обеспечения информационной безопасности.

На данный момент все действия при работе с информационно – учетными документами заверяется ЭЦП должностного лица, принимающих процессуальное решение.

Можно сказать, что введение данной программы решило некоторые аспекты проблематики, приведенные кандидатом юридических наук А. Ф. Абдулвалиевым.

Ещё в 2018 году Указом Первого Президента Республики Казахстан был Утвержден Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, где был предусмотрен поэтапный переход уголовного судопроизводства в электронный формат⁷.

Так же, в рамках реализации данной программы Комитета по Правовой Статистике и Специальным Учетам (далее — КПСиСУ) на базе информационной системы ЕРДР разработан и внедрён модуль «Электронное уголовное дело».

В дальнейшем, нам нужно разобраться, что же из себя представляет «электронное уголовное дело»? Если говорить простыми словами то, уголовное судопроизводство в электронном формате — это электронный аналог бумажного уголовного дела. А именно, это практическое цифровое решение, которое направлено на реализацию задач по укреплению защиты прав человека в уголовном процессе, повышению состязательности сторон и обеспечению прозрачности уголовного процесса⁸.

Само же ведение электронного дела заключается в осуществлении досудебного расследования в электронном формате, в том числе путем ввода электронного документа либо вложения PDF-документа в ЕРДР на основании принятых должностным лицом процессуальных решений и действий, а также заполнения необходимых реквизитов электронных информационных учетных документов, подписываемых ЭЦП⁹.

Что естественно облегчит нам работу с электронным уголовным дело, но что касается ЭЦП, до конца ли проработаны вопросы, связанные именно

с электронной подписью? Тут так и напрашивается вопрос, как решить и реализовать возможность удаленного доступа, как со стороны судов, так и со стороны участников судебных процессов из любой точки страны и мира, и с любого устройства, в том числе мобильного? Предлагается ли расширение возможностей использования мобильных устройств в качестве доступа к информационным ресурсам, программным комплексам и базам данных? Можно сделать вывод что, это тоже является одной из задач связанной с цифровизацией, и внедрением новых программ. Так же необходимо решать вопрос, связанный с оснащением всех следственных органов, органов дознания и прокуратуры мобильными автоматизированными системами и технологиями для того, чтобы участники уголовного судопроизводства могли беспрепятственно и свободно получать необходимую информацию о расследовании уголовного дела.

Так, в наше законодательство были внесены изменения. А именно, были внесены соответствующие поправки в Уголовно-Процессуальный Кодекс Республики Казахстан (далее - УПК РК) предусматривающие расследование уголовных дел в электронном формате. На примере для ведения полноценного электронного уголовного дела с 1 января 2018 года в УПК РК Республики Казахстан введены соответствующие законодательные поправки. Согласно статьи 42-1, а именно формата уголовного судопроизводства, в которой изложено:

Уголовное судопроизводство в Республике Казахстан ведется в бумажном и (или) электронном форматах, так же лицо, ведущее уголовный процесс, по своему усмотрению может вести уголовное судопроизводство в электронном формате, о чем выносится мотивированное постановление¹⁰. Так же была утверждена «Инструкция о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате» от 3 января 2018 года № 2.

Необходимо отметить, что все это позволило цифровизировать все стадии уголовного судопроизводства от регистрации самого уголовного правонарушения до вынесения окончательного решения.

Согласно утвержденного графика совместного приказа «О поэтапной цифровизации уголовного процесса, включая процесс рассмотрения обращений граждан», органы уголовного преследования в 2018 году перешли к расследованию электронных дел по проступкам и преступлениям небольшой тяжести, в 2019 году предусмотрен переход по преступлениям средней тяжести, до 2021 года - по всем категориям¹¹.

Так же для казахстанских следователей планируется внедрить интеллектуального помощника. В рамках проекта «Электронное уголовное дело», весь процесс уголовного судопроизводства на сегодня переводится в

электронный формат. Заместитель председателя Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК Баглан Бекбауов отметил, что «В наших планах к концу 2020 года реализовать еще два модуля. Это — интеллектуальный помощник следователю, то есть механизм предназначен для молодых следователей. Система ориентирует молодого следователя принимать правильные процессуальные действия, и при этом не будет допускать принятие незаконных решений. Также отдельно разрабатываем функционал, который в будущем следователю даст в оффлайн-режиме занесение материала в электронном формате. У него будет возможность внести некоторые моменты в электронный формат и уже по приходу на рабочее место вся информация будет загружаться в базу данных»¹².

Тем не менее на наш взгляд, при введении любой новой технологии, могут помешать определенные барьеры, которые не позволят в должной и полной мере реализовать задуманное. Да, упрощается процесс, в кратчайшие сроки расследуются уголовные дела, но здесь возникают вопросы с каналами связи, многие программы при большой загруженности начинают «подвисать», что иногда может занять продолжительное время, это выражается в оснащенности отдаленных районов каналами связи, и их перезагруженностью.

Так же, стоит обратить внимание на нынешнюю тенденцию цифровизации и оснащенности правоохранительных органов. Это выражается в том, что техническая оснащенность отдаленных регионов не до конца реализована.

Так, обращаясь за статистическими данными, касающейся связи проведенной на территории Республики Казахстан, приведенными Бюро национальной статистики «Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан» на 18.05.2021 года, а именно взяв в сравнение две области видим, что число фиксированных телефонных линий в сельской местности, в Акмолинской области за 2020 год составляет 75,4 тысяч единиц, а в Туркестанской области за 2020 год 55,8 тысяч единиц. Число абонентов фиксированного Интернета в Акмолинской области составило 122,4 тысяч единиц, в Туркестанской же 66,7 тысяч единиц. Исходя, из приведенных данных разница двух областей заметна, по количеству телефонных линий и каналов связи Интернет. Из этого, уже можно сделать выводы, что темпы цифровизации на данный момент разнятся¹³.

Ещё одним из примеров может послужить отчетная встреча министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан Багдата Мусина перед населением, которая состоялась

13 мая 2021 года. Где, на сессии «Вопрос-ответ» министр цифрового развития Б. Мусин давал ответы на заданные ему вопросы. Так, житель села Коянды (20 км от столицы), обратился с жалобой на слабый сигнал интернета. Багдат Мусин согласился с тем, что в пригородах Нур-Султана есть проблемы с качеством связи, несмотря на то, что там частично протянуты ВОЛС (волоконно-оптические линии связи). На что, министр дал ответна заданный вопрос: «Как я уже говорил, утверждены минимальные пороги качества мобильного интернета (не менее 5 Мбит/с для технологии 4G и не менее 1 Мбит/с для технологии 3G). Кроме того, я определил вице-министра, который будет объезжать пригороды для замеров качества интернета в часы пик. В первую очередь это будут пригороды столицы»¹⁴.

Из всего сказанного выше можно сделать вывод, что каналы связи на данный момент в процессе реализации. Все это, позволяет нам рассмотреть вопрос о целесообразности введения электронного уголовного дела в небольших селах, районах Республики Казахстан. Сравнивая объемы работы, по количеству регистрируемых дел в ЕРДР между городами областного значения и районами, разница будет заметна. На это влияют, такой фактор как численность населения, соответственно и количество совершаемых преступлений.

К тому же обращаясь к Инструкции «О ведении уголовного судопроизводства в электронном формате», где в пункте 10 сказано: «Решение о выборе формата (электронный или бумажный) ведения уголовного дела принимается по своему усмотрению лицом, ведущим уголовный процесс, которому поручено осуществление досудебного расследования, при принятии его в свое производство». Соответственно, это дает нам возможность выбора формата ведения дела в небольших районах бумажный, которая даст нам возможность избежать потери времени¹⁵.

Основываясь на выше приведенном, предлагаем рассмотреть возможность на данный момент проводить расследования уголовного дела в электронном формате именно в областных центрах, городах Республиканского значения, а в районах и селах в бумажном формате, до решения вопросов, полного охвата телефонными линиями связи и каналов связи Интернет на всей территории Республики Казахстан.

¹ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>).

² Там же.

³ Там же.

-
- 4 **Пальчикова М. В.** Новая форма процессуальных документов как следствие информатизации суда // Информационное право. — 2009. — № 3. — С. 42-45.
- 5 **Абдувалиев А. Ф.** Опять про электронное уголовное дело // Право и политика. — 2013. — № 1. — С. 15-18.
- 6 В единой базе данных. Ведение Единого реестра досудебных расследований (Б. Кибраев, помощник прокурора Илийского района Алматинской области, юрист 2-го класса) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31626802.
- 7 Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636. Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года // <http://10.61.43.123/rus/docs/U1800000636>.
- 8 <https://afmrk.gov.kz/ru/the-department-of-economic-investigation/mangistau-oblast/news-announcements-briefing/project-e-ud-is.html>.
- 9 Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016268>.
- 10 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.
- 11 Совместный приказ Министра информации и коммуникаций Республики Казахстан от 20 марта 2018 года № 98, Генерального Прокурора Республики Казахстан от 13 марта 2018 года № 37, Министра обороны Республики Казахстан, Начальника Службы государственной охраны Республики Казахстан, Председателя Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции Республики Казахстан от 16 марта 2018 года № 66, Председателя Комитета национальной безопасности Республики Казахстан и Министра внутренних дел Республики Казахстан «О поэтапной цифровизации уголовного процесса, включая процесс рассмотрения обращений граждан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32124522.
- 12 https://www.inform.kz/ru/intellektual-nyy-pomoschnik-dlya-molodyh-sledovateley-planiruyut-vnedrit-v-kazahstane_a3570620.
- 13 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat?lang=ru>.
- 14 <https://profit.kz/news/61453/Kak-razvivaetsya-cifrovizaciya-v-Kazahstane/>.
- 15 Приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 3 января 2018 года № 2. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 23 января 2018 года № 16268 «Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016268>.

Саханова Н. Т. — начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции

ПРИЧИНЫ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Объяснение, почему человек становится преступником, как он выбирает линию своего поведения, какие обстоятельства способствовали – основывается на понятии «причинности». Причина как порождающее условие обладает определенной степенью вероятности, ибо порождающих условий для каждого явления существует достаточно много. Отсюда возникает «проблема выбора причины из порождающих условий. Этот выбор зависит от многих факторов, но более всего – от конкретной деятельности или теоретической ориентации субъекта. Причина есть практическое понятие и в том смысле, что она выделяется в интенции на деятельность, на возможное практическое действие, и она выделяется таким образом, чтобы подчеркнуть возможность некоторого действия. Именно эта практическая ориентация позволяет нам выделить причину из многих логически равноправных условий в той или иной конкретной ситуации.

Условия содействуют порождению следствия причиной, но сами по себе следствие не вызывают. Условие – это совокупность факторов и обстоятельств, которые требуется для возникновения определенного следствия. В свою очередь условие может вступать в разные роли: либо оно благоприятствует, либо парализует, либо препятствует совершению конкретного деяния. Поэтому нельзя смешивать причины и условия, способствующие наступлению какого-либо события, в том числе преступного деяния. Таким образом, условия — это явления, которые, в отличие от причины, сами по себе не могут породить другие явления (следствия). Они обеспечивают определенное развитие процесса причинения вреда. При этом условия могут способствовать либо тормозить развитие этого процесса. Если имеются причина и все необходимые условия, то закономерно, с неизбежностью, наступает следствие. Именно условия превращают таящуюся в действиях лица опасность в действительный преступный вред. При их взаимодействии причина с неизбежностью превращается в следствие. В отличие от уголовно-правового, криминологический аспект проблемы причинности — это в общей форме исследование вопросов о причинах преступности в целом, причинах, как отдельных категорий преступлений, так и конкретных преступлений, об обстоятельствах, способствующих «срабатыванию» этих

причин, т.е. способствующих совершению преступления. Предметом криминологии является не столько поведение отдельного правонарушителя, сколько состояние и причины преступности в целом. Однако преступность как социальное явление складывается из отдельных преступлений (хотя ее закономерности и не сводятся к свойствам единичных деяний).

Академик В. Н. Кудрявцев и профессор В. Е. Эминов предлагают классифицировать причины преступности несовершеннолетних на две большие группы: связанные с личностными особенностями несовершеннолетних и порожденные недостатками общественного устройства.

Их в свою очередь можно классифицировать следующими подвидами. Первая группа причин:

- рост корыстной агрессии;
- подростковой нигилизм;
- сексуальная агрессия;
- хулиганская мотивация;
- катастрофическое снижение интеллектуального потенциала.

Вторая группа причин включает:

- рост безработицы;
- негативные процессы, происходящие при формировании современных семейных отношений;
- беспризорность;
- падение уровня среднего образования;
- рост потребительского отношения к жизни (при сравнении гардероба 10-классницы и ее матери разница стоимости нарядов составляет порядка 200% не в пользу матери);
- бесконтрольность и слабость ранней профилактики в отношении отклоняющего поведения несовершеннолетних¹.

Казахстанские и российские криминологи рассматривают семейное неблагополучие в качестве одной из основных причин преступности несовершеннолетних (Г. М. Миньковский, В. Д. Ермаков, К. Е. Игошев, Г. С. Мауленов, С. Х. Жадбаев, Н. М. Абдиров и другие). В понятие «семейное неблагополучие» криминологи в большинстве случаев включают различные негативные характеристики семьи, дефекты ее структурного, количественного и половозрастного состава (неполная семья), а также негативные аспекты внутрисемейных отношений, взаимоотношений членов семьи с различными государственными и общественными институтами. В качестве основных предпосылок семейного неблагополучия ученые-юристы выделяют: трудные материально-бытовые условия семьи, плохое состояние здоровья родителей, низкий культурно-образовательный уро-

вень, сниженную общественную активность и другое. При этом каждый такой признак имеет свое самостоятельное значение и специфику негативного воздействия на процесс формирования личности несовершеннолетнего (с учетом его индивидуальных особенностей и качеств). Социологи выделяют разные типы семей: гармоничная, распадающаяся, распавшаяся, неполная. Встречаются семьи полноценные, но деструктивные, где нет согласия, где постоянные ссоры. Иногда семья внешне кажется крепкой, сплоченной, но если взглянуть глубже, то обнаружится что сплоченность лишь видимость. По существу, же она псевдосолидарная и раздираемая противоречиями, в ней нет взаимного уважения друг к другу².

Также существуют множество типов семей, но на наш взгляд для криминологического изучения семьи весьма интересна классификация, предложенная венгерским ученым М. Камлоши. С точки зрения отношений между отцом и матерью, он выделяет три категории семьи: положительная, изменяющаяся, отрицательная.

К положительным отнесены дружные семьи, где супруги равноправны, авторитет родителей основан на их компетентности, образованности и моральным поведением.

В изменяющуюся категорию включены те семьи, в которых отношения родителей неустойчивы, но силы, соединяющие их сильнее, чем противодействующие.

Отрицательная категория – это семьи, в которых между родителями существуют неразрешимые противоречия и разногласия. М. Камлоши считает, что отдельные элементы семейного быта не являются определяющими; решающее влияние оказывает семейная атмосфера в целом, рождающаяся из взаимодействия всех элементов, присутствующих в данной семье³.

¹ *Ветлугин Д. В.* Уголовное наказание несовершеннолетних: международные стандарты и практика их применения // Казахстанский журнал международного права. — 2001. — № 1 (4). С. 128.

² *Гаверов Г. С.* Проблемы назначения наказания несовершеннолетним // Проблемы борьбы с преступностью. — Омск, 1978. С. 138.

³ *Миньковский Г. М., Тузов А. П.* Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. — Киев, 1987. С. 84.

Саханова Н. Т. — начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции;

Кайназарова Д. Б. — доцент кафедры уголовного преследования и ОРД, первого института Академии правоохранительных органов Республики Казахстан, кандидат юридических наук, старший советник юстиции

УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Условия — это явления, которые, в отличие от причины, сами по себе не могут породить другие явления (следствия). Они обеспечивают определенное развитие процесса причинения вреда. При этом условия могут способствовать либо тормозить развитие этого процесса.

Необходимо отметить, что неблагополучие семьи не порождает с неизбежностью преступное поведение несовершеннолетних, хотя и не исключает его. В таких семьях лишь создаются предпосылки для формирования отрицательных качеств личности подростка и становления его на путь совершения правонарушений за пределами семьи (нарушение общественного порядка, бродяжничество, мелкие кражи и другое). Как отмечают обследуемые осужденные, их противоправное поведение в большинстве случаев начиналось с неподчинения требованиям родителей, нарушения правил поведения дома, в школе, в общественных местах, а также с нарушения запретов, установленных для несовершеннолетних, и некритического подражания старшим по возрасту с девиантным поведением. Это обычно приводит к усвоению некоторых негативных форм поведения взрослых (позднее пребывание на улице, развязное поведение в обращении с противоположным полом, курение, употребление спиртных напитков и другое).

Противоправное поведение несовершеннолетних формируется также на базе материального неблагополучия семьи, хотя и не всегда сводится только к нему. Это один из серьезнейших факторов, толкающих подростков на совершение краж, грабежей и разбоев в условиях материального положения различных социальных групп. Проявляемые же при этом агрессивность, жесточенность и вандализм нередко выступают в качестве компенсации за пережитые унижения (в том числе и материального характера). По мнению социологов, в последние годы, во всем особенно мире особенно в европейских странах институт брака теряет свою актуальность. В качестве примеров они приводят, легкость и частоту разводов; вступление в

брак в более позднем возрасте; увеличение числа людей, никогда не состоявших в браке; рост незарегистрированных либо фиктивных браков, рассматривая все эти факторы как силы, подтачивающие основы семьи и сводящие на нет ее главную функцию — воспитание детей. Если такая тенденция сохранится, предостерегают демографы, то индустриальные общества иссякнут, поскольку не смогут воспроизводить сами себя. Без сомнения, значение брака в современном обществе изменилось. Вместе с ним изменился и институт семьи. Однако семья как основная ячейка общества сохранится, и будет продолжать адаптироваться к существующим условиям, а исследования проблем семьи (в том числе и криминологические) и ее трансформации в условиях современного общества будут продолжаться.

Кризисное состояние системы образования в сложившейся экономической и социальной нестабильности государства не только не устраняет, но и зачастую усугубляет проблему преступности несовершеннолетних, связанную с недостатками семейного воспитания, что способствует еще большим отклонениям в поведении детей и подростков. Обычная общеобразовательная школа сегодня не в состоянии компенсировать ошибки семейного воспитания, так как сама находится в тяжелом экономическом положении. В качестве основных предпосылок семейного неблагополучия ученые-юристы выделяют: трудные материально-бытовые условия семьи, плохое состояние здоровья родителей, низкий культурно-образовательный уровень, сниженную общественную активность и другое. При этом каждый такой признак имеет свое самостоятельное значение и специфику негативного воздействия на процесс формирования личности несовершеннолетнего (с учетом его индивидуальных особенностей и качеств). Социологи выделяют разные типы семей: гармоничная, распадающаяся, распавшаяся, неполная. Встречаются семьи полноценные, но деструктивные, где нет согласия, где постоянные ссоры.

Одним из факторов, влияющих на рост числа подростков с отклоняющимся поведением, является то, что в средних школах смирились с курением, сквернословием, хулиганскими выходками, прогулами учащихся, ставшими чуть ли не нормой поведения школьного коллектива. С другой стороны, продолжается процесс сокращения воспитательно-профилактической работы государственными учреждениями и организациями, занимающимися организацией досуга и воспитанием детей, подростков и молодежи – с другой. К недостаткам школьного воспитания, способствующим преступное поведение несовершеннолетних, относятся и непедagogическое воздействие учителей на поведение подростков. «Большинство учителей и руководителей общеобразовательных учреждений утратили

ориентеры в организации оптимально целесообразного педагогического влияния на школьников в процессе обучения и организации вне учебной воспитательной работы»¹. Нередко работники образовательной системы используют методы, унижающие достоинство учащихся, подрывающие их авторитет, превращающие в объект насмешек. Педагогическая некомпетентность многих учителей приводит к потере авторитета педагогов, школы среди подростков, резко снижает их интерес к учебе и ожесточению «униженных» школьников. Неумелая работа со школьниками также накладывает отрицательный отпечаток на их отношение к учебе. Большинство (63%) несовершеннолетних преступников часто пропускали занятия в школе без уважительных причин, т.е. фактически их не посещали, достаточно продолжительное время были оторваны от школьных дел. Оставаясь вне контроля семьи и учебного заведения, они в большой степени становились подверженными асоциальному влиянию того окружения, в котором предпочитали проводить время.

В своих исследованиях В. А. Еремин пришел к выводу, что плохая учеба в большинстве случаев предопределяет и плохое поведение. Спокойные подростки на глазах превращаются в грубиянов, начинают дерзить учителям, считая, что те слишком придирчиво требуют с них знания, которые не сумели как следует передать. Вместе с импульсивной грубостью возникают и возмущение несправедливости.

Именно это возмущение учительской несправедливостью напрямую влияет на выбор друзей, способствует объединению неуспевающих по принципу «подобное тянется к подобному»².

Негативным явлением в системе школьного образования является низкий уровень правового сознания школьников. По результатам многих исследований в последние годы все более проявляется правовой нигилизм, особенно среди молодежи. Деформация ценностных ориентаций у подрастающего поколения дошла до того, что признаются социально одобряемыми некоторыми формами аморального, асоциального и даже преступного поведения (проституция, незаконное ношение оружия, хранения наркотических средств уклонение от воинской службы, вымогательство и др.) Вышесказанное позволяет сделать вывод о том, что неспособность школы справиться с задачей воспитания личности подростка ставит его в зависимое и обезоруживающее положение перед различными трудностями и противоречиями в обществе, весьма уязвимую ситуацию, обуславливающую дезориентацию в социальной действительности.

Неорганизованность досуга несовершеннолетних традиционно рассматриваются большинством криминологов в качестве одной из обстоя-

тельство, неблагоприятно воздействующего на личность несовершеннолетнего.

Досуг является важной сферой жизнедеятельности человека. Содержание и формы его проведения разнообразны. У кого-то они более обширны и изменчивы, у кого-то, наоборот, весьма устойчивы, традиционны, ограничены. В специальной литературе под досугом понимается часть внерабочего времени (в границах суток, недели, года), остающаяся у человека (группы, общества) за вычетом разного рода непреложных, необходимых затрат. Границы сводного времени (досуга) определяется на основе различения в составе общего времени жизнедеятельности людей собственно рабочего (включая дополнительный труд с целью заработка) и внерабочего времени и выделения в состав последнего различных элементов занятого (несвободного) времени.

Результаты анкетирования несовершеннолетних свидетельствуют о том, что одним из обстоятельств, способствующих совершению ими преступлений, является недостаточная организованность их досуга. Г. С. Мауленов отмечает: «именно безделье, отсутствие интересных дел как бы толкает несовершеннолетних в объятия сомнительных знакомых»³.

В ходе проведенного нами исследования были получены следующие результаты: секции и кружки посещают – 1,5% несовершеннолетних; театр, музей, выставки – 1,2%; дискотеки – 22,5%; кафе, бары – 6,3%; гуляют с приятелями – 70,2%; смотрят телевизор – 54%; играют на компьютере – 2,3%; ничего не делают – 69,3%. При этом своим досугом неудовлетворены – 63,8%, удовлетворены – 36,2%. Несовершеннолетние назвали следующие причины такой неудовлетворенности: недостаток свободного времени – 2,6%; малодоступность мест отдыха (в основном из-за высокой стоимости) – 88,3%; собственная пассивность – 3,8%; иное – 5,3%.

Сокращение числа клубов, спортивных секций, музыкальных и художественных школ, кружков способствует физическому и духовному обнищанию несовершеннолетних.

Социологические исследования показывают, что среди причин и условий преступлений, несовершеннолетних пьянство занимает значительное положение. Последнее обстоятельство, в свою очередь, способствует совершению подростками преступлений⁴. Так, среди несовершеннолетних, совершивших преступления, свыше 62% уже ранее употреблял алкоголь, и преступление совершали в нетрезвом состоянии. Характерно, что почти каждый второй из них систематически употреблял алкоголь еще до ареста, при этом 18% впервые употребляли спиртные напитки с родителями, родственниками. Противоправное поведение несовершеннолетних формиру-

ется также на базе материального неблагополучия семьи, хотя и не всегда сводится только к нему. Это один из серьезнейших факторов, толкающих подростков на совершение краж, грабежей и разбоев в условиях материального положения различных социальных групп. Проявляемые же при этом агрессивность, ожесточенность и вандализм нередко выступают в качестве компенсации за пережитые унижения (в том числе и материального характера). По мнению социологов, в последние годы, во всем особенно мире особенно в европейских странах институт брака теряет свою актуальность.

По мере усиления стадии опьянения деградация сознательной и волевой деятельности человека усиливается. Как правило, в глубокой стадии опьянения проявляется все более значительное отклонение от нормального функционирования мозга⁵. Человек утрачивает способность разумного суждения. В таком состоянии лицо проявляет склонность к агрессии и разрушению. В этом отношении пьянство не только в плане физиологического состояния, но и в плане стремления добыть средства для приобретения спиртного нередко предопределяет и причины, и условия преступности, в том числе многих конкретных преступлений несовершеннолетних 14-18 лет. Несовершеннолетние, как правило, не располагают достаточными денежными средствами для приобретения спиртных напитков. Это обстоятельство в значительной мере определяет и главную цель преступлений – получение необходимых средств для удовлетворения потребности в спиртном.

Наличие обстоятельств, способствующих преступности несовершеннолетних, не означает фатальной неизбежности совершения ими преступлений. Данные обстоятельства в определенной степени подлежат регулированию, нейтрализации и устранению. Важное значение в связи с этим приобретает общая и индивидуальная профилактика - система мер предупреждения преступности, применяемых государственными органами, в том числе органами внутренних дел, в отношении несовершеннолетних, совершающих преступления⁶.

¹ *Каиржанов Е.* Уголовное право Республики Казахстан (Общая часть). — Алматы, 1998. С. 45.

² *Миньковский Г. М., Тузов А. П.* Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. — Киев, 1987. С. 47.

³ История государства и права Советского Казахстана. — Алма-Ата, 1961. Т. 1, С. 89.

-
- 4 *Абдиров Н. М., Интыкбаев М. К.* Подросток в орбите наркотизма: проблемы, предупреждение: Монография. — Караганда: Карагандинская высшая школа КНБ РК, 1997. С. 75.
- 5 *Ветлугин Д. В.* Уголовное наказание несовершеннолетних: международные стандарты и практика их применения // Казахстанский журнал международного права. — 2001. — № 1 (4). С. 295.
- 6 *Миньковский Г. М., Тузов А. П.* Указ. работа. С. 105.

А. Ж. Сейтенов — ҚР ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының факультет бастығы, полиция полковнигі

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ НЕГІЗДЕРІ

Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабына сәйкес «Балалар мемлекеттің негізін қалаушылардың бірі ретінде танылып мемлекеттің қорғауында болады» деген.

Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу — ата-ананың етене құқығы әрі міндетті.

Кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалар еңбекке жарамсыз ата-анасына қамқорлық жасауға міндетті¹.

Бүгінгі күнгі құқықтық және тұрақты мемлекет пен дені сау қоғам қалыптастыру барысындағы іс-шаралар барлық бағытта жүргізілуде.

Елімізде құқықтық мемлекетті орнатуда өзекті мәселелер жастар арасында құқықты сақтау және құқыққа құрметпен қарау тәрбиесін жүзеге асыруда мемлекеттік билік органдарына жүктелетін жауапкершілік, сонымен қатар ішкі істер органдарына жүктелетін қызмет.

Қоғамдағы қылмыстардың өсуі және кәмелетке толмағандар арасында қылмыстылықтың деңгейінің өсуі, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсу деңгейін тоқтату үшін алдын алу мәселесін жетілдіруді талап етеді. Қылмысты шектеу мақсатына қол жеткізу криминология ғылымын қолдану мен негізге қоюда, криминологияда алдын алу жұмысы және қылмыстың алдын алу шаралары құқық қорғау органдарының профилактикалық негізі болып табылады².

Бұл сұрақты Елбасымыздың өзі ешбір назарынан тастаған емес, әрқашан өткен тарихымызбен, бүгінгі жетістігімізбен және болашақ бағындырар асуларға жол сала байланыстырып отырады.

Елбасымыздың «Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасында: «Біздің топырағымызда туған кез келген сәби — қазақстандық. Оны мемлекет қамқорлығына алуға тиіс. Ана мен балаға қарсы бағытталған қылмыс үшін жазаны күшейтуді қамтитын шаралар кешенін әзірлеуді тапсырамын», — деп атап көрсетілген болатын³.

Жалпыұлттық идеяны өміршең ететін — Елдің бірлігі. Ауызбіршілік қашқан, алауыздық тасқан жерде ешқашан да жалпыұлттық идеялар жүзеге асқан емес. Қазақстанның шыққан шыңы мен бағындырған биіктерінің ең басты себебі — бірлік, берекесі.

Негізінен мұндағы мақсат кәмілетке толмаған тұлғаларды құқық бұзушылыққа жеткізіп жауапкершілікке тарту мәселесін жетілдіру емес, керісінше мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, мектеп және ата-аналар әрекеттесе отырып осы құқық бұзушылықтарға барғызбау жолдарын қарау. Олай болатын себебіміз мемлекет өзінің жас ұрпағын тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлуде.

Біз тұрақтылықты бағалай білгеніміздің арқасында бүгінгі табыстарға жеттік. Ешкімді кемсітпей, ешкімнің тілі мен дінін мансұқтамай, барлық азаматтарға тең мүмкіндік беру арқылы тұрақтылықты нығайтып келеміз. Біздің кейінгі ұрпаққа аманаттар ең басты байлығымыз — Ел бірлігі болуы керек. Осынау жалпыұлттық құндылықты біз әрбір жастың бойына сіңіре білуге тиіспіз.

Бүгінгі күні кәмілетке толмағандардың қатарынан жасалып отырған құқық бұзушылықтар орын алуыда және олардың істері бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу маңызды мәселеге айналып отыр. Мұның бірқатар себептері бар, оларға жасөспірімдердің жеке бас сипаттарының күрделенуі сияқты әлеуметтік құбылыспен байланысты болып отырған аталған жас категориясына жататын тұлғалардың қылмысы туралы істер бойынша барлық міндеттерді дұрыс орындау үшін құқық қорғаушы органдар тарапынан көбірек күш салу қажеттілігін де жатқызу керектігін ескеруіміз керек.

Жасөспірімнің адамгершілік пен құқық туралы түсінігі оның жас ерекшелігіне байланысты вербалдық деңгейде — ол жете түсінуге, оның мінез-құлқының автоматты реттегішіне айналуға жеткен жоқ. Қазіргі уақытта жасөспірімдерге, жастарға деген көзқарас әсіресе құқық бұзушылықтың алдын алу, оны туғызатын себептер мен шарттарды жою тұрғысында өте күшейтілуі тиіс. Қоғамда орын алып отырған үлкен дерт жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтар мен олардың қылмысымен күрес біздің қоғамдағы қылмыспен күрес міндеттерінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатындығы белгілі жағдай.

Қоғамдағы қылмыстардың өсуі және кәмелетке толмағандар арасында қылмыстылықтың деңгейінің өсуі, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсу деңгейін тоқтату үшін алдын алу мәселесін жетілдіруді талап етеді. Қылмысты шектеу мақсатына қол жеткізу криминология ғылымын қолдану мен негізге қоюда, криминологияда алдын алу жұмысы және қылмыстың алдын алу шаралары құқық қорғау органдарының профилактикалық негізі болып табылады⁴.

Жасөспірімдердің құқықтарын реттейтін құқықтық нормативтік актілері барын 1995 жылдың 30 тамызда қабылданған және 2017 жылғы 10 наурызда өзгертулер мен толықтуру енгізілген Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1989 жылғы 20 қарашадағы Жасөспірімдердің құқығы туралы Конвенция, 1993 жылғы 23 қаңтардағы азаматтық, отбасы және қылмыстық істерде құқықтық көмек және құқықтық қатынас туралы Конвенция, 1999 жылғы Халықаралық еңбек ұйымы туралы Конвенциялардың бар екендігін және сақтау керек екендігін мәлімдеп айту жөн.

Кәмелетке толмағандардың қылмысқа, қылмыскер ретінде қатысу мәселесі, Қазақстан Республикасы ішкі істер министрлігінің алаңдаушылығын тудыруда, және оған себеп «Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың» алдын алу шаралары Қазақстан Республикасының ішкі істер министрлігінің кәмелетке толмаған жасөспірімдер ісін қарастыратын бөлімдерге жүктелген.

«Криминология негіздері және қылмыстың алдын алу шаралары» тақырыбының ерекше әсерлі болуы ұлттық мәдениетіміз бен ерекшелендіріп, психологиялық-педагогикалық тұрғыдан дамытады.

«Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу шаралары» барысында біздер келесі шараларды ұсынамыз:

- Осы тақырыптың өзектілігіне және оның ішкі істер органдарындағы тәжірибелік жұмыс қызметіндегі маңызына ерекше көңіл аудару қажет. Сонымен қатар кәмелетке толмағандардың психикалық жас ерекшеліктеріне қарап оларды жасы үлкен адамдар өздерінің қылмыстық ниетін орындауға пайдаланатынын білеміз.

- Біздің тақырыпқа қатысты, кәмелетке толмағандар арасында қылмысты ескерту тәжірибесі, психологиялық аспектілер, балалар мен жасөспірімдер психологиясының арнайы білімдерін зерттеумен үздіксіз байланыста екенін еске саламыз.

- Айта кетер жағдай жасөспірімдердің психологиялық жас ерекшеліктері жалпы криминогенді емес. Бірақ олар жасөспірімнің тұлға ретінде қалыптасуы, өмір сүруі шарттарымен байланысып жатыр, оның қажеттіліктерімен, ниет-пиғылығымен сабақтас. Сондықтан да жасөспірімнің

дамуындағы жас ерекшеліктерін білу жасөспірімдер арасындағы қылмыспен күрес, оның алдын алу шараларын жүзеге асыру үшін, кәмелетке толмағандар қылмысын сапалы әрі тиімділікпен тергеу үшін оларды толық әрі дұрыс ашу үшін өте маңызды. Сонымен бірге, психология ғылымының ережелер негізінде жоғарыда қаралған жасөспірімдердің даралық қасиеттері кәмелетке толмағандар істерін жүргізуді жүзеге асырушы органдарға нақты процесті ұйымдастырудың іс жүргізу заңында көрсетілген мүмкіндіктері шеңберінде дұрыс түрін таңдауға көмектеседі.

Кәмелетке толмаған тұлғаның тәрбиесін, өмір сүру жағдайын анықтаудың осы тұлғаның қоғамға қауіптілігі дәрежесіне, қылмыстық мінез- құлық қалыптасуы механизміне баға беруде, алдын- алу шаралары сипатын жеке жас өспірімдер түзету жолдарын таңдап алуда маңызы зор. Осы аталған жұмыстарды психологиялық педагогикалық сипаттағы негізделген нұсқаулар беретін психологтар, тергеушілер атқарады. Тергеуші жас өспірімнің өзіндік қасиеттері мен тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, дұрыс іс жүргізу шешім қабылдайды.

Сонымен жас өспірімнің тәрбиесі мен өмір сүруі жағдайын анықтау дегеніміз кәмелетке толмағанның тұрмыстық от басылық жағдайына байланысты барлық мәліметтерді жинау болып табылады. Бұл әрбір тәрбие орнының қадағалауында болатын жағдай⁵.

Бұл іс-шаралар барысында келесі жағдайлар ескеріледі.

- жас өспірім отбасының материалдық тұрмыстық жағдайы, кәмелетке толмағанның мүлкі, жеке өзінің табысы оның мөлшері (егер қылмыстық іс бойынша азаматтық талап арызы болса);

- оның оқу (жұмыс істеу) жағдайы: жұмыс істейді немесе оқиды, қай жерде және кім болып жұмыс істейді, үлгерімі немесе өндірістік көрсеткіштері, сабаққа немесе жұмысқа деген көзқарасы;

- оқитын немесе жұмыс істейтін жердегі коллективтің оның тәрбиесіне әсер етуі, жағымды және жағымсыз әсер ететін тұлғалар;

- қылмыс жасалынғанға дейін құқық бұзушылықтар болғанба, болса қандай құқық бұзушылық болған, жас өспірім есепте тұрады ма, қандай әсер ету шаралары қолданылды және олар неге нәтиже бермеді, кәмелетке толмаған құқық бұзушымен тәрбие жұмыстарын жүргізуде қандай шаралар қолданылмады.

Кәмелетке толмағанның өмір сүру жағдайы мен тәрбиесін сипаттайтын жағдайлар тізімі бұл жеткіліксіз. Тергеудегі қылмыстық іс ерекшелігі ескеріле отырып, ауқымы кеңейіп, толықтырылуы немесе керісінше азаюы мүмкін. Бірақ кез- келген істе бұл жағдайлар жан –жақты, толығымен ескеріледі.

Сонымен жоғарыда көрсетілген жағдайлар кәмелетке толмағандар ісін жүргізуді жүзеге асыруға байлаңысты мәселелер зерттелетін, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында бекітілген істердің осы категориясын жүргізудің өзгешелігімен алдын ала тергеу жүргізудің ерекшеліктеріне назар аударылатын, кәмелетке толмағандар істері бойынша дәлелдеу заты туралы, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ететін кепілдері туралы сұрақтар зерттелетін, жасөспірімдер құқық бұзушылығы мен қылмыстылығы және олармен күрес мәселелері қозғалатын осы бір күрделі жұмыстың негізгі бағыттарын таңдауға себепші болды деп ойлаймыз.

Құқық бұзушылық тек қоғамдық қауіпті, құқыққа қарсы ғана емес, сонымен бірге кінәлі іс-әрекет немесе әрекетсіздік, немесе іс-әрекетті жасайтын (немесе жасамайтын) тұлғаның еркі мен ақыл-парасатын білдіретін әрекет.

Қылмыстық теріс қылық жасаған кезде кінә қасақана нысанында да абайсыздық нысанында да көрініс табуы мүмкін. Құқық бұзушының қандай да болмасын бір нысанда кінәсінің болуы қылмыстық теріс қылықтың аса маңызды және қажетті белгісі болып табылады.

Кәмелетке толмаған тұлғалар тарапынан жасалынатын құқық бұзушылықтың түрлері, құрамы және ол үшін жауапкершіліктері. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының құқық бұзушылықтың алдын алу қызметі, оның бүгінгі күнгі жетістігі мен болашағы.

Кәмелетке толмаған тұлғалармен жасалынатын құқық бұзушылықтар және оған ықпал ететін факторлар ашылған. Сонымен бірге кәмелетке толмағандармен жұмыс жасаудың негізге қағидасы ретінде олардың психологиялық ерекшеліктері мен құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлінген⁶.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарына сәйкес адам және азаматтарға, оның ішінде жасы кәмелетке толмаған тұлғаларға мемлекет тарапынан олардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына кепілдіктер беріледі. Оның ішінде ішкі істер органдары қызметінің де алар орны ерекше.

Жоғарыда аталған іс-шаралар қорта келе «Криминология негіздері және Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу шаралары», сондай-ақ Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының алдында тұрған негізгі міндеттерінің бірі, жасөспірімдердің құқық бұзушылықтары мен қылмыстарының жолын ескерту және кесу, балалар мен жасөспірімдердің құқыққа қарсы іс-әрекеттерін алдын алуын іске асыру болып табылады.

«Ел болам десең, бесігіңді түзе» деп атамыз қазақ айтқандай, әр-бір ата-ана өз баласының тәртібі мен тәрбиесіне аса мән беріп, бос уақытта немен айналысатынына қатаң бақылау жасаса, жасөспірімдер арасында құқық бұзушылық пен қылмыстың төмендеуіне көп септігін тигізер еді деген ойдамыз.

- ¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2.
- ² Құлжақаева Р. Б., Қызылов М. А., Алтайбаев С. Қ. Кәмлетке толмағандардың қылмыстылығы және оның алдын алу: Оқулық. — Қарағанды, 2014.
- ³ Алауханов Е. О. Криминология (Қылмыстану): Оқулық. — Алматы, 2005.
- ⁴ Қайыржанов Е. Е. Криминология (общая часть). — Алматы: «Өркениет», 2000.
- ⁵ Трифонов В. В. Педагогика: Дәріс курсы. — Алматы: «Нұрлы Әлем», 2003.
- ⁶ Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года. «Конвенция о правах ребенка» // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.

Семенов Е. А. — профессор кафедры уголовного процесса Орловского юридического института МВД России имени В.В. Лукьянова, кандидат юридических наук

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РОССИИ

Конституция Российской Федерации¹ закрепляет — человек, его права и свободы являются высшей ценностью, а их признание, соблюдение и защита входят в обязанность государства. Кроме того, в данном имеющем высшую юридическую силу документе, указано на то, что «материнство и детство, семья находятся под защитой государства» (ст. 38).

Роль защитника как гаранта их прав должно выполнять государство, при непосредственном участии государственных и муниципальных органов, а также общественности. Существенная роль в этом вопросе лежит на подразделениях по делам несовершеннолетних (далее – сотрудники ПДН), которая связана не только с профилактикой подростковой преступности, но и обязанностью по выявлению преступлений, совершенных несовершеннолетними, оказание помощи следственным органам и подразделениям дознания при расследовании уголовных дел, совершенных несовершеннолетними и в отношении несовершеннолетних.

По данным категориям уголовных дел сотрудники подразделений по делам несовершеннолетних на основании поручений, вынесенных органом предварительного расследования, собирают характеризующий материал на несовершеннолетних, обследуют их жилищно-бытовые условия и т.д.

Значительную роль сотрудники ПДН играют при решении вопроса о том, могут ли несовершеннолетние, привлеченные к уголовной ответственности, быть освобождены от наказания путем применения к ним принудительных мер воспитательного воздействия. УК РФ четко устанавливает, что такие меры могут быть применены к несовершеннолетнему обвиняемому только в том случае, если таким образом может быть достигнуто его исправление.

И. В. Овсянников и С. Ю. Солонина, проведя анализ более ста уголовных дел, прекращенных в отношении несовершеннолетних, делают вывод, что совместная деятельность следователя и сотрудников ПДН лишь декларативна, сводится к получению общей информации о несовершеннолетних². Полагаем, что в данной ситуации такой формализм не допустим, необходимо добросовестно и тщательно исследовать личность несовершеннолетнего, чтобы обладать четким представлением о том, может ли он быть освобожден от наказания либо его исправление таким путем невозможно.

Кроме того, не менее важно решить вопрос о том, какая именно мера воспитательного воздействия может быть применена к несовершеннолетнему. Например, нет оснований для передачи несовершеннолетнего под надзор родителей в том случае, если у подростка сложные взаимоотношения в семье, если родители злоупотребляют спиртными напитками, не уделяют должного внимания воспитанию подростка и т.д. А дать полную характеристику несовершеннолетнего может только сотрудник ПДН.

Исследователи отмечают, что зачастую по уголовным делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними, педагоги в качестве свидетелей не допрашиваются, не допрашиваются и иные лица, которые могут сообщить сведения о личности несовершеннолетнего, поведении до преступления, стремлении к обучению, его окружении, в том числе и сотрудники по делам несовершеннолетних³. Данные недостатки в расследовании дел, с нашей точки зрения, связаны с недостаточно эффективной работой сотрудников подразделений по делам несовершеннолетних, так как именно они должны предоставить следствию необходимую информацию о круге общения несовершеннолетних, о лицах, которые могут охарактеризовать несовершеннолетнего и т.д.

Практически по каждому уголовному делу в отношении несовершеннолетнего следователи (дознаватели) представления о принятии мер по предотвращению причин и условий, способствующих совершению преступления, направляют не только в организации, учреждения и т.д., но и в подразделения по делам несовершеннолетних, поскольку нередко именно ненадлежащая профилактическая работа с подростками, склонными к совершению преступлений и правонарушений приводит к совершению такими лицами новых эпизодов преступной деятельности по причине уверенности в безнаказанности. В особенности, это касается ситуаций, когда несовершеннолетний ранее уже совершал преступления, но в силу определенных обстоятельств к ответственности привлечен не был (например, в связи с не достижением возраста привлечения к уголовной ответственности) либо если в отношении него уголовные дела прекращались (например, в связи с примирением сторон). Такие подростки должны находиться под постоянным контролем со стороны подразделений по делам несовершеннолетних, с ними должна проводиться непрерывная профилактическая и разъяснительная работа. При этом важно добиваться устойчивости у подростка желания изменить себя и свое поведение, вести себя должным образом.

Метод наказания также является действенным и довольно часто применяемым методом при работе с несовершеннолетними. О том, какие наказания могут последовать в отношении несовершеннолетнего за совершение преступления, инспектор ПДН должен рассказать несовершеннолетнему. Так, например, необходимо отметить не только уголовное наказание, но и тот факт, что лицо может быть помещено в учреждение закрытого типа.

Значительное количество несовершеннолетних подвергаются таким мерам. Вместе с тем, на основании изученных статистических данных можно проследить тенденцию сокращения численности специальных учебно-воспитательных учреждений закрытого типа (далее – СУВУ ЗТ). Так, в 2010 году функционировало 61 учреждение, а к настоящему их осталось 48, расположенных в 40 субъектах Российской Федерации. Кроме того, уменьшается численность обучающихся в таких учреждениях. По итогам 2020 года в СУВУ ЗТ состояло 1 871 (2019 - 1 879 несовершеннолетних (2018 г. – 1 923; 2013 г. – 3 230 лиц)⁴.

Самым распространенным видом общественно опасного деяния, за совершение которого несовершеннолетние помещаются в СУВУ ЗТ, является кража (55,32% - от общего числа лиц, в отношении которых применялись меры воспитательного воздействия)⁵.

Что касается передачи несовершеннолетнего под надзор специализированного государственного органа, то здесь недостатком правового регулирования является отсутствие законодательного определения специализированного государственного органа, в связи с чем, проблемой здесь видится то, что нормы уголовного законодательства не раскрывают понятие «специализированные государственные органы». Ведь, по сути, специфические задачи имеет каждый государственный орган, в связи с чем, может рассматриваться в качестве специализированного.

В настоящее время функции специализированных органов государства, исполняющих решение суда о применении принудительных, мер воспитательного воздействия, выполняют комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав, подразделения по делам несовершеннолетних органов внутренних дел и образовательные организации.

При этом, не выработан и механизм исполнения принудительных мер воспитательного воздействия, в связи с чем, возникает вопрос, каким образом подразделение по делам несовершеннолетних может исполнить принудительную меру воспитательного воздействия в виде отдачи под надзор специализированного органа.

Мы разделяем точку зрения Н. С. Александровой о том, что необходимо на законодательном уровне установить исчерпывающий перечень таких специализированных государственных органов⁶.

Метод наказания своей целью имеет как исправление несовершеннолетнего, так и предупреждение совершения им новых преступлений. Наказание должно вызывать у подростка чувство вины за содеянное, нежелание переживать такие же ощущения (раскаяние и чувство вины) в дальнейшем, понимание, что ни один его поступок не окажется безнаказанным.

¹ Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12 декабря 1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ, от 14.03.2020 № 1-ФКЗ, с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020 г.) // [Электронный ресурс]. – режим доступа Консультант Плюс.

² **Овсянников И. В., Солонина С. Ю.** Установление возможности исправления несовершеннолетнего путем применения принудительных мер воспитательного воздействия // Вестник Воронежского института МВД России. — 2015. — № 1. — С. 153-154.

³ **Пономарева Н. С., Насонова И. А., Моругина Н. А., Савицкая И. Г., Дорофеева В. Ю., Ахмедов У. Н.** Особенности производства отдельных следственных действий с участием несовершеннолетних: методические указания. — Воронеж: Воронежского институт МВД России, 2017. — 63 с.

⁴ Государственный доклад о положении детей и семей, имеющих детей, в Российской Федерации за 2020 год // Официальный сайт Министерства труда и социальной защиты Российской Федерации» <https://rosmintrud.ru/docs/1369>.

⁵ Там же.

⁶ *Александрова Н. С.* Принудительные меры воспитательного воздействия: Проблемы правоприменения // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. — 2013. — № 3 (41). С. 280.

Скворцов А. П.¹ — редактор республиканского журнала «Экономика и право Казахстана»

**ВРЕМЯ КАРДИНАЛЬНЫХ ПЕРЕМЕН, ИЛИ СОВРЕМЕННЫЙ
ВЗГЛЯД НА ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ
ОТНОШЕНИЙ С ПОЗИЦИИ КОНЦЕПЦИИ «ПЕРВОПРИЧИННАЯ
ПСИХОЛОГИЯ» (О РОЛИ ЧЕЛОВЕКА В ЖИЗНИ, ЕЁ СМЫСЛЕ,
О ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ, СОБЫТИЯХ И СОСТОЯНИЯХ В НИХ,
О ВОПРОСАХ ПРАВА И ЭКОНОМИКИ...)**

*Состояния будущего периода жизни закладываются
в материальноэнергoinформационных процессах
настоящего периода жизни, а смысл происходящих
материальноэнергoinформационных процессов
заложен в прошлом.*

Автор

Новый век требует от каждого человека совершенно иного мировосприятия, мышления и проявления. С каждым днём всё более усиливаются пугающие своей новизной информационные волны. Как же не сбиться с курса в этом огромном жизненном океане? Прежде всего необходимо оценить свои силы, возможности и добросовестно учиться лощманскому делу.

Понимая эти задачи, в 2000 году при редакции республиканского журнала «Экономика и право Казахстана» нами была создана творческая мастерская. Работа в ней направлена на изучение материальноэнергoinформационных процессов, происходящих с каждым человеком и не только..., воспринимаемых индивидуальным объёмом меры трёхмерного восприятия. По прошествии 18 лет была разработана концепция «Первопричинная психология», работа по основам которой продолжается и в настоящее время.

Надеемся, что концепция пригодится людям, ищущим смысл жизни в вечном существовании, учёным, которым тесно в общепринятых научных рамках, а также широкому кругу читателей, интересующихся необычными теориями, концепциями...

В данной статье мы лишь намекнём на некоторые её элементы.

Как вы, наверное, знаете, всё новое в обществе людей проходит три стадии:

- 1) я в это не верю и не хочу слышать об этом...;
- 2) в этом что-то есть;
- 3) кто же этого не знает! Это же ясно, как белый день!

Прочитав название нашей концепции «Первопричинная психология» возникает естественный вопрос: «Чем отличается «Первопричинная психология» от психологии, общепризнанной». Не является ли она одним из её направлений? Для того что бы ответить на этот вопрос и выявить разницу, сравним две формулировки: научную и сформулированную нами.

«**Психология** (от др.-греч. *psyche* – душа; *logos* – учение) – наука о психической реальности, о том, как индивид ощущает, воспринимает, чувствует, мыслит и действует. Для более глубокого понимания человеческой психики психологи исследуют психическую регуляцию поведения животных и функционирование таких искусственных систем, как компьютеры. Определение предмета психологии всегда зависело от того, что под ним понимали представители той или иной ее школы. Однако в наши дни множество психологических представлений вполне успешно, хотя и эклектически, уживаются друг с другом. Психология теперь определяется не столько в соответствии с теоретическими представлениями той или иной школы или системы, сколько в терминах конкретных отраслей исследований, например, экспериментальная психология, социальная психология, клиническая психология (или патопсихология), психология научения, восприятия, мотивации, эмоций, личности, сравнительная психология, прикладная психология, психология развития. Внутри каждой из этих отраслей имеются противоположные точки зрения и позиции, но в совокупности они образуют широкое разнообразие теорий и методологических систем, что позволяет использовать различные возможные подходы к изучению психологии человека»².

Первопричинная психология изучает ЗАКОНОмерности вечного многомерного, многоуровневого, разносвойственного процесса развития, мерных объектов³, воспринимаемые индивидуальным объёмом меры трёхмерного восприятия мерных объектов в единстве — «Структурной **иерархии**,

меры и процесса **творения**» Единого поля мерных объектов Единого организма Высшей силы.

Кардинальное отличие Первопричинной психологии от психологии, общепризнанной в том, что:

1. Первопричинная психология рассматривает материальноэнергoinформационные взаимодействия мер (взаимоотношения), взаимодействия (события) и состояния в них мерных объектов, людей в их числе, опираясь на ПЕРВОПРИЧИНУ⁴, а не на локально прошедшие, происходящие или возможные в будущем взаимоотношения, события и состояния в них.

2. Первопричинная психология, рассматривает все материальноэнергoinформационные процессы, происходящие с мерными объектами, людьми в их числе, в окружающем мире, в объёме вечного существования, а не узком сегменте жизненного периода, связанного лишь с обществом людей, частью животных, одного цикла жизни конкретного индивидуума.

3. Первопричинная психология при рассмотрении многомерных, многоуровневых, разносвойственных процессов, связанных с мерными объектами, людьми в их числе, использует триединокомпонентные коды, соответствующие мере трёхмерного восприятия.

Примечание: в общественной жизни люди или психологи для рассмотрения локальных процессов (взаимоотношений, событий, состояний в них) используют двоичный код, который не отвечает требованиям меры трёхмерного восприятия многомерного, многоуровневого, разносвойственного ПЕРВОПРИЧИННОГО ПРОСТРАНСТВА — ЕДИНОГО ОРГАНИЗМА ВЫСШЕЙ СИЛЫ⁵.

Мы не отрицаем общепризнанную психологию, а дополняем её первопричинной, незыблемой основой всего сущего – Единым организмом высшей силы.

В одной статье невозможно раскрыть даже малую толику объёма информации в разработанной нами концепции, и поэтому мы изложим основные понятия лишь тезисно, а именно в единстве: «Структурную **иерархию**, **меру** и процесс **творения**» первопричинного пространства, названного нами Единое поле мерных объектов Единого организма Высшей силы, но вначале об индивидуальном объёме меры трёхмерного восприятия. Каждый из нас учился в школе и знает, что люди воспринимают окружающие предметы в трёхмерном измерении, но при этом в индивидуальном объёме, отсюда название – индивидуальный объём меры трёхмерного восприятия мерных объектов⁶.

ИЕРАРХИЯ и МЕРА

Первопричинная психология рассматривает иерархию первопричинного пространства в триединстве: Единый организм Высшей силы, Единое поле мерных объектов, мерные объекты. (**Единый организм Высшей силы** – это Первопричинное пространство, которое мы можем вообразить, интуитивно почувствовать, или то, которое нам открывается посредством видения во всевозможных образах. И даже то, которое для нас непостижимо в силу нашего развития. **Единое поле мерных объектов** – это первопричинное пространство, которое мы в силах воспринимать посредством индивидуального объёма меры трёхмерного восприятия без помощи дополнительных устройств или с таковыми. **Мерные объекты** – это любой объект, человек в их числе, воспринимаемый в пространстве индивидуальным объёмом меры трёхмерного восприятия. Эти объекты материальны, материя же содержит информацию о себе, а информация о материи передаётся посредством энергии. Соответственно материя-информация о материи-энергия, переносящая информацию о материи, есть **МЕРА** всякого объекта в пространстве, в том числе и человека, отсюда название мерного объект.

ТВОРЕНИЕ.

Творение — это вечный многомерный, многоуровневый, разносвойственный процесс развития мерных объектов, воспринимаемый индивидуальным объёмом меры трёхмерного восприятия мерных объектов в средах материальноэнергoinформационных взаимообменов мер, взаимодействий и состояний в них мерных объектов.

Мерные объекты, люди в их числе, постоянно находятся в средах материальноэнергoinформационных **взаимоотношений**, в которых они **взаимобмениваются триединокомпонентными ЗНАНИЯМИ (ума, разума, интеллекта), событийности**, в которой они **взаимодействуют** между собой, и **состояниях, в которые они входят благодаря полученным триединокомпонентным ЗНАНИЯМ (ума, разума, интеллекта)**⁷. Эти многомерные, многоуровневые, разносвойственные процессы, воспринимаемые индивидуальными объёмами мер трёхмерного восприятия мерных объектов, как материальноэнергoinформационные, являются **ТВОРЕНИЕМ**⁸.

Все эти процессы изменяются в соответствии эволюционно-алгоритмического, материальноэнергoinформационного процесса изменения триединокомпонентных кодов мерных объектов, воспринимаемых индивидуальным объёмом меры трёхмерного восприятия, как время (прошлое, настоящее, будущее) в средах материальноэнергoinформационных взаимообменов мер, взаимодействий и состояний в них мерных объектов мно-

гомерного, многоуровневого, разносвойственного первопричинного пространства Единого поля мерных объектов – Единого организма Высшей силы.

- 1 Руководитель творческой мастерской «Микрохирургия души», созданной при журнале «Экономика и право Казахстана». Автор книг «Путешествие по жизненному пространству», «Фантазмагорические приключения Ивана Ивановича», «Записки по осознанию бытия», «Единый организм высшей силы – основа первопричинной психологии» и др. Основатель концепции «Первопричинная психология». В СССР служил в органах разведки. Участник войны в ДРА.
- 2 Словари и энциклопедии на академике // https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/724.
- 3 Концепция «Первопричинная психология», рассматривает человека как одного из множества мерных объектов, находящихся в первопричинном пространстве. Понятие термина «мерный объект» будет дано в тексте статьи. Авт.
- 4 Исследуя этот вопрос с точки зрения религиозных, философских, научных, эзотерических и прочих учений, мы пришли к выводу, что критериям, нами изложенным, ПЕРВОПРИЧИНЕ, соответствует лишь ПРОСТРАНСТВО, всех нас объединяющее. Авт.
- 5 Данные термины будут раскрыты далее по тексту. Авт.
- 6 Увидев термин мерный объект и не увидев термин человек или люди, вы наверняка зададите вопрос: «Неужели концепция «Первопричинная психология» уравнила людей со всеми остальными объектами окружающего мира?». Совершенно верно, это решение логично, так как для пространства, которое мы рассматриваем как ПЕРВОПРИЧИНУ, любой находящийся в ней объект равноценен, равно как для физического организма человека равноценна каждая клетка. Или вы одну клетку или часть их своего физического организма возвышаете над другими клетками? Мы думаем, что это не так. Кроме этого, мы избавляем от эгоцентризма человека и приходим к равенству всех мерных объектов в развитии при индивидуальных возможностях. «Как вы видите, уважаемый читатель, кроме людей мы наделяем этим восприятием N-ное количество мерных объектов. Почему N-ное количество, а не все мерные объекты, потому что мир многомерен, многоуровнен, разносвойственен. Авт.
- 7 В дальнейшем, в соответствии с нашей концепцией, мы будем пользоваться терминами «взаимообмен», подразумевающий взаимоотношения, и «взаимодействие», подразумевающее событийность и состояния. Авт.
- 8 Процесс ТВОРЕНИЯ раскрывается по мере изложения материала концепции «Первопричинная психология». Авт. Представляем вам общепризнанную формулировку раскрывающую термин «Творение» (др.-греч. κτίσις, κτίσεως, лат. creatura) — объект, существующий физически. В философии идеализма и в религиозном мировоззрении принимается концепция креационизма; по этой причине всё, что существует в мире, как одушевлённое, так и неодушевлённое, сотворено Богом: «В начале сотворил Бог небо и землю» (Быт. 1:1). Творение может быть как неодушевлённым (солнце, луна, камень, вода, растение и т. п.), так и одушевлённым (ангел, человек, животное). Википедия

М. С. Смаханов — Қарағанды облысы Абай ауданы прокуратурасының қылмыстық қудалау бөлімінің прокуроры, заң ғылымдарының магистрі, кіші әділет кеңесшісі;

Д. С. Муканова — Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдардың магистрі, полиция майоры

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ДӘЛЕЛДЕУДЕГІ АДВОКАТТЫҢ РӨЛІ

Қазақстан Республикасындағы құқықтық саясаттың концепциясы қылмыстық процесстің негізгі қағидаттарының, қылмыстық соттық іс жүргізу гуманизациясының нақты қылмыстық-процессуалдық нормаларда жүзеге асырылу жолымен, сотқа дейінгі және соттағы стадияларда процедуралардың тез және ықшамдалған түрде жүргізілуі жолымен және қылмыстық процесстің бірден-бір көрсеткіші болатындай, адвокаттарды және азаматтарды әділ соттың сәйкес стадияларына қол жеткізудің шынайы механизмімен қамтамасыз ету жолымен қылмыстық-процестік заңнаманың ары қарай жүргізілу жолдарын анықтап берді.

Сондықтан да Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет құруға бағытталған құқықтық реформаны жүзеге асыру талаптарында біздің мемлекетіміздің ең негізгі әлеуметтік құндылығы – заңдылықтың сақталуына аса қатты көңіл бөлінеді.

Адам құқығы саласындағы халықаралық принциптер мен стандарттар Қазақстан Республикасындағы заңнамалық процеске және құқық қолдану практикасына елеулі әсер етеді. Осылайша, БҰҰ Бас Ассамблеясы 1985 жылғы 10 желтоқсанда Пекин ережелері деген атпен белгілі, кәмелетке толмағандарға байланысты сот төрелігін орындауға қатысты минималды стандартты ережелерді қабылдады. Стандарттарда кәмелетке толмағандардың қылмыстары туралы істер бойынша іс жүргізудің ерекше ережелері 1966 жылғы 19 желтоқсандағы Азаматтық және саяси ережелер туралы пактінің 14-бабында көзделген негізгі процестік кепілдіктермен қатар әрекет ететініне ерекше көңіл аударылған. Бұл Ережелерде осы істер бойынша іс жүргізетін және билік өкілеттігі берілген адамдардың тиісті біліктілігі болу керек деп белгіленген.

Бұл ережелер жүзеге асырылуы сол немесе өзге де лауазымды адамдардың қарауымен еркін бола алмайтын кәмелетке толмағандардың жеке

өміріне килігумен, олардың бостандығы мен жеке тиіспеушілігін шектеумен, оларға бұлтартпау шараларын және мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолданумен жиі ұштасатын, әртүрлі мәртебеде қылмыстық сот ісін жүргізуге тартылған кәмелетке толмағандарға қатысты ерекше маңызға ие. Осы санаттағы қатысушыларды ерекше қорғау қажеттігі адамның ұрпағын сақтауға және кейінгі ұрпақтарының аман-есен өсіп-өнуіне қатысты кәдімгі талпынысына байланысты.

Біздің мемлекетіміздің қылмыстық сот ісін жүргізуі нақты қылмыстық-процестік нормаларда адамдар тобына қатысты қылмыстық-процестік заңның әрекеті негізінде жатқан қорғау және айыптау жақтары арасындағы тепе-теңдік балансын барынша қамтамасыз ететіндей құрылған. Сонымен қатар, ол қылмыстық істердің жекелеген санаттары бойынша, соның ішінде кәмелетке толмағандар жасаған немесе олардың қатысуымен жасалған қылмыстарға қатысты көзделгендей, өздерінің арнайы қылмыстық-процестік мәртебесіне қарай өз құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау мен қорғаудың қосымша кепілдіктеріне ие қатысушыларға байланысты да ерекше іс жүргізуді көздейді.

1994 жылы «Құқық қорғау туралы» БҰҰ Конвенциясы бекітілгеннен бастап Қазақстан Республикасында баланы қорғауға арналған халықаралық құқықтың негізгі ережелерін қолданыстағы заңнамаға енгізу үшін зор жұмыстар атқарылды. Сондықтан кәмелетке толмағандардың құқықтық мәртебесі мәселесі мемлекеттік маңызды мәселелер қатарына жатады, бұл туралы Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабында бекітілген неке және отбасы, аналық, әкелік және балалық мемлекеттің қорғауында болады деген ереже куәландырады.

Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандар – халықтың криминалдық тұрғыда аса зиян тиген санаттарының бірі. Жасөспірімдер қылмыстылығы көп жағдайда жасырын қалады.

Жасөспірімдер қылмыстылығының мұндай жағдайы, әрине, қоғамда негізді үрей тудырады. Алайда адамдардың қылмыстық құқық бұзушылық жасауда күдікті немесе айыпталушы балалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің жеткіліксіз қамтамасыз етілуімен байланысты алаңдаушылығы негізді болып табылады¹.

Кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тарту жағдайлары тергеу жұмысы, прокурорлық қадағалау және сот талқылауының немқұрайлылығынан болып отыр. Дәлелдемелерді жинау және зерттеу үдерісі төмен жағдайда, салдарынан іс бойынша ақиқат анықталмайды және істің шын мәнісіндегі мән-жайларына қайшы келетін шешім шығарылады.

Өз кезегінде осы санаттағы істерге қатысатын адвокаттар да қағидашылық танытып, анықтаушылар, тергеушілер, прокурорлар мен судьялардың олар жол беретін қателіктері мен бұзушылықтарын уақтылы түзетуіне әрдайым қол жеткізе бермейді. Белгілі ғалым-процессуалшы И. Л. Петрухиннің баға беруі бойынша, адвокаттардың дайындығының нашар болуынан «қорғау сапасы әлі де талай жақсартуды талап етеді»². Бұл кез келген адамды тиімді құқықтық қорғаумен қамтамасыз етуді талап ететін халықаралық-құқықтық принципке қарамай-қайшы келеді (Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 2-бабы).

Қозғалып отырған мәселе Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 56-тарауына толықтырулар, кәмелетке толмағандардың істері бойынша іс жүргізу тәртібіне бірқатар өзгерістер және қорғаушының дәлелдеу саласындағы өкілеттіктеріне көп жаңашылдық енгізуді талап етеді. Олар ғылыми зерттеуді, оларды қолдану практикасын талдауды, сондай-ақ заңнаманы және адвокат-қорғаушының осы саладағы қызметін жетілдіру жолдарын іздеуді талап етеді.

Адвокаттың қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуының мақсаты адамдардың, соның ішінде кәмелетке толмағандарды қоса алғанда, күдіктілер мен айыпталушылардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету саласындағы маңызды құқықтық міндетті орындау болып табылады. Тергеудегі және сотталушы адамды қорғау тәсілдерінің бірі дәлелдеу болып табылатыны белгілі.

Адвокат-қорғаушының кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша дәлелдеуге қатысуына келетін болсақ, бұл оның қорғау функциясының міндетті атрибуты болып табылады және оны регламенттейтін нормалар жиынтығында бірыңғай жүйені құрайды және біздің ойымызша, кәмелетке толмаған күдіктіні құқықтық қорғаудың дәлелдеу саласындағы қылмыстық-процестік институты ретінде белгілеуге болатын ірі құқықтық институтты құрайды.

Адвокаттың қорғау қызметіндегі дәлелдеу мәні кәмелетке толмағанның қылмыстық құқық бұзушылық жасады деген күдігін заңды түрде, негізді жоққа шығаратын немесе олардың жауапкершілігін жеңілдететін әділ мән-жайлардың барша жиынтығы болып табылады.

Адвокат-қорғаушының қызметіндегі дәлелдеудің шектері қылмыстық қудалау органдарының және соттың қызметімен салыстырғанда тар сипатқа ие («Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 14-бабы 3-тармағының 3-бөлігі).

Адвокат-қорғаушының заңгерлік көмек көрсетуге қажетті нақты деректерді дербес жинауға және дәлелдемелерді ұсынуға құқығы бар. Тү-

сінік беріліп отырған нормада адвокат жинайтын деректер тізбесі көрсетілмеген. Бұл дұрыс та, себебі адвокатқа нақты бір істе қандай мәліметтер қажет болатынын алдын ала білу мүмкін емес. Сондықтан ол кімнен, не сұрау керектігін өзі шешеді. Сонымен қатар осы деректердің үлгілік тізбесі Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 122-бабының 3-бөлігінде келтірілген. Бұл анықтамалар, мінездемелер, ұйымдардың құжаттары, маманның пікірі және т.с.с.

Қазақстан Республикасы ҚПК 122-бабына сәйкес адвокат-қорғаушы дәлелдеу субъектісі болып табылмайды. Алайда оған сотқа дейінгі тергеп-тексеру органына және сотқа дәлелдемелерді ұсыну құқығы берілген. Бірақ дәлелдемелерді ұсыну үшін алдымен оларды жинау қажет. Сондықтан адвокат-қорғаушы дәлелдемелерді жинайды. Бірақ қылмыстық қудалау органынан айырмашылығы қорғаушы дәлелдемелерді процестік тәртіптен тыс жинайды.

Адвокаттың кәмілетке толмағандардың істері бойынша сот ісін жүргізуде қорғаушы ретінде қатысуы әдеп тұрғысынан да орынды болып табылады. Адвокат жүзеге асыратын кез келген қорғау – бұл оның кәсіби міндеті және адамгершілік парызы, бұл БҰҰ-ның Адвокаттардың рөлі туралы негізгі ережелерінде, «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабында және 1998 жылғы 20 тамыздағы Адвокаттың кәсіби әдеп ережелерінде көзделген.

Кәсіби нормалар адвокаттың клиентпен, сол сияқты өзіне сеніп тапсырушыларға құқықтық көмек көрсету үшін қарым-қатынас жасауға тура келетін мемлекеттік органдармен, лауазымды адамдармен өзара қатынасын реттейді. Адвокат заңда баяндалған кәсіби нормаларды бұзған жағдайда ол құқықтық жауапкершілікке тартылады. Әдеп нормаларын орындамаған немесе бұзған жағдайда қоғамдық айыптау немесе әріптестері тарапынан сөгу түріндегі жауапкершілік туындайды.

Адвокаттың өзі заңгерлік көмек көрсететін адаммен, әсіресе кәмілетке жасы толмағандармен өзара қарым-қатынасы сенімге негізделуі тиіс. Сенімділікке адвокаттың адалдығы, шынайылығы арқылы қол жеткізіледі. Оның істі табысты шешуге қандай да болмасын кепілдік беріп немесе сендіріп, өзінің тәжірибесіне немесе лауазымды адамдармен ерекше қарым-қатынасына сілтеп, клиентті үміттендіруге құқысы жоқ. Адвокаттың нақтылығы мен ұқыптылығы қажетті ереже болуы тиіс.

Адвокаттың тарапынан адал қарым-қатынас болған жағдайда ғана кәсіби тапсырманы тиісінше орындау мүмкін болады. Бұл талап еңбекті тиісінше ұйымдастырудан, ынталылықтан, асығыстық пен үстірттікті болдырмаудан, сот процесіндегі белсенділіктен, таңдалған ұстанымды қорғау-

дағы бірбеткейлік пен табандылықтан, заңда көзделген қолайсыз шешімдерге шағымдану құқығын қоса алғанда процестік мүмкіндіктерді толық қолданудан тұрады.

Сонымен, кәметке толмағанның қорғаушысы ретіндегі адвокаттың құқықтану саласында ғана емес, сонымен қатар әлеуметтану, педагогика, психология және адам туралы басқа да ғылымдар саласында терең білімі болу керек, алдын ала тергеп-тексерудің, сот талқылауының және кәсіби қорғаудың ерекшеліктерін білуі тиіс, кәметке толмағандардың істері бойынша дәлелдеу саласындағы өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде оларды белсенді қолдану керек.

¹ Международные акты о правах человека: Сборник документов. — М.: Норма., 2002. С. 283-329.

² *Петрухин И. Л.* Теоретические основы реформы уголовного процесса в России. — М: ТК Велби, 2004. С 121.

Г. Н. Тоқпанбетова — Қазақстан Республикасы ПМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРМЕН ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ КЕШЕНДІ СЕБЕПТЕРІ

Қоғамдық қатынастардың сипаты адамдар іс-әрекетінің бағыттылығын анықтайды, ол жеке адамдар арасындағы, отбасындағы және басқадай қатынастардан, оң, теріс көріністерге, жақсылық-жамандыққа көзқарастан тұрады. Нәтижесінде тек қоғамдық ғана емес, жеке адамдар арасындағы қатынастар да өзгереді. Жағдайы нашарлағанда адамдардың қылығы да бұзылады, әрекетінде криминалдық сипат пайда бола бастайды. Отбасындағы, одан тысқары жердегі әлеуметтік-психологиялық және психикалық қайшылықтар қалайда ықпал етпей қоймайды. Біздің ойымызша кәметке толмағандардың қылмыскерлігін туындататын кең етек алған мәнжайлар туралы позиция және оның түрлері көңілге қонымды сияқты. Бұл мәнжайлар, – деп жазады А. И. Долгова, қылмыскерліктің небір түрлерін тудыруы, оның сандық және сапалық сипаттамасын әрқилы анықтауы мүмкін¹.

Сондықтан да, егер біз кәметке толмағандар қылмыскерлігін зерделейтін болсақ, онда олардың тірлік жағдайын және сол жағдайдың өзгеру

себептерін талдауымыз керек. Қандай да бір мән-жайдың криминалдық зорлықпен байланысын көрсетіп қана қоймай, сол байланыстың сипатын ашу қажет. Бұған көңіл аударған кейбір ғалымдар оны криминалогиялық детерминация проблемаларымен байланыстырады. Кәмелетке толмағандардың әртүрлі сипаттамалары арасындағы өзара әрекеттестікті де ескеру керек (мұқтаждық, мүдде, құндылық, т.б.). Әлеуметтік орта мен кәмелетке толмағанның белгілі бір жағдайдағы өзара әрекеттестігі ғана криминалдық зорлықтың және тиісті жеке дара қылмыстық әрекеттің себептік (туындау) процесін білдіреді. Біздің ойымызша әлеуметтік детерминация өзінің жетекші рөлін атқарады. Біздің ойымызша, кәмелетке толмағандар қылмыстарының факторлар жүйесі, бұл – кәмелетке толмағанның жеке басына ықпал ететін, оның мінез-құлқын қалыптастырып жетілдіретін құбылыстар мен процестердің, күрделі байланыстардың жүйесі.

Мақсат – осы құбылыстар мен процестер кешенінің құрылымын анықтап, оның зорлыққа алып келетін салдарларын көрсету керек. Сондықтан да проблеманы жалпы және айрықша да, жеке дара да деңгейде зерттеу қажет. Сонымен қатар бұл құбылыстар мен процестерді олардың әлеуметтік жағдайларға ықпал ету дәрежесі бойынша да бағалау керек. Әлеуметтік жағдайларды анықтайтын бұл факторлар әрқайсысы өзінше де, не бірнешеуі бірлесіп те көрініс табады. Халықтың кейбір топтарының өзара немесе кәмелетке толмағандармен арадағы қақтығысты жағдайы көбіне құқық бұзушылық әрекеттерге алып келеді. Бұл ретте, әлеуметтік қақтығыстармен байланысты жоғарыда аталған әлеуметтік жағдайлар, біздің ойымызша, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының көзі бола алады, ал жалпы нәтиже әлеуметтік шиеленістен, әлеуметтік бұзылудан, қоғамдық қобалжудан, күшті қақтығыстардан, тіптен агрессиядан көрініс табады. Бүгінгі күндері жеке адамдар арасындағы қайшылықтар мен қақтығыстар жастар арасында етек алған.

Әлеуметтік ортаның, отбасының теріс ықпалының нәтижесінде кәмелетке толмағанның психологиясы бұзылады, ол зорлықты әрекетке бейім болады. Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігін эксцесс деп те, әлеуметтік факторлар, девиациялар немесе деликстілер деп те атауға болады, бірақ әрбір нақты жағдайда кәмелетке толмаған мен қоғам арасындағы, адамдар арасындағы қақтығыстардан арылуға болмайды. Соңғы кездері біздің елде «қылмыскерлік пен оның әлеуметтік-экономикалық жағдайлары арасындағы байланысты анықтаудың дәстүрлі тәсілдері өзгерді. Сондықтан да, кәмелетке толмағанның қылмыстық құқық бұзушылықтарын зерделегенде оның адам ретіндегі әрекетінің психологиялық аспектісін талдау керек, бірақ онымен байланысты әлеуметтік жағдайларды елемеге болмайды.

Тұрмыс және бос уақытты өткізу саласын криминология тұрғысынан зерттей келе Н. И. Бельцов мынадай тұжырым жасайды: «Тұрмыста және бос уақытты өткізуде отбасы қатынастары басымдық танытады, оның арқасында тұрмыс пен бос уақытқа қарағанда кең ауқымды қатынастар қалыптасады»².

Отбасындағы, тұрмыстағы қайшылықтар мен қақтығыстар адам өзі толық түсіне алмаған сылтауларға бой алдырғанда болады. Жағдайды өзі дұрыс түсіне алмайды, нәтижесінде отбасындағы қатынас бұзылады, әртүрлі дау-дамай, жанжал болады. Бірақ, отбасындағы қатынастармен тығыз байланыстағы отбасының әлеуметтік жағдайы әрқашанда қоғамдық қатынастармен, қоғам мүшелерінің өмір салтымен байланысты. Бұл қатынастарда ерекше сипат бар. Ал отбасындағы даудамайлар отбасындағы мінез-құлықтың бағыттылығын анықтайды³.

Отбасындағы ахуал нашарлағанда ондағы мінез-құлық та өзгереді, қатынас шиеленіседі, қақтығысқа апаратын қайшылықтар туындайды - дейді К. Е. Игошев⁴. Мысалы, әлеуметтік қайшылықтар ушыққан кезеңде, әртүрлі дағдарысты жағдайлар кезінде қоғамдағы қақтығыстарға ерекше мән беру керек. Осы тұста отбасындағы қатынастармен байланысты қақтығыстар көбейеді. Зерттеу нәтижелері көрсетіп отырғандай, отбасындағы қақтығысты және онымен байланысты қылмыстарды мына тұрғыдан қараған жөн – қылмысты нақты адам жасайды, бірақ барлығы отбасынан басталады. Ол қоғаммен қым-қиғаш байланыста. Отбасының әрбір мүшесі жеке дара тұлға. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік сияқты келеңсіз қылықтар көшемен, тұрмыспен және бос уақытпен, біршама жұмыс орнымен, оқумен байланысты болғанмен, олар, зорлық сияқты, өз бастауын отбасынан алады, сонда айқын көрініс табады. Кәмелетке толмағандармен жасалған қылмыстардың себептері мен жағдайларын, оларды жасаған адамдарды зерделеу үшін, ары қарай тиісті сақтандыру шараларын қарастыру үшін отбасының өзін танып білу керек, отбасындағы қатынастарды, қайшылықтарды зерттеу қажет. Сонда ғана қылмыстың, зорлықтың астарын түсіне аламыз. Мұндай тәсілде бұл қылмыстарға себепші болған әлеуметтік жағдайға келіп тірелеміз, отбасының өзінің қылмысқа қосқан «үлесін» анықтаймыз. Криминологияға отбасының өзі керек емес, ол қылмыстық жағдайдың отбасында бар-жоғына көңіл бөледі. Бұл нышандарды зерделегенде отбасының өнегелік келбетіне баса назар аудару керек. Ол келбет оң немесе теріс болуы мүмкін. Кейде өнегесі жақсы отбасыларында да қылмыс жасалынады, бірақ ол үшін ауыр, төзімсіз жағдай немесе ерекше алдамшы ықпал болуы тиіс. Өнегені жоғалтып алу үшін ондай қасиеттің отбасындағы тамыры таяз болады. Қылмыс негі-

зінен өнегесіз отбасында жасалынады. Отбасындағы мораль, дегенмен, білім, мәдениет және т.б. деңгейімен тығыз байланысты. Басқа да факторлар бар. Отбасындағы қылмыстардан сақтану үшін оларды жан-жақты зерделеу керек. Нашар отбасы – сақтандыру шараларының ерекше нысаны. Сақтандыру шараларының барлығы немесе басым көпшілігі тұратын жерде жүргізіледі. Бүгіндері өнеге полициясын құру жөнінде мәселе көтерілуде. Қоғамдағы көптеген келеңсіз құбылыстар отбасынан бастау алады. Бұл жерде тұрмыс та, бос уақыт мәселесі де рөл атқарады.

Қазір қылмыскерліктің, қылмыстық іс-әрекеттің жаңа формалары пайда болуда, қылмыскерлердің сипаты да өзгеруде. Қоғамға қауіпті іс-әрекеттердің етек алғандығы емес (ондай көптеген елде бар), қылмыстың зорлықты-агрессивтік сипаты үрей тудырып отыр. Қылмыстың сипатында сандық ғана емес, сапалық та теріс өзгерістер бар. Аса қатыгездікпен жасалатын қылмыстар да көбейіп барады. Мұндай жағдай тек адам өлтіргенде ғана емес, басқа қылмыстарда да орын алуда. Криминологиялық және қылмыстық-құқықтық ғылым өкілдері, кәметке толмағандармен жасалған қылмыскерлік проблемаларын шешуде қомақты үлес қосты. Бірақ қылмыстық-құқықтық теорияда зорлық ұғымы белгілі бір әлеуметтік мақсатта қарастырылған қылмыстармен қылмыстық құқықтық күресті қамтамасыз ету, оларды топтастырумен байланысты мәселелерді практика жүзінде шешу.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе мынадай тұжырымдарға келеміз: 1. Кез келген әлеуметтік құбылыс сияқты қылмыстық құқық бұзушылық әлеуметтік субъектілердің өзара әрекеттесі, адамдар арасындағы қатынас ретінде көрініс табады, оны айыпты мен жәбірленуші арасындағы «күрес» деп айтуға болады. 2. Әлеуметтік құбылыс ретінде кәметке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы белгілі бір сандық көріністермен (сыртқы) және сапалық (мәндік) белгілермен сипатталады. 3. Кәметке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы, ол - қоғамдық қарым-қатынастағы бір субъектісінің екіншіге теріс ықпалы. Ал кәметке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы, тек күш қолданумен ғана шектелмейді.

¹ Долгова А. И. Криминология. — М., 1999. — 120 с.

² Алиев Г. А., Бельцов Н. И. Особенности преступлений, совершаемых в сфере быта и досуга. — М., 1997. С. 14.

³ Урупин С. С. Психология семьи: Учебник: Семья и общ. отношения. — М., 1984. С. 28.

⁴ Игошев К. Е. Преступность и ее соц. условия. — Горький, 1980. С. 26.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сегодня Интернет и социальные сети стали неотъемлемой частью жизни современного человека. Канал социальных коммуникаций может быть использован как благо для развития, так и как средство для осуществления противоправных действий. Социальные сети работают и развиваются несколько иначе, чем обычные страницы в Интернете, их наполнение данными происходит благодаря пользователям, посещающим сайт. Соответственно, количественное и качественное наполнение контентом зависит от пользователей, участвующих в его жизни.

К положительным сторонам функционирования социальных сетей относится скорость поиска, простота общения и обмена информацией, создание групп по кругу интересов, поиск единомышленников и т.п. Однако наряду с этим имеется и противоположная сторона - расход большого количества времени, отрешение от реального мира, подмена реального общения, которая ведет к потере чувства реальности и навыков социального общения, вероятность возникновения зависимости, потеря мотивации к работе и др.

В настоящее время в Республике Казахстан нет кодифицированного нормативного акта, непосредственно регулирующего деятельность социальных сетей, однако их деятельность, наравне с иными распространителями информации, регламентируется нормами национального законодательства, в частности: Законами Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года; «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» 2 июля 2018 года; «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 года; «О доступе к информации» от 16 ноября 2015 года; «О рекламе» от 19 декабря 2003 года; «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года и др.

Как известно, социальные сети невозможно привязать к определенным географическим единицам. «Природа Интернета позволяет работать в Сети максимально анонимно ... это создает благоприятную среду для совершения противоправных действий¹. На заре развития всемирной паутины высказывались идеи, что Интернет в силу своей трансконтинентальности будет регулироваться больше международными, чем внутригосударственными за-

конами. Этого не произошло: практика пошла по пути автономного регулирования национальных сегментов Интернета².

В модельном законе СНГ «Об основах регулирования Интернета», принятом Парламентской ассамблеей СНГ в 2011 году, говорится, что законодательное регулирование не должно вторгаться «в сферу, где действуют нормы и правила, которые приняты саморегулируемыми организациями, т.е. самим интернет-сообществом»³. Государство должно иметь юрисдикцию не только над определённой территорией, но и над определённым информационным пространством⁴.

Появление первой социальной сети в Интернет датируется 1995 годом. Постепенно популярность приобрели «Facebook» и его российский аналог «ВКонтакте», позже «Instagram», «Telegram», «TikTok». Социальные сети были созданы в целях развития коммуникации и поиска людей. Однако, с точки зрения обеспечения информационной безопасности и защиты личности от негативного контента, социальные сети рассматриваются в контексте среды формирования потерпевшего и правонарушителя, как средство совершения и как инструмент предотвращения правонарушений. В большинстве случаев жертвами правонарушений в социальных сетях становятся лица, несоблюдающие элементарных правил безопасного поведения, небрежно относящиеся к защите своей информации и распространяемым сведениям. Наиболее пагубное воздействие социальные сети оказывают на несовершеннолетних, которые в силу своих возрастных особенностей являются одной из самых уязвимых категорий общества.

В погоне за популярностью пользователи социальных сетей совершают действия, угрожающие их жизни и здоровью. К примеру, имели место случаи, когда подростки залезали на поезд ради селфи и получали тяжелые ожоги⁵.

Еще одной угрозой информационной безопасности несовершеннолетних является нахождение в свободном доступе с открытым контентом личных фотоснимков. Нередко к фотографиям добавляют не только текстовое описание, но и геометку, указывающую на место пребывания ребенка, которые могут попасть в руки злоумышленников.

Наряду с прочими угрозами, серьёзную опасность представляет «кибербуллинг» - намеренные оскорбления, угрозы, диффамации и сообщение другим компрометирующих данных с помощью современных средств коммуникации, как правило, в течение продолжительного периода времени⁶. На сегодняшний день отсутствует легальное определение данного понятия. В своем обращении к народу Казахстана 2 сентября 2020 года Президент Касым-Жомарт Токаев обратил внимание на проблему кибербул-

линга и поручил разработать правовую базу для регулирования данного вопроса⁷.

Говоря о безопасном общении в социальных сетях важное значение должно быть уделено виктимологической профилактике, как одному из наиболее важных направлений борьбы с преступностью, когда предупредительные усилия направлены не на преступника, а на жертву.

По справедливому высказыванию А. И. Алексеева, мероприятия виктимологической профилактики могут быть разделены на две основные группы. К первой относятся меры, направленные на устранение ситуаций, чреватых возможностью причинения вреда; распространение специальных памяток, извещение граждан о типичных действиях преступников, о необходимых мерах личной безопасности, помощь в защите жилища и имущества; проведение разъяснительных бесед, обеспечение порядка в общественных местах и т.д.

Вторую группу составляют меры воздействия на потенциальную жертву с тем, чтобы восстановить или активизировать в ней внутренние защитные возможности; беседы, обучение приемам самообороны, оповещение о возможных ситуациях, контроль за поведением потенциальной жертвы, ориентирование на поддержание постоянной связи с правоохранительными органами и др.⁸

Информационная составляющая социальных сетей как средства совершения преступлений обусловлена тем, что информация в руках преступников выступает механизмом манипуляции сознанием и поведением лиц. При этом применение социальных сетей может осуществляться на всех стадиях совершения преступления: приготовление, покушение, непосредственное совершение общественно опасного деяния. Поэтому необходимо уделять должное внимание развитию компьютерной грамотности, которой следует начинать обучать еще в школе, поскольку это является одним из коммуникативных навыков ребенка и является необходимым для развития и становления личности.

Значительная часть противоправного контента распространяется через социальные сети⁹, но заблокировать ее только из-за одного материала нельзя.

В Казахстане в круг субъектов, наделенных правом проведения мониторинга Интернет-сегмента, в том числе социальных сетей, входят Комитет национальной безопасности, Министерство информации и общественного развития, правоохранительные органы. По данным Правового медиацентра Республики Казахстан, каждый год государственные органы «удаляют» с просторов интернета порядка десяти тысяч материалов с незакон-

ным контентом. В период с 2019-го по 2020 год в стране было вынесено 442 предписания по блокировке или ограничению в отношении 24 888 Интернет-ресурсов. По состоянию на 25 августа 2021 года было вынесено 276 предписаний в отношении 12 470 сайтов¹⁰.

Проблема правовой ответственности в Интернете, в том числе в социальных сетях является одной из острых, поскольку связана с ограничением прав субъектов интернет-отношений: и участников, и владельцев сайтов. Полагаем, на данном этапе развития сетей телекоммуникаций в Республике Казахстан целесообразна разработка самостоятельного нормативного правового акта по регулированию контроля и обмена электронными сообщениями в сети Интернет. Очевидно, что виртуальное пространство, находясь вне государств, не может быть урегулировано лишь нормами национального законодательства, поэтому при разработке документа необходимо учитывать практику и положительный опыт зарубежных стран.

Полагаем, что совершенствованию вопроса защиты личности, в том числе несовершеннолетней, от негативного контента социальных сетей могло бы способствовать стать наделение полицейских полномочиями требовать от провайдера осуществлять блокировку сайта с ненадлежащей информацией по их предъявлению без санкции суда. Одновременно это послужит реализации функции контроля со стороны государства и актуализирует необходимость осуществления самоконтроля.

Следующим шагом в данном направлении может стать исключение из публичного доступа неограниченному кругу лиц персональных данных детей в виде геометок, номера телефона и информации об образовательном учреждении, в котором проходит обучение ребенок; обеспечение внедрения функций приватности, когда в результатах поиска внутри ресурса или внешних поисковых систем останется лишь информация из профилей зарегистрированных несовершеннолетних пользователей: фамилия, имя, фотография (аватар) и дата рождения.

Таким образом, необходимо отметить, что с развитием информационных технологий отмечается рост и возникают новые виды информационных угроз, число несовершеннолетних пользователей социальных сетей с каждым днем растет, увеличивается число правонарушений в информационной сфере. В связи с этим необходим более тщательный контроль по исполнению законодательства в рассматриваемой сфере со стороны уполномоченных органов, а также необходимо учитывать, что информационная безопасность личности зависит от самих пользователей социальных сетей. Развитие законодательства в информационной среде социальных сетей на

сегодняшний день является необходимым дополнением к общей системе национального законодательства.

- ¹ *Михайлусов С.Н.* Международно-правовое регулирование Интернета // Право и упр. XXI век. — 2010. — № 2 (15). — С. 71-78.
- ² *Ерджанов Т.* Никакого международного «Интернет-права» нет. - 18 декабря 2015 г. // Режим доступа www.matrica.kz.
- ³ *Рихтер А. Г.* Правовые основы интернет-журналистики: Учебник. -М.: ИКАР, 2014. -С. 43.
- ⁴ *Бачило И. Л.* Актуальные проблемы информационного права // НТИ (Теоретические проблемы информационного права). — М., 2006. С. 9-28.
- ⁵ <https://usionline.com/v-odesse-podrostok-poluchil-tjazhelye-ozhogi-on-polez-na-poezd-radi-selfi/>;
http://tvgubernia.ru/novosti/obvestvo/transport/v_voronezhe_podrostka_zabravshego_sya_na_kryshu_poezda_radi_selfi_udarilo_tokom/;
<https://ru.wikipedia.org/wiki>.
- ⁶ https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana.
- ⁷ *Алексеев А. И.* Криминология: Курс лекций. 5-е изд. — М.: Щит-М, 2006. С. 208.
- ⁸ <https://digital.report/zakonodatelstvo-kazahstana-blokirovaniya-internet-kontenta>.
- ⁹ https://m.forbes.kz/massmedia/po_resheniyu_svyishe_1633287210_1633488216/.

Церковнова Е. А. — доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букембаева, подполковник полиции

К ВОПРОСУ О НЕКОТОРЫХ ПРИЧИНАХ И УСЛОВИЯХ, СПОСОБСТВУЮЩИХ СОВЕРШЕНИЮ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Подростковой преступностью, с учетом требований части 2 статьи 15 Уголовного кодекса Республики Казахстан, принято считать совокупность уголовных правонарушений, совершаемых несовершеннолетними в возрасте от 14 лет, поскольку именно с этого возраста несовершеннолетний подлежит уголовной ответственности за совершение некоторых видов преступлений. При этом в законодательстве¹ закреплено, что совершеннолетие гражданина наступает по достижении им восемнадцатилетнего возраста.

Преступность несовершеннолетних, в принципе, как и преступность в целом, явление достаточно изменчивое и напрямую зависящее от ряда социально-психологических факторов, оказывающих влияние на состояние, динамику и структуру подростковой преступности.

После обретения независимости в так называемых «девяностых» и «нулевых», в Казахстане, как и на территории других бывших союзных республик, резко возросла численность маргинальных подростков, ставящих перед собой в качестве жизненной цели скорейшее обеспечение себе любой ценой и любыми способами личного материального благополучия, при этом утратив для себя такие понятия, как образование, труд, уважение, дисциплина и законопослушность.

Естественно, что причины данной проблемы кроются как во влиянии внешней среды, так и в индивидуальных особенностях личности несовершеннолетнего. Тем не менее, к причинам и предпосылкам подростковой преступности следует отнести большое количество различных факторов, в числе которых можно выделить такие, как насилие в семье, преступное поведение членов семьи (старших братьев, сестер, родителей либо опекунов), социально-психологическая атмосфера семьи и учебного заведения, конфликты и другие проблемы, возникающие в процессе обучения в учебных заведениях, влияние окружения, в т.ч. виртуального в социальных сетях, а также, безусловно, популяризация насилия, жестокости и «криминальной романтики» в интернете, кино и «бульварной» литературе.

Особую роль здесь играет и отсутствие или неправильная организация досуга несовершеннолетних. В большинстве своем, родители по причине своей загруженности зачастую не имеют физической возможности в полной мере контролировать своих детей. В свою очередь, работники организаций образования также не в состоянии обеспечить всесторонний контроль деятельности учащихся, тем более, вне учебного времени.

Как следствие, подростки, наиболее подверженные влиянию асоциальной среды, проводят все свое свободное время в дворовых компаниях, бесцельно слоняются по улицам либо сидят в компьютерных клубах, постепенно приобщаясь к употреблению спиртных напитков, сигарет и наркотиков. Для них характерна беспричинная конфликтность, вспыльчивость и несдержанность в поступках. В итоге, как уже говорилось, у подростков абсолютно пропадает интерес к учебе и труду. Их стремление к «хорошей жизни» сводится не к получению востребованного образования и конкурентоспособности на рынке труда, а к самоутверждению и поиску легких способов быстрого обогащения, таких как азартные игры, букмекерские ставки, «финансовые пирамиды», вымогательство, грабежи, кражи и т.д.

Назрела необходимость обратить внимание и на активизацию миграционных процессов населения из сельских регионов в города и областные центры, результатом которых является рост уголовных правонарушений, совершаемых представителями сельской молодежи, в основном студентами средних и высших учебных заведений. Последние, приезжая в город, испытывая определенные трудности в социальной адаптации к жизни в городской среде, психологически вынуждены объединяться в земляческие неформальные группы, где ищут поддержки и товарищеской взаимопомощи.

При этом, зачастую, целями подобных объединений являются противопоставление себя городской молодежи, самоутверждение и бравата, сопряженная с хулиганскими и насильственными действиями по отношению к более слабым подросткам или малочисленным группам городской молодежи. Нередко возникают и конфликтные столкновения между представителями различных сельских молодежных группировок, перерастающих в массовые драки.

Определенную роль с положительным эффектом по снижению уровня подростковой преступности в 2020 году, сыграли принятые в стране карантинные меры и вынужденное дистанционное обучение в связи с пандемией коронавирусной инфекции COVID-19, когда сельская студенческая молодежь вернулась домой, а городские подростки были в некотором роде ограничены в передвижении, посещении общественных и увеселительных мест, а также во встречах с одноклассниками и сокурсниками.

Тем не менее, уголовные правонарушения среди несовершеннолетних все же продолжают иметь место.

Республиканские средства массовой информации, публикуют резонансные материалы о криминальных происшествиях.

Анализируя возможные предпосылки таких событий, можно предположить, что причинами выступают не только психологические особенности подростков, а в некоторой мере, еще и пассивное отношение, и отсутствие реакции общества на такое социальное явление, как проявление негативных форм девиантного поведения несовершеннолетних.

Существует вероятность того, что большинство насильственных преступлений можно было предотвратить, если бы общество отреагировало на развитие подростковых конфликтов элементарным своевременным сообщением в правоохранительные органы о намечающихся драках, «разборках» и т.д.

Однако представители гражданского общества стараются не замечать и умалчивать о подобных негативных явлениях, опасаясь за свою безопас-

ность, либо не желая в дальнейшем участвовать в судебных разбирательствах.

Участившиеся факты массовых драк среди несовершеннолетних, причинение подростками тяжких телесных повреждений и смерти другому человеку, проявление немотивированной агрессии и жестокости, разрешение конфликтов только с применением насилия, бесконтрольность вне школы и в интернет-пространстве заставляют пересмотреть существующую систему профилактики правонарушений среди несовершеннолетних, а также решить вопросы организации досуга молодежи. В этой связи, 2 сентября 2019 года Глава государства К.-Ж. К. Токаев в своем Послании народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» обозначил ряд имеющихся проблем в сфере поддержки института семьи и детства. Так, например, более двадцати тысяч выпускников казахстанских школ ежегодно пополняют ряды безработных и маргиналов, при этом, многие попадают под влияние криминальных и экстремистских группировок².

Не остались без внимания Главы государства и вопросы кибербуллинга, так, в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» К.-Ж. К. Токаев отметил, что «как и весь мир, Казахстан тоже столкнулся с незащищенностью граждан от травли в интернете. В первую очередь от этого страдают дети. Они особенно остро воспринимают интернет-травлю, которая, к сожалению, приводит к печальным последствиям. Пришло время принять законодательные меры по защите граждан, особенно детей, от кибербуллинга. Нужно усилить и другие меры по защите прав детей, в частности, присоединиться к Факультативному протоколу Конвенции о правах ребенка, касающемуся процедуры сообщений»³.

В качестве еще одной острой проблемы профилактики подростковой преступности следует отметить и имеющуюся практику замалчивания администрацией организаций образования фактов агрессивного и прокриминального поведения несовершеннолетних. Можно предположить, что причина сокрытия подобных фактов кроется, как бы это банально не звучало, в погоне за рейтингами, нежелании нести ответственность и становиться центром негативного внимания. Соответственно, школьник, ощущая относительную безнаказанность, продолжает свою асоциальную деятельность, что в итоге приводит к совершению преступлений, в т. ч. насильственного характера. Хотя, если с подобными «трудными» подростками своевременно и качественно проводить воспитательную, психологическую и профилактическую работу, то многих преступлений можно было бы избежать.

Здесь хотелось бы особо выделить роль сотрудников ювенальной полиции и службы школьных психологов, которые в интересах всей системы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних ни в коем случае не должны идти «на поводу» у администрации организаций образования и закрывать глаза на факты правонарушений, совершаемые учащимися. Наоборот, к воспитанию несовершеннолетних необходимо подходить совместными усилиями и комплексно, где целями такой работы должны стать поиск правильных подходов к каждому подростку индивидуально, в зависимости от конкретной ситуации, а также обучение родителей правильной методике воспитания своих детей.

Отдельной строкой стоит отметить предпринимаемые меры по внедрению в систему казахстанского образования служб школьной медиации, целью деятельности которой является снижение уровня насилия и конфликтных вопросов среди детей в школах.

Так, в сентябре 2010 года в столице республики приступили к реализации пилотного проекта по внедрению школьной медиации в столичных школах и лицеях, в рамках которого обучили учителей-психологов навыкам медиации и разрешению конфликтных ситуаций среди своих учеников⁴. Вновь об этом заговорили уже в 2019 году⁵, где указывался положительный опыт деятельности службы школьной медиации в г.Нур-Султан, созданной в 2017 году.

Аналогичная работа по внедрению службы школьной медиации проводилась и в соседней Российской Федерации, где в 2014 году появилось распоряжение правительства о принятии концепции развития до 2017 года сети служб медиации. Исходя из концепции следовало, что каждый работник образовательной системы должен владеть навыками медиативного подхода. В каждом образовательном учреждении должно быть несколько школьных медиаторов из числа преподавателей, школьных психологов, социальных педагогов. Их сразу появилось несколько тысяч. Однако, как в последствии оказалось, школьные медиаторы существовали только номинально, и фактически не работали⁶.

Вместе с тем, внедрение в систему образования службы школьной медиации, при правильной организации ее деятельности и качественной подготовке самих медиаторов, может способствовать упреждению и урегулированию подростковых конфликтов, пресекая их дальнейшую эскалацию, а значит, предупреждая возможные насильственные преступления среди несовершеннолетних.

Ни для кого не секрет, что приоритетным направлением всей деятельности в борьбе с подростковой преступностью, прежде всего, является ее

профилактика. Всегда лучше предупредить и не допустить правонарушения несовершеннолетних, чем своим бездействием порождать все новые факты преступного поведения подростков. Следует отметить, что профилактика административных и уголовных правонарушений среди несовершеннолетних является основой всей профилактической деятельности, направленной на искоренение преступности в целом.

В казахстанскую систему профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних входят органы внутренних дел, образования, здравоохранения, государственный орган, координирующий реализацию государственной политики в сфере занятости населения, местные представительные и исполнительные органы, комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав и иные государственные органы в пределах своей компетенции⁷. В этой связи, для скорейшего достижения эффективности системы профилактики подростковой преступности, как никогда, необходима консолидация государства и всего казахстанского общества, а также создание постоянных диалоговых площадок для населения и власти, в том числе в социальных сетях и мессенджерах. Тем более, что Казахстан уже взял курс на строительство «Слышащего и Справедливого государства», главными приоритетами которого являются социальное благополучие граждан, доступное и качественное образование, развитие системы здравоохранения, ведь ни один аспект социально-экономического развития не может быть успешно реализован без верховенства закона и гарантирования безопасности граждан⁸.

Работа по профилактике подростковой преступности должна представлять собой совокупность общих усилий правоохранительных органов, организаций образования и здравоохранения, местных исполнительных органов и институтов гражданского общества. Поскольку подростковую преступность как феномен невозможно рассматривать отдельно от общественного сознания.

Положительное влияние на снижение уровня подростковой преступности могут оказать и мероприятия, направленные на фактическое устранение основных условий совершения правонарушений в подростковой среде.

Например, в целях исключения фактов совершения правонарушений, совершаемых как несовершеннолетними, так и в отношении последних, необходимо более качественное оснащение объектов организаций образования, прилегающей к ним территории и максимально приближенных путей подхода освещением и качественной системой видеонаблюдения, исключая наличие «слепых» зон. Ведь подобное техническое оснащение безусловно окажет благоприятное действие на предупреждение, своевремен-

ное пресечение и раскрытие возможных преступлений. Следует тщательнее проработать и вопросы усиления контрольно-пропускной системы организаций образования, с отказом от привычных всем вахтеров и привлечением для данных целей сотрудников специализированных охранных служб в формате аутсорсинга.

Для направления подростков в «правильное русло» необходимо организовать качественный досуг несовершеннолетних, вывести на новый уровень патриотическое, нравственное и идеологическое воспитание молодежи. Для этого следует наладить деятельность и увеличить количество бесплатных дворовых клубов, специализированных спортивных и творческих школ, пришкольных спортивных секций и творческих кружков, бесплатных центров языковой подготовки, летних лагерей отдыха, в т.ч. спортивных и трудовых.

Целесообразно уделять пристальное внимание результатам реализации администрацией, кураторским звеном, службой школьных психологов, а также сотрудниками ювенальной полиции принципа «нулевой терпимости» к мелким правонарушениям в организациях образования и внешкольных учреждениях, что положительно скажется на профилактике буллинга, хулиганства и прочих противоправных проявлений.

¹ Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.12.2021 г.); Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.12.2021 г.); Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.12.2021 г.).

² Режим доступа: [URL:https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana](https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana) (дата обращения 01.12.2021 г.).

³ Режим доступа: [URL:https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g](https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g) (дата обращения 01.12.2021 г.).

⁴ Режим доступа: [URL:https://www.zakon.kz/224634-v-srednikh-shkolakh-kazahstana.html](https://www.zakon.kz/224634-v-srednikh-shkolakh-kazahstana.html) (дата обращения 01.12.2021 г.).

⁵ Режим доступа: [URL:https://forbes.kz/news/2019/09/21/newsid_208665](https://forbes.kz/news/2019/09/21/newsid_208665) (дата обращения 01.12.2021 г.); Режим доступа: [URL:https://zhmb.sud.kz/rus/news/shkolnaya-mediaciya-0](https://zhmb.sud.kz/rus/news/shkolnaya-mediaciya-0) (дата обращения 01.12.2021 г.); Режим доступа: [URL:https://24.kz/ru/news/social/item/342680-](https://24.kz/ru/news/social/item/342680-)

[shkolnuyu-mediatsiyu-aktivno-vnedryayut-v-kazahstane](#) (дата обращения 01.12.2021 г.)

6 Режим доступа: [URL:https://www.kommersant.ru/doc/4010902](https://www.kommersant.ru/doc/4010902) (дата обращения 01.12.2021 г.).

7 Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1049318#pos=178;-8 (дата обращения 01.12.2021 г.).

8 Режим доступа: [URL:https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g](https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g) (дата обращения 01.12.2021 г.).

Мазмұны
Содержание
Content

Ж. Р. Аймагамбетова

Жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтарды психоәлеуметтік әдіс-тәсілдермен алдын алу шаралары.....4

Акаева К. А.

Некоторые вопросы предупреждения склонения к совершению самоубийства или содействия совершению самоубийства несовершеннолетних в сети «Интернет».....9

Ә. М. Алтысбай

Кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алу мәселелері мен оның еліміздегі маңызы.....14

Альмагамбетов Б. Т., Секенова Б. Б.

Вопросы о криминалистической характеристике интернет-мошенничества.....21

Афанасьева А. С.

Превентивное воспитание как разновидность предохранения от преступности среди несовершеннолетних.....30

Ахмет Н.

Защита прав и законных интересов несовершеннолетних в Республике Казахстан.....33

Г. С. Әмірханова

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу.....37

С. Б. Байдуашова

Бүгінгі бала — парасатты тұлға.....42

А. Б. Байсұлтанов

Кәмелетке толмағандардың бас бостандығынан айыру мекемелерінен қашқаны үшін қылмыстық жауаптылық туралы мәселелер.....47

Балмагамбетова В. М., Айтупова К. С.

Образование как средство профилактики подростковой преступности и развития правовой культуры.....52

Бачурин С. Н.

Деятельность правоохранительных органов Республики Казахстан по предупреждению и профилактике уголовных правонарушений: теория и суровая реальность (на примере конкретного уголовного дела).....56

А. Н. Бердіғалиева

Жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылық мәселелеріндегі психологиялық аспектілер.....62

Т. Е. Бисенова, Ф. Н. Юнусов

Ішкі істер органдарындағы жанжалды алдын алу және шешу жолдары.....66

Вороневич О. А.

Психолого-педагогические особенности профилактики правонарушений в сфере религии среди несовершеннолетних в организациях образования.....69

А. Ж. Габдулов

Жергілікті полиция қызметіндегі кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудың өзекті мәселелері.....75

Галым Ф. Г., Сейтова А. К.

Некоторые проблемы профилактики преступности несовершеннолетних.....84

Гольцварт И. А., Ациева Э. А.

Международно-правовые и национальные механизмы в обеспечении прав несовершеннолетних.....89

А. М. Даулетова

Білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары профилактикасының психологиялық ерекшеліктері.....94

Егизбаева Р. К.

Работа педагога-психолога по профилактике правонарушений среди детей и подростков.....100

Ескендиров А. А.

Особенности личности несовершеннолетнего правонарушителя..104

Жаканов Н. К.

Система типичных следственных версий, выдвигающихся при расследовании авиационных происшествий.....113

Жаксылыков А. Ж., Молдыбаева Р. Б.

Участие защитника при допросе несовершеннолетнего свидетеля, имеющего право на защиту.....117

Жасжанова М. Т.

Жасөспірімдердің мінезіндегі ауытқушылықтарды психотерапиялық әдістермен алдын алу жолдары.....120

Э. Т. Жумабаева

Құқық бұзушылық және құқықтық тәрбие.....124

Жумагазиева Д. С.

Профилактика правонарушений в административном праве среди несовершеннолетних.....127

Ш. Н. Жаржанова, Т. Т. Мұхамединов

Ювенальдық сот жүйесіндегі соттардың құрылымы, дамуы және оны жетілдіру жолдары.....134

Иванов К. И.

Перспективы развития судопроизводства онлайн на примере международного арбитража.....142

Р. С. Избас, Л. С. Маланьина

Қазақстан Республикасының ІІО халыққа қызмет көрсетудің сервистік моделі.....147

Л. А. Климова

Білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алудың психологиялық ерекшеліктері.....151

Корнейчук С. В.

Некоторые проблемы привлечения к административной ответственности несовершеннолетних правонарушителей.....157

Қуатова А. А.

Социально-психологические особенности профилактики правонарушений среди школьной молодежи.....162

Кузнецов Д. Ю.

Актуальные проблемы уголовной ответственности несовершеннолетних в современной России.....169

Кульжанова Р. Ж.

Посягательства на права подростков.....173

Т. Ж. Қаратаев

Жасөспірімдермен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралауда аса қатыгездік белгілерін анықтаудың маңыздылығы және жазаны тағайындаудағы алар орны.....176

М. Г. Қарымсақов

Жасөспірімдердің қылмыстылығының алдын алу.....182

А. Ә. Қуатова, Ж. Қ. Дубирова

Ювеналдық әділет жүйесі және оның құқықтық мәні.....187

Лаврушко Е. А.

Правовые основы механизма борьбы с подростковой преступностью.....195

Литвякова С. В.

Отдельные проблемы производства по делам об административных правонарушениях, совершаемых несовершеннолетними.....201

Лунёв Д. А.

Психологические особенности профилактики правонарушений несовершеннолетних в организациях образования.....205

Майлыбаева Н. Б.

Влияние неблагополучной семьи на формирование девиантного поведения несовершеннолетних.....210

Майлыбаева Н. Б., Саханова Н. Т.

Актуальные проблемы досудебного расследования несовершеннолетних.....215

Медиев Р. А., Мухамедьярова Б. М.

Понятие и причины школьного буллинга.....222

С. А. Мендыбаева

Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлық психологиясы.....227

Минайдаров С. М., Байкунакова Г. А.

Роль профилактики подростковой преступности в деле построения правового государства.....234

Мороз Т. С., Зарина А. М.

Семейное насилие как фактор формирования личности, склонной к насилию.....238

Б. О. Мусиралина	
VUKA әлеміндегі психологиялық құзыреттілік.....	243
Мырзабаева Д.Р.	
Производство по уголовным делам в отношении несовершеннолетних.....	246
С. Н. Нұридин	
Жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстылықтың профилактикасы...251	
Раймқұлова С. М.	
Проблема семейно-бытовых правонарушений в отношении несовершеннолетних.....	256
Рахметов Т. Х.	
Профилактика имущественных правонарушений среди несовершеннолетних.....	260
И. Ж. Рымтаев	
Кәмелетке толмағандардың қылмыстың алдын алудың кейбір мәселелері.....	264
Сагинтаева А. А.	
Психология девиантного поведения несовершеннолетних.....	268
Саитова Э.М.	
Проблемы преодоления виктимности как фактор профилактики подростковой преступности.....	272
Саниязова Е. К., Молдахметова М. А.	
Электронное уголовное дело в Республике Казахстан: проблемы и перспективы.....	277
Саханова Н. Т.	
Причины совершения преступлений несовершеннолетними.....	284
Саханова Н. Т., Кайназарова Д. Б.	
Условия совершения преступлений несовершеннолетними.....	287
А. Ж. Сейтенов	
Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу шаралары және криминология негіздері.....	292

Семенов Е. А.

Особенности применения принудительных мер воспитательного воздействия в отношении несовершеннолетних в России.....297

Скворцов А. П.

Время кардинальных перемен, или современный взгляд на процессы развития общественных отношений с позиции концепции «Первопричинная психология» (О роли человека в жизни, её смысле, о взаимоотношениях, событиях и состояниях в них, о вопросах права и экономики...).....301

М. С. Смаханов, Д. С. Муканова

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша дәлелдеудегі адвокаттың рөлі.....306

Г. Н. Тоқпанбетова

Кәмелетке толмағандармен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтың кешенді себептері.....310

Хасанова В. В.

Правовое регулирование и оценка влияния социальных сетей на несовершеннолетних в Республике Казахстан.....314

Церковнова Е. А.

К вопросу о некоторых причинах и условиях, способствующих совершению уголовных правонарушений несовершеннолетними.....318

**ЮВЕНАЛДЫ ПОЛИЦИЯ МЕН МЕКТЕП ПСИХОЛОГТАРЫ
ҚЫЗМЕТІНДЕ ЖАСӨСПІМДЕР ҚЫЛМЫСЫНЫҢ
АЛДЫН АЛУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ**
*Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 30 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ*
2021 жылғы 10 желтоқсан

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ
ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЮВЕНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ И ШКОЛЬНЫХ ПСИХОЛОГОВ**
МАТЕРИАЛЫ
*международной научно-практической конференции, посвященной
30-летию Независимости Республики Казахстан
10 декабря 2021 года*

**WAYS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF PREVENTION
OF ADOLESCENT CRIME IN THE ACTIVITIES
OF JUVENAL POLICE AND SCHOOL PSYCHOLOGISTS**
MATERIALS
*international scientific and practical conference dedicated
to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan
December 10, 2021*

Технические редакторы: Н.Т. Саханова, Г.А. Байкунакова

Сдано в набор 05.11.2021 г. Подписано в печать 08.12.2021 г.

Формат 60x84 ¹/₁₆. Печать офсетная.

Усл. печ.л. 20,0. Уч.-изд.л. 20,7. Тираж 500 экз.

Материалы редакцией не возвращаются и публикуются в авторской редакции.

Перепечатка материалов возможна только с разрешения редакции.

Материалы, не соответствующие требованиям, не публикуются.

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева

Отпечатано в Актюбинском юридическом институте
МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева,
г. Актөбе, 41-рзд, Курсантское шоссе, 1